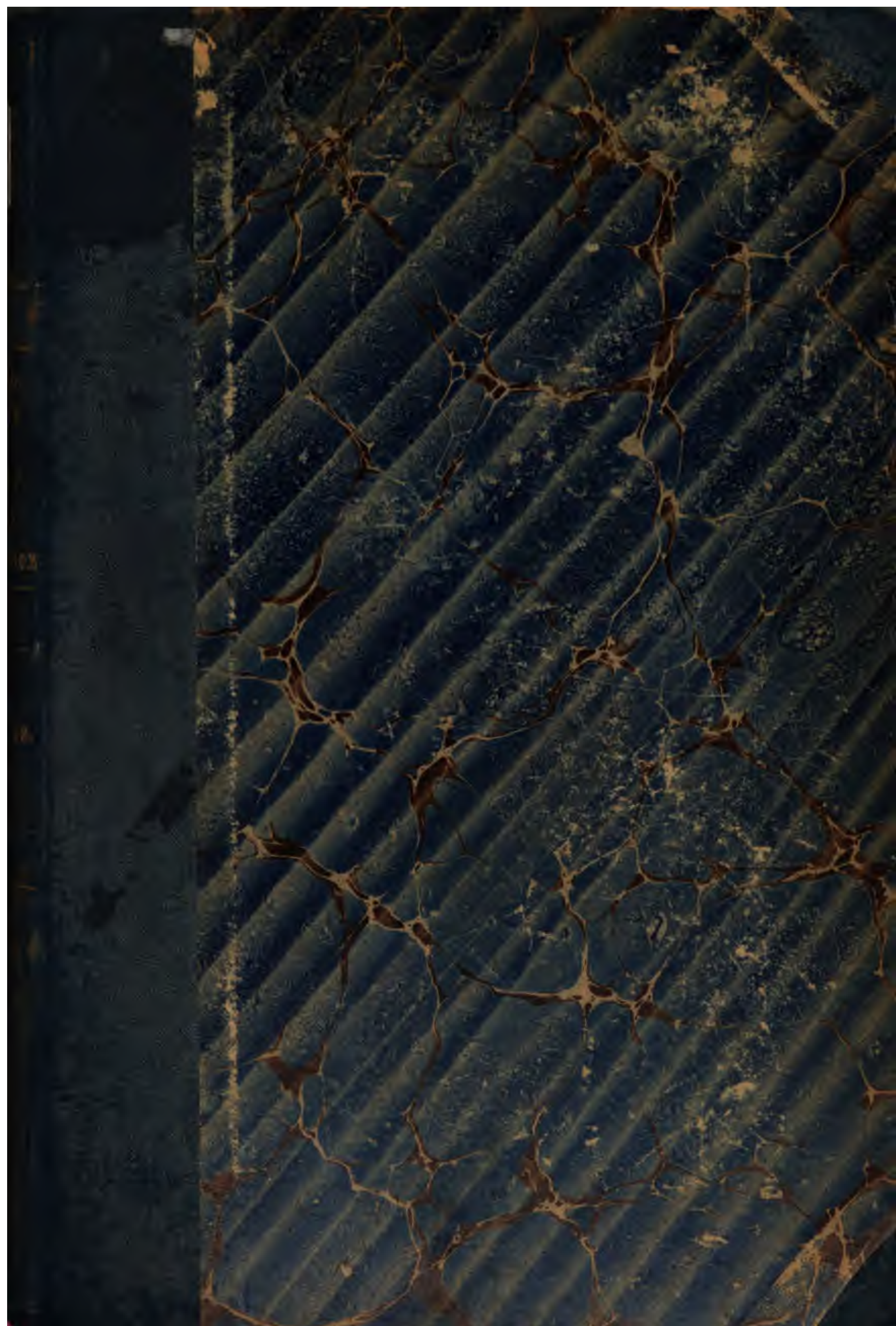
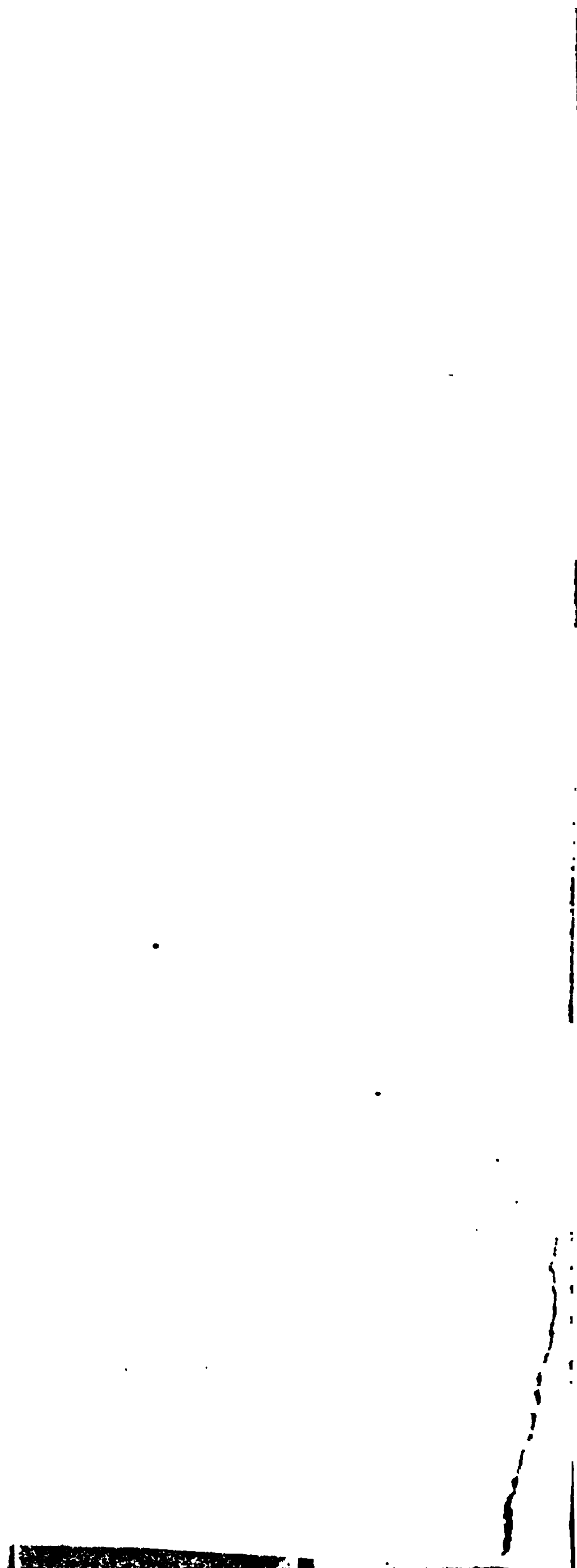



VE
RI
TAS



ADALÉKOK

A MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETÉHEZ

A XVI-DIK SZÁZADBAN.

ADALÉKOK

A

MAGYAR NEMZET

TÖRTÉNETÉHEZ

A XVI-DIK SZÁZADBAN.

SZALAY LÁSZLÓ

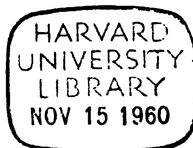
ÁLTAL.

PEST.

KIADJA RÁTH MÓR.

1859.

✓



Vettem Dobrowszkynál Bpesten,
1894 [illegible]
Kötés [illegible] [illegible]

ELŐSZÓ.

A jelen gyüjteménybe sorozott dolgozatok első ízben a ‚Budapesti Szemle', ‚Pesti Napló' és ‚Hazánk' füzeteiben láttak világot; most részben bővítve és javítva bocsátatnak közre, de lényeges változtatások nélkül formájokra nézve, mely a dolgozat genesise által lévén feltételezve, bontást nem igen áll ki. Örömemre leszen, ha második kiadásukban is az olvasó közönség rokonszenvével találkoznak, mint szerény kisérletek, a történetvizsgálást annyiban gyümölcsözőbbé, élvezhetőbbé tenni, mennyiben az anyag nem tálaltatik fel egész nyerseségében. Régi meggyőződésem, hogy a történetnyomozás és a történetirás párhuzamosan fejlődnek ki; hogy a történetnyomozás mintegy vaktában kutat, hogy maga áll utban magának, hogy az általa napfényre hozott anyag értékét nem lehet megitélni, ha azt, nem mondom művészi formába önteni, de legalább nagyjából feldolgozni késik a történetirás.

Pest, 1859. január 12-én.

Sz. L.

TARTALOM.

János király és az europai hatalmasságok. 1526—1528. (I.—XXXVII.) . 1—145
Verbőczi István és Verancsics Antal. (I.—IX.) . . . . 146—181
Szolimán és János Zsigmond 1540-ben. (I. II.) . . . . 182—197
Statistikai adatok Magyarország török korszakából. . . . . 198—208
Utazás Pozsonyból Nándorfehérvárra 1573-ban. . . . . 209—226
Békes Gáspár pályájához és Balassa Bálint erdélyi fogságához adalék. (I.—V.) . . . . 227—244
Erdély s a portai adó Báthori István és Kristóf alatt. . . . . 245—255

JÁNOS KIRÁLY

ÉS AZ

EUROPAI HATALMASSÁGOK.

1526—1528.

I.

A tudományok bajor akademiája által kiadott Monumenta Boica egynél több nagybecsü adatot foglalnak magokban, melyek a magyar történelemre vonatkoznak, s melyeket még nem méltattak kellő figyelemre a magyar történetvizsgálók. A II-ik Maximilián bajor király rendeletéből tudós választmány által közzétett vagy még közzéteendő: ‚Quellen zur Bayerischen und Deutschen Geschichte' szintén világot fognak vetni a magyar történelemnek több, eleddig homályos pontjaira, az imént megjelent IV. kötet *) névszerint kétszáz huszonhat okiratot foglal magában, melyek Zápolya János politikai viszonyát Vilmos és Lajos bajor herczegekhez teljes napfényre hozzák, s melyeknek

*) Quellen zur Bayerischen und Deutschen Geschichte. Herausgegeben auf Befehl und Kosten Seiner Majestät des Königs Maximilian II. Vierter Band. München 1857. Bei Georg Franz. Correspondenzen und Aktenstücke zur Geschichte der politischen Verhältnisse der Herzoge Wilhelm und Ludwig von Bayern zu König Johann von Ungern. Herausgegeben von Karl August Muffat.

eredetieik, minútáik vagy egykoru másolataik München levéltáraiban őriztetnek. Közűlök nehányról már Stumpf: ‚Bayerns politische Geschichte, München, 1816‘ czímü munkájából lehetett tudomása a magyar történetbuvárnak, s én azokra ‚Magyarország története‘ IV. kötetének kidolgozása közben figyelemmel is voltam, de a Muffat úr által kiadott okiratok jóval nagyobb része most lát első ízben világot; több titkos irásu pedig épen megfejtés nélkül feküdött a levéltárakban, s csak Muffat úr által betüztetett ki a czélbavett kiadás eszközlése végett. Midőn ezen nagybecsü gyüjteményt részletesebben szándékozom olvasóközönségünkkel megismertetni, egyúttal a Francziaország és a Porta közötti viszonyokat tárgyazó, Charrière által még 1848-ban kiadatni kezdett diplomatiai irományokra *) s V. Károly császár levelezésének azon töredékeire is tekintettel leszek, melyek Lanz Károly által 1844- s 1845-ben tétettek közzé **), leszek pedig azért, mert ezen kétrendbeli munka Zápolya korszakának felderítésére becsesnél becsesebb anyagot nyújt, s mert az egyik is, a másik is jóformán ismeretlenek maradtak nálunk e napig. S ezen méltán csodálkozhatnánk, ha nem tudnók, hogy a ‚Geschichte der Regierung K. Ferdinands I.‘ Bucholztól, sőt hogy a Gévay által kiadott ‚Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungern und der Pforte, im XVI. und XVII. Jahrhundert‘, melyek szintén e korszak főforrásai közé tartoznak, talán egy tuczat példányban sem keltek el Magyarországon.

---

*) Négociations de la France dans le Levant, ou Correspondances, Mémoires & Actes Diplomatiques des Ambassadeurs de France à Constantinople, et des Ambassadeurs, Envoyés ou Résidents à divers titres à Venise, Raguse, Rome, Malte & Jérusalem, en Turquie, Perse, Géorgie, Crimée, Syrie, Égypte etc. et dans les États de Tunis, d' Alger & de Maroc. Publiés pour la première fois par E. Charrière. Tome I. Paris, Imprimerie Nationale. 1848.

**) Correspondenz des Kaisers Karl V. Aus dem königlichen Archiv und der Bibliothèque de Bourgogne zu Brüssel mitgetheilt von Dr. Karl Lanz. Erster Band. 1513—1532. Leipzig: F. A. Brockhaus. 1844. Zweiter Band. 1532—1549. Leipzig: F. A. Brockhaus.

II.

Mióta III. Fridrik császár fia, a tizenkilencz éves Maximilián 1478-ban burgundi Máriának kezével ennek gazdag örökségét is magáévá tette, Francziaország veszedelmes versenytársat látott Ausztriában, s a veszedelem még nagyobbnak mutatkozott, midőn Mária hozománya Maximilán unokájára V. Károlyra s ezáltal, vagy ha úgy tetszik, még ennek atyja, szép Fülöp által Spanyolországra szállott. I. Ferencz franczia király már 1515-ben Marignanonál, közvetlenül ugyan a svajcziak, de közvetve Ausztriának túlsúlya ellen küzdött; s a császári korona utáni törekvésének meghiusulása 1519-ben, őt mindinkább megerősítette ez irányban. 1521-ben a francziák elfoglalták Navarrát, honnan azonban csakhamar kiűzettek, valamint a két izben megszállott Olaszországból is, melyet 1523 vége felé ujból megrohantak, hogy a következett év elején ismét kihullongjanak belőle. Bourbon connétable árulása épen Francziaország belsejébe vitte az ellenséget, — németek, spanyolok, olaszok Fréjust, Hièrest, Toulont elfoglalták. De Marseillenél bomlásnak indult a vegyes had, s azalatt míg Károly hadai kivonultak a Provenceból, egy franczia dandár, svajczi és német zsoldosok által öregbítve, Ferencz személyes vezérlete alatt Pávia előtt termett. Mindenki előnyösebbnek vélte a franczia király ügyét a császárénál, midőn Ferencz 1525. februárius 24-kén véres ütközetben megveretett s foglyul esvén, Madridba vitetett. Eddig több izben késznek nyilatkozott, a keresztyénség élén, vizen szárazon támadni meg a Portát; most a kétségbeesés dühében Szolimánt szövetségesül kérte. Mártius 14-én, tizennyolcz nappal a páviai csata után Ferdinand ekkép irt testvérének a császárnak: „Francziaország királya gróf Frangepan Kristóffal ármányt forralt, bujtatván azt, hogy saját embereivel és a boszniai törökök segédével Krajnba és Stájerföldre vigye a háborút. Ennek következésében a mondott törökök mondott országaimba nyomultak,

s itt némi kárt tettek nekem, és még nagyobbat fogtak volna tenni, ha nem gondoskodom eleve ilyes megtámadások visszautasításához a szükséges eszközökről. Ezen dolog egy olasz nemesember által jött tudomásomra, ki Kristóf gróffal szőtte az ármányt, s kit egyik friauli városom, Meran kapitánya elfogván, ide hozott Innsbruckba, hol még most is börtönben ül." *). A felbujtó kétségkivül, még mielőtt Ferencz fogságba esett, kapván a megbizást: világos, hogy a franczia király már akkor sem volt idegen, Szolimánt a császár testvére ellen uszítani, s így bizonyosan Ferencz megegyezésével és megbizásából küldé vala anyja Louise d' Angoulême, mint a király fogsága óta regensné, Konstantinápolyba az első követséget.

Ez, Frangepan Kristóf hozzájárulásával, mint hiszem, utját Bosznián át vette, hol azonban a követ tizenketted magával rablók által megöletett. Ezen rablók élén maga a boszniai szandzsák állott, ki a mészárlás előtt, úgy látszik, nem tudta, kikkel van dolga, s ki, napfényre jövén — igaz hogy későcskén — a tett, Ibrahim nagyvezír haragjának lefegyverzésére osztozkodott vele a zsákmányban: beküldte neki a követ irományait, de be egyszersmind az elfoglalt drágaságok részét, névszerint egy nagyértékü rubingyűrüt. Midőn Ibrahim 1533-ban Ferdinand követei Zárai Jeromos és Schepper Kornél előtt fejtegette az okokat, melyek Szolimánnak 1526-ki hadviselését eredményeztették, egyebek közt monda: ,Ekkor történt, hogy Francziaország királya foglyul esett. A király anyja ekkép irt ő felségének, a padisáhnak: fiamat, Francziaország királyát Károly, Spanyolország királya elfogta; vártam, hogy nagylelküen szabadon fogja bocsátani, de különben történt. Folyamodunk tehát hozzád, nagy császár, hogy tüntesd ki nagylelküségedet és szabadítsd meg fiamat. Erre a nagyúr megháborodott, és haragjában feltette magában, hogy hadat üzen Károly császárnak. Lám ez a rubin

---

*) Lanz, Corr. des K. Karls V. 1. k. 155. l.

is — folytatá a nagyvezír, nagy rubingyűrüt mutatván — a franczia király jobbján volt, mikor foglyul esett, s én ma amhoz váltottam.'

Midőn Ferencznek tudomására jött a követség sorsa, Károly őt már Madridban tartotta fogva; de tudjuk, hogy a királyi fogolynak itt módja volt, kéz alatt a császár ellen működni. Szolimánhoz is innen ment a második levél, s magában értetik, hogy nem a regensné, hanem a király saját nevében. A követ, Frangepan János — Kristófnak talán testvére — késő őszszel érkezett Konstantinápolyba; 1525. december 6-án Pietro Bragadino velenczei követ ekkép irt róla a signoriának: ,Követ érkezett ide a franczia királytól, ajándékok nélkül, kit a nagyúr már fogadott; mint hallom, azt mondá, hogy a királynak egy másik követe a boszniai szandzsák által kifosztatott s megöletett.' Ferencz ezen második követségére vonatkoznak Szolakzáde ozmán történetiró e sorai: ,A franczia király követet küldött a Portához, s alázatos levelének ez volt tartalma: „Ha a nagyúr Magyarország királyát kissé megleczkézné, mi képesek volnánk a spanyol királynak ellenállani s a rajtunk ejtett sérelmet megboszulni; mi könyörgünk és ohajtjuk, hogy a világ nagy császárja kegyeskedjék megengedni, miszerint ama dölyfös fejdelmet visszautasíthassuk, s mi ezentúl a nagy császárnak, a század urának köteles szolgája leszünk." A padisah, megkönyörülvén, eltökélé magában, hogy haddal megyen a gonosz szándékot forraló magyar királyra'*). Ha kifogjuk a török stylistica hyperboláit, Ferencz levelének tartalmát valószinüleg hiven közlötte az iró; Szolimán válasza fenmaradt eredetijében: halljuk a padisáht.

,Ő, az Isten, fenséges, gazdag, nagylelkü, irgalmas. Én a ki vagyok annak kegyelméből, kinek hatalma dicsőséges . . . a szultánok szultánja . . . szultán Szulejmán-khán, fia szultán

*) Hammer, Journal asiatique, X. 19.

Szelim-khánnak, szultán Bajezid-khán fiának. Te, ki vagy Ferencz Francziaország királya, te levelet küldtél Portámhoz, a fejdelmek menhelyéhez, hív ügyviselőd Frankipán által; te őt szóbeli üzenettel is megbiztad; te tudomásomra adtad, hogy országodat elfoglalta az ellenség, s hogy jelenleg fogságban vagy; te itt segédet szorgalmaztál megszabadulásodra. Előadatván minden, a mit mondottál, trónusom lábánál, a világ menedékénél, császári tudományom kiterjeszkedik annak minden részletére, teljes ismeretével birok. Azon nincs mit csodálkozni, hogy a nagy fejdelmek meggyőzetnek és fogságba esnek. Bátorodjál fel tehát, ne csüggedj el. A mi dicső őseink és nagyfényü apáink (Isten virraszszon koporsóiknál) soha sem szüntek meg hadakozni az ellenség visszaszorítására és országok elfoglalására. Mi is, mi szintén az ő nyomaikon indultunk. Mi tartományokat és erődöket, melyekhez nehéz volt hozzáférni, elfoglaltunk minden időben. Paripánk fel van nyergelve, kardunk oldalunkon van éjjel és nappal. Segítse elő a jót a mindenható Isten! Legyen meg bármely tárgy körül az ő akarata! Egyébiránt ha kérdést tészsz ügyviselődnek az ügyek és ujdonságok felől, értesülni fogsz irántuk. Ezt így tudjad. Iratott 932 (1526) rebiul-akhir havának kezdetén, székhelyemben, a birodalom fővárosában, a jól őrzött Sztambulban‘ *).

III.

Ferencz, hogy elvégre szabadságát visszanyerje, 1526-ki január 14-kén aláirta a Károly által szabott feltételeket, lemondván egyebek között igényeiről Olaszországra, kilépvén a császár elleni szövetségekből, s kötelezvén magát közösen vele a törökök ellen működni; de e feltételek aláírása előtt, ugyanazon órában titkos óvást irt alá, mely ama szerződést erőszakoltnak, s ennélfogva minden pontjaiban érvénytelennek nyilvánította.

*) Charrière, Négociations de la France dans le Levant, I. 116.

Frangepan talán Bayonneban találkozott az imént kiszabadult királylyal, s Ferencz szintén Bayonneból, honnan fejdelemtársai közűl többet fogságának megszűnéséről értesitett, irhatta Szolimánnak a következő levelet: ‚Ferencz, Isten kegyelméből a francziák legkeresztyénebb királya, kedves, s ha azonegy hiten volna vele, legkedvesebb testvérének, szultán Szolimánnak, a nagyúrnak sat. Kezünkhöz vettük a levelet, melyet Frangepan János által küldöttél nekünk. Abból derekasan megtudtuk, mily nehezedre esett azon szerencsétlenség, mely bennünket Pávia városánál ért vala. Ez ügyben az vigasztal bennünket leginkább, hogy nem buktunk meg gyáván vagy léhán, hanem hogy magában a csatában, az ellenség legsűrüebb sorai között, sebek miatt összeroskadt lovunkról estünk kezeik közé. A mi pedig köztudomásra, mint magad is bölcsen említed leveledben, megtörtént más főfő és hatalmasnál hatalmasabb fejdelmekkel is, midőn háborúban visszakövetelték a magokét; a sors úgy szokott nagyjából eljárni, hogy megveti a félénkeket és gyávákat, s a legderekabbakat egytől egyig üzőbe veszi. Hogy pedig tömérdek kincseidet és roppant erőhatalmadat nekünk felajánlod, ezen nagylelkü bőkezüséged, melylyel akkori nyomott állapotunkban segédet igértél, nem volt kedvetlen vagy kellemetlen előttünk: sőt e miatt örök hálát mondunk neked, s kivánjuk, lenne bár alkalmunk azt nem annyira mondanunk, mint méltóságunkhoz képest, keresztyén fejdelemhez illőleg, bőséges tettekkel bebizonyítanunk. Ha nyilni fog ilyes alkalom, tapasztaló lészsz, hogy a francziák legkeresztyénebb királya a többi fejdelmekkel kölcsönös jótétemények által nem annyira versenyezni akar, mint őket, ha lehetséges, felülhaladni, s módod leszen látni, erőnk és kincsünk meddig terjed Europában, s mennyi bátorsággal és hadi ügyességgel birnak a francziák. De miután a mindenható Uristennek s annak irgalmasságából, ki minket drágalátos vérével megváltott, épségben érkeztünk vissza országunkba, s itt békében és nyugalomban találtunk mindent, nincs

mit kivánnunk mástól, annak oltalmára és fentartására. Mindezt bővebben fogja előadni az, kit hozzád e levéllel küldtünk, kinek ha teljes hitelt adsz, kedves dolgot tészsz nekünk, mit hogy tégy, kérve kérünk' *).

Ferencz a madridi szerződés ellen tett óvása, úgy azon körülmény által, hogy esküjét a pápa érvénytelennek nyilvánította, s hogy ama szerződés az ő irányában sem tartatott meg, mentheté önmaga előtt az ‚olasz frigyhez' állását, újabb készületeit Majland és Nápoly ellen, és folytonos kaczérkodását a Portával; gondolom, talált okot, melynek alapján azt is helyesnek látá, hogy a szent-szék által ujból felhatalmaztatta magát tizedszedésre, miszerint II. Lajos oltalmára kelhessen a törökök ellen, s hogy a behajtott tizedből nemcsak egy fillér sem fordítatott a kitűzött czélra, de sőt talán azon vásároltattak meg a Konstantinápolyba küldött ajándékok, talán abból fedeztetett a Portához ment követségek költsége. A mohácsi csatának hire mindazáltal Ferenczet is megdöbbentette, mert alkalma volt tapasztalnia, hogy a kéz, melyet eszközül akart használni, nem az ő szükségeihez, hanem saját ösztönéhez képest méri a csapást. Németország most közvetlen érintkezésbe jött a törökkel, s a király, látván hogy viszonyáról a Portához egyetmást rebesgetnek Regensburgban, Augsburgban, Vetzlarban, tanácsosnak vélte, magát a német rendek előtt mentegetni. ‚Nagy fájdalommal illet engem — igy szól az october 6-án hozzájok intézett levél — Pannoniának a török általi elfoglalása, Lajos király halála és Németország veszedelme. Bizonyos, hogy annak nem én vagyok oka, hanem a császár, ki a tisztességes alkupontokat visszautasítja, s ki érzéketlen marad mind a közveszélynek, mind sógora Lajos király méltatlan halálának, mind most már özvegységre jutott testvérhuga gyászos sorsának szemléletére. Eleink gyakran viseltek háborút a keresztyén név ellenségeivel: ez

*) Charrière az idézett helyen, I. 119.

most is történhetik egyesült erővel, csak akarja a császár.' Károly a vádat november 29-én visszatorolta ekképen: ,Ferencz király a hozzátok adott levélben úgy viseli magát, mintha Lajos király halálát és Magyarország gyászát fájlalná; mindez csak képmutatás, oly czélra, hogy azokat elnémítsa, kik elfogott levelek alapján folyvást állítják, hogy az ő tanácsára indította a háborút a török' *),

IV.

Zápolya János ekkor már Lajos utódául volt választva, koronázva. Kire bizodalmát leginkább vetette a külfejdelmek között, az sógora Zsigmond, lengyel király volt, — egykori sógora, mert Borbála már nem élt, és Zsigmond most Bonával, Galeazzo majlandi herczeg leányával élt házasságban.

A vajda őt még october közepén felkérte: küldene követséget Fehérvárra, hol az ország rendei a közjóról, a királyválasztásról tanakodók lesznek. A levél csak october végén érkezett Krakóba, hol — mert Zápolya czélzatáról nem lehetett kétség — csekély rokonszenvvel találkozott. Mióta brandenburgi Albert, a németrend nagymestere, 1525. április 10-dikén Zsigmondnak hódolt, mióta Prusszia, mely eddig császári hűbér volt, lengyellé vált: magasb önérzettel telt el a király. Innen van, hogy unokaöcscsének, II. Lajosnak halála után reményt táplált, hogy a cseh rendek őt fogják királyokul választani, s hasonlót várt, úgy látszik, a magyaroktól is. Reménye, várakozása csalódáson épült, minek érzetében — noha az erőszakolás és ármányforralás gondolatja távol maradt a bölcs fejdelemtől — egyelőre nem viseltethetett hajlammal versenytársai iránt, s legalább magasabb belátásának súlyát akarta velök éreztetni. ,Szivesen küldenők Széhesfehérvárra minden késedelem nélkül követeinket — válaszolá october 31-kén Zápolyának s a vele

*) Reusner epistolarum turcic. libri XIV. l. VIII. p. 134.

tartó rendeknek, — ha a levelet korábban, nem épen csak ma vettük volna, s ha követeinket mindjárt utnak indíthatnók: azon leszünk mindamellett, hogy biztosaink a lehetőségig siessenek, és ha mégis későn találnának érkezni, magyarázzák jóra a rendek, és tulajdonítsák az idő rövidségének.' A követség vezértagjául Krzyczky Endre przemysli püspök választatott, de ez nem igen sietett útnak indulni, mint látszik; legalább november 2-án Ferdinand ausztriai főherczeg követe Kammerer Detre németújhelyi püspök előtt lovagolt, midőn ez a király elébe vezettetett. Ferdinand követe előadta, hogy ura mind az 1515-ik szerződés értelmében, melyet kivált Zsigmond eszközölt a pozsony-bécsi értekezlet alkalmával, mind a régiebb egyességeknél fogva, Lajosnak Magyar- és Csehországok fejdelmi székén törvényes utóda, s kéri a királyt, segítené elő azoknak foganatosítását bölcs tanácsával, hatalmas pártfogásával. Zsigmond oda nyilatkozott válaszában, hogy miután a főherczeg cseh királyul elválasztatott, ő, a lengyel, szerencsét kiván neki a koronához. Magyarországot mi illeti, tanácsa ez: foglalja el azt Ferdinand háború nélkül, olykép mint a szóló előadó leszen annak módját; s ez esetben, de máskülönben nem, örömest segítendi tehetségéhez képest, s mennyiben Lengyelország kárt nem vall miatta. ‚Ne kimélje Ferdinand semmi fáradságát, a magyar urakat, kik jelenleg összeháborodtak, kibékéltetni egymással, s jó szerével magához vonni, hogy őt azután inkább hajlamból mint félelemből királyukúl válaszszák. Az országot jelen veszélyes állapotában fenyegetéssel vagy háborúval meghódítani akarni, oly kisérlet volna, melyet ő, a lengyel király, semmi esetre sem tanácsolhat; az általa javaslott út könnyebbnek fog mutatkozni, s eredménye állandóbbnak.' A fogadtatásból, melyben Kammerer részesült, látni lehetett, hogy Zápolyának befolyása az udvarnál viszonylag csekély volt, hogy névszerint a kanczellár Szydloviczki, kit Ferdinand követe ‚jó ausztriai'-nak tapasztalt, Magyarország koronáját inkább a főherczegnek szánta.

Midőn Krzyczki Fehérvárra érkezett, Zápolya már Magyarország koronás királya volt. Választása utáni nap még bizodalmas levelet irt Szydloviczkinak, s két nappal koronázása után — november 13-dikán — Homonnai István zempléni főispánt követül küldte Lengyelországba, Zsigmond királyt szövetségesül kérni, a keresztyén hitnek a török elleni oltalmazására. Röviddel utóbb tudomást vett, úgy látszik, mint fogadtatott Ferdinand képviselője Krakóban, kinek egyebek közt Zsigmond azt is mondá: ‚hogy Magyarországnak olyan királyra van szüksége, ki magas származásu s kihez más nemzetek is ragaszkodnak,' — s most János király visszatorlásul a lengyel követséget sokáig maga elébe sem bocsátotta. Ezen eljárás Krzyczkit élesen bántotta; a hangulat, mely az uj királyi udvarnál Németország ellen uralkodott, a hajlam, mely már is mutatkozott, a Zsigmondhoz adott levél meghazudtolásával barátul fogadni a törököt, ‚nagy szomorújátékot' várattak a követtel, ki december 5-én ekkép irt Esztergomból, hol János király a telet volt töltendő, Brodaricsnak, az elhunyt király kanczellárjának: ‚Vannak itt nehányan, kik felséges uramat és nemzetemet mindenkép gyalázgatják. Mi bevalljuk gyarlóságunkat, de mégis, noha annyi mindenféle ellenség által körülvéve, Isten kegyelméből még meg nem buktunk eleddig. A törökök mindannyiszor kitakarodtak országunkból, s abban még egyetlen egy várat sem foglaltak el. Magyarországot egy ízben látogatták meg, s elpusztítottak mindent; a török egyszer nyúlt köldöktökhez, s úgy látszik, hogy már tönkre silányultatok mindnyájan. És mi, kik vele s más ellenségekkel évenkint szoktunk megvívni, minden segéd nélkül, magunkra hagyatva, s kik eddiglen még fenállunk, minket ti semmirekellő gombáknak néztek, nem embereknek' *).

Ily érzelmekkel tért a lengyel követ vissza urához.

---

*) Katona hist. crit. XIX. 778. Jászay, a magyar nemzet napjai a mohácsi vész után, 294. l.

V.

A felebbiek után János bizton várhatta, hogy ügyét a franczia király pártolni fogja; s miután VII-dik Kelemen pápa Olaszországot s ezzel magát a szentszéket Károly császár hatalma által veszélyeztetve látván, most I. Ferencz buzgó szövetségese volt: Jánosnak a pápa s az öszves olasz líga jóakaratáról nem lehetett kétsége. Még VIII. Henrik angol királynál is rokonszenvre tarthatott számot, mert Henrik ovakodott ugyan a líga részesévé válni, de alakulását mind ő, mind Wolsey bíbornok egész erővel segítették elő. Ez oknál fogva Zápolya az angol királyt is barátjai közé számlálhatta.

Ehhez képest Jozefics Ferencz zenghi püspök, Frangepan Kristóf meghittje, röviddel Zápolyának királylyá koronáztatása után követül ment Velenczébe, Rómába, Párisba, s más valaki — nevét még most nem tudjuk — Westminsterbe küldetett biztosul. December 12-én Jozefics hat lovas kiséretében érkezett a lagúnák városába, hol, mint egykori ferenczes, szent Ferencz zárdájába szállott, s 14-én szokott tisztelettel a tizek tanácsába vezettetett. János király, november 16-án kelt megbízó levelének átadása után üdvezlő beszédére a dogetől válaszul nyervén: hogy Velencze őt jó szivvel látja, felséges küldőjének királylyá választatásán örvend, s Magyarországgal mint eddiglen úgy ezentúl is jó barátságban fog maradni. A követ másnap titkos ülésben elmondá, hogy ura Velencze részéről két tagból álló követséget szeretne udvarában látni, melynek tanácsával élhessen, s hogy a mely árúk eddig Ausztrián keresztül szállíttattak Magyarországba, azokat kész Velenczéből hozatni. A signoria december 22-kén Jozeficsnek kimerítőbb választ igért, mikorra Rómából visszaérkezendett; s a püspök másnap folytatta utját a pápához *).

---

*) Sanuto, Jászaynál, 309. l.

VII. Kelemen ekkor a lehető legroszabb viszonyban állott Károly császárral, kinek védenczei, a Colonnák, azelőtt nehány hónappal elfoglalták a vatikánt; s Ferdinandnak sem lehetett barátja, ki novemberben tizenegy ezer, színre a törökök ellen összetoborzott németet küldött Kelemen ellen Károlynak: deczember végén a német dandár Piacenzánál állott. Jozeficset 1527 elején Rómában találjuk: alkalmasabb időt nem választhatott volna megbizásának előterjesztésére. ‚Magyarország felséges királya — mondá Zápolya levelét januárius 12-kén általadva — elődeinek nyomdokát követve, kik a szentséges római pápához, és ezen szentszékhez mindig csorbíthatlan kész engedelmességgel viseltettek, fiúi hódolatát jelenti, s magát és országát szentségednek alázatosan ajánlja.‘ S most szónoklatának virágaival ecsetelvén a magyarnak százados harczát a törökkel, s az elhunyt király törekvéseit, segédet nyerni a keresztyénség közellenének visszaszorítására, — kérdé: mit nyert a könyörgő Károly császártól, Ferdinand főherczegtől, mit a többi fejdelmektől? s kérdésére válaszul e szavakat mondá maga magának: Nyert ő szentsége és a szentszék segedelmén kivül semmit. A mult évi hadjárat szörnyüségeinek vázolása, az Olaszországot is fenyegető veszély felemlítése után, szivére kötötte a pápának: hogy a magyar nemzetet ezen gyilkos vitában a hálátlanság rút bélyege nélkül sem ő sem a többi fejdelmek el nem hagyhatják; ‚mert ez a nemzet az, mely egymaga annyi éveken át saját költségein harczolt az egyházért, mely pusztítást és veszélyt, kárt és halált egymaga a többiekért is szenvedett, mely, ha nem jő segéd haladék nélkül, elvész okvetlenül.‘

Kelemen Zápolyát már korábban biztosította hajlamáról, a Rómából vissza Magyarországba utazott Frangepan Ferencz által, ki akkor még a ferenczesek rendének tagja volt, s ki utóbb lényeges szolgálatokat tett királyának a külügyek kezelése körül. ‚Szentséged embere, a Krisztusban tisztelendő atya, Frangepan Ferencz — írá 1527-diki januárius 20-dikán

Esztergomból János király a pápának — engem ezen hajlamról és jóakaratról bővebben értesített, mely által vezéreltetve, szentséged kinyilatkoztatta, hogy királylyá választatásom eszközlésére a lehetőségig munkás leszen. Jó ideje már a királyi székre emeltettem, s most szentségednek forró hálát mondok, melyet iránta s a szentszék iránt tettleg is fogok bőségesen tanusítani. És noha — megengedvén azt a Mindenható, — roppant csapást ejtett a mult nyáron Magyarországomon a török, s noha boldog emlékezetü elődöm Lajos király, testvérem György, és számos egyházi s világi urak, nemesek a csatamezőn maradtak: mégis remélem, hogy országomnak megkímélt rendeivel még tetemes szolgálatokat fogok tehetni a keresztyénségnek és az apostoli széknek, ha Isten megoltalmaz s ha szentséged és más keresztyén fejdelmek segédére számot tarthatok. S kétségkivül már vissza is vettem volna nehány végvárat az ellenségtől, ha a fenséges fejdelem, Ferdinand ausztriai főherczeg, Csehország választott királya, engem nem gátol ez üdves szándékomban, ki, nem tudom miféle jogot követelvén magának országomra, ennek végeit ellenségesen megtámadta, hadainak tetemes részét egynémely városaimba vetette, s kiről tudom, hogy eltökélett szándéka nyiló tavaszszal reám és országomra törni. Esedezem tehát alázatosan szentségednek, méltóztassék mind rólam, mind országomról olykép gondoskodni, hogy Ferdinand ellenségeskedése elől biztosítva, a keresztyénség közös ellenére, a törökre, lehessen támadnom. A többit szentséged, gondolom, megértette követemtől, kit már régebben az apostoli székhez küldöttem' *). — Ezen követ épen Jozefics Ferencz volt, kit nemcsak szóbeli üzenettel bizott meg a pápa, mint minapában Frangepant, de ki okiratot is vihetett magával Magyarországba Rómából.

,Hogy az ellenség — válaszolá a Jozefics által előterjesztettekre január 13-dikán, Zápolyához, mint „Magyarország

*) A nemz. muzeum kéziratai között, 1285. quart. lat. szám alatt.

méltóságos királyához" czímzett levelében a pápa, — ama tömérdek veszélyeken veled együtt segíteni ügyekezett férfiaknak is vitézsége s a te szorgalmad, vezérleted és gondoskodásod által, de még sokkal inkább a mindenható Isten akaratából megrettenve, az országból önkényt kitakarodott, s a már majdnem nyert diadalmat hirtelen félelem miatt elejtette, Istennek annál buzgóbb hálát adunk, s az ország megmenekvésén annál inkább örvendünk, mert Magyarország épenmaradását, mikép a magunkét, akarjuk eszközölni ezentúl is. Felőled pedig, kedves fiunk, mindig oly véleményben voltunk, hogy érdemes vagy a legnagyobb tisztességekre, erényed olyas levén, melynél fogva neked mindenha szerencsét fogunk kivánni bármely méltósághoz, mennyiben az ország nyugalmát és épségét előmozdítja. Kész hajlammal mindent igérnénk neked, ha Krisztusban kedves fiunk, Ferdinand, Csehország méltóságos királya nevében előttünk s az apostoli szék előtt óvás nem történik, állitó: hogy választás és egyéb okok alapján neki van joga ezen országhoz. És e tekintetben véghetlenül sajnáljuk, hogy mindig akad valamely ok a keresztyénség felzavarására. Mindamellett a mi csak tőlünk kitelik az ország békés állapotának helyreállítására, az igazság mértéke szerint semmit el nem mulasztandunk. Mert a tisztelet és kötelezettség, melyet nekünk és e szent széknek felajánlasz, kedvesek előttünk, tudván, hogy értelmes, egyenes, Isten és a hitvallás iránt kegyelettel teljes lélekből származnak. . . Ferencz zenghi püspök . . . midőn hozzánk való indulatodat, a főfő ügyekhez szabott elmédet, erényeidet s éber figyelmedet fejtegette, saját szemével láthatá, mily örömmel értettük meg mindezeket, s irántad bármely tisztességes ügyben mily készséggel és jóakarattal vagyunk. Miért is neked egész tevékenységünket, segedelmünket és hatalmunkat mindazokban, mik a kegyetlen ellenség törekvésének visszaverésére és az ország fentartására s békességére vonatkoznak, viszont ajánljuk, és irántad mindenha oly jóakarattal leszünk, hogy azt fenséged minden

dolgaiban és ügyeiben észrevegye' *). — Az ildomosság parancsolta, hogy Ferdinand óvásáról szót tegyen Kelemen; a rosz kedvet, melylyel azt cselekszi, épen nem palástolta.

VI.

A franczia királynak ez idétt nem volt oka, elleneit, ha csak külszínre is, kimélni. Midőn Jozefics február elején Párisba, St. Germainbe érkezett, nyájas készséggel fogadták mind őt mind indítványait **). Ferencz haladék nélkül egy szolgálatában álló spanyolt, Rincon Antalt, ki a közelebb mult években Zsigmond lengyel királynál volt követségben, Magyarországba indította. Általa 1527. február 5-én levelet küldött Báthori István nádornak, s Batthyány Ferencz horvát bánnak oly czélra, hogy őket Ferdinandtól Zápolyához térítse; általa felhivást intézett a nemzethez, melyben ezt buzdította, csatlakozzék Jánoshoz, ne Ferdinandhoz, ki az ország belviszályait saját érdekében fogja felhasználni ***). A Jánoshoz adott levél szól ekképen:

,Ferencz, Isten kegyelméből a francziák királya, a méltóságos és hatalmas fejdelemnek, Jánosnak, Magyarország választott királyának, kedves testvérének és rokonának boldogságot kiván. Kedves és szeretett testvérünk s rokonunk: Rincon Antalt, hű és szeretett kamarásunkat s tanácsosunkat e levéllel méltóságos uraságodhoz küldjük, hogy nevünkben előadja, menynyi bánatot merítettünk azon roppant és gyászos csapásból, melyet, mint halljuk, az igaz hit legkonokabb ellensége, a törökök fejdelme, Magyarországon ejtett, számos nemeseknek, és

*) A cs. k. titkos levéltárból, Jászay, 428. l.

**) Hogy Jánosnak első követe Francziaországban szintén Jozefics lett legyen, csak hozzávetésen alapul. Ferencz király ugyanis csak februáriusban irja Jánosnak, hogy királylyá választatásáról értesült, s a zenghi püspök január közepén még Rómában levén, február előtt nem igen érkezhetett a franczia udvarhoz. Ha Zápolya nevében ide más megyen követül, az valószinüleg korábban fogott volna megérkezni, és Ferencz király korábban fogott volna válaszolni.

***) Istvánfi, IX. 136. — Pray, Annales V. 133.

mit leginkább fájlalunk, magának a királynak, testvérünknek és rokonunknak vesztével. De éles fájdalmunk csakugyan tetemesen enyhül, ha látjuk, hogy királylyá választattál, te, az annyi erénynyel felruházott és irántunk élénk rokonszenvvel viseltető férfiu, kiről okunk van remélyleni, hogy a visszavonás hullámai által már huzamosabban hánytorgatott ama népeket mérséked és ildomosságod által a méltány és nyugalom határain belül marasztandod elvégre, s kinek kormánya, tudjuk, annyi erőt kölcsönöz amaz országnak, hogy ezentúl könnyü leszen mind a szomszédokra ráijesztenetek, mind a törökök dühét fékeznetek. Minél csakugyan nem egyedül birodalmad lakosai, hanem az öszves keresztyén köztársaság is, melynek Magyarország mindig legszilárdabb védfala volt, alkalmasabb valamit a vallás oltalmára, a vagyon gyarapitására, szóval a közbéke élvezésére nem kivánhattak volna magoknak, miért is maga a keresztyén köztársaság méltán köteles neked mind magánuton mind nyilván örömét nyilvánitani, hogy az országláshoz jutottál. Egyébiránt nem lehet erősen nem aggódnunk, mióta értésünkre esett, hogy azok, kik a királyválasztás jogával birnak, részben elleneid, és hogy bajod meggyült versenytársaid miatt. Ezért is irántad való jóakaratunknál fogva intünk: kelj bátran jogod védelmére, annál is inkább, mert tudnod kell, hogy a római pápa, Anglia hatalmas királya, a velenczei köztársaság, kivált pedig mi, nem fogunk segély nélkül hagyni, mind tenmagadért, mind pedig azért, miszerint ellened, ha Csehország koronájához Magyarországét is nyerheti, s különben is testvére levén a császárnak, magát el ne bizza olyannyira, hogy majdan vérszemet kapjon mások bántására. Mindezt bővebben magától Rincontól fogod megérteni, kinek első sorban meghagytuk, hogy bennünket szorgalmasan értesitsen: mint állanak dolgaid, az ország melyik része, a főurak közül kik tartanak veled, mennyi és miként felszerelt várakkal és városokkal, mennyi ágyuval és fegyveres erővel, mily pénzforrásokkal birsz, hol és minő segédet kivánsz

mind tőlem, mind azoktól, kik a barátság és frigy kötelékeivel hozzánk kapcsolvák: hogy ezentúl olykép támogathassuk érdekeidet, mint ezt becsületünk s irántad való különös szeretetünk követeli. És ha még nőtelenül élsz, s házasságra akarsz lépni, s azok közül, kik sógorságban vagy rokonságban vannak velünk, akarnál egyet tőlünk hitvesül kérni, tettel fogjuk tauusítani, mind barátságodat mind sógorságodat mennyire becsüljük. Miért is kérünk, hogy Rinconnak minden dologban szintúgy higyj, mint nekünk személyesen fognál hinni. Méltóságos és hatalmas fejdelem, a mindenható Isten szerencsésítsen mind téged mind ügyeidet. Kelt Saint-Germain en Layeban, februárius 24-én 1527 *).

Ezen levélből, úgy hiszem, erőszakos hermenevtika nélkül következtethetni, hogy Francziaország, Velencze, a szentszék és Anglia ekkor már igéretet adtak volt egymásnak, hogy Zápolya igényeit Ferdinand ellenében támogatni fogják; tettleges segédet azonban csak Ferencz biztosított János királynak, úgy látszik, mely utóbb ennek kivánságához képest pénzsegély formájában egyelőre havonkint harminczezer tallér kiszolgáltatásában nyilvánult**).

Rincon Francziaországból Ragúzán, Thráczián, a Balkánon, és Nándorfehérváron át érkezett Budára, s ennélfogva igen valószinü, hogy Laski Jeromos szirádi főispán, ki ez idén — talán a lengyel király megbizásából — volt Ferencznél, s ki ettől, úgy látszik, szóbeli üzenetet hozott Jánosnak, a tekervényes utakon járó követet megelőzte. A franczia külügyi ministerium irattárában következő levél őriztetik eredetiben: ‚A fenséges fejdelemnek és urnak, Ferencznek, Isten kegyelméből a francziák

*) Charrière, I. 155. Miután Ferencznek Batthyányhoz adott levele februárius 5-én, (nonis februarii, mind a Pray által közzétett mind az Istvánffi kezében volt példány szerint) kelt, bizton következtethetni, hogy a Zápolyához intézett levélnek Charrière által használt másolatában febr. 24-dike, XXIIII. hibásan áll, talán 4-dike, IIII. helyett, következtethetni annálinkább, mert Charrièrenél még az év is hibásan van kitéve, MDXXVII. helyett MDXXVI, s mert a leiró értetlenségéből a szövegbe más hibák is becsúsztak.

**) Bel., Monum. d. I. 165. I.

legkeresztyénebb királyának, Majland herczegének és Genua urának, János ugyanazon kegyelemből Magyar-, Dalmát-, Horvátországok királya sat. üdvezletét s testvéri szeretetének és szolgálatra-készségének ajánlatát. Fenséges fejdelem, különösen tisztelendő nagyobb testvérünk! Midőn tekintetes és nagyságos Laski Jeromos úr, szirádi főispán és Lengyelország senatora, minket, kik Isten akaratjából ezen Magyarországunk polczán állunk, irántunk való tiszteletének tanusítására meglátogatna, s jóformán tenkre jött országunk sorsát fájlalná: mihelyest legkeresztyénebb felségedre fordult a beszéd, elmondta, mily hajlammal viseltetik felséged a keresztyén ügy, névszerint Magyar- és Lengyelországok iránt, melyek vállaikon úgy szólván egymagok hordozzák nagynehezen s mármár roskadozva a pogány ellenség súlyát. Felséged ezen dicséretes s valóban keresztyén és királyi hajlamát Jeromos úr ugyan mindenütt hirdette, de mégis legkivált, nálunk biztossá tevén bennünket arról, mit magunk is feltettünk eleve felségedről, s hálát adatván velünk Istennek felséged buzgalmáért, melyet örök emlékeül s a keresztyén név dicsőségére mindinkább öregbítsen az Úr. Miért is a mondott tekintetes Jeromos úrnak czélzatainkat őszintén bevallottuk, tudván, hogy ő valamint nekünk kedves emberünk, úgy felséged jámbor, hű szolgája, kit — mert ismerjük jellemét, — bizonyos nagyfontosságu, személyünket s urodalmainkat illető tárgyakkal megbiztunk, melyeket felséged elébe terjesztő legyen. Figyeljen, kérjük, magasságod kegyesen reá, adjon hitelt azoknak, melyeket nevünkben előadandó s teendő leszen, méltóztassék őt minélelőbb utnak ereszteni, s minket és testvéri szolgálatainkat nyájas szemmel nézni mindenha. Kelt királyi várunkban, Budában, aprilis 26-án, az Úrnak egy ezer ötszáz huszonhetedik, országlásunknak pedig első évében. János király.' *)

*) Charrière, I. 158.

VII.

Akárki ment legyen első ízben Zápolya részéről követül Angliába, annyi bizonyos, hogy VIII. Henrik és főtanácsosa Wolsey a követküldést már az 1527-ki év elején viszonozták. Wallop — ez volt az angol küldött neve — Ferdinandnál is levén megbizva mint cseh királynál, itt sejditették a viszonyt Henrik és János között, s nem engedték, hogy Prágából Magyarország felé utazzék a követ. Fenmaradt Ferdinand udvari kanczellárjának egy emlékirata, mely a király jogait Magyarországra bővebben fejtegeti, s mely annak 1527. mártius 11-én Prágában kelt leveléhez mellékelve érkezett Westminsterbe. ‚Midőn a közelebb mult években — így szól Ferdinand levele Henrikhez — Nándorfehérvárat, a dicső és hatalmas várost, ama vidéknek főerősségét és mintegy kulcsát a kegyetlen török császár körültáborlotta, János vajda, noha tetemes sereg állott rendelkezésére, csak önmagáról gondoskodva, sem a várnak, sem királyának nem hozott segédet, hanem mindaddig késett, míg a várnak bukásával, Magyarország sőt az öszves keresztyénség kebelébe megnyilt elvégre a töröknek az út. S a gonoszság ezen nemét ismételte a mult évben, számos hadait nem akarván a királyi sereghez kapcsolni, mely Mohácsnál magára várta a törököt. Ha e gonosz tettet el nem követi, Magyarország fővárosa, Buda, még most is épen állana, s a boldogemlékezetü király élne még most is, élne és uralkodnék.‘ — ‚S miután a vajda — folytatja Ferdinand — magát a régi szerződések s mind azon öröködési jogok ellenére, melyekkel én és kedves hitvesem azon országra birunk, királyul koronáztatta, tetemes kárt ejtett az öszves közjón, s gonosznál gonoszabb példát adott, melyet más országokban is fognak követni, ha nem fosztatik meg minélelőbb a legjelesebb királyok és fejdelmek hozzájárulásával a vakmerően bitorlott országlástól, méltó büntetésül erőszakos eljárásaért. Mert fog-e még valamely

öröködési remény, fog-e öröklési jog akármely monarchiában érvénynyel birni és fenállani, ha a vakmerőnek és hatalmasnak szabadságában álland, hasonló esetben magát csalárdság és erőszak által királylyá vagy fejdelemmé tenni s a lakosokat engedelmességre kényszeríteni.' S hogymint leszen képes — folytatja a levél — az országot a törökök ellen megvédeni, kik annak egy negyedét már elfoglalták és pusztítják? ő kénytelen lesz vagy magát nekik megadni, vagy gyalázatos és kártékony szövetségre lépni velök. Ereje, eszközei elégtelenek az ellenállásra, s feltehetni-e, hogy keresztyén fejdelmek támogatnák az árulót? . . . Miután pedig más részről nekünk kétségbevonhatlan jogunk és igazságos igényünk van az országra, melyet egyéb tartományainkból merítendő erővel, a német birodalom s a császárnak is segédével képesek leszünk oltalmazni: ,ez okon kérjük és intjük fenségedet, hogy kegyeleténél és irántunk való kölönös jóakaratánál fogva, tessék ebbeli törekvéseinket buzgóan elősegíteni, jogunkat, melylyel Magyarország kormányára birunk, oltalmazni és védeni, érdekeinknek a méltányhoz képest, kedvezni, s követének minélelőbb meghagyni és megparancsolni, hogy fenséged korábbi utasítását velünk közölje s minket Magyarország királyaul ismerjen.' *)

A kanczellár — nem hiszem, hogy Harrach lett volna, mert az iraton magyar íz van — az ügyet a követ számára is külön fejtegette, válaszul ennek nyilatkozására, hogy neki kötelességévé tétetett, kinyomozni, ki legyen Magyarország törvényszerü királya, a törvényszerüt és nem mást akarván az ő ura Szolimán ellen támogatni.

,A vajda úr — így szól az oklevél — ellenére hazánk törvényeinek és szokásainak ragadta magához a koronát, a

*) British museum, Cotton manuscripts. Nero. B. fol. 77. Vitellius B. XXI. fol. 6, 8, 30, 31, 38, 50, 67, 70, 78. Gévay ezen okiratok másolatát vétette, de meghalt, mielőtt közzétételökről gondoskodhatott volna. V. ö. Chmel József Habsburgische Excurse, — Sitzungsberichte der kais. Akad. d. Wissensch. Phil. hist. Classe, VI. Band. Bécs, 1851, 244. l.

magyar királyok véreinek és utódainak tetemes rövidségével és czégéres meggyalázásával. Mert megtudván, hogy a nádor a törvények értelmében országgyülést hirdetett: ennek megelőzésére, maga mellé vevén nehány czimborát, ő is tűzött ki határnapot országgyülés tartására, súlyos büntetéssel fenyegetvén azokat, kik onnan, mint rothadt és mármár levágott tagok elmaradozni találnának. És hogy annál könnyebben juthasson a koronához, mely után első ifjusága óta minden uton módon esengett, oly rövid határidőt szabott, miszerint még a törökök elől szerteszét barangolt magyarok sem jöhettek együvé, nem hogy a melléktartományok. Aztán felállítván a várostéren fegyveres embereit, nem szavazatok, hanem egyedül az övéinek kiabálása által neveztette ki magát. Háladatlan fia a hazának, törvényeit sárba taposván, szabadságát bepiszkolván, első nyitott utat másoknak, Magyarországon és elkeseredett unokáinkon paczkázni.‘

S most általtérvén a nádori méltóság és hatalom jellemzésére, leirja Ferdinand választását, felemlítvén Báthori Istvánnak, mint nádornak, ez alkalommal tartott beszédét. ‚Röviden — úgymond — előadta a mohácsi ütközet szörnyüségeit, a pusztaságra jutott országot, Magyarország öszves hadainak belső külső árvaságát, az ellenség kezébe esett végvárakat, honnan az ország minden részeibe nyitva az út. Ilyes hézag töltésére a leggazdagabb magánpolgár kincsei sem elégségesek. Azért ha valaha, úgy most van szüksége Magyarországnak hatalmas királyra, ki nem csak a rosz karban levő erősségeket felszerelni, hanem a mult nyáron veszendőbe ment várakat is visszafoglalni és a szükségesekkel ellátni, s a törökökkel vizen, szárazon sükerrel megütközni képes legyen. Ilyest pedig csak egyet lát a szomszéd királyok közt, mást senkit.‘

Folytatván fejtegetését a kanczellár, idézi az 1463- és 1491-diki szerződéseket, melyekre Ferdinand biztosai e választás alkalmával urok igényeit alapították, igérvén ennek nevében,

hogy ez mint istenfélő fejdelem nemcsak törvényszerüleg fogja vinni a kormányt, hanem azon is leszen, hogy saját és tartományainak öszves erejével Magyarországot megvédje és Nándorfehérvárat s a többi végvárakat visszafoglalja. Előadja továbbá, hogy Lajos özvegyének, Máriának éleselméjü és történettudó magyar tisztviselői mindenkinek elragadtatására felemlítették Magyarország régi, dicséretes szokásait, s magasztalták a magyarok hűségét, őszinte és lelkiismeretes gondoskodását királyaik vére és nemzetsége iránt. Ugyanis ötszáznál több éven át senkit sem hagytak magok felett uralkodni, hanemha Magyarország királyainak nemzetségéből származott, az egy Mátyás király, ama dicsőséges fejdelem kivételével, ki maga is csak atyjának a haza s a keresztyén hitvallás ügyében szerzett érdemeiért, s az ellenségen vett számos győzelmeiért nyerte meg a koronát. . . Minthogy tehát ő felségének hitvese, a fenséges Anna királyné, Magyarország királyainak régi és igaz nemzetségéből való, nem kell őt a koronától, melyhez joga van, megfosztani, főleg miután Aba király, Zsigmond császár és Albert király nejeik hasonló öröködése által tettek szert Magyarország koronájára.‘

Az özvegy királyné biztosai ‚figyelmeztették az országos rendeket, hogy tekintetbe vevén mind a szentséges császári felség (Károly) mind ezen fenséges király (Ferdinand) hatalmát és nagyszerü birodalmát, inkább oltalmukat és segédöket, mint fegyvereiket vonják magokra, kivált az országnak ily szenvedő és elnyomott, hogy ne mondják véginségre jutott állapotában. Hiszen a fenséges király Ferdinand mind maga, mind hitvese ezen kétségbevonhatlan jogait, hogy saját felségének és elődeinek méltósága és tekintélye épségben maradjanak, nem akarná elhanyagolni, de el sem hanyagolhatná, mert valamennyi alattvalói nemcsak nem húnynak szemet ezen jogokra, de sőt kivívásukra ösztönzik és kényszerítik ő felségét.‘

‚Mindezekből — rekeszti be emlékiratát a kanczellár — világosan látja nagyságod, követ úr, hogy ő felsége annak rende szerint választatott Magyarország valóságos és törvényes királyává.' *)

Másnap, március 12-dikén a követ ugyancsak Prágából, Wolsey bíbornokhoz irt ekképen:

‚Nagyságod méltóztatik tudomásul venni. E levelet azért küldöm külön, mert akadhatna, ki leveleimet útközben kikutatni akarná; szolgám tehát ezt a levélnyalábtól elkülönítve fogja magánál tartani. Ide érkezésem után Magyarország királya (Jánost érti) iratott nekem kéz alatt titoknoka által, hogy megtudhassa: valljon őhozzá utasítattam-e vagy sem? Én válaszoltam neki: hogy igenis, hozzá küldettem, de Csehország királya által itt feltartóztatom; hogy azonban királyomnak és nagyságodnak ezt már bejelentettem, kiknek parancsait várom e tárgyban. Én a magyar király szolgájának több kérdést tettem s mutattam neki, mily közlemények érkeztek be hozzám uráról. Ő nekem válaszul adá, hogy ezen közlemények többet mondanak, mint a mennyi való. Állitásához képest a magyarok, kik Csehország királyának pártján vannak, nem oly hatalmasok, hogy ügyén segíthetnének, birtokukban nincsen semmi város, semmi vár, az egy Pozsony kivételével, hol azon esetre, ha Csehország királya János királyra haddal fogna menni, ez kénytelenítetnék békét kötni a törökkel és segédet kérni tőle, oly dolog, melyen épen nem kétkedhetni; s ura békét köthet a törökkel, mihelyest akarja, de ha nem kényszerítetik, nem fogja tenni. **) Részemről meg nem foghatom, Csehország királya, honnan szedné az erőt a hadviseléshez? hiszen kénytelen volt

*) Chmel az id. h.

**) Schwihau Henriknek, a bajor herczegek követének, 1527. január 9-én Prágából küldőihez adott levelében olvasom: ‚Es ist auch die tirkisch pottschafft icztt zu Offen pay dem khunig.' Állítólag békét indítványozott, ha János megengedi, hogy a török hadak, Magyarországon át vehessék útjokat a német földre.

Ausztriában és Tirolban valamennyi egyházainak kincseiket elkobozni, hogy a koronázásához szükséges pénzt verhesse, mi jobbágyait nagy mértékben elkeserítette. Nekem úgy látszik: a német rendek őt nem fogják segíteni, hogy Magyarországot elfoglalhassa; az ő vélekedésök szerint úgy is már több van neki, mint kellene; s én hiteles forrásból tudom, hogy a választó fejdelmek titkon követet küldtek Magyarország királyához, ez pedig viszont őhozzájok küldött követet, vagy küldend rövid idő mulva. Bizonyossá teszem nagyságodat, a német fejdelmek nem szeretik őt (Ferdinandot), sőt fel se veszik; a brandenburgi őrgróf testvéreinek kivételével, kik nála voltak, midőn megkoronáztatott, mások nem voltak jelen.' . . *)

Ferdinand nevében ez idétt gróf Salamanca Gábor volt Henrik királynál, színre azért, hogy segédet szorgalmazzon a törökök ellen, valósággal azért, hogy ellene dolgozzék Zápolyának. Mily sükere lett legyen Ferdinand törekvéseinek, 1527. május 5-én Boroszlóból Henrikhez adott levele mutatja: ,Mind szeretett hivünk gróf Ortemburg (Salamanca) Gábornak, Freienstein és Carlspach urának, tanácsosunknak és kamarásunknak, Ausztriában Németujhely városunk kapitányának és fenségednél követünknek leveléből, mind fenséged itt levő követének előadásából megértettük, hogy fenséged beléegyezett, miszerint mondott követe a magyar ügyekben semmit se tegyen tudomásunk, tanácsunk és végzésünk nélkül, mit fenségedtől testvérileg s őszinte köszönettel vettünk. Kérvén tehát ezen követ bennünket, engednők meg, hogy a szepesi grófhoz, ki magát hamisan Magyarország királyának mondogatja, mehessen, ha nekünk úgy tetszenék, mi abba nem akartunk beléegyezni, kivált ezen okoknál fogva: A vajda ezen követséget teljesen a maga hasznára bányászná ki, s ezáltal nem kevéssé erősödnék meg önhittségében; ő e lépést mindenütt királyságának

*) British museum, Cotton manuscripts. Chmel az id. h.

megismerése gyanánt hirdetgetné; ő épen hatalmas segéd igéretét olvastatná ki mindszerte belőle. És ámbár bizunk benne, hogy fenséged nem ir, nem hágy meg ilyesmit követének, a gróf mindazáltal bizodalmát vetvén efférékbe, s valóság helyett hazugságokat árulgatván, földieinek árva lelkét jól tartaná velök. Ezt mi megfontolván, inkább megelőzni akartuk a bajt, mint vigyázatlanul előmozdítani, annál is inkább, mert bennünket kézzelfogható kár érne miatta, s más részről a keresztyén világ s maga Magyarországunk semmi hasznát sem fogná látni. Egyébiránt, tudomásunkra esvén, hogy a mondott követ a választ, melyet neki fenséged kivánalmaira minapában adtunk, még be nem küldötte, a bennünket érhető rövidség elhárítása végett meghagytuk neki, (noha mondatik ugyan, hogy fenséged neki a menetelt ama grófhoz meghagyta) miszerint nálunk maradjon, míg fenséged ez iránt akaratját a nekünk adandó válaszban ki fogta nyilatkoztatni'. . . *)

VIII.

Olvastuk felebb Wallopnak Wolsey bíbornokhoz adott levelében, hogy ő hiteles forrásból tudja, hogy a német választó fejdelmek titkon követet küldtek Jánoshoz; levelének Németországot illető s általunk elmellőzött részében azt is említi, hogy kivált a bajor herczegek — a három testvér: Vilmos, Lajos és Erneszt — Ferdinand ádáz ellenei. Ezen testvérek közül a két első, — a harmadik, passaui püspök levén, némileg oldalt állott a bajor tartományok világi kormányától — idejekorán közeledtek Zápolyához. Midőn ezt Francziaország és Anglia, Velencze és a szentszék nagyobb kisebb mértékben támogatták, főleg Károly császáron akartak boszút állani; ellenben midőn a bajor herczegek Zápolyát ellenállásra buzdították, közvetlenül Ferdinandra mérték a csapást. A mohácsi

*) British museum, Cotton manuscripts. Chmel az id. h.

csata után kilátás nyilt Ausztria főherczegének a cseh s a magyar korona elnyeréséhez. E pillanattól kezdve a bajor herczegek, ámbár a vallási viszályokat mi illeti, azonegy táborban küzdöttek vele, s ámbár Károly császárral folyvást jó lábon ügyekeztek állani, Ferdinandban veszedelmes szomszédot láttak, kinek politikája, mint egynél több jelenség az avatottabbaknak értésül adá, már ekkor oda volt irányozva, hogy maga és családja számára, Károly császártól pártfogolt s mégis tőle és Spanyolországtól független, a lehetőségig különleges monarchiát alapítson. Mi nem várhatunk semmi jót Ferdinandtól; — így nyilatkoztak a bajor rendek előtt a herczegek — hogy magunkat, országunkat és népünket fentarthassuk, nagy ovatosságra van szükség; most ugyan nem mer Ferdinand bennünket megtámadni, de talál majd ahhoz ürügyet, mert herczegségünk inkább van kezére, mint bármely más. *)

Aggodalmuk elhárítására Vilmos herczeg magának ügyekezett biztosítani a cseh koronát. 1526. őszszel mindent elkövetett, hogy Csehország királyává választassék. Több országnagy által felhíva, tanácsosát Weissenfeldert septemberben Prágába küldötte, s mivel ez a tapasztaltak után bizonyosnak vélte, hogy ura czélt fog érni, ünnepélyes követség ment Csehország fővárosába, a herczeg számára szorgalmazni a koronát. I. Ferencznek a cseh földön is voltak hivei. Sanuto gyüjteményében említi egy velenczei követjelentés, hogy a francziáknak 1523-ban szándékuk volt Ausztriát Csehországból megtámadni, s e tekintetben egy Wallenstein közremunkálására tartottak számot. Zsigmond lengyel király, ki ez idétt Ausztriától távolabb esett, s kinél a franczia már 1524-ben Rincon Antalt járatta: látván hogy igényei a cseh koronára nem fognak czélt érni, most Vilmos herczeg ügyét támogatta, s hasonlót cselekedett követe által Ferencz király is.

*) Bucholtz, Gesch. der Regierung K. Ferdinands I. IV. k. 158. l. Oesterr. Blätter für Literatur und Kunst, 1857, 32. szám.

Mind hiába. Ferdinand october 23-dikán, noha a bajor biztos, urának diadaláról még ekkor sem kétkedett, a cseh rendek tetemes többsége által királyul ismertetett. A főherczeg, ifjusága daczára sok ildomosságot s az erély és kitürés ritka vegyületét tanusította. Kegyelem-igéretekben és kegyelem-osztogatásokban nem volt fukar. Rozmital Zdenkót, a prágai fővárgrófot azáltal nyerte meg magának, hogy számadási kötelezettsége alól eleve felmentette. A Schlickek és Pflugok, a münsterbergi herczeg tetemes előnyökben részesítettek. Mindamellett, hogy öröködési jogot tartott a koronára, nem volt idegen, Károly császár által is tanácsoltatva, azt a nemzet választásának köszönni ideig-óráig. Követei Prágában kivált arra támaszkodtak, hogy a főherczeg, mint szomszéd fejdelem, mint Magyarországnak is rövid idő mulva koronás ura, mint a német császár testvére valamennyi elleneik elől fogja a cseheket megmenthetni. A kelyheseket biztatta, hogy a baseli végzemények, melyektől II. Pius pápa megtagadta az erősítést, ujból érvényességre fognak kapni; az ország adósságait részben magára vállalta. Ezen eljárásának köszönheté Ferdinand diadalát a bajor herczeg felett. *)

Elejtetvén ekkép a cseh koronától, törekvéseit arra irányozta a herczegpár, hogy legalább Magyarországban ne verhessen gyökeret Ferdinand hatalma. Nem késtek az első lépéssel: minél bizodalmasabb viszonyt füzni Zápolyával. A török veszély ürügye alatt, mely ellen közösen hozandó és közösen végrehajtandó rendszabályokhoz kelletik nyúlni, az 1527-dik év elején Posnitzer Konrádot követül küldték János királyhoz. ‚Mondja meg a királynak — így hangzik a követ utasítása — először is azt, hogy ő nagyságaik a herczegek örömmel értették meg ő felségének magyar királylyá választatását, reményök levén, hogy ez Magyarország s az öszves keresztyénség

*) Stumpf, Bayerns politische Geschichte, I. 39. Ranke, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation, II. 417.

hasznára fog válni, s hogy ő felsége Krisztus ellensége a török ellen keresztyén királyhoz illő módon fogja magát viselni. Másodszor: mivelhogy a római szentbirodalom rendei április 1-én Regensburgban gyülést akarnak tartani, a törökök elleni derekas segéd kiállitásáról tanakodandók, a herczegek őt, Posnitzert, azért küldték a királyhoz, hogy nála, s általában Magyarországon megtanulja, mint lehessen a végeket legczélszerüebben a törökök ellen oltalmazni, mennyi hadakra s mily nemzetekből valókra, mennyi gyalogra s mennyi lovasra volna szükség, ezek honnan fognának alkalmaztatni, a Dunán, Dráván, Száván miféle révekből kelhetni át legbiztosabban sat., mindezt tudnia kell a regensburgi gyülésnek czélirányos végzés hozatalára, melynek eszközlését, tettleges hozzájárulásukkal fogják szorgalmazni a herczegek. Harmadszor: ha ő felsége és a cseh király között viszály támadna a választás miatt, oda megyen a herczegek kérelme, hogy János király e miatt fel ne hagyjon a török elleni működéssel, mert ők nem kétlik, miszerint azon esetre, ha ő felsége a keresztyénség ellenségének ellensége marad, Németország fejdelmei és egyéb rendei szintén nem fognak valakinek netaláni szorgalmazására, ellene, a király ellen, haddal menni, sőt ügyének békés utoni kiegyenlítését fogják eszközölni. Negyedszer: miután ő nagyságaik, a herczegek, semmit sem ohajtanak inkább, mint hogy Nándorfehérvár s a többi erősségek, melyek a közelebb mult években török kézbe kerültek, meg visszafoglaltassanak, bizonyos lehet benne ő felsége, hogy ők készek, egész erővel mozdítani elő ez üdvességes czélt, s velök az öszves német nemzet. Végre: irjon fel mindent Posnitzer, mit tapasztalni fog, s ha lehetséges volna, hozza meg rajzban az erősségeket, réveket és útszorosokat.‘ *)

A bajor követ talán még útnak sem indult, midőn Zápolyának valamelyik nevezetes embere — úgy látszik, Kolowrat

*) Quellen und Erörterungen zur bayerischen und deutschen Geschichte IV. 1—3. l.

János, kiről még alább is leszen szó — Prágában a herczegek egyik hivét, Schwihau Henriket felkereste, s kérdést tett neki: mint fogják magokat a németbirodalmi fejdelmek Zápolya irányában viselni, fogják-e Ferdinandot ellene támogatni? ‚Én bizodalmasan értésére adtam — irja 1527. január 9-kén a herczegeknek Schwihau — hogy nagyságtok barátságos indulattal viseltetik ura iránt, mit ő, a biztos, örömmel vett tudomásul. Itt marad egész a koronázásig (Ferdinandnak cseh királylyá koronáztatását érti), hogy lássa, mily fordulatot vesznek az ügyek, s én kérem nagyságtokat, tartsa mind ezt magánál, mert senki sem tud róla semmit, még testvérem sem; és arra is kérem, ne tartsa meg e levelet, hanem szakítsa el, hiszen úgy is tudja, hogy életemet, mindenemet készséggel vetem koczkára nagyságtokért.‘ — Zápolya, Lajos özvegyét örömest nőül vette volna s Máriát ismételve megkérte, de süker nélkül; Prágában mulatozott biztosa ezt vagy nem tudta, vagy tanácsosnak látta, Schwihau előtt palástolni. ‚Találkoztak — monda ennek — kik urunknak ajánlották, venné el Lajos özvegyét, de a rendek ezt nem helyeselték s neki sincs kedve hozzá, és az urak felhivták, lépne magyar nővel házasságra, ki termékeny, kinek jó nagy emlői vannak, nem oly laposak, mint a volt királynéi, mert máskülönben nem remélhet örökösöket magának.‘ János király — folytatja a levéliró — hajlandó volna a németbirodalmi fejdelmek közül valamelyikkel sógorságra lépni, hogy ezáltal is közte s a német fejdelmek között szorosabbá váljék a viszony.*)

Vilmos herczeg e levelet közölte kanczellárjával Eck Lénárddal, egyikével e korszak legravaszabb államférfiainak, kit hiba volna Eck Jánossal, az ingolstadti tanárral, Luther antagonistájával összekeverni; s a kanczellár január 18-dikán Kemptenből válaszában oda nyilatkozott, hogy azon esetre, ha

*) Ugyanott, IV. 3—6. l.

Zápolyának ama biztosa, mint talán szándéka van, Prágából a herczeghez talál jőni, úgy kellene vele bánni, ‚miszerint czélzatait s általuk uraéit alaposan lehessen kiismerni; nagyságod például azt fogná neki mondani, hogy erős bizodalommal viseltetik a király iránt, mint kitől nagy dolgokat várhatni a pogány ellen sat., de másrészről őt amúgy melleslegesen a főherczeg ellen lázítandja, mondván: hogy a németbirodalmi rendek, bizony nem fogják a főherczeget a király ellen támogatni, neki magának pedig nincsen pénze, nincsen ereje, ő szegénynél szegényebb; s hogy csak küldjön követséget a király a regensburgi gyülésre sat.‘ *) — Négy nappal később Eck a herczegek nevében levelet irt a pápai datariusnak, Ghibertinek, hogy ‚Ferdinandot nehány kevés magyar úr királylyá választotta, de a már előbb királylyá választott és koronázott vajda olyannak mutatja magát, kitől a főherczeg nem igen fog valamit elcsipdeshetni;‘ s levelet irt a franczia király követének, Grangisnak, Churba: ‚hogy Ferdinandot a mohácsi csata után hozzá szökött kevés úr királyul választotta magának, de végsükerhez nem igen lehet reménye, mert nincsen pénze, s nem is lesz pénze; minélfogva attól sincs ok tartani, hogy a Ferencz király és a pápa ellen Olaszországba küldött landsknechteket Németországból felkereshetné a zsold.‘ **)

IX.

E közben Posnitzer Esztergomba érkezett János királyhoz, ki őt 1527. januárius 28-kán következő viszonbizoványnyal a' herczegekhez bocsátotta: ‚János, Isten kegyelméből Magyar-, Dalmát-, Horvát- és Tótországok királya, nemkülönben Morva és Luzsicza őrgrófja, mindkét Szilézia herczege. A méltóságos fejdelmeknek, Vilmos és Lajos uraknak, rajnai grófoknak, s felső és alsó Bajorország herczegeinek üdvezletet s barátságot.

*) Ugyanott, IV. 6—9. l.
**) Ugyanott, 9—12. l.

A mit nekünk méltóságtok ezen követ, jelen levél előmutatója által üzent vala, megértettük. Feleltünk reá méltóságtoknak ugyanazon követ által. Kérjük a méltóságos urakat, adjanak feltétlen hitelt annak, mit ama követ nevünkben mondó lészen. Kik hogy jól és boldogul éljenek, kivánjuk. Kelt Esztergomban 1527. januárius 28-án mondott országaink feletti uralkodásunk első évében. János király.' *)

A követ februáriusban küldetéséről részletes jelentést tett a herczegeknek. Utasításom első czikkelyét — így ir — szives üdvezlettel és szolgálatainak felajánlásával viszonozza Magyarország királya. A másodikat nagy örömmel vette, nem levén egyéb kivánsága, mint hogy a Mindenható kegyelméből Németország fejdelmei megannyian a török ellen indulnának, kiket ő aztán kész volna vérének is hullásával támogatni. A végek és szorosok oltalmát mi illeti, arról ő felsége követei majd jelentést teendenek Regensburgban; addig is ohajtását fejezi ki a király, állitanának ki a németbirodalmi rendek nyolczezer lovast, de nem szerfelett nehézkeseket, és negyvenezer gyalogot; a hadakat a Dunán kellene az országba szállitani, hogy a szükséghez képest annak jobb vagy bal partján alkalmaztathassanak; ő felsége kész e seregnek részét hússal, kenyérrel és borral ellátni, másik része számára szintén a Dunán szállíttathatnék be Németországból az élelem, mely hogy idején a táborba érkezzék, arról majd gondoskodandik a király. — A harmadik czikkelyre így hangzik a válasz: ,Ő felségének sohasem volt szándéka, Csehország királyára s Ausztria főherczegére, vagy más valamely keresztyén fejdelemre haddal menni, vagy nekik keresztyén vér ontására okot szolgáltatni: az egyenetlenség okát nem benne, hanem a cseh királyban kelletik keresni. Ő — János — első ifjuságától fogva mindig vágyódott a török ellen működni; mióta királylyá lett, ily működésre épen kötelesnek érzi magát.

*) Ugyanott, 12. l.

S hogy kivilágoljék, miszerint ő nem egyenetlenséget és háborút, hanem békét és egyességet keres, ám itéljék meg a németbirodalmi választó fejdelmek: kinek van több joga Magyarország koronájához; ő eleve aláveti magát végzésöknek.' — A negyedik czikkelyre adott válasz ismétli, hogy ez életben örvendetesebb dolog nem érhetné a királyt, mint ha a németbirodalmi fejdelmekkel egyetemben haddal mehetne a törökre; de annak még az idén kellene történnie, még mielőtt a pogány sereg, melyet a tavali hadviselés kifárasztott, s mely kivált lovakban nagy veszteséget szenvedett, magát kinyugodhatja és kiegészítheti; s a németbirodalmi hadnak élén álljon valamelyik bajor herczeg, ne a cseh király, ki ebbeli tisztét csak arra fogná használni, hogy magát Magyarország királyaul koronáztassa, s ki elől János elzáró lenne az ország belsejébe az utat.

,Az utasításom pontjaira adott válaszon kivül — rekeszti be előadását a követ — még ezeket üzeni herczegi nagyságodnak a király:

Ő felsége hitelesen értesült, hogy a római szent birodalom valamennyi rendei ellene tetemes segédet igértek Csehország királyának; de mindamellett nem ád hitelt e hirnek, mert felteszi, hogy a rendek előbb mind az ő mind versenytársának jogát fogják vizsgálni, s aztán, mint keresztyén fejdelmekhez illik, a méltányossághoz képest eljárni, miért is levelet iratott a birodalom valamennyi rendeinek, mindeniknek külön-külön.

Ő felsége jelenti herczegi nagyságtoknak, hogy a szultán hadi ereje taval Mohácsnál (ide nem tudva a hajósnépet) kétszáz nyolczvanezer emberből és számos nagyobb ágyuból állott.

Továbbá: Radics, ő felsége szolgálatában álló rácz, ki Péterváradnál tanyázik, s kinek ott ötszáz naszáda van, melyeknek segédével már előbb is kárt tett a töröknek, szent Sebestyén napja előtti szerdán, midőn a királyi felségnél voltam, hetvenhat törököt megölt, s tizenötöt foglyul küldött a királynak.

Továbbá: Sebestyén előtti pénteken a pápa követsége megérkezett, három sarutlan barát (köztök, mint felebb láttuk, Frangepan Ferencz), kiket nagy tisztelettel fogadott a király. Mondott péntek napon Lengyelország királyának követsége is megjött.

Ő felsége különösen arra is kéri herczegi nagyságtokat, értesítené őt a beállandó birodalmi gyülésből minél hamarabb: ha lesz-e valami ama szándéklott keresztyén hadjáratból, hogy ahhoz képest intézkedhessék.' *)

X.

A bajor herczegek 1527. novemberben Losenstein Gergelyt és Winzerer Gáspárt Bécsbe küldötték, hogy nevökben Ferdinandnak szerencsét kivánjanak a cseh koronához. Az utóbbik, ki még a mult évben egyike volt Lajos király hadi tiszteinek, Bécsből Prágába utazott, hogy tanúja legyen Ferdinand koronáztatásának. Midőn a koronázás után készülőben volna vissza Bajorországba lovagolni, hozzá jöttek, úgy szólván a végórában, egy úr: Kolowrat János, s egy nemesember: Kienast Henrik, mindketten Zápolya szolgái, kik őt felhivták, jőne velök Esztergomba a királyhoz. A regensburgi országgyülés közeledése Zápolyának és tanácsosainak figyelmét most kivált Németországra fordította. Winzerer engedett a felhivásnak, s kalmár képében utazván el Prágából Zirnstein felé, első bőjtvasárnap előtti szombaton Esztergomba érkezett. A király őt másnap maga elejébe bocsátotta, s főhadvezérének, Frangepan Kristófnak jelenlétében értekeződésbe ereszkedett vele. Halljuk magát Winzerert, mint irja le 1527. mártius 31-dikén Landshutból a herczegekhez adott levelében találkozását Zápolyával.

‚Ő felsége előtt könyv feküdött az asztalon, s hadiügyekről mindenféle kérdéseket tett nekem: a gyalogoknak csatarendbe

*) Ugyanott 12—17. l.

állításáról, mennyibe kerülne havonkint tiz, húsz landsknecht élelmezése, tartása, zsoldja, mily áron kaphatni a nagyobb, milyenen a kisebb ágyukat. Ezekről s ilyesekről beszélt velem ő felsége mind ebéd előtt, mind ebéd után, egyedül Kristóf gróf jelenlétében. Ő deákul szólott, igen nagy jártassággal; mit nem értettem, azt tolmácsolta nekem a gróf. Úgy látszik, hogy az én válaszaim a könyv tartalmával összevágván, ő felségének tetszését megnyerték, mert sok szó után tudni kivánta: ha akarok-e az ő kedveért részt venni egy hadjáratban a törökök ellen? Számos év óta, mondá, nem voltak oly kedvezők a körülmények; aztán több jeles tervet közlött velem, melyeket herczegi nagyságtok elébe fogok terjeszteni. Én herczegi nagyságtok szolgája vagyok, — válaszolám — s mint bajornak is vannak kötelességeim, és ha a római szent birodalom rendei haddal találnának menni a szultán ellen, ott lesznek köztök az én uraim, kik nekem is fogják hasznomat vehetni; ha azonban ez nem történnék, s ha uraim engem másfelé sem akarnának alkalmazni, azon esetre felséged szolgálatára állok, mint ki már egy izben, Lajos király idejében, magam költségén lejöttem hadakozni: de akkor eredményről nem lehetett szó. Nyilatkozásomat kegyesen vette ő felsége, mondván, hogy ő, nagyságtokat testvérei gyanánt nézi, hogy testvéri barátságát rövid idő mulva tapasztalni fogja nagyságtok, hogy a ki nagyságtokat szolgálja, az őt is szolgálja; végre meghagyta Kristóf grófnak, készitené el az okiratot tisztül fogadtatásomról. Más nap, ismét Kristóf gróf jelenlétében, ő felsége többet beszélt velem a cseh királyról, a törökökről sat., meghagyván, hogy nehány pontot herczegi nagyságtok elébe terjeszszek. Ezen utasitást, a mint szájából jött, papirosra vetettem német forditásban, melyet a gróf aztán felolvasott és tolmácsolt a királynak.

Ő felsége igen örvend, — igy szól az utasitás első pontja — hogy nagyságtok egészségesek, kiknek is általam szolgálatát ajánlja. Továbbá parancsolta nekem ő felsége, jelenteném

be herczegi nagyságtoknak, hogy követeit a cseh király elfogdossa és eljárásukban gátolja, pedig még nem üzent háborút neki; aztán levelet küldött Magyarországra száz meg száz példányban, melyek a hívek által beszolgáltattak ő felségének, ki ez oknál fogva fel se venné a cselszövényt, ha nem állana a levélben: hogy Nándorfehérvárat s a többi erősségeket még az idén akarja a cseh király visszafoglalni a töröktől és a magyaroknak általadni, oly igéret, mely a szultánt dühre fogja gyulasztani, s melyet a német birodalom s Magyarország segéde nélkül bizony nem leszen képes beváltani a cseh király. Aztán, hirdeti a levél, hogy mennyi jogczíme van Ferdinandnak Magyarországra, pedig ő felségének (Zápolyának) sincsen oka szégyenpironsággal lemondania igényeiről. Ám választassanak birákul ő szentsége a pápa, Anglia és Lengyelország királyai, Lajos rajnai pfalzgróf, és Vilmos bajor herczeg, s birjon kötelező erővel végzésök ez ügyben. Azt is jelenti ő felsége, hogy a cseh király béke idején, mert a háború, mint felebb mondám, még nincsen megüzenve, Sopronyt elfoglalta, ő, János király, a keresztyénség kedveért, nem akarta a kölcsönt kölcsönnel fizetni, de mégis kénytelen lesz azt tenni, ha Ferdinand folytatni találná ebbeli eljárását, s akkor majd megválik, ki leszen a nyertes. Ő felsége a németbirodalmi gyülést követség által fogja felkeresni, mely a rendeket hitelesen értesítendi, hogy a jelen évben viszonylag csekély számu hadi erővel többet lehetne végrehajtani, mint háromszor annyi hadakkal esztendőre. Nem is kétli ő felsége, hogy azon esetre, ha elődei, úgy mint kell vala, sürgetik a segédet Németország rendeinél, a tavali szerencsétlenség nem fogta volna érni Magyarországot; mert miféle katonák lettek legyen Ulászló király és fia, arról kár volna szót tenni, azt tudja mindenki. Igaz, a cseh király nagyot és sokat igér a keresztyén világnak a törökök ellen, de ő felsége arról semmit sem talál az ő magyar krónikájában, hogy Ferdinand elődei sükerrel működtek volna az ozmán hatalom

visszaszorítására; ellenben azt igenis olvasta benne, hogy egy bajor fejdelem magyar királylyá lett és több ízben győzelmet vett a törökökön; *) miért is ő, a király, egyáltalában nem engedhetné meg, hogy Ferdinand a törökök ellen indulandó német segédhadak élére álljon; legyen valamelyik bajor herczeg vezérök. Álljon e segédsereg huszonnyolcz vagy harmiczezer lovasból és hatezer gyalogból, s ügyekezzék augusztus végeig Magyarországba érkezni, hol a királynak százezer lovasát már készen fogja találni, kikkel közösen előnyös békekötésre kényszerítendheti a törököt. Mert tudni kell, hogy Szolimán, mielőtt taval Magyarországba érkezett, öt csatát vesztett a perzsák, hármat az egyiptomi szultán ellen, s hogy Magyarországon nyolczvanezer, Rhodus előtt hatvanezer embere, ki pestisben, ki meg a keresztyén fegyver éle alatt hullott el. Mindezt bővebben fogja a birodalmi gyülésen ő felségének követsége fejtegetni, melynek számára eszközöljön szabad menetjövet-levelet herczegi nagyságtok. Végül reményét fejezi ki János király, hogy mind nagyságtok, mind a német birodalom egyéb fejdelmei nem fognak ellene Ferdinand mellett működni, máskülönben ő, a király, nem volna képes, mint keresztyén fejdelemhez illik, a török ellen indulni. Ha pedig a cseh király egymaga, németbirodalmi segéd nélkül, nyujtaná ki jobbját az ő, János koronája után, akkor védeni fogja magát ellene saját erejével, s nem fog oltalomért a Portához folyamodni; de hogy ezen eljárás a keresztyénség hasznára fordulhasson, azt nehéz volna elhinni. Pártfogolja tehát herczegi nagyságtok ő felségének ügyét a birodalmi gyülésen; köszönet fejében kész a király, valahányszor kivántatik három, négyezer lovast felségtek oldala mellé küldeni, sőt személyesen is, mint testvértől várhatják, nagyságtok segédére sietni. **)

---

*) Bajor Otto, cseh Venczelnek versenytársa, mindnyájunk tudomására, nem viaskodhatott a törökökkel, kik csak ötven évvel később jöttek át Kisázsiából Europába. Zápolya, úgy látszik, amúgy igazán akart hizelkedni, hogy czélt érhessen.

**) Ugyanott, 18—27. l.

A németbirodalmi gyülés már aprilis 1-jén volt Regensburgban megnyilandó, miért is Kolowrat János, Zápolyának felebb említett cseh híve, még mielőtt ez kezdetét vette volna, szintén felkereste a herczegeket, s az általa, úgy látszik, csak élő szóval, s a Wintzerer által indítványozott pontokat következő javaslattal viszonozták a herczegek: Köztök és örököseik között egy részről, s János király között más részről húsz évre szóló szövetség leszen. Ha a királynak a törökök vagy más valaki ellen német hadra van szüksége, ekkor azt a bajor herczegek valamelyike fogja vezérleni, még pedig legalább négyezer lovast és tizezer gyalogot a szükséges tüzérséggel egyetemben; a költségek Jánost fogván illetni, ki a herczegnek kétezer s külön mindenik lovasnak tizenkét forintot köteles havonkint fizetni, s a gyalogokat és tüzéreket is szokott díjaikkal ellátni. Ha a bajor herczegeknek leszen segédre szükségök, akkor a király, megkerestetése után legalább is két hónappal, négyezer fegyveres lovast küld nekik, s a háború lefolyásaiglan azoknak eltartásáról is gondoskodik. A herczegek ezen szövetséget a pápa, a császár, a cseh király, úgy Bajorország valamennyi fejdelmei s a sváb szövetség öszves tagjai ellen nem fogják alkalmazásba venni; más részről kötelezik magokat, ‚hogy a cseh királynak, noha az nekik közel rokonuk és barátjok, nem fognak a magyar király ellen segédet nyujtani, s többi fejdelmi rokonaiknál és a birodalom egyéb rendeinél is azon lesznek, hogy segédet ők se ajánljanak fel a király ellen;‘ valamint általában véve olyas leszen eljárásuk, miszerint más német fejdelmek is tagokul szegődjenek jelen frígyhez.

Zápolya a még 1488-ban megalakult ‚sváb szövetség‘-be is kivánt volna tagul beállani, de a herczegek úgy vélekedtek, hogy ezt nem kell szorgalmaznia, mert előreláthatólag vissza fog utasíttatni, valamint ez más nem-német fejdelmekkel is történt, kik szövetségesekül ajánlkoztak; s mert ők a herczegek befolyásukat különben is arra fogják használni a szövetség

kebelében, hogy ez ne forduljon a király ellen. Ügyekezzék János mindenek előtt Regensburgban követei számára szabad jövetet-menetet kieszközölni, kiknek a birodalmi gyülésen mindenkép kezökre lesznek a herczegek; s irja alá két hónap lefolyása alatt a felebbi pontokat.

XI.

Kiket, mint alább láthatni, Ferdinandhoz küldött volt Zápolya követekül, azok Regensburgba is fogtak volna menni, Bánffi János és Endre prépost.

Felhatalmazó levelök ekkép volt fogalmazva:

‚Mi János, Isten kegyelméből Magyar-, Dalmát-, Horvátországok királya sat., Morva és Luzsicza őrgrófja s mindkét Szilézia herczege sat., teljes bizodalommal levén követeink, nagyságos lendvai Bánffi János verőczei örökös főispán, és tisztelendő Endre tudor esztergomi nagyprépost hűsége, ügyessége, belátása és eljárási képessége iránt, mondott követeket... felhatalmaztuk, hogy a római szent birodalom fejdelmeinek jövő aprilis első napjára Regensburgba hirdetett gyülésében a magasságos fejdelemmel és úrral, Károlylyal, Isten kegyelméből a rómaiak dicsőséges császárjával és Spanyolország királyával sat. valamint az ő, ama gyülésben jelenleendő biztosaival és követeivel; továbbá a római szent birodalom főtisztelendő, tisztelendő, méltóságos . . . választó s egyéb fejdelmeivel és rendeivel, s ezeknek ott létező biztosaikkal és követeikkel értekezhessenek, szerződhessenek, rendelkezhessenek és végezhessenek a törökök, mint szentséges hitvallásunk ocsmány üldözői ellen indítandó hadviselésről, ennek módjáról és eszközeiről, a Magyarországunknak hozandó segélyről, s az ama hadviseléshez és segélynyujtáshoz szükséges minden dolgokról; továbbá, hogy bennünket mindannak megtartására kötelezhessenek, mi az ő hozzájárulásukkal végeztetni fog ama gyülésen; végre hogy minden idetartozó dolgokban eljárhassanak, melyekben magunk

fognánk eljárhatni, ha személyesen lennénk jelen, még olyasokban is, melyekhez a jelennél részletesebb megbizás volna szükséges. Királyi szavunkkal fogadván, hogy a mit követeink császár ő felségével és Spanyolország királyával, nemkülönben a birodalom egyéb fejdelmeivel s ezeknek biztosaikkal, együtt vagy külön, nevünkben végezők és nekik igérők lesznek, azt helybenhagyni, szilárdul és rendületlenül megtartani és megtartatni fogjuk; valamennyi igéreteik és nevünkben történendő kötelezettségeik csel és álnokság nélkül, valósággal levén beváltandók jelen levelünk erejénél fogva, melyhez titkos pecsétünk, minővel mint Magyarország királya élni szoktunk, van függesztve. Kelt Budán, mártius tizenötödikén, az Úrnak ezer ötszáz huszonhetetik, országlásunknak első évében. János király.' *)

A követek ezen felhatalmazó levelen kivül még megbizó leveleket vittek magokkal magához a gyüléshez, s külön-külön a mainzi, trieri és kölni érsek-választóhoz, a rajnai pfalzgrófhoz, a szász választó-fejdelemhez, a brandenburgi őrgrófhoz, a salzburgi érsekhez, a passaui és würzburgi püspökökhöz, a bajor herczeghez, a hessz tartomány-grófhoz, a mecklenburgi herczeghez s még tizenegy más személyhez; utasításuk pedig ekkép hangzott:

'Először és mindenek előtt mondják el követ urak nevünkben annak rende szerint, hogy mily csapással illette legyen ezen országunkat mult nyáron a török császár, midőn azt mindenhatóságával megrohanta, és hadakat s népeket nagy számmal leöldösött benne; mely alkalommal a fenséges úr, néhai boldogemlékezetü Lajos király is meghalt, azonfelül a mi édes testvérünk számos egyházi s világi urakkal és nemesekkel egyetemben megöletett; végre számtalan sok ember mindkét nemből rabszolgaságra jutott. Elhunyván tehát a fenséges

*) A nemz. muzeum kézirattárában 2232. XI. fol. lat. szám alatt.

király úr, s tekintetbe vevén az ország, hogy fejdelem és vezér nélkül nem lehet el továbbá, mert még felette függ az ellenség kardja: együvé gyűltek az öszves ország valamennyi egyházi s világi urai és nemesei, ama háború s ama szerencsétlen ütközet maradványai, tanácskozandók uj király választásáról. Minthogy pedig az ország végzeményeinél fogva külföldi fejdelmet nem választhattak magoknak, megannyian egy szóval és egy akarattal, Isten kegyelméből Magyarország királyává minket választottak, minket koronáztak.'

‚És midőn elménkben forgattuk, mily gyászt hozott országunkra a keresztyén világ közös ellensége, mily sükeresen járt el ügyében: úgy találtuk, hogy ő mindaddig nem fog nyugodni, míglen rég felvett szándékát, mennyire tőle kitelik, végrehajtandotta. Mi is tehát elhatároztuk magunkban, hogy öszves erőnket együvé gyüjtvén, Isten segedelmével elébe megyünk a ránk jövő ellenségnek; mindenek előtt pedig a jelen téli időszakban, mely erődök kivívására látszott alkalmasnak, visszafoglalunk a tőlünk elszedett várak közül nehányat. De az Ausztriából érkezett tudósítások ezen szándékunkat hatalmasan megrendítették. Hire volt ugyanis, hogy a fenséges fejdelem Ferdinand ausztriai főherczeg és akkoron választott cseh király, ellenünk haddal jőni s országunkat megrohanni és jogtalanul elfoglalni szándékozik. Mely dolog országunk s a szomséd népek roppant kárával czélzatunkat gátolta. Ezen időközben ugyanis Isten segédével nehány várat megvehettünk, s ezáltal magunknak és a szomszédoknak kétségtelenül békét s biztosságot szerezhettünk volna.'

‚Ezalatt, midőn mi a keresztyén vallás közös ellenségére fegyverrel készültünk menni, s midőn darabokra szaggatott országainkból sereget gyüjtöttünk, hozzák a hirt, hogy főtisztelendő és méltóságos uraságaitok jövő aprilis első napjára Regensburgba országgyülést hirdettek, mi nekünk nem csekély vigasztalásunkra volt, reményt nyujtván, hogy uraságaitok, mint

a katholikus hitvallás fejei, valóságos és fő tagjai, a gyászos sorsra jutott Magyarországot, mely több században át eddiglen tömérdek övéinek feláldozásával békét és nyugalmat szerzett országaitoknak, végre sükeresen fogják támogatni.'

S most előadván, hogy a török erőt kivált a keresztyén fejdelmeknek egymással háboruskodása növesztette; hogy eddig Magyarország egymaga volt az öszves keresztyénség előfala a török ellen; hogy a százötven év óta folyton folyt háború szükségképen elgyengítette az országot; hogy tehát ez annyival is inkább igényelhet most segédet magának, mert a keresztyén hatalmasságok önmagokat védik, ha Magyarországot védik, ennek végromlása őket is belerántván az örvénybe, utasítatnak a követek:

„Adják elő továbbá, hogy a fenséges fejdelmek és urak, Magyarország néhai királyai Mátyás, Ulászló és Lajos sokat könyörögtek és fáradoztak a törökök ellen nyujtandó segédért magának a római szent birodalomnak akkor-időbeli fejdelmeinél, kik azt, nem tudni mi által indítatva, eddiglen elmulasztották; miért is látván az ellenség, hogy magunkra hagyattunk, jelen nyomoruságunkba sülyesztett. A magyaroknak és nevezett királyaiknak lett volna ugyan módjok, szövetségre és barátságra lépniök a törökkel, fegyvernyugvást, békét kötniök vele: de ez a többi keresztyén országok végromlását fogta volna maga után vonni. Ők tehát, mint a keresztyénség valóságos tagjai inkább magokat akarták veszélyeztetni, mint a keresztyén köztársaság romlására és pusztulására okot s alkalmat szolgáltatni."

„Minthogy tehát — folytatja a szónoklattá váló utasítás — minden baj, minden veszedelem, melyek Magyarországot érték, most már a többi keresztyén országok küszöbénél is látszanak kopogtatni: kérjük és kényszerítjük főtisztelendő és méltóságos uraságaitokat, mint testvéreinket és szeretett barátainkat, nyujtsanak már valahára támaszt és segédet az öszves keresztyén világ marczona ellenségének visszaszorítására, oly

számmal, oly intézkedésekkel, oly feltételek és biztosítékok mellett, hogy általok, Magyarország hatalmát is melléjök adván, nemcsak magunknak hanem a ti országaitoknak és tartományaitoknak egyszersmind, Isten segedelmével nyugalmat és békét szerezhessünk" . . .

„Jobb alkalom már rég nem kinálkozott, nem is fog egyhamarjában kinálkozni e czélra. A török császár visszaküldte házájokba az ázsiai hadakat, melyeknek roppant száma, gondoljuk, tudva van uraságaitok előtt, s azokat a nagy távolságok miatt ez évben nem igen fogná újolag összegyüjthetni; a mely serege pedig Græciában és Romániában volt, az részint Magyarországban veszett, részint lovak szükében van. Gyalogsága jóformán megfogyatkozottnak és bágyadtnak mondatik; lovainak maradványai (mert Magyarországon roppant számmal mentek veszendőbe) a még csak növendő fűre utasítvák; népeinek számára is szűk az eleség, mert a tavali tömérdek sok had majdnem mindent felemésztett: meg annyi ok, melyek nem látatják valószinünek, hogy a jövő nyáron képes lehetne a tavalihoz hasonlatos sereget kiállítani és fentartani."

„Azt is kell tekintetbe vennünk, hogy azon esetre, ha az ellenség által minap elfoglalt várak jövő tavaszszal s a jövő nyár elején vissza nem vétetnek, azokat mind emberekkel mind eleséggel és hadi szerszámokkal annyira fogja erősíteni az ellenség, hogy megszállásuk és kivívásuk utóbb sokkal több időbe fogna kerülni, miért is jóval később jutnánk el magokba az ellenséges országokba, melyeket haladék nélkül kellene tűzzel vassal pusztítani, hogy módja ne legyen ujabb hadak gyüjtésére és ellenünk indítására. Magyarországon nyert minapi diadala őt oly dölyfössé tette, hogy egyelőre épen lehetetlennek véli, miszerint vagy valaki ellenállhasson neki, vagy őt épen saját földjén felkereshesse. Tehát a legnagyobb gyorsaságra van szükség; szükséges őt úgy megtámadnunk, hogy

mielőtt hadai együvé gyülnek, mi amaz erősségeket már a magunk, már a keresztyénség hatalmába ejtettük legyen.“ *)

Így az utasítás. De a követek, útközben, irományaikkal egyetemben Ferdinand hivei által letartóztatván, az okmányok elszedettek tőlök, s őkmagok Zápolyához visszaküldettek.

XII.

A bajor herczegek viszonyai Zápolyához nem maradtak titokban Ferdinand előtt. ‚Igen nehezemre esik hinnem — irá 1527. mártius 27-én Pozsonyból Mária királyné a féltett testvérnek — hogy Wintzerer Gáspár annyi landsknechtet igért hozni pénzért a vajdának, mennyit ez akar; nehezemre esik azért, mert Wintzerer régi szolgája házunknak, melytől sok jótéteményt nyert.‘ **) Hasonló hirek Németországból is érkeztek, mihez képest Ferdinand 1527. aprilis 24-én Polheim Lajosnak utasításul adta: keresse fel haladék nélkül a herczegeket, s fejezze ki az ő, Ferdinand megütközését eljárásukon. Barátságos ajánlkozásuk daczára — így szól az utasítás — melylyel cseh királylyá választatásunk után bennünket megörvendeztettek, csakhamar emberöket küldötték János szepesi grófhoz, a néhai erdélyi vajdához, ‚ki magát most Magyarország királyának mondja‘, és kártékony dolgokat forraltak vele; valamint Wintzerer Gáspár is bizonyosan nem tudtok nélkül volt Jánosnál, oly dolog, melynek veszedelmes, reájok nézve veszedelmes következményeire figyelmeztesse őket a biztos. ***)

Május 18-án vége szakadván a regensburgi gyülésnek, először is Jánost ennek eredményéről tudósították a herczegek: ‚Királyi méltóságod követeinek a cseh király által eszközlött

*) Ugyanott.

**) Gévay, Urkunden zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungern und der Pforte, I. k. 1. f. 57. l.

***) Muffat, Correspondenzen und Aktenstücke zur Geschichte der politischen Verhältnisse der Herzoge Wilhelm und Ludwig von Bayern zu König Johan von Ungern (a ‚Quellen zur bayerischen und deutschen Geschichte‘ IV. kötete), 34. l.

feltartóztatásán a birodalmi rendek megannyian, s kivált mi igen megbotránkoztunk, kik egyszersmind tudtára adjuk királyi méltóságodnak, hogy a gyülés végét érte, s hogy a cseh király minden kivánságaitól elüttetett; hogy tehát magunk törekvésének is következésében ezuttal nem fogja őt a birodalom méltóságod ellen segíteni. Hallatszik ugyan, hogy nehány fejdelem segédet igért neki, de az valószinüleg csekély leszen s nem fog idején hozzá érkezni; hallatszik az is, hogy ő július 1-én akarja hadait Bécsből királyi méltóságod ellen indítani, de hiszen lehet őt megelőzni, s a háborút az ő országába szállítani.' — Talán még útban sem volt e levél, midőn a herczegpár május 26-án Ferdinand biztosának, Polheim Lajosnak adott válaszában nehezteléssel utasította el magától a vádat, hogy ők a néhai erdélyi vajdánál, ‚ki magát most Magyarország királyának irja' Ferdinand vagy hitvese igényeinek rövidítésére munkásak lettek volna. Posnitzer Konrád az esslingeni gyülés határozatának következésében ment Magyarországba, adatok gyüjtésére, mint lehessen a törököknek ellenállani; ki is megbizó levelét, midőn Bécsen átutazott, az ausztriai kormánynak másolatban bemutatta. Wintzerer pedig az ők — a herczegek — tudta nélkül ment a vajdához, s feltéve, hogy elbizakodásában segédet igért neki nevökben, ilyesminek nem kellene hitelt találnia Ferdinand előtt, ki őket mindenha szives rokonainak s az ausztriai ház iránt szolgálatra készeknek tapasztalta, s tapasztalni fogja ezentúl is. *)

E közben a franczia király követe Rincon, Jánost igényeinek ernyedetlen fentartására buzdította. ‚A vajda nagy készületeket tesz városainak és erődeinek oltalmára; — irá Wallop július 11-dikén Bécsből Wolsey bíbornoknak — szándéka van koronájáért minden lehetségest megtenni. Sarlós-boldogasszony napján (július másodikán) Budavárában ünnepélyes nagymisét

*) Muffat, az id. h. 42—47. U.

énekeltetett; kivüle a pápa, a franczia király s a velenczeiek követei is jelen voltak az egyházban. A mise után beszéd tartatott, a közte, Francziaország, Velencze s még más államok között megalakult szövetségről *), s ő hálát mondott érte Istennek. Közhir szerint a király felsége (VIII-ik Henriket érti) is benn volna a szövetségben' **). A hir részben igazat mondott, de annyiban hamis volt, mennyiben a pápát és Velenczét különkülön követ által képviseltette az ünnepélynél. Egy német úr, Sternberg Albrecht, Budán július 5-dikén kelt levelében Lajos bajor herczeget egyebek közt a következőkről is kivánta értesítetni: ,Midőn Budára Magyarország királyához érkeztem, ő engem sok ember előtt igen szivesen látott. Jobbjával jobbomat fogta, a ballal karomnak felső részét, és szólott hozzám ekképen: „Sternberg úr, szivemből örvendek, hogy láthatom s hogy friss és egészséges; nagy aggodalomban voltam kegyelmed miatt; a cseh király, mint hallom, kötéllel fenyegette mindazokat, kik netalán szolgálatot tesznek nekem." Jelentem továbbá, hogy itt találtam a francziá király tanácsosát, ki teljhatalommal volt felruházva a franczia király, az angol király, a pápa és Velencze által; s hogy egy részről a mondott tanácsos, amaz urak nevében, más részről Magyarország királya oltalmi és támadási szövetségre léptek Károly császár és a cseh király ellen' ***).

Rincon, vagy talán csak megbizó levelének (l. VI. alatt) magyarázója Verbőczi, többet igértetett az angol királylyal, mint a mennyit ennek egyelőre szándéka volt megadni. Laski Jeromos, elvégezvén teendőit a franczia udvarnál, általment Angliába s itt július 15-dikén VIII. Henrik s ennek tanácsa

*) Verbőczi volt a szónok, mint Istvánffitól tanuljuk (IX. 136.), ki egyébiránt téved, midőn az ünnepélyt a március 17-én megnyilt országgyülés jelenetei közé sorozza.

**) British museum; Cotton Mss.

***) Muffat az id. h. 49. l.

előtt tisztelkedett. Knighte titkár még a követ fogadásának napján tudósította az akkor Francziaországban tartózkodott Wolseyt a jelentékes eseményről. ‚Laski úr, az újválasztott magyar király követe — irja a titkár — ma járt el megbizatásában király és tanács előtt. Kezdetben sokat beszélt Magyarországnak könyörületreméltó állapotáról, s hogy ura, a vajda, most már a magyar nemesség szabad választásából király, e méltóságot bizonyos okoknál fogva vonakodott elfogadni, de a nemesség s a község könyörgései által mintegy kényszeríttetett magára vállalni az országlás terhét, erős hittel levén, hogy valamennyi keresztyén fejdelem helyeselni fogja e választást s az ország kormányának ezen felvállalását, még pedig annyival is inkább, mivel a törökök a főbb véghelyek birtokában vannak, s belháború esetében, mit különben is szándékoznak, egészen elfoglalhatnák az országot. Ehhezképest segédet kér ő felségétől a király, mint kihez nagy bizodalommal viseltetik, segédet a törökök ellen s az ország fentartására.‘ — Henrik a beszéd tartalmát tanácsa előtt ismételte, s azon való tetszését nyilvánítván, meghagyta a tanácsnak, adna választ. Ez ekkép hangzott: ‚Ő felsége nagyon fájlalja a magyar nemzet szenvedéseit; az új királyról, miután közakarattal választatott nemesség és község által, fel kell tenni, hogy olyas tulajdonok vannak benne, melyek őt képessé teszik, nemcsak béke idején uralkodni, hanem háborút is viselni s az országot megoltalmazni a törökök ellen. Ő felsége neki szerencsét kiván hozzá, s felmagasztaltatásán igen örvend. A kivánt segédet mi illeti, nem kimélne költséget, nem saját személyét a király, ha tartományai Magyarországhoz oly közel feküdnének, hogy idején érkezhessék oda a segedelem. Tekintetbe vévén azonban a nagy távolságot, úgy azon körülményt, hogy jelenleg a keresztyén fejdelmek közül többen harczban állanak egymással, kiket czélszerü közbenjárás által ki lehetne engesztelni, de leginkább azon oknál fogva, mivel Krisztus helytartója most gonosz zsarnokságnak van kitéve,

ő, kit támogatni és oltalmazni főfő kötelesség: a felség egyelőre öszves hatalmát és erejét ez ügynek tartozik szentelni.'

Henrik ekkor még számot tartott a pápa engedékenységére, hogy nejétől, aragoniai Katharinától megválhassék: innen származott rendkivüli buzgalma a szentszék iránt; és Laski, miután vele volt testvérét, Szaniszlót, lovaggá ütötte a király, haladék nélhül tovább sietett *).

XIII.

Az ellenkirályok mármár a háború küszöbén állottak, mindamellett hogy János a mult évben nem mulasztotta el követei által versenytársát is felkeresni. Koronázása után nyomban Bánffi János és Endre esztergomi prépost **) Bécsbe indultak, hol tizennégy napot töltöttek, a nélkül, hogy Ferdinand elébe bocsátattak volna. Végre, midőn ez 1526. december 8-kán a boldogságos szűz fogantatása ünnepén, István templomában a cseh rendek küldötteivel misét hallgatna, Bánffi és társa királyuk nevében kezet nyujtottak neki. Ha Zápolya, mint erdélyi vajda képében jöttök, kezet nyujtok én is, volt a válasz, és szivesen látlak benneteket. Elmondották, s magyarul, küldőjök üzenetét, melyet aztán deákul is tolmácsoltattak. Ferdinand látván, hogy János igényeit a magyar koronára fejtegetik, még csak választ sem adott nekik; de helyette kanczellárja Kles Bernát trienti püspök felelt, mondván: ő felsége értette az előadást, de tegyék irásba, hogy szintén irásban viszonozhassa ***).

A követek a szerint cselekedtek; s december 17-dikén, midőn már Ferdinand is magyar királynak irhatta magát, mert

*) British museum, Cotton. Mss.

**) Ha Szerémi György hitelt érdemel, Verbőczi is velök küldetett volna, de útközben betegnek tetetvén magát, szerencsésen elmaradt társaitól. Az anekdotácska nekem nem látszik valószinünek.

***) Wintzerer Gáspárnak, Bécsből, 1526. december 8-kán a bajor herczegekhez adott levele, Muffatnál, az id. h. 18. l. a jegyzetben. Sanudo, Jászaynál, 198. l.

hívei azelőtt való nap választották meg Pozsonyban, kiadatott reá a viszonzás. Bánffi és Endre prépost beadványa ekkép volt fogalmazva: *) ,Ő felsége a magyar király, a mi legkegyelmesebb urunk, szerencsét, üdvet, áldást, s őszinte barátsága mellett szakadatlan jólétet és országszaporodást kíván felségednek, mint legkedvesebb barátjának és szomszédjának. Fenséges király! A mi legkegyelmesebb urunk, a magyar király, méltóztatik felségednek kegyelmesen jelenteni, hogy ugyanakkoron, midőn neki a felséged cseh királylyá választatása tudomására jutott, a mindenható Isten őt is azon szerencsében kegyeskedett részeltetni, hogy ő Magyarország egyházi s világi urainak és nemességének egyhangu szavazatával és közakaratával királyi székbe emeltetett s magyar királyul megkoronáztatott. A mi legkegyelmesebb urunk, a magyar király, felséged ez elválasztatásán és felmagasztaltatásán azon erős bizodalomnál és reménynél fogva örvend, hogy a mindenható Isten mindkét felségteknek az elválasztatást adományozni, s felségteket egyazon időben a legfőbb királyi polczra azért méltóztatott emelni, miszerint egyesült lélekkel, akarattal, segítséggel és hatalommal az öszves keresztyénség iszonyatos ellenségének annál hősebben lehessen ellenállani. Továbbá, fenséges király! a mi legkegyelmesebb urunk, Magyarország királya, édes mindenét hiven és barátságosan ajánlja felségednek, kölcsönös barátság és szomszédság kikérésével, mi által mind királyi felséged, mind a most említett magyar király országaik, tartományaik és alattvalóik annál biztosabban az ellenség elől megőriztethessenek, megtartathassanak. A mi legkegyelmesebb urunk, a magyar király, egyszersmind aziránt tudósítja felségedet, mily nagy, sőt már-már végső veszedelemben forog az öszves keresztyénség, mi különben is jól van tudva felséged előtt, kinek országai vajmi közel

*) Gr. Joseph Kemény, Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens, II. Band, Kolozsvár, 1840, 11—14. l.

fekszenek a tűzhez; és tudósítja arról, hogy az ellenség elméjében nem forgat egyebet, nem kíván mást, mint az egész keresztyén világ bukását s enyésztét, és saját magának uralmát valamennyi hatalmasság felett. Ez okon legkegyelmesebb urunk, a magyar király, felségedet, mint a keresztyénség egyik fejdelmét és őszinte barátját inti és kéri: méltóztatnék akaratját és szándékát arra irányozni, hogy a mindnyájunk iránt vajmi kegyetlen, s felségtek mindkettőjök országaira törő ellenség hatalma közös erővel visszaszoríttathassék és szétverethessék. Mire nézve legkegyelmesebb urunk, a magyar király, felséged irányában odanyilatkozik: hogy az Úristen segedelmével részéről mindabban nem leszen hézag, mit ezen tartományok javára, hasznára és megtartására ő, a király, képes leszen mívelni; s hogy szakadatlanul azon fog lenni, miszerint felségednek segéddel, ovatossággal, szorgalommal, buzgósággal, hadi néppel és készpénzzel tettlegesen szolgálhasson; vágyva vágyván, felségeddel a keresztyénség oltalmazására közösen működni; s ezáltal nemcsak felséged alattvalóinak véromlását akarja eltávoztatni, hanem saját életének és szerencséjének veszélyeztetését is erős fogadással eltökélette.'

Ferdinand a követeknek az ausztriai kormány által adatott választ, szintén deák nyelven és szintén irásban*). Ő királyi felsége — így hangzik az oklevél — bőven megértette mind élőszóval, mind irásban hozzá intézett kérelmeteket és előadástokat, s talált abban olyas pontokat, melyek mind a császárnak, mind ő királyi felségének, valamint az ő királyi hitvesének, Magyar- és Csehországok született királyasszonyának jogait sértik; és talált másokat, melyekben némi felszólítás s buzdítás foglaltatik azon egyetértés és tetemesb segedelmezés iránt, mely a mi keresztyén hitünk ellenségei ellen szándékoltatik létesitetni. Lévén tehát ezen előadástok és kérelmetek már magában nagy

*) Kemény József az id. h. 14, 15. l. Jászay Pál, a magyar nemzet napjai a mohácsi vész után, 346. l.

és fontos, a szükség kivánja ő felségétől, hogy az a császári felség, a németbirodalmi rendek s az ő felsége országai és tartományai elébe terjesztessék, megvítassék, s utak és módok találtassanak s végzésbe foglaltassanak, melyek a császárnak, a római szentbirodalomnak s ő királyi felsége tartományainak, embereinek, s magának Magyarországnak hasznosak, egyszersmind a töröknek meggátlására foganatosak és alkalmasak lehessenek. Miért is ő királyi felsége mostanság semmi alapos választ nem adhat nektek, hanem gondolkozásra időt vesz magának a legközelebbi szent György napig, akkor, ha újabban megkerestetik, végfeleletet ád majd nektek e kérelmetekre. Azt azonban nem akarja elhallgatni, hogy ő felsége eddig is, mint keresztyén fejdelem, a lehetőségig állott ellen a keresztyén hit ellenségeinek, e részben nem kímélve szorgalmat és fáradságot, nem költséget és munkát, mi által, Isten segedelméből, Horvátország is eleddig megtartatott a keresztyén hitnek. Mely indulatában nem kevesbé megmaradt ő felsége jelennén is, és a végett folyton szorgalmasan munkálkodik; íme a romai szent birodalom választó fejdelmei, herczegei és rendei most az ő felsége eszközléséből és hozzájárulásával gyűltek össze e czélra; hasonlókép nem szünik, nem is fog megszünni ő felsége a hitetlenek elleni derekas hadviselésre és ellenállásra, a keresztyénség s főleg Magyarország és lakosai megvédésére és oltalmazására, nem mellőzve semmi fáradságot, először is mondott ő császári felségét, mint a keresztyénség fejét, aztán valamennyi országot és saját örökös tartományait inteni, kérni, buzdítani, mikben ő felsége ugyan saját személyét és vagyonát sem szándékozik kíméleni. Miért is örömest hiteti el magával ő királyi felsége, hogy uratok úgy fogja magát viselni, s cselekedetei által olyannak fog mutatkozni, hogy a keresztyén hit ellenségeire semmi erősbülés, a keresztyénségre pedig és kivált Magyarország koronájára, de másokra is semmi sérelem ne háramolhassék miatta.

Ezen oklevélben egy részről félreismerhetlen a szándék, mindent ovatosan kikerülni, miből János netalán azt következtethetné, hogy igényei a magyar koronára Ferdinand által megismertettek; de más részről feltűnő, hogy saját jogáról e koronára, csak mintegy lepel alatt teszen említést a válaszadó. Tudnillik, nem akart háborúba keveredni Zázolyával, míg nem Csehországot tettleg is birtokába veendette, s mielőtt testvére Károly császár által a háború megnyitására egyenesen felhatalmaztatott volna. Zápolya követei oda voltak utasítva, hogy magát a császárt is felkeressék; de Ferdinand erről semmit sem akart tudni*), s Bánffi és társa Bécsből eredmény nélkül tértek vissza urokhoz.

XIV.

Zsigmond lengyel király most közvetitőül ajánlkozott a magyar ügyben. Ferdinand talán azért is, mert Károly császár őt intette, kisértené meg az egyezkedést, mielőtt fegyverre kél, nem volt idegen az indítvány elfogadásától. ‚Sok jó dolgot — irá öcscsének Károly — békés eszközök által érhetni el, jobb várakozni, mint a szerencse kerekére biznunk magunkat. Sokkal hasznosabb lenne, szerződésre lépni az erdélyi vajdával, kerüljön bár némi áldozatokba, de mégis annak kikötésével, hogy a korona kegyelmedé marad; ezáltal nagy költségeket és nagy veszélyeket lehetne kikerülni, s hogy ennél is többet mondjak, meghiusítani a vajda cselszövényeit, ki a törökhöz csatlakozván, az adófizetés felajánlásáért segédet nyerhetne tőle ... először is kegyelmed örökös tartományainak megrontására‘ **).

---

*) In principio assumpti regiminis nostri — irá 1530. július 20-án Károly császárnak Zápolya — miseramus oratores nostros Joannem Bánffi, modernum palatinum regni nostri, et reverendum Andream doctorem, praepositum ecclesiae Strigoniensis ad caesaream M. V. sed oratores nostri illuc pervenire non potuerunt: Ferdinandus eos non detinuit solum, verum etiam contra jus fasque omni ludibrio affecit. A nemz. Muzeum kéziratai között, 1285. quarto. lat.

**) Gévay az id. h. I. k. 1. f. 49. l.

Efféléket maga Ferdinand is mondhatott magának, s ehhezképest 1527. mártius 27-én követeinek június 1-én Olmüczben megjelenésére ajánlkozott, kik ott János képviselőivel találkozván, kölcsönös jogfejtegetés által a háborúnak elejét vegyék *). Aprilis 14-dikén Zápolya részéről elfogadtatott az indítvány. Békéltetőkül Szydlowiczky Kristóf lengyel kanczellár és Endre ploczki püspök választattak; követekül Ferdinand által Thurzó Elek tárnok, Harrach Lénárd ausztriai kanczellár, Jakab, boroszlói püspök, Adler Endre udvari titkár és Widmann Beát törvénytudor, — Zápolya által Frangepan Ferencz most már választott kalocsai érsek, Verbőczi István kanczellár, Bánffi János verőczei főispán, Endre esztergomi és Statileo János budai prépostok és törvénytudorok küldettek. Widmann és Statileo voltak a szóvivők; a fejtegetés nem szemben egymással tartott beszédek, hanem a lengyel békéltetőkhöz intézett s ezek által a másik féllel közlött szó- és irományváltások alapján volt eszközlésbe veendő.

Widmann, hogy Ferdinand jogát támogassa, a Mátyás és Fridrik között Sopronyban, az Ulászló és Maximilián közt Pozsonyban kötött szerződésekre; a nádor által kihirdetett és Ferdinandot királyul választotta országgyülésre; és végre hitvesének öröködési jogára hivatkozott. S különben is János választását szerinte hét ok semmisnek bizonyítja. Először, mert a fehérvári gyülés nem a nádor által hivatott együvé; másodszor, mert kivüle az ország más főtisztei is: a kanczellár (Brodarics), a bán (Batthyány), a tárnok (Thurzó) nem voltak jelen; harmadszor, mert a távolabb vidékek lakosai nem jöttek a gyülésre, s a törökök elől megfutamodott nemeseknek részben kihirdetéséről sem volt tudomásuk; negyedszer, mert János fegyveres népei elfoglalták Fehérvár utczáit; ötödször, mert kiáltás volt, nem választás, senki se mervén ellenmondani; hatodszor, mert

*) Dogiel, Cod. dipl. Pol. I. 121.

Ferdinand követei nem hallgattattak ki; hetedszer, mert János a koronát már magával hozta, holott annak csak a választás megtörténte után kellett volna őriztetése helyéből kivétetnie. — Mindezen okoknál fogva Ferdinand, a törvényes király, követeli, s joggal követelheti: hogy János az országnak általa bitorlott kormányáról lemondjon, kárpótlásul háromszázezer aranyat fizessen, a Mária királyné hitbéréhez tartozó jószágokról számot adjon, s a beszedett adót a rendek kezéhez juttassa. Ha ezt megteendette, menjenek feledésbe a történtek, János hívei számot tarthatnak Ferdinand kegyeire, az ország pedig a császárnak is oltalmára.

János képviselői következő ellenokokkal válaszoltak: A pozsonyi országgyülést Lajos özvegye Mária hivta együvé, nem a nádor, ki részéről csak megerősítette a királyné levelét, mely később kelt, mint a székesfehérvári országgyülést kitűzte tokaji végzemény, és a szándéklott királyválasztást elhallgatta; s mely csak kevesek tudomására jutott. Zápolya választása érvényes, mindamellett hogy a fehérvári országgyülés nem a nádor által hivatott együvé: Mátyás és Ulászló szintén olyas országgyüléseken választattak, melyek nem a rendek által tűzettek ki; a rendek, valamint hatalmukban állott a nádorság jogkörét szabályozni, úgy hatalommal is birnak e végzeménytől elállani, s magokhoz vévén a nádorságot, ennek jogait gyakorolni. Aztán, Báthori a mohácsi vész után Németország széleihez szaladt, kétszeri meghivásra sem akart országgyülést hirdetni, s még csak nemis valóságos nádor, mert a hatvani gyülésben letétetett, s nem helyeztetett vissza törvényesen méltóságába. Székesfehérvárra az összes ország volt hivatalos; a mely megyékből nem voltak jelen a nemesek, azok magánjavokat elébe tették a közjónak. A hazát fenyegető veszély szükségessé tette a sietséget; a választás nem erőszakoltatott: kézfelemeléssel történt. János és társa a koronaőrségben magokkal vitték e kincset, mert tartottak a töröktől, s hogy a koronázás mindjárt

másnap a választás után történt, az közönyös dolog. Ferdinand öröködési szerződésekre hivatkozik, de ilyes szerződések tiltatnak Isten törvénye által, a pogányok előtt is gyülöletesek voltak. Aztán, ha Maximiliánnak a sopronyi szerződés alapján joga van a koronára, az megszünt volna azáltal, hogy Ulászlót királyul ismerte. A pozsonyi szerződésnek ellenmondott az országgyülés. Anna, Ulászló leánya és Ferdinand neje nem szállíthatta az országot férjére, mert a nőnemnek semmi joga a koronához; ha máskülönben volna, még pórra is szállhatna az álladalom, ha t. i. pórral lépne házasságra a királyleány; hiszen még az Istenanya sem bizatott meg az apostolkodással, Péternek és Pálnak jutván e tiszt. Végre, ha a nőnem valaha öröködési joggal birt volna Magyarország királyi székén, az következnék belőle, hogy a Mátyás és Fridrik közötti szerződés igazságtalan volt és törvényellenes, mint a mely, tekintetbe sem vévén a nők igényeit, Fridriknek és Maximiliánnak biztosítja az öröködést, Mátyás fimagva szakadásának esetére; s áll ez, mert hasonlatos az ügy, a Maximilián és Ulászló között történt egyezkedésre nézve is.

Ferdinand követei sophismákat láttak ezen válaszpontokban, s újabb nyilatkozataik kivált a nőnem öröködésének s a sopronyi és pozsonyi szerződések jogosságát támogatták. Zápolya biztosai ellenben úgy vélekedtek, hogy Ferdinand már azért sem lehet magyar király, mert ő spanyol, nem magyar. Igaz, hogy Zsigmond, Albert, Ulászló sem voltak belföldiek, de azóta meghozatott az 1505-ki végzemény: új dolgokhoz új eszközök kivántatnak. Viszonzásul az alkalmazásba vett új eszközök törvénytelenségét fejtegették a Ferdinandiak*). A feleselések

*) Widmann: „Summarische Ausführung und Justifikation der k. Majestät zu Hungern und Beheim Gerechtigkeit zu der Kron Hungarn“, Goldastnál: Collectio variorum consiliorum de successione et jure haereditario familiae regnantis in Hung. Frankfurt. 1719. Pray, Annales, V. 135. Bucholtz: Gesch. der Regierung Ferd. I. III. k. 194. l. Bartal, comment. ad histor. status jurisque public. Hung. III. k. XIX s kk. ll. Szalay, Magyarország története, IV. 53.

június 15-dikéig, mint eleve kitűzött határnapig huzódtak el. A tanácskozmány eloszlását megelőzőleg, Ferdinand követei még indítványt tettek, mondjon le János Magyarországról: díjul Boszniát fogja nyerni királyi czímmel, s azonfelül negyvenezer forintot és öszves örökségének biztosítását. János emberei az indítványra ellenindítványnyal válaszoltak: köszönjön le Ferdinand Magyarország királyságáról, s birja érte háborítatlanul Morvát és Sziléziát, melyekhez mint Mátyás óta a magyar korona tartományaihoz, máskülönben nem volna joga*). S ezzel az értekezletnek vége szakadt.

XV.

‚A pozsonyi szerződésnek ellenmondott az orsággyülés‘, ez volt a János-királyiak egyik ellenvetése. Ismétli ezt egy okirat, melyet Zápolya kanczelláriája röviddel az olmüczi értekezlet eloszlása után I. Ferencz franczia királyhoz intézett: ‚Valakik az országgyülésen jelenvoltak, megannyian szilárdul ellenmondanak, lázadás támad, s hangzik a kivánság, hogy büntetést kell mérni a szerződés fogalmazóira, kik Magyarország szabadságát Fridriknek és Maximiliánnak áruba bocsátották‘, — így szól az oklevél. És más helyütt: ‚a szerződés nem érvényes, mert az ország nem erősítette meg, sőt ellenmondott nyilvánosan, a király pedig kevesed magával nem kötelezheti az országot kénytelen-kelletlen ily nagy dologra‘**). — Lássuk közelebbről az ügyet.

‚Ha Ulászló figyermek nélkül maradna, — mondja az 1491. november 7-kén kelt pozsonyi szerződés — vagy ha figyermekei egyenes águ fiörökös nélkül találnának elhalni, akkor Magyarország a magyar koronához tartozó valamennyi országokkal, tartományokkal és urodalmakkal a római királyra (Maximiliánra) vagy egyenes ágon levő utódaira szálljon. S Maximilián

*) Bethlen Farkas, histor. l. I. 86.
**) British museum, Cotton. Mss. Chmelnél az id. h.

ezen jogának nagyobb biztosítására Ulászló minélelőbb országgyülést tartson, melyre az egyházi és világi urakat, városokat és más hatalmasabb országrendeket minél nagyobb számmal meghivja, de melyre a római király követei is megjelenendenek, s mely a jelen szerződést ünnepélyesen fogja elvállalni; valamennyi tagjai öszvesen és egyenkint, hittel és oklevél által kötelezendvén magokat és utódaikat ama követek jelenlétében ilykép: hogy azon esetre, ha Ulászlónak nem volnának törvényes figyermekei, vagy ha ezek egyenes ágon levő örökösök nélkül találnának elhalni, Maximiliánt, vagy ha ő már nem lenne életben, fiai közűl egyet, vagy ezek nemlétében egyenes ágbeli fiörököseik közűl azt, kire választásuk esik, törvényes és kétségtelen királyul fogadandják; hogy az ország birtoklására minden nehézség nélkül jöhessen, megengedendik; az ország birtokába bevezetendik; iránta mint királyuk és urok iránt tartozó engedelmességgel leendenek; s ezt nyilvánosan és ünnepélyesen ugyanazon országgyülésen a római királynak, követei jelenlétében, hittel fogadandják. S miután megtörténhetik, hogy azok közűl, kiket illet, többen ez országgyülésből elmaradandanak, s különben is az ügy nagysága követelvén, hogy jelen egyezkedés kinek-kinek fülébe szállítassék, pünkösdre vagy pünkösd-tájban, nevesebb helyen és szintén a római király követeinek jelenlétében új országgyülés fog tartatni, melyen összehivatván a magyar birodalom valamennyi lakosai, a szerződés kihirdettessék, s a római király vagy utódsága — azon esetre ha Ulászló figyermek nélkül találna elhalni — az összes nemzet által Magyarország leendő királyaul választassék; a megjelenendők közül azok, kik amaz első országgyülésből elmaradnak, az egyezkedés pontjaira hittel és okiratilag fogván köteleztetni. S ezentúl, mindaddig, míg a római király és utódsága számára az öröködés megnyilandott, kineveztetése után valamennyi főpap, úgy az ország nádora, az erdélyi vajda, a horvát bán, a temesi ispán, a jajczai, szörényi és nándorfehérvári bánok, Budavárnak

s az ország jelesebb erődeinek parancsnokai, a pozsonyi ispán s a többi főbb tisztviselők, kivált a végekben levők, hivataluk felvállalásakor hittel és irással fogják magokat e tárgyban a római királynak lekötelezni; valamint a koronaőrök is, midőn hivatalukba iktattatnak, esküvel és irásban igérendik, hogy előfordulván az érintett eset, a koronát s a visegrádi várat másnak kezéhez nem juttatják, hanem Maximilián és örökösei számára megőrzik. És valamint e szerződést Ulászló okiratilag fogja megerősíteni, úgy fogják ezt valamennyi utódai is tenni, s mennyiben kiskoruak volnának, gyámjaik az öröködési pontnak szentültartását esküvel is igérendik, — megannyi oklevél Haimburg birájának és polgármesterének vagy várnagyának levén beküldendő' *).

Zápolya olmüczi követei eredetiben kivánták látni a pozsonyi szerződést, s Lamberg Kristóf alsóausztriai kormányzó és Puetsch Vilmos tanácsos csakugyan meghozták Bécsből az eredeti oklevelet, s meghozták, még pedig szintén eredetieikben, ezen szerződésnek tizrendbeli megerősítését: a) Fridrik császár, úgy Maximilián római és Ulászló magyar királyok, b) tizenöt egyházi és világi magyar úr, c) Drágfi Bertalan erdélyi vajda, d) Kanizsai László horvát bán, e) Czobor Márton nándorfehérvári bán, f) a hét szász szék, g) Brassó, h) Medgyes, i) Beszterce, és k) Kolozsvár részéről; de a szerződésnek az öszves országgyülés, ennek valamennyi tagjai által történt elfogadását bizonyító oklevél nem volt közöttök. S a magyar történetvizsgálás csakugyan a legeslegújabb időkig oly véleményben volt, hogy ilyes oklevél nem is létezik, s hogy a szerződés nem fogadtatott el országgyülésileg. Bonfini bőven irja le az ellenszenv nyilatkozását, melylyel Bakács és társai, a pozsonyi békekötés szerzői, Budára érkezésökkor, november közepén a nép által fogadtattak; s aztán folytatja ekképen: ‚a király,

*) Kollár, Ursinus Velius toldalékában, 238. l.

miután a nádor és Báthori (az országbiró és erdélyi vajda) a háborgókat némileg lecsendesítették, magához hivatta mindnyájokat, s röviden intvén őket, hogy az ő s az országnak reá bizott méltóságáról ne aggódjanak, mérsékelte a bébekötés feltételeit, és az illetőket arra birta, hogy a szövetséget, miszerint az elvégre eszközlött egyesség fel ne bomoljék, részökről is esküvel megerősítsék.‘ Ehhezképest a szerződés nyomban megkötése után elfogadtatott volna a rendek által; de az újabb történetirók már annálfogva sem adtak hitelt az állításnak, mert be van bizonyítva, hogy 1491. november 7-kén, mint a béke szerzésének napján innen egész az év végéig nem tartatott országgyülés, s mert a tizenöt egyházi és világi úr által november 29-én kiadott és Widmann által az olmüczi értekezleten előmutatott oklevél nem kelvén országgyülési végzés alapján, nem több s nem kevesebb mint nyolcz főpapnak és hét világi úrnak a pozsonyi békekötés feltételeihez járulása*).

Ezen oklevél keletkezése utáni nap, november 30-dikán, Ulászló a békekötés egyik ágozatához képest 1492. februárius 2-kára csakugyan összehivta az országgyülést, melyen a szerződés kihirdettessék. ‚Szükségesnek láttuk — így szól a szabad királyi városokhoz intézett, reánk maradt meghivó levél — a többi rendek között hűségteknek is részletesen tudtul adni, mily alkupontok és feltételek mellett kötöttük legyen meg a békét; minélfogva, de az összes ország számos egyéb ügyei miatt is, a jelenleg nálunk levő egyházi s világi urak és főbb nemesek érett tanácsából, jövő évi gyertyaszentelő boldogasszony napjára valamennyi rendeknek országgyülést hirdettünk. S e végre hűségtek . . . a mondott napra és országgyülésre nehány

*) Kollár, Urs. Velius, 260. l. Az álladalmi levéltár könyvgyüjteményében egykoru nyomtatvány ily czímmel: ‚Ratificatio concordiae hungaricae . . . Posonii factae, per quosdam Hungariae potiores praelatos, barones et proceres tam suo quam aliorum regnicolarum nomine, qui conclusioni ejusdem tractatus non interfuerunt.‘ A tartalomból világos, hogy a czím e szavai ‚aliorum regnicolarum nomine‘ nem állanak.

előkelőbbet teljhatalommal . . . küldjön ide Budára kebeléből, kikkel ezen béke ágozatait és feltételeit közlők leszünk, s kikkel azonfelül, valamint a többi városokkal, a ti testvéreitekkel ezen ország jólétére és magasabb nyugalmára vezető eszközökről értekezhessünk' *). A meghivó levelek szétküldettek, és Ulászló, mintegy irányt adandó a rendek végzésének, december 6-án, saját és örökösei nevében a békeoklevélhez járulását, ,mint nemcsak a szerződő felek s az illető országok becsületére, nyugalmára és hasznára, hanem az öszves keresztyénségnek is tetemes előnyére szolgáló dologhoz' nyilvánította **). Maximilián december 20-dikán Innsbruckban, s Fridrik 1492. január 4-én Linzben erősítették meg a béke feltételeit †).

XVI.

Gyertyaszentelő, az országgyülés megnyilásának napja, melyen a nemzet a Maximiliánnal kötött béke feltételeiről hitelesen értesüljön, megérkezett, s vele a római király követei: gróf Hohenzollern Fridrik hohenburgi kapitány, báró Prueschinck Henrik kamarás, Schefftenberg Bernát tanácsos és Fuchsmagen János törvénytudor, kik előtt magokat a békekötés s illetőleg az öröködési szerződés elfogadására kötelezzék a rendek ††). Az egykoru Bonfini ezen országgyülésről semmit sem iktatott historiájába, ha kifogjuk annak említését, hogy Ulászló 1492. február 1-én népes tanácskozmányban a török ügyet tárgyaltatta; de a szintén egykoru és korának eseményeibe szintén

*) Kovachich, Vestigia comitiorum, 414. l.

**) Kollár, Urs. Velius, 262. l. Egykoru nyomtatvány az álladalmi levéltár könyvgyüjteményében. Chmel, regesta. Frid. 8733. sz. a.

†) Kollár, Urs. Velius, 322. 323. l. Lichnowsky. Gesch. des Hauses Habsburg, VIII. a regestákban, 1674 és 1698. számok alatt, kivonatban. Egész terjedelmében az ,Archiv für Kunde oesterreichischer Geschichtsquellen' 1849-diki folyamatának 502 és 506. lapjain olvasható mindkét oklevél.

††) Archiv für Kunde oest. Geschichtsquellen, 1849-ki folyamat, II. 504. l. Maximilián Vitéz János veszprémi püspököt s Iván korbáviai grófot is biztosokul nevezte; de ezek jónak látták egyelőre el nem járni e tisztben.

mélyebben avatott Tubero ezen országgyülésről s a szóban levő ügyről ir ekképen: ‚Az e végre kitűzött napon Magyarország nemesei nagy számmal gyülekeztek Budára . . . hová követeit Maximilián is küldötte. Egyébiránt, miután a római király követelései nyilvánosan elősoroltattak, nemesek, nemnemesek megannyian hévvel tiltakoztak ellenök, tagadván hogy őket olyatén szerződés kötelezhetné, mely országos felhatalmazás nélkül alakult meg. Lehurrogatták Báthori Istvánt és Tamás püspököt, a közügy árulóinak mondván őket. S ez több napig tartott.‘ De Bakácsnak egy hatalmas beszéde erőt vett az országgyülésen, szerző szerint, ki előadását ekkép folytatja: ‚Leülvén Tamás, a főbbek nagyobb része a mondottakat helyeslé: s elmellőzvén a németnek feltételei közül nehányat, hogy a többieket annál könnyebben lehessen a magyarokkal elfogadtatni, mindnyájan végzéssé emelék a békét. E szerint tehát megalakult Maximiliánnal az örök béke; igaz, hogy nem olyan, minő a magyarokhoz, a valamennyi szomszéd nép győzőihez illett, de olyas, mely a király vakmerően lekötött szavának, és általa megrovásig esdett nyugalmának látszott kedvezni‘ *). Miután a mit Tubero mond, ‚hogy a pozsonyi békekötés nehány feltételei elmozdíttattak‘, ‚quibusdam tamen ex conditionibus alemani demtis‘, azt Bonfini is mondja: ‚mérsékelvén a követekkel a feltételeket‘, ‚temperatis cum legatis conditionibus‘: talán nem volt rendén, bárki bármily okleveleknek lett legyen birtokában, ezen észrevételt egyszerüen meghazudtolni; de Firnhaber Fridrik úr, kinek egyébiránt e tárgy felderítése körül nagy érdemei vannak, mégis jónak látta Tubero felebbi szavaira a tudományok bécsi akadémiájának történetvizsgálati folyóiratában ezt jegyezni meg: ‚a magyaroman irónak üres formulája, mint az ellenkezőt bizonyító oklevelek tanusítják.‘ Gleich ist die Jugend fertig mit dem Wort, mondám Schiller Wallensteinjával, midőn Firnhaber úr

*) Comment. l. IV. §. 14.

anathemáját olvastam; s hogy a tisztelt férfiu elhamarkodott itéletet hozott, azt épen az általa közzétett, az általa felhivott oklevelekből remélem bebizonyíthatni. Lássuk azonban mindenekelőtt a nyomozás további fejleményeit.

Mondtuk felebb, hogy Widmann nem volt képes az olmüczi értekezleten a szerződésnek az országgyülés általi megerősítését bebizonyítani; s miután Kollár, Ursinus Velius toldalékában, mely a soproni és pozsonyi békekötésekre vonatkozó oklevelek valóságos tárháza, miután Hormayr és Lichnowsky, kik előtt a cs. kir. udvari és álladalmi levéltár szintén nyitva állott, s kik Kollár gyüjteményét csakugyan pótolták, az országos rendek öszvessége által kiadott erősítő oklevelet nem tették közzé és ilyesnek létezéséről nem tettek említést: gondolom, igen természetes, hogy Istvánffitól kezdve napjainkig valamennyi magyar történetvizsgáló és történetiró, ilyes oklevél elő nem kerüléséből, s Bonfini és Tubero felebb érintett előadásaikból, névszerint a feltételek mérséklését említő záradékból azt következtették: hogy a békekötés, mint olyas, helyeseltetett ugyan az országgyülés által, de azon pontnak, mely Maximilián öröködési jogát megállapítja, kivételével: s hogy csak egyes hatóságok s egyes urak fogadták el e pontot is. — Csalódtunk.

Az 1492-ki országgyülés megerősítő levele, vagy inkább megerősítő levelei, igaz, hogy sokáig nem kerültek elő, de léteznek mégis, léteznek a cs. k. álladalmi levéltárban. Firnhaber Fridrik úr azokat egyebekkel az Archiv für Kunde oesterreichischer Geschichtsquellen 1849-diki folyamatának második kötetében (375—552 l.), ily czím alatt: „Beiträge zur Geschichte Ungerns unter der Regierung der Könige Wladislaus II. und Ludwig II. 1490—1526, grösstentheils nach Originaldokumenten des kais. oesterreichischen Haus- und Staatsarchives“ nyilvánosságra hozta.

Az egyik oklevél, melyet történeti irodalmunk, ha nem csalódom, eddig teljesen ignorált, magyar fordításban így hangzik:

‚Mi, Corvin János tótországi, oppelni és liptai herczeg sat., gróf Báthori István országbiró és erdélyi vajda, Zápolya István Szepesföldének örökös grófja, Kinizsi Pál temesi ispán s az ország alsó részeinek főkapitánya, herczeg Ujlaki Lőrincz macsói bán, vingárti Geréb Péter és lindvai Bánffi Miklós királyi ajtónálló, guthi Ország László lovász- és Losonczi László tárnokmester, György Ráczország deszpotja, Báthori Endre és György, bélteki Drágfi Bertalan királyi komornyikmester, Perényi Imre, Perényi János, szalónoki Pankircher Vilmos, Palóczi Antal, dengelegi Pongrácz Mátyás, Rozgonyi István, Kanizsai Miklós és György testvérek, Thuróczi György királyi pohárnokmester, lindvai Bánffi János, Hédervári Miklós, megyesaljai Morócz István, györgyi Bodó Gáspár, Homonnai Gáspár, nádasdi Ongor János, monyorósi Rozgonyi István, Jakcsics Ferencz, Paksi Pál és Albert, Dombai Pál és Miklós testvérek, gersei Pető Miklós, János és György testvérek, Ráskai Balázs, szekcsői Herczeg László, Bernát és Ferencz, Buzlai Mózes, Dóczi Péter és Imre testvérek, pelsőczi Bebék János, Telegdi István erdélyi alvajda, rátoldi Gyulafi István, Csetneki László és János testvérek, albesi Zólyomi Miklós, Várdai Aladár és János testvérek, dobozi Danfi Endre, bajnai Both János és Endre, gímesi Forgács Péter, macskási Tárnok Péter, Gerendi Miklós, Sikesdi Miklós, somkeréki Erdélyi János és Márton testvérek, Bethlen Miklós, szamosfalvai Mikola Ferencz, Barlabás János és Lénárd, Zobi Mihály, Káldi Benedek, Kendeffi Mihály, Hosszuázó (?) Bálint, Bartai János s Magyarország és az erdélyi részek többi zászlósai, főbbjei és nemesei, megismerjük s tudtára adjuk ezennel mindenkinek: hogy miután a közelebb mult napokban mind azon háborúskodások, egyenetlenségek, meghasonlások és ellenségeskedések, melyek a fenséges és magasságos fejdelmek és urak, Fridrik császár és Maximilián római király urak, ő hatalmasságaik között egy részről, valamint néhai Mátyás, Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horvát- sat. országok dicső emlékezetü királya,

s aztán a fenséges úr, Ulászló, hasonlag Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horvát- sat. országok királya, a mi legkegyelmesebb urunk és ezen Magyarország között a másikról, régebben támadtak s egész a jelen korig folytattattak, bizonyos szerződések erejénél fogva, melyekre ő felségeik követeik által kölcsönös értekezlet folytán léptek, néminemü feltételek és alkupontok mellett lecsillapíttattak és épen megszüntettek; s minthogy Pozsonyban szent Lőrincz hitvalló napja utáni hétfőn az Úrnak ezer négyszáz kilenczvenegyedik esztendejében a mondott három felség s országaik és urodalmaik, fejdelemségeik és alattvalóik között örök béke és egyesség köttetett és megerősítetett; és egyebek közt kivált ez ment határozatba és végzésbe: Ha a mondott fenséges úr, Ulászló király, a mi legkegyelmesebb urunk, ágyékából törvényesen nemzett figyermekek nélkül találna kimúlni, vagy ilyeseket maga után hagyván, azok tőlök származó örökösök nélkül haláloznának meg: ez esetben a mondott fenséges urat, Maximiliánt, a rómaiak, s Magyar-, Dalmát-, Horvátországok sat. királyát, vagy ennek nemlétében valakit fiai közül, vagy ezeknek nemlétében, ágyékaikból egyenes ágon törvényesen származó fiörököseik közül valakit tartozzunk törvényes és kétségbevonhatlan királyunkul s urunkul választani és fogadni; mi tehát magunkért, örököseinkért és utódainkért ezen béke- és egyezkedési szerződést az e végre egybehivott jelen budai gyülésben nyilvánosan és ünnepélyesen elfogadtuk és elfogadjuk, s külön mindenikünk a felebb említett fenséges római király úrnak, követei jelenlétében kézadás mellett, hittel fogadta és igérte, s hittel fogadjuk és igérjük: hogy ezen szerződés valamennyi ágazatait összesen és egyenkint megtartandjuk, s a felebb megjelelt esetben őt, Maximilián urat, a fenséges római királyt, vagy annak nemlétében, fiai vagy unokái vagy ágyékából egyenes ágon törvényesen származó örökösei közül valakit, a mondott s amaz értekezletben készített czikkely formája, értelme és tartalma szerint urunkul és királyunkul választandjuk

és fogadandjuk. Ezen levelünknek, melyhez szokott pecséteink függesztvék, erejénél és tanutételénél fogva. Kelt Budán, a magunk és valamennyi rendek mondott közgyülésében, hamvazó szerdán (martius 7-kén), az Úrnak ezer négyszáz kilenczvenkettedik esztendejében*).

Következik a másik megerősítő oklevél:

‚Mi, Egervári László Datmát-, Horvát és Tótországok bánja sat., Frangapan Bernát, Zeng, Veglia és Modrus grófja, továbbá Frangapan Miklós, János és Mihály, szintén Zeng, Veglia és Modrus grófjai, Károly korbói gróf, Blagai István és Mihály grófok, Zríni Péter és Pál, szomszédvári Hening János, Balsa szent-szávai herczeg, Batthyány Boldizsár, Bocskai Péter, Rohfi Bernát, Pogány Péter, Mikolicsics György, Kerhen Mihály, Szempcsei György, Mogorics Tamás, Gudóczi Péter, petnyai Subics Kristóf, Kasztellánfi György, Thúrbelth Miklós, Martinusevics Jakab, Guzics György és Máté, Lónyai Albert, Bocskai Miklós, Brukovics György, Perusics Gáspár, Farkasics Gáspár, Subics György, Martinusevics Tamás, Herkfi Miklós, Hassagi Imre, Peszéri János, Pogány György, Bucsics László, Mindszenti János, Bucsinczi Illés, Bolkovics Pál, Krucsics György, Orlovcsics György, Jeskovics János, Keglevics János, Bobojlics György és Márk, Mikcsics János, Stubiczai László, Pekri László, Rezics Miklós, Plavicsevszki György, Maretics Vojko, Otmics Szidán, Petricsevics Pál, Orros Miklós, Orecsóczi György, Csesztеczi János deák, Gereczi Péter, Orlics János, Kernyák János és Orecsóczi János, s Horvát- és Tótországok többi zászlósai, főbbjei és nemesei, megismerjük s tudtára adjuk ezennel mindenkinek, hogy (következik szóról szóra a felebbi oklevél illető része egész eddig: ‚fiörököseik közül valakit‘) ezen Magyarország főpapjai, bárói, grófjai, főbbjei, nemesei, városai és egyéb lakosai, úgy maga az összes ország, s az ehhez tartozó egyéb

*) Eredetije irhán, a névszerint elősorolt hetven személy hetven pecsétjével.

országok és tartományok valóságos, törvényes és kétségbevonhatlan királyokul és urokul tartozzanak választani és elfogadni. Mi tehát, mivelhogy a mondott Horvát- és Tótországok, s mi valamennyien, valamint ezen országok többi lakosai is, Magyarország koronájához s magához Magyarországhoz tartozunk tudnivalóképen régtől fogva, s ezen koronának és országnak alá vagyunk vetve: ez okon, valamiképen a mondott Magyarország egyházi urai, bárói, grófjai, főbbjei és nemesei, az e végre egybehivott jelen budai gyülésben nyilvánosan és ünnepélyesen elfogadtuk és elfogadjuk ezen béke- és egyezkedési szerződést, s tekintetes és nagyságos gróf Zollern Ejtel Fridrik hohenbergi kapitány sat., stettembergi báró Prueschinck Henrik, Scherffenberg Bernát és Fuchsmagen János tudor sat. urak jelenlétében a felebb említett fenséges római király úrnak kézadás mellett, mindenikünk külön-külön, nyilvánosan, hittel fogadtuk és igértük, s hittel fogadjuk és igérjük: hogy ezen szerződés valamennyi ágazatait összesen és egyenkint megtartandjuk s a felebb megjelelt esetben őt, Maximilián urat, a fenséges római királyt, vagy annak nemlétében, fiai vagy unokái vagy ágyékából egyenes ágon törvényesen származó örökösei közül valakit, a felhivott, s amaz értekezletben készített czikkelynek formája, értelme és tartalma szerint, a felebb említett Magyarország mondott egyházi uraival, báróival, grófjaival, főbbjeivel és nemeseivel egyetemben, urunkul és királyunkul választandjuk és fogadandjuk. Ezen levelünknek, melyhez szokott pecséteink függesztvék, erejénél és tanutételénél fogva. Kelt Budán, a rendeknek mondott közgyülésében, hamvazó szerdán, az Úrnak ezer négyszáz kilenczvenkettedik esztendejében' *).

Azok miatt, miket mondók leszünk, a harmadik megerősítő oklevelet, legalább nagyjából szintén ide kell iktatnunk:

*) Eredetije irhán, a névszerint elősorolt hatvanhárom személy hatvanhárom pecsétjével.

‚Mi, aragoniabeli esztei Hippolit, választott és megerősített esztergomi érsek, s ezen helynek örökös főispánja, Magyarország primása és született szentszéki követ sat., Osvát zágrábi, és királyi kincstartó, Bálint váradi, és Bihar vármegye örökös főispánja, Zsigmond pécsi, Tamás győri, s királyi főkanczellár, János veszprémi, János csanádi, Miklós váczi, István szerémi, Lukács boszniai püspökök, Domokos székesfehérvári prépost és ezen hely örökös főispánja sat., és Bertalan vránai perjel, Magyarország főpapjai, megismerjük, s tudtára adjuk ezzel mindenkinek, hogy (következik szóról szóra az első helytt közlött oklevélnek Maximilián és örökösei jogát illető része egész eddig: ‚tartozzunk törvényes és kétségbevonhatlan királyunkul és urunkul választani és fogadni‘). Mi tehát magunkért és utódainkért ezen szerződést az e végre egybehivott jelen budai gyülésen nyilvánosan és ünnepélyesen elfogadtuk és elfogadjuk, s a felebb említett római király úrnak követei, névszerint tekintetes és nagyságos gróf Zollern Ejtel Fridrik hohenburgi kapitány sat., stettembergi báró Prueschinkh Henrik, Scherffenberg Bernát és Fuchsmagen János tudor sat. urak jelenlétében, kézadás mellett, külön mindenikünk, hittel fogadtuk és igértük, s hittel fogadjuk és igérjük, hogy (következik szóról szóra az első rendbeli oklevél berekesztése) *).

Ezen három rendbeli okiraton kivül, melyek közül az első a magyarországi úri és nemesi rend, a második a horvát- és tótországi úri és nemesi rend, a harmadik a magyar főpapság nevében a pozsonyi békekötésnek Maximilián öröködési jogára vonatkozó részét megerősíti, szintén az 1492-diki országgyülésen és szintén mártius 7-én, külön oklevelekben még Péter kalocsai érsek **), Geréb László gyulafehérvári püspök ***),

*) Lichnowsky, az id. VIII. k. regesták, 1728. sz. a. Eredetije irhán, a tizenkét főpap tizenkét pecsétjével.

**) Eredetije irhán, egy pecséttel.

***) Eder, script. rer. transsyl. I. 207. Eredetije irhán, egy pecséttel.

s János, Péter és Simon, szentgyörgyi s bazini grófok*), továbbá Buda városának birája, Pemflinger János, eskütt és egyéb polgárai s egész községe, Pest városának birája, Szegedi Pál, eskütt és egyéb polgárai s egész községe**), ama békekötés illető részéhez járulásukat nyilvánították.

Lássuk már most, miben állott a pozsonyi szerződés alkupontjainak Bonfini és Tubero által említett s Firnhaber úr által kétségbe vont mérséklése.

XVII.

A szerződésnek 11-dik pontja, melyet felebb, a XV-dik szakaszban közöltünk, követeli, hogy a Maximilián öröködési jogát megismerő formulába kötelesek lesznek azt is beiktatni az országos rendek, hogy öröködése megnyilásának esetében, őt az ország birtoklására minden nehézség nélkül hagyják bejőni, az ország birtokába bevezetendik, s iránta mint királyok és urok iránt tartozó engedelmességgel lesznek. A felhivott szakasz egyéb intézkedései híven és szabatosan belémentek a formulába, de az imént idézett sorok kimaradtak valamennyi megerősítő oklevélből, valószinüleg azért, mert a rendek nem akarták magokat jogának fegyveres erővel is kivívására lekötelezni, s mert az engedelmességnek ilyes korlátlan felajánlásában, daczára a 20-ik ágozat biztosításának, az 1222-ki bulla végzáradékának megszüntetését látták. Az ama sorok helyébe iktatott szavak: ‚a czikkely formája, értelme és tartalma szerint‘ mindenre s tehát különös ékezéssel semmire sem vonatkoznak, s azonkivül — és úgy látszik, ez volt a czélzat — minél tágasab kört nyitnak a mindenféle hermenevtikai kisérleteknek.

De nemcsak a fogadás tartalmára nézve történt mérséklés, történt ilyes, még pedig lényeges, a fogadás formájára nézve is.

*) Eredetije irhán, három pecséttel.
**) Eredetijeik irhán, mindenikén egy pecsét.

A pozsonyi szerződés tizenegyedik ágozata arra is kötelezte a rendeket, hogy a római király követeinek jelenlétében, magán az országgyülésen, nyilvánosan és ünnepélyesen esküdjenek meg a fogadás megtartására. *) S a horvát- és tótországi rendek oklevelében csakugyan bennáll, hogy ők ezen esküt nyilvánosan letették, hogy hittel kötelezték magokat, még pedig nyilvánosan, e fogadás megtartására **); de olvassa meg Firnhaber úr még egy ízben a magyar főpapok s a magyar világi urak és nemesek által kiadott megerősítő okleveleket, s mondja meg, ha találta-e bennök ugyanazon helyet? találta igenis, de a ‚nyilvánosan' szónak kivételével †). S tudja-e Firnhaber úr, miért nem állanak benn a szent-györgyi és bazini grófok a világi urak s nemesek oklevelében? s Péter kalocsai érsek és Geréb László gyulafehérvári püspök neveik miért nem mentek belé a főpapok által kiadott megerősítő irományba, mindamellet hogy jelen voltak az országgyülésen, hogy mártius 7-dikén Budán tartózkodtak? Bizonyosan nem azért, mert vonakodtak a szerződéshez járulni, hiszen ők épen mártius 7-én, tehát azon egy nap társaikkal, de külön-külön oklevelek által kötelezték magokat Maximilián öröködési jogának szentül tartására. Neveik azért maradtak ki onnan, mert ők, s egyedül csak ők, tovább mentek egyházi s világi úrtársaiknál, és, mint okleveleikből láthatni, nyilvánosan tették le az esküt ††). Firnhaber úr csalódott, midőn a Péter érsek által kiadott kötelező levél fölébe ezt irta: ‚Péter kalocsai érseknek, mint országos kanczellárnak beléegyezési okmánya', — mert egy az, hogy kérdés: valljon vonatkoznak-e a pozsonyi szerződés tizenharmadik és tizennegyedik ágozatai a kanczellárra is; más az, hogy a felhivott

---

*) Hancque sententiam publice et solemniter in eadem congregatione Romanorum regi in praefatorum regis Romanorum oratorum praesentia jurabunt.'

**) ‚publice juravimus et promisimus, juramusque et promittimus.'

†) ‚juravimus et promisimus, juramusque et promisimus,' mindkét oklevélben.

††) ‚publice juravimus et promisimus, juramusque et promittimus.'

ágozatok értelmében kiadott kötelezvények másképp szerkesztvék, mit Báthori Istvánnak, mint erdélyi vajdának és koronaőrnek 1492. mártius 7-én, Kinizsi Pálnak, mint temesi grófnak szintén 1492. mártius 7-én, Ráskai Balázsnak, mint budai várnagynak 1492. mártius 16-án, és Drágfi Bertalannak, mint Báthori István halála után erdélyi vajdának 1493. november 22-én kelt kötelező leveleik világosan bizonyítanak*).

S mindezek után valószinüleg oly véleményben leszen az olvasó: hogy Maximilián hivei nem tévedtek, midőn urok öröködési jogát a budai országgyülés által megismertnek, megerősítettnek állitották, mert hiszen tanuságot teszen róla annyi oklevél; hogy más részről Bonfini és Tubero, az ezen korszak eseményeibe mélyebben beavatott történetirók szintén nem tévedtek, midőn a pozsonyi szerződés mérsékléséről szólottak, mert hiszen mérsékeltetett is az valósággal, tartalmára, de még inkább formájára nézve; s hogy végre nem csoda, ha a nagy tömeg az országgyülés többsége által elvetettnek vélte a pozsonyi szerződést, mert hiszen, mit is gondolhatott egyebet, látván, hogy a horvát- és tótországi urak és nemesek, s velök még egykét város nyilvánosan megesküsznek reá a gyülésben, de Magyarország összes úri és nemesi rendje, talán hat ember kivételével, ugyanazon gyülésben megtagadja az esküt? inkább azon kellene csodálkoznunk, ha a közönség, ha a nézők ily előzmények után sejdítették volna, hogy ezen úri és nemesi rend a színfalak megett mégis letette Maximilián biztosainak kezébe az esküt.

Bizony nagy vilitás! fog egynémelyik olvasóm felkiáltani Zrínivel, ezen eljárás szemléletére; de ne feledjük, hogy azon korszak küszöbénél állunk, melyhez historiánkban nincsen hozzáfogható jellemtelenség dolgában, s hogy Maximilián és Ulászló megelégedtek az eljárással. Egy pillantás a világi urak és nemesek

*) Lásd ezen okleveleket magának Firnhaber úrnak értekezésében.

oklevelében foglalt nevekre láttatni fogta az olvasóval, hogy az úri rend s a főbb nemesség — barones et proceres — ott ugyan gazdagon vannak képviselve, de annál gyérebben a kisebb, a megyei nemesség; ez makacsul vonakodott a pozsonyi szerződéshez járulni; s hogy ez ne tiltakozhassék, a felebbi mód szerint adatott ki az oklevél. Úgy gondolom, innen van, hogy az Maximilián által nem tétetett közzé, és miszerint időnek előtte közzé se tétethessék, épen Augsburgba küldetett általa őrizés végett. ‚Midőn a pozsonyi szerződés Budán a magyaroknak kihirdettetett, — irja Fugger, Oesterreichischer Ehrenspiegel, Nürnberg, 1668, czímü munkájában — morogtak ellene s felkiáltottak: ezek nem békeágozatok, hanem szolgasági hálózatok, s ők készek, inkább ezer ízben meghalni, mint magokat alávetni. De a király őket végre lecsendesítette, s aztán elkészítetett a megerősítő oklevél, aláiratott, hetven pecséttel ellátatott és Maximilián királynak általadatott, ki azt a következő évben kanczellárja Stürzel Konrád által az augsburgi tanácsnak őrizés végett kézbesítette, hol 1548-ig hevert az oklevél, kiadatván a mondott évben Ferdinand királynak.‘ Hasonló okból Ulászló is ovakodott dobra ütni a rendeknek olyan a milyen engedményét. 1492-ki végzeményében csak mintegy mellesleg említetik, hogy a pozsonyi szerződésről is volt szó az országgyülésen, de hogy megerősítetett-e vagy nem ama szerződés, arról hallgat a végzemény.

A pozsonyi tizenkettedik ágozat értelmében Ulászló még egy második országgyülést volt 1492-ben tartandó, melyen azok is, kik gyertyaszentelőkor bár mi oknál fogva akadályozva voltak Budán megjelenni, hozzájárulásukat a béke művéhez és ennek feltételeihez nyilváníthassák. De az országgyülés, úgy látszik, épen azért, mert e czélra fogott volna tartatni, nem gyült együvé, s azon körülményből, hogy például Kassa, Bártfa, Lőcse még mindig nem küldötték be kötelezvényeiket, hogy Zápolya István az új nádor, a szerződés tizenharmadik

pontjának ellenére, magát úgy is, ‚mint nádort‘ lekötelezni elmulasztotta sat. többtöbb ellenszenv világolt ki Maximilián öröködésének ezen útoni megismerése ellen. A római király maga is felhagyott ez ügy sürgetésével, s 1506-ban jogát a magyar koronára már nem annyira az Ulászlóval kötött szerződésen, mint azon alapította, hogy ő valóságos magyar, mert női ágon a magyar királyok véréből származik, s igényein ennélfogva az 1505-ben közbejött rákosi végzemény sem üthet csorbát*); családjának igényeit a koronára pedig még az 1506, 1507, 1515-ben Ulászlóval kötött házassági szerződések által is**) ügyekezett biztosítani, melyek 1520-ban Lajosnak Máriával és Ferdinandnak Annával egybekelése által teljesedésbe mentek. És hat évvel később Ferdinandot csakugyan ezen alapon választotta meg királylyá az országgyülés. Midőn a pozsonyi szerződés 1548-ban Augsburgból vissza Bécsbe került, Annának férje már husz évnél tovább volt Magyarország királya; s az oklevelet, melyet 1527-ben az olmüczi értekezletben azért nem lehetett előmutatni, mert hollétét akkor maga Ferdinand sem tudta, közzé tenni most annálfogva sem volt ok, mert a pozsonyi szerződés egy részről kizárja a női öröködést, melyen 1526-ban igényeit a koronára alapitá vala a király, s mert más részről a választás elvét is kimondja, pedig Ferdinandnak és utódainak épen az öröködési elvnek a választási elv helyébe léptetése volt természetesen egyik főtörekvésök, s ezt elvégre a török uralomnak megtörése sükerrel koronázta.

Ezen hosszasabb kitérés után, melyet azonban a kezünk alatt levő tárgy szükségessé tett, ismét visszaérkeztünk János diplomatiai működéséhez.

---

*) Maximiliánnak 1506. aprilis 18-kán a magyar rendekhez adott levele, Horvát Istvánnál, Verbőczi emlékezete, LXXVI. szám alatt.

**) Kollár, az Ursinus Veliushoz kapcsolt auctuarium diplomaticumbau, XIV—XXXIII.

XVIII.

Az olmüczi értekezletnek eredmény nélküli felbomlását Ferdinand részéről ujabb hadi készületek követték, s Jánoséról a franczia királylyal kötött szövetség ünnepélyes kihirdetése, melyről fennebb szólottunk. Rincon — a franczia követ — Budáról utját Krakónak vette, János király egyik titkára, Szálkai Pál társaságában. ‚Francziaország legkeresztyénebb királyának azon követe, ki e napokban nálunk volt, — így szól a Zápolya által Budán 1527. július 14-én Rincon számára kiadott utlevél — kedves sógorunkhoz, Lengyelország fenséges királyához megyen, miért is meghagyatik a hatóságoknak, ha kivánságuk benn maradni kegyelmünkben, hogy őt tisztességesen fogadják, eleségéről, szállásáról gondoskodjanak, Lublóig számára szekeret rendeljenek, s azonkivül mindazt cselekedjék és végrehajtsák, mit hivünk és titkárunk nemes Szálkai Pál mondani fog nekik nevünkben. Másként ne cselekedjetek.‘ *)

Olaszországban Ferencz király és a pápa ellen szerencsésen működtek a német hadak; a cognaci szövetség feloszlott; s Ferdinand, ki a főleg Bácsban és Bodrogban garázdálkodott rácz hadakat magának már korábban megnyerte, most aggodalom nélkül küldhette cseh és német fegyvereseit Magyarországra. Lovassága Magyar-Óvárnál, gyalogsága Haimburgnál gyült együvé. Fővezére Kazimir brandenburgi őrgróf volt**); György szász és braunschweigi herczegek segédcsapatokat küldöttek neki. Midőn Ferdinand, Dévény elfoglalása, Pozsony és Nagyszombat hódolása s hadüzenet előbocsátása után, július 31-én

*) Pray kéziratai, XXV. k. a pesti egyetem könyvtárában.

**) A háborút is ez üzente meg Zápolyának, nem Ferdinand, ki versenytársát ezzel élesen bántotta. ‚Indixisti nobis bellum — irá két évvel utóbb Ferdinandnak János, midőn őt párbajra kihivná — per marchionem Casimirum, tui furoris atque avaritiae asseclam et administrum, indignius siquidem tibi visum erat, quum te ex sanguine archiducum Austriae oriundum profitereris, si nobiscum ex comitibus orto in arenam decsenderes.‘

az ország széléhez érkezett, hivei az 1491-ki pozsonyi szerződés rendeletéhez képest Pozsonyból elébe siettek fogadására. A király Köpcsén és a Lajta között a határszélnél leszállott lováról, a nádor, Báthori István, magyar nyelven üdvözlő beszédet intézett hozzá, melyet Maczedoniai László pécsi prépost deákra fordított. Kérték a rendek nevében, erősítené meg a nemzet szabadságait; és Ferdinand, Widemann tudor által adatván választ, a kanczellár, Szalaházi Tamás kezébe letette az ország jogaira és szokásaira az esküt. *)

Más nap tanácskozmány tartatván Óvártt, hire jött, hogy Zápolya hadai a ráczokat megverték, vezéröket Cserni Jovánt, az úgynevezett ‚fekete ember'-t megölték. János király Buda várában harang- és ágyuszó által hirdettette ki az eseményt, s Rincon Antal, a franczia követ, röviddel Krakóba érkezése után, itt szintén zajosan ülte meg a győzelmet. ‚Rincon olyan lármát üt a fekete ember halála miatt — irá 1527. augusztus 12-kén Krakóból Ferdinand követe — mintha a törökön vett győzelemről volna szó. Háromszáz viaszgyertyát és szövétneket gyujtatott a házak ablakaiban, trombitáltatott, doboltatott, Téged Isten dicserünk-et énekeltetett, az utczákon pénzt szóratott; rég nem hallatszott hasonlatos örömzaj Krakóban.' **).

Ferdinand augusztus 3-dikán Óvárról belebb indult az országba; Nádasdy Tamás háromszáz lovassal előre sietett; Győr és Szent-Márton hódoltak a királynak. Augusztus 9-kén Komárom, 10-én Tata megadták magokat. Két nappal később már Esztergom is Ferdinand hatalmában volt, s a mint Nádasdy Visegrád elébe érkezett, a felső és alsó erősség készséggel kaput tártak előtte. — Zápolyával Budán és Buda környékén csak háromezer fegyveres volt; fővezére Czibak Imre még mindig a tiszai részekben időzött. Fel sem tette, hogy kivált Komárom, Tata, Esztergom és Visegrád ne álljanak ellent. S most

*) Ursinus Velius, l. I.
**) Bucholtz, III. k. 219. l.

a dunai hajósereg is Ferdinandhoz pártolván, és ennek előhada már Szent-Endréig érkezvén, augusztus 15-dikén János király Budáról Pestre magyar-rácz hadainak rákosi táborába költözött. Távozása előtt meghagyta a budai polgároknak, adnák szép szerével Ferdinand kezéhez az erősséget, hogy neheztelését ne éreztesse velök a győző. Augusztus 16-án Kerepesen, 17-kén Hatvanban táboroztak a Jánosiak; István király napját is Hatvanban ülték, elhallatszott hozzájok Budavár falairól az ágyuszó, mely Ferdinand bevonulását a fővárosba hirdette az országnak. Ekkor felszedték sátoraikat és Árokszállásra mentek hálni, honnan, Czibak hajdúi által kisértetve, útjokat a Sajó felé irányozták *).

Borsodban a Sajó és a Hernád között fekszik Lád, János király idejében a szent Pál után nevezett remeték egyik székhelye. Zápolya hadai majdnem egy hónapig táborozván e környéken, a fejdelemnek alkalma volt megujítania az ismeretséget Utissenics Györgygyel, ki azelőtt több évekkel, nála, mint erdélyi vajdánál, hadiszolgálatban állott; ki, nem tudni mi okon, a hadmezőt a kolostor falaival cserélte fel, s ki utóbb, elsőséget adván Horvátország egyik jelesebb családából származott anyja nevének, mint Martinuzevics György hirével nevével betöltötte a világot **). Zápolya különben is távol lévén attól, hogy igényeiről lemondjon, mit Hatvanban kelt körlevele is tanusít, melyben az övéit hűségre intette, igérvén, hogy ‚mihelyest serege elégségesen megnövekedendett, nemcsak kiűzi az országból az ellenséget, hanem boszút is áll rajta' ***), Fráter György által megerősítetett mind szándékában mind reményében. Egyelőre ez még nem mehetett teljesedésbe, mert Ferdinand

*) Szerémi György emlékirata Magyarország romlásáról 1484—1543. közli Wenzel Gusztáv, Pest 1857. 173. l. Zermegh, Schwandtnernál, II. 388. Ursinus Velius, az id. h.

**) Verancsics Antal összes munkái, I. 16 és kk. II. Martinuzevics levele Verancsicshoz, Praynál, Annales, V. 271.

***) Pray, Epistolae Procerum, I. k. 307. l.

hadvezére Salm Miklós Zápolyát üzőbe vevén, először is Ládnál, majd Tokajnál — semptember 27-dikén — véres ütközetben erőt vett a Jánosiakon *).

XIX.

Rincon e közben Krakóba érkezett Zsigmond királyhoz, ki őt september 6-án I. Ferenczhez intézett következő levéllel eresztette útnak: ‚Nagyságos Rincon Antal, felséged követe, nálunk volt és elmondott mindent, mivel őt felséged megbizta. Határtalan köszönetet mondunk, hogy irántunk és országunk iránt annyi kedvezéssel viseltetik felséged, és hogy meg nem szünik mind arról gondoskodni, mi kölcsönös szövetkezésünkhez és az öszves keresztyén ügy állapotához látszik tartozni. Részünkről azon leszünk, hogy felséged jóakaratát szeretettel, tisztelettel és mindennemü szolgálatokkal viszonozzuk mindenha. S hogy mit válaszoltunk a követnek, mily állapotban van országunk és Magyarország, s mit követel tőlünk, hogy boldogulhasson, a keresztyén ügy, azt követ úr bőségesen fogja előadni. Az Úristen tartsa meg felségedet épségben és szerencsésen; szivünkből ajánljuk magunkat **).‘

A követ Krakóból Kassára sietett, s egész bizonyossággal állíthatni, hogy nehány nappal a tokaji ütközet előtt találkozott Jánossal. Ennek udvarában, kivált ama politikai kapcsolatnál fogva, melyben Beriszló Péter bánnal állott vala ***), számos dalmát nyert alkalmazást, köztök: Statileo, Verancsics, Andreis. Az utóbbik, a traui születésü Tranquillo Partenio Andreis, nem régiben még lipcsei tanár, most a király által titoknokul adatott Rinconnak, ki őt 1527. september 23-kán Kassáról Francziaországba küldötte. ‚Tudván bizonyossággal — irá ez nap

*) Salmnak a tokaji táborból Ferdinandhoz september 27-én adott levele, Hormayr Taschenbuch für vaterländische Geschichte, 1823-diki folyamat, 137. l. Verancsics, II. k. 27. l. Szerémi, 179 és kk. ll.

**) Charrière, I. k. 159. l.

***) Verancsics, II. k. 261. l.

Montmorency maréchalnak — hogy méltóságod látja mindazon leveleket, melyeket urunknak a legkeresztyénebb királynak irok, s megtudja belőlök az ittvaló dolgok állapotját, ritkán irok méltóságodnak, kit mint pártfogómat és jótevőmet különösebben szeretek, tisztelek. Küldöm ime a király parancsára ezen titkáromat, Tranquillót, s könyörgök méltóságodnak, értesítse ő legkeresztyénebb felségét azon dolgokról, melyek miatt őt küldöm, s eszközölje ki, hogy minél elébb indítassék utnak, mert szükséges, hogy a legkeresztyénebb felségnek akaratáról minél előbb legyen tudomásom.' *)

Tranquillo visszaérkezéseiglen a magyar-lengyel végekben tartózkodott, úgy látszik, Rincon; annyi bizonyos, hogy midőn 1528. februáriusban János Erdélyből és Debreczen környékéről ismét a Hegyaljára jött, Rincon ott felkereste a királyt. ‚S e közben — irja Szerémi — Francziaország királyától követ érkezett János királyhoz. És a szegény király nagyon örült, vigasztalására volt a segédigérés.' Kevés napokkal utóbb megveretvén Szinánál Zápolya, előbb ugyan sógoránál Homonnainál vonta meg magát, s majd tanácsosnak látta, a Karpátokon átmenni Lengyelországba, hol Tarnow várában, , mint örökségében leszálla,' **) s hová őt Rincon is követhette.

A bajor herczegek, kik még imént oltalmi és támadási szövetségre voltak Zápolyával lépendők, aggodalommal és boszusággal értesültek Ferdinand szerencséjéről. Kanczellárjok, dr. Eck kétrendbeli levele minél kevésbé sötét szinekben ügyekezett előttök feltüntetni a kivált az ő tanácsára általok felkarolt ügyet. ‚Kegyelmes fejdelmem és uram — irá 1527. september 12-én Vilmos herczegnek — Schwarzenberg János úr megirá fiának a magyarországi hadjárat minden eseményeit, jelentvén, hogy Ferdinand Budavárban van, és tábora a város

*) Charrière, I. k. 160. l.
**) Verancsics, II. 29. Anyai öröksége lehetett.

körül, és a magyarok Budával átellenben, és hogy Ferdinand september 10-dikére országgyülést hirdetett. És miután azon magyar urak közül, kik a vajdával tartottak, eddig még csak kevesen állottak a királyhoz (Ferdinandhoz), ezen országgyülésen fog nyilvánulni, mily szándékuk van a magyaroknak. Jelentette azt is, hogy a moldvai vajda szintén követeket küldött a királyhoz, hogy Székesfehérvár magát megadta, hogy a töröknek meggyült baja a perzsával, s hogy Magyarországon drága az eleség. De én ezen levélből azt következtetem: hogy kevés magyar, és különösen kevés úr állott a királyhoz, kik nagyjából még a vajdával vannak; és ha nem jőnek az országgyülésre, nagyon lehetséges, hogy a király nem fogja hasznát látni hadviselésének, és az országnak jóval nagyobb részét nem fogja elfoglalhatni, mert Magyarország terjedelmes tartomány, azt nem lehet nehány nap alatt kivívni vagy elfoglalni. Ezt kötelességemnek tartottam felségednek jelenteni, és véleményem szerint az egész hadjárat sarka az országgyülés, mely tegnapelőtt volt megnyilandó*).'

Az országgyülés megnyilt, nem ugyan september 10-én de Mihály napja után. October 7-én az urak együtt voltak a királyi lakban. Ferdinand bővebben fejtegette előttök jogát a magyar koronára; említette a Fridrik és Maximilián között egy részről és Ulászló között a másikról említett szerződést, említette az olmüczi értekezletet, hitvesének Ulászlótól származását, s a pozsonyi választást, melynek megerősítését várja. Az urak jogszerünek nyilatkoztatták a választást. Más nap a várlak előtti téren Ferdinand, a kanczellár tolmácslata mellett beszédét a nemességhez intézte, biztosítván őket, hogy kormánya atyai kormány leszen, figyelmeztetvén őket, hogy nem az a kérdés:

*) Muffat, Correspondenzen und Aktenstücke zur Geschichte der politischen Verhältnisse der Herzoge Wilhelm und Ludwig von Bayern und König Johan von Ungern, 52. l.

ki honnan való? hanem az: ki mint kormányoz? és szilárd meggyőződését nyilvánítván, hogy a kik szavazataikat reá adták és reá fogják adni, azoknak megbánásra nem lesz okuk. Felséged országlását senki sem ellenezte volna — viszonzá a nemesség szónoka Bessenyei István — ha az ármányosok nem hitetik el velünk, hogy a szepesi grófnak királyságába felséged is Károly császár is beléegyeztek, s ha felséged leveleit el nem kapdossák, el nem rejtik előlünk. Most tudjuk, miben van a dolog, s felségedet, mint törvényes királyunkat örömest üdvezeljük *). ‚Tudomására kivánom adni — irá october 8-dikán Ferdinand Budáról testvérének, Mariának — hogy épen most visszajöttem az országgyülésből, hol első előadásomat tettem, és nyomban feleletet is kaptam, és választatásomat megerősitették mindnyájan. **)‘

A budai országgyülést megelőzte Zápolyának tokaji veszedelme, s követte Ferdinandnak királylyá koronáztatása és ellenének előbb Nagyváradra, majd Erdélybe vonulása. Nagyváradon october 4-én kelt levele által hijába intett mindenkit: ovakodjék Ferdinandtól s várja a nemzet üdvét tőle, Jánostól, ki most a Tisza megé kénytelenitetett vonulni, ‚mert annyi s megannyi könyörgésére sem akartak a nemesek felkelni:‘ a rendek tetemes számmal gyülekeztek Ferdinand körül; hijába emlékeztette Perényi Pétert a barátságra, mely őket első ifjuságuktól fogva összefűzte, s a családával kötött frigyre: Perényi, mint Ferdinandnak october 8-án Máriához adott levelében olvassuk, kinyilatkoztatta: ‚hogy azon esetre, ha a rendek kivánni fogják, kész magával hozni a koronát,‘ s a rendek csakugyan kivánták, és november elején Székesfehérvárott volt a korona ***). Ezen körülmények, valamint az is, hogy János

*) Ursinus Velius, II. 28. Widemann, Praynál, Annales V. 145.

**) Gévay, I. k. i. f. 115 l.

***) Ugyanaz, ugyanott.

Erdélyben sem érezte magát menedékben, melynek szász lakosait, de részben a székelyeket is Ferdinand biztosai, névszerint az erdélyi születésü Reichersdörfer György ellene hangolták,*) — mindez, mondom, a bajor herczegeknek is tudomására jött.

‚A magyar ügyek — irá Eck kanczellár 1527. december 2-án Vilmos herczegnek — így állanak: A király és neje Pozsonyba fognak menni, a telet ott töltendők, az özvegy királyné Óvárban fog maradni, s hitbére, a bányavárosok, kezéhez adatnak. Magyarországon a hivatalok betöltvék, a hadak nagyjából elbocsátvák, de hat zászlóalj Landsknecht, ha szerét tehetni, az országban marad. A vajda, mint Losenstein és Schwichau irják, valamely erdélyi városban van, de olvastam az udvartól (gondolom, Ferdinand udvarát érti) kiindult irományokat, melyek szerint onnan eltávozott; azt is mondják, hogy távozáskor sok népet veszitett, minek részemről nem adok hitelt, könnyü neki olyas várba vagy városba bejutnia, melyet lehetetlen lesz e télen kivívni. Mindent összevéve, azon fordul a dolognak sarka: hogy a pápa felmentessék, s hogy Ferrara Francziaországhoz álljon; ha ez csakugyan megtörtént, mint hirlik, akkor lesz mód a cseh király terveit meghiusitani. Nem ártana az olasz hireket Csehországba irni, onnan talán elszivárognának a vajdához, a magyarokhoz, s Ferdinandnak meggyülne baja miattok.‘**)

XX.

A lengyel király nem nagy hajlammal viseltetett Zápolya iránt, de Magyarországon mégis inkább őt óhajtotta szomszédjául, mint a hatalmas német császár testvérét. A lengyel nép és a lengyel urak hasonló nézetben voltak. Logschau György

---

*) Ostermayer Jeromos, Kemény Józsefnél, Deutsche Fundgruben der Gechichte Siebenbürgens, I. 11.

**) Muffat, az id. h. 53. l.

ausztriai követ Krakóban, kinek egyik jelentését már feljebb idéztük, 1527. június 7-én panaszképen irá: ‚a lengyel köznép a vajdával tart;' június 9-én: ‚a nagymise közben szónoklatába imádságot szőtt a pap Magyarország királyáért, én Ferdinandot értettem alatta, ő a vajdát; Zsigmond és hitvese jelen voltak.' A követ s Ferdinand még két hivének az 1528. január 8-án Petrikowba jött Lőrincz székesfehérvári prépost és Herberstein Zsigmond kérelmére, hogy a király ne engedje Zápolyát fegyverrel, hadi néppel országából ellátni, ilyetén parancs adatott ki: ‚a tatárok veszedelemmel fenyegetnek bennünket, nagy seregre van szükségünk, és ez okon senki se merészeljen az országból kiköltözködni;' de egy lélek sem hitte komolynak e parancsot, s a francia követ és Zápolya biztosai folytatták a toborzást.*)

A biztosok Frangepán Ferencz, Brodarics István szerémi püspök és egy Walseck nevü lovag voltak, kiknek jelentései mióta János király Budáról Tokajra, Tokajból Váradra, Váradról Kolosvárra, Kolosvárról Tasnádra s Tasnádról ismét Tokajra bujdosott, válasz nélkül maradtak, s kiket ezen eljárás és a közvélemény rögtöni fordulójának szemlélete egészen elbőszítettek. ‚Felséges urunk ügyei itt roszul állanak — irá 1528. január 23-án Verbőczinek, mint Zápolya kanczellárjának, Frangepan — igen roszul. Az urak nagyobb része Ferdinandhoz szít; segédet ne várjatok innen. Ferdinand követei sürgetten sürgetik, hogy még azon lengyelek is, kik már korábban állottak királyunk szolgálatába, hivattassanak vissza jószágvesztés büntetése alatt. Fognak-e czélt érni? nem tudom; én ellenezni fogom szerényen és szerénytelenül; de arról és annyiról meg lehet győződve uraságod: ezek itt megannyian kétségbeestek urunk jövendője iránt, s Ferdinandhoz pártoltak. És mindez

*) Buchholtz, III. 215. Fontes rerum austriacarum. Erste Abtheilung, Scriptores. I. k. Bécs, 1855, 283. l.

azért történt, urunk ügyei — bár mit mondjanak mások — azon egyetlenegy ok miatt jutottak tönkre: mert Ferdinand követei, kikhez minden harmadik, negyedik nap királyuktól újúj futár érkezik levelekkel, itt csodálatos dolgokat hirdetnek a mi fejdelmünk megveretéséről, és annyi egyébről, mik ha igazak–e, hamisak-e, nincsen tudomásunkra. Igaz-e mindez? kérdezik tőlünk a lengyel urak; s mi mondjuk ugyan, hogy lehetetlen hitelt adnunk e hireknek, de nincsenek leveleink, melyekkel e hiábavalóságokat megczáfolhassuk.' *)

Frangepan Ferencz rövid nap mulva, a nélkül, hogy Lengyelországot odahagyta volna, személyesen találkozott mind Zápolyával, mind Verbőczivel; s Tarnow várában János király hívei rendkivüli munkásságot fejlesztettek, nemugyan a magyar-török szövetség alkotása körül, mint Pray és társai hitték, mert alább bőségesen fogja látni az olvasó, hogy ama szövetség ekkor már megalakult volt; hanem buzgólkodtak kivált a nyugoti hatalmasságok rokonszenvének felköltése, ápolása körül. Ha az illető levéltárak elvégre alaposan fogtak átvizsgáltatni, kezünkben lesznek az ügy minden szálai, jelenleg még csak töredékeket birunk, de melyek minden kétségen kivül helyezik az európai nyugot tetemes részének solidaritását e tárgyban.

A királyi bujdosó 1528. aprilis 8-án hosszadalmas levelet irt a németbirodalmi rendeknek, kik ekkor Regensburgban összegyülendők voltak. Előadta, hogy a nemzet őt a mohácsi vész után, melyben testvéröcscse is halált szenvedett, közakarattal királyul választotta, mert csak személyes ellenei és önhasznukat kereső, csekély számu úri emberek nyilatkoztak Ferdinand mellett; hogy koronáztatása után kivált azon volt, miszerint nem csak Németország, hanem a többi keresztyén népek is, valamint ez már százötven év óta történik, a magyar vér oltalma alatt békében élhessenek; hogy Ferdinand őt méltatlanul

*) Diplomatarium Széchenyianum a nemzeti muzeum kéziratai között.

bántá vala s királyul magát törvénytelenül Pozsonyban, nem, mint kellett, Székesfehérvárott, választatta. ‚Eziránt — folytatja — panaszt emeltünk levelek és követeink által ő szentségénél VII. Kelemen pápánál, s Ferencz, Henrik és Zsigmond, Franczia-, Angol- és Lengyelországok királyainál, és követeket küldtünk mind uraságtokhoz mind a császárhoz, kik jogunkat előttetek fejtegetvén, egyszersmind készségünket nyilvánítsák, az ügyet itélőszéketek elébe bocsátani: de ezen követek Ferdinand által letartóztattak. Hogy mindazáltal uraságtokat magunkról, ügyünkről értesíthessük, irjuk e levelet, melyből meglássék, mily igazságtalan háborút hozott reánk Ferdinand, mert uraságtok, gondolom, nem fogja hinni, hogy az jogczímmel bír, ki vonakodván jogosan cselekedni, fegyvert fog, akarván talán dédősének Fridriknek és nagyapjának Maximilánnak szerencsétlen hadjárataikat megboszúlni, kiknek egyikét nagybátyánk Imre Magyarországból kiűzte, a koronát is visszafoglalván tőle, s kiket mindkettőjöket atyánk Imre, szepesi gróf, Magyarország nádora és főhadvezére, Mátyás király kormánya alatt Ausztria nnenső részéből kimozdította, Bécset is meghódítván. Mi szintén, még mint gyermek ifjú, a Magyarországra fegyverrel jött Maximiliánt határai közé utasítottuk vissza; s jelen ellenségünken is már rég fogtunk volna erőt vehetni, ha egyedül fegyverrel, nem nehány magyarnak árulásával is harczolna velünk.‘ A levél szerint ezek miatt kénytelenítetett ő, Zápolya, Lengyelországba vonulni. Keserves dolog, mondja, nemcsak a hozzá hasonlatos, hanem a középszerü állásu emberekre nézve is, lezuhanni kedvező helyzetből mostoha viszonyok közé; s így nem csoda, ha az igazságos ok nélkül szenvedő ott keres segédet, a hol talál; és ha ő most olyatén eszközhöz fog nyúlni, mely a keresztyén világot veszedelembe ejtheti, annak Ferdinand lészen oka.*)

*) Bethlen Farkas, I. 129. Kelemen pápáról e hely: „sanctissimus autem Clemens dirissima in nos jecit fulmina et inclementissime detonuit; quae tamen

Aprilis 26-án és 27-én Pack Otto, a hessz tartománygróf küldötte, ugyancsak Tarnowban, hol a felebbi levél kelt, alkudozásba ereszkedett Zápolyával. Ura, mint buzgó pártfogója Luther tanainak, örömest minél több ellenséget szerzett volna Ferdinandnak, és Zápolya reményt nyujtott a hessznek, hogy a lengyel királytól százezer forintot szerez számára.*) Eddig is elég emberünk volt — irá ez idétt János egyik levelében, melyet Ferdinand emberei elfogtak, — de a hadviselés megnyilásakor magunkra maradtunk, s ez okon Tarnowba érkeztünk, idegen zsoldosok gyüjtésére; máris bérbe vettünk a magyarokon kivül, ezer német nehéz lovast s háromezer hatszáz landsknechtet húsz ágyuval és ezer hatszáz cseh lovast. Ezen német zsoldosokat, kiknek számát Zápolya valószinüleg túlozza, Minkwitz szász lovag fogta volna Luzsiczán és Szilézián át Posenbe hozni, János rendelkezésére.**) Ennek személyes jelenléte Lengyelországban, s roppant kincseinek pazar kézzel osztogatott maradványai Krakóban tetemesen fogyasztották Ferdinand pártját, ki Malzan Joákimot küldé Zsigmond királyhoz panaszszal, hogy János menhelyet talált Lengyelországban, hol toborzásait kényelemmel személyesen folytathatja. Valamint Károly császár nem akadályozhatta, hogy német zsoldosok ne gyüljenek Ferencz király zászlai alá, — válaszolá Zsigmond — úgy én sem zárhatom el az utat mindazoknak, kik Zápolyához ügyekeznek. Rég már adtam ki a parancsot, hogy itthon maradjon a lengyelség, és Zápolya rövid idő mulva távozni fog az országból.

XXI.

Tranquillo Andreis — deákos elnevezéssel Tranquillus Andronicus — e közben visszajött Ferencz franczia királytól.

nos patientissime detulimus" minden bizonynyal interpolálva van, mert Zápolya ekkor még igen jó lábon állott a pápával. Pray, Epistolae procerum, I. 332.

*) Ranke, Gesch. Deutschlands im Zeitalter der Reformation, III. 37.

**) Bucholtz, III. 243.

Zápolya 1528. május 16-án Statileo Jánost, előbb óbudai prépostot, most már erdélyi püspököt követül küldte, ugyancsak Francziaországba, következő megbizó levéllel: ‚Mi János, Isten kegyelméből Magyar-, Dalmát-, Horvátországok sat. királya, morva őrgróf, s luzsiczai és mindkét sziléziai herczeg sat. tudtul adjuk, jelen levelünk által értesítvén mindazokat, kiket illet: hogy mi erősen bizván hívünknek, Krisztusban szeretett atyánknak, erdély-fehérvári választott püspöknek, tanácsosunknak és követünknek Statileo Jánosnak derekas hűségébe, eszélyes és törvényszerü magaviseletébe, s elégséges ügykezelési képességébe, őt minden úton és módon, lehető legjobb és leghatásosabb formában, tettük, csináltuk, ünnepélyesen rendeltük és neveztük valóságos, törvényes és kétségbevonhatlan követünkké, biztosunkká és különös küldöttünkké, hogy a legkeresztyénebb fejdelemhez és fenséges úrhoz, Ferenczhez, a Frankok királyához, Majland herczegéhez és Róma urához sat., kedves és tiszteletes atyánkfiához és vérünkhez indulván, ő felsége között és köztünk szilárd barátságot, testvérséget, egyetértést csináljon és tegyen; s hogy magát nevünkben és helyettünk mindenre kötelezze, átalában pedig mindazt cselekedje, rendelje és gyakorolja öszvesen s egyenkint, mi a felebbmondott barátságra, testvérségre, frigyre és szövetségre nézve szükséges és alkalmatos leszen; mit törvényes és valóságos követ és biztos véghezvihet és végrehajthat, s mit minnenmagunk fognánk tehetni, ha személyesen jelenlennénk, legyen bár olyasmi, mihez még a jelennél is szabatosabb megbizó levél kivántatnék; adván királyi szavunkat és jó lélekkel igérvén, hogy mindazt, külön és öszvesen, mit jelen követünk e frigy és szövetség érdekében és ügyében alkudozó, elfogadó, rendelő, határozó és megerősítő leszen, helyesnek, kedvesnek és megállónak fogunk ismerni, tartani és sértetlenül követni; valamint ezen követünk levelét is, ha ilyest netalán saját pecsétje alatt, a mondottak érvényesítésére kiadna és végrehajtana,

midőn tudomásunkra jövend, magunk levelével és magunk pecsétje alatt, az általa szabott időközre fogjuk megerősíteni, és őt minden kötelezettségi teher alól felmenteni és felszabadítani, jelen levelünknek, melyhez titkos pecsétünk függesztetett, erejénél és tanuságánál fogva. Kelt Tarnowban, 1528. május 16-án, országlásunk második évében. János király.' *)

Szintekkor Montmorency maréchalhoz, a király meghitt tanácsosához is adott levelet. ,Méltóságos fejdelem, legkedvesebb barátunk, — így szól a levél — küldtük uraságodhoz ezen kedvelt hivünket, tisztelendő Statileo urat, választott erdély-fehérvári püspököt, tanácsosunkat és követünket, kinek meghagytuk, hogy bizonyos dolgokról és ügyekről uraságodnak tegyen jelentést nevünkben. Kérjük tehát, adjon hitelt azoknak, melyek felebb említett követünk, nevünkben mondó és előadó leszen, mert azt fogja mondani, mit hogy szándékunkhoz képest mondjon, megbíztuk. Uraságod jól és szerencsésen éljen, kivánjuk.' **)

Statileo, Rincon kiséretében indult el, de ők útjokat Anglián át vették Francziaországba, kétségkivül a végre, hogy VIII. Henrikkel is értekezzenek a reájok bizott ügyről; miután pedig Angliába csak augusztusban érkeztek, addig valószinüleg német udvaroknál időztek. ,Nagyságos uram — irá 1528. augusztus 11-én Londonból Montmorencynak Rincon, — jelentem, hogy visszajövet Magyar- és Lengyelországokból, hová legkegyelmesebb királyunk küldött volt, Angliába érkeztem. Egy püspök is velem jött, követül Magyarország királyának részéről. Én haladék nélkül tovább utaztam volna, ha nem tartóztat a bíbornok. De exczellencziádnál leszek, mihelyest lehetséges, hogy egyremásra figyelmeztessem. Kérem, tartson meg engem kegyelmességében, mint leghívebb szolgáját, és ajánlja szolgálatomat ő felségének.'

*) Charrière, I. 166.
**) Charrière, I. 161.

Londonban mit végzett mit nem végzett Statileo, arról hallgatnak az eddig közzétett oklevelek; de hogy mit felelt Kelemen pápa, János követségére, mely őt ez időtájban, hihetőleg Brodarics szerémi püspök képében felkeresé vala, olvassuk e levélben: ‚Valamint nem kétkedünk, hogy nehezteled bajainkat, melyek bennünket értenek, (Romának 1527. május 6-án a császáriak általi elfoglaltatására s ennek következményeire czéloz) úgy te se kétkedjél, fiam, arról, hogy mi meg a te bajaidat vettük nehezen. Mert valamennyi keresztyén fejdelem szenvedésein sajnálkozunk, mint kik valamennyi fejdelem iránt közös szeretettel viseltetünk. Ismeretes előttünk erényed és vallásosságod, melyet országodnak a törökök elleni oltalmazása által régebben kitüntettél; miért is rajtad, ki, mint irod, egész erővel szeretnél a hitetlenek ellen fordulni, örömest segítenénk, ha fenséged által bevallott és kétségbe senki által sem vonatható véginségünk abbeli óhajtásunkat, hogy bár kedves dolgot tehetnénk neked, nem akadolyozná. Mert mult évi roppant inségünk mindenkinek tudtára, még most sem enyhült . . . . S ennek körülményei és folytonos távollétünk Rómától, tudva levén, mint hisszük, fenséged előtt, kérjük és reméljük, hogy jó néven fogja venni, ha nem tettekkel, mihez nincsen képességünk, hanem szeretettel és jóakarattal, melyeknek bőségében vagyunk, felelünk fenségednek. Mert erényed és tekintélyed miatt s mind saját magadnak mind embereidnek a keresztyén hit melletti működéseért, téged már régebben, még mielőtt királylyá választattál, igen szerettünk s nagyrabecsültünk: és ez okon kénytelenek vagyunk fájlalni, hogy olyas időjárás állott be, s olyas bajok jöttek fölünkbe, miszerint inkább csak sajnálkozásunkat fejezhetjük ki, de nem segíthetünk rajtad. Azon leszünk mindazáltal, hogy tekintélyünk és buzgalmunk által segédet eszközöljünk ki számodra más fejdelmeknél a keresztyén hit elleneinek visszaszorítására; s hogy a kik más uton nem lehetünk hasznodra, támogathassunk legalább ezen. Többet

irnánk, ha nem kellene hinnünk, hogy irántad való hajlamunk és jóakaratunk tudva van előtted, valamint ezt a tieidnek leveleikből bővebben fogod megérteni. Kelt Viterbóban, 1528. augusztus 30-án, pápaságunk ötödik évében'*).

XXII.

Statileot 1528. octoberben a franczia udvarnál találjuk. ‚Minthogy a mi igen kedves és igen szeretett rokonunk s testvérünk János, Magyarország királya — így szól Ferencz király egyik oklevele — már régebben felénk indította Statileo Jánost, választott fehérvári püspököt, elégséges hatalommal és megbizással ellátott küldöttét, ügyviselőjét és követét, hogy velünk értekezzék, egyezkedjék és végezzen nehány olyas dolog iránt, melyek nemcsak saját királyságaink, tartományaink, urodalmaink és alattvalóinak, hanem általában az öszves keresztyénségnek javát, nyugalmát és biztosságát nagy mértékben illetik; minek szorgalmas mnghallgatására és tárgyalására kelletik és igen szükséges, tapasztalt, erényes, s egész bizodalmunkat biró személyt kijelelnünk és kiküldenünk: adjuk tudtul, hogy erősen bizván kedves és hűséges barátunkba, a sensi bibornokba, Francziaország kanczellárjába, és nagy értelmiségébe, elégséges voltába, hűségébe és hosszas tapasztalásába, ezen s bennünket indító más okok alapján, adtunk és adunk jelen levélnél fogva, teljhatalmat, képességet és különös megbizást, alkudozni, értekezni, egyezkedni és végezni mondott követtel, Statileo Jánossal, ennek megbizatása iránt, a mint az eszély kivánja, s oly alkupontok és feltételek mellett, mint a fenforgó esethez illik, és cselekedvén e tárgyban mindazt, mit cselekednénk vagy cselekedhetnénk minnenmagunk, ha személyünkben lennénk jelen. S még azon esetre is, ha oly valami adná magát elő, mi különösebb megbizást kivánna, mint a jelen levélben foglalt,

*) Raynald az 1528-dik évhez.

jó hiszemmel és királyi szavunkra fogadjuk, hogy helyeselők, megerősítők és készséggel elvállalók leszünk mindazt, mit mondott biztosunk e tárgyban s mellékleteiben és függelékeiben, nem menvén, s nem engedvén őt bármely módon ellenkező irányban indulni, — cselekedni fog, elvállalni és megadni. Minek bizonyságára aláirtuk jelen levelet, s ahhoz királyi pecsétünket is ragasztottuk. Kelt Fontainebleauban, october 23-án, a megváltás 1528-dik, uralkodásunknak pedig 14-dik évében. Ferencz. A király által: Robertet' *).

Öt nappal később, october 28-kán, a biztosok következő oklevelet irtak alá:

‚A legjobb s legnagyobb Isten, úgy a Krisztusanya, a boldogságos szűz Mária dicséretére, dicsőségére és tiszteletére, bizonyítjuk s adjuk tudtul mindnyájoknak külön és öszvesen, hogy az egész keresztyénség egyetemes békéjének és a hit oltalmának érdekében a Krisztusban tisztelendő atya, Antal, Isten irgalmából a szentséges római egyháznak szent Anasztázia után czímzett bíbornok-áldozára, sensi érsek, Franczia- és Németországok primása, a beaulieui és sanigniaci benedekes apátságok apátura, Francziaország és Britannia kanczellárja, a méltóságos, fenséges és hatalmas fejdelemnek, Ferencznek, a Frankok legkeresztyénebb királyának, elégséges megbizással ellátott ügyviselője között egy részről; és a Krisztusban tisztelendő atya, Statileo János, választott fehérvári püspök, a méltóságos, hatalmas és fenséges fejdelemnek, Jánosnak, Magyarország királyának követe, küldötte s általános és különös ügyviselője között, a másik részről, következő alkuágozatok és egyezkedési pontok keletkeztek:

Először, hogy a mondott fejdelmek között leszen örök testvérség, egyesség, frigy és barátság, valamint utódaik és

*) Charrière, I. 165. A Négociations de la France dans le levant kiadója, földieinek az idegen nevek irása körüli szokásos hebehurgyaságával Statileo-t mindig Staliléonak irja.

örököseik között, mely is annyira állandó és szilárd legyen, hogy soha semmi időben se szakasztathassék félbe; az egyiknek barátjai és ellenségei legyenek barátjai és ellenségei a másiknak is; köteleztessenek pedig és tartozzanak magok a királyok is egymást, erejökhöz képest, támogatni és segíteni; tartozzék pártfogolni az egyik a másikat tanácscsal és kedvezéssel valamennyi bár minemü ellenségei ellen, nem kímélvén költségeit, országait és urodalmait. Mely segéd és támogatás, hogy utóbb némi kétértelmüség ne keletkezhessék, részletesen fog meghatároztatni jelen szerződés megerősítésekor. Továbbá Magyarország királyának mondott követe igéri királyának részéről, hogy lehető legnagyobb erővel és ügyekezettel fog Ferdinanddal, Csehország királyával ellenségeskedni, hadat viselni, nem kímélvén költséget sőt saját személyét sem, míglen a legkeresztyénebb király vissza fogta kapni és nyerni fenséges fiait, kik jelenleg Károly császári jeleltnél vannak túszokul, valamint ezt Magyarországnak mondott királya igéré vala Rinconnak, a legkeresztyénebb király által hozzáküldött követnek; és Magyarország királya semmiféle békességre, frigyre és egyezkedésre nem fog lépni, sem nyilván sem titokban, sem önmaga sem közbenjáró személy által, a legkeresztyénebb király világos megegyezésén és akaratján kivül; és eszközölni fogja a cseheknél s a birodalmi fejdelmeknél, hogy kedvezzenek a mondott legkeresztyénebb királynak; és annyira lészen nálok a legkeresztyénebb király pártját fogó, hogy elkövetend mindent, mivel módja leszen gyermekeinek visszaszerzését előmozdítani. Igéri továbbá a felebbmondott követ, hogy azon esetre, ha a mindenható Úristen megadandja Magyarország királyának, miszerint országát akadály nélkül birtokolhassa: akkor Ferdinand legyőzetése után tehetségéhez képest fogja a legkeresztyénebb királyt Olaszországban segíteni mind könnyü lovassággal mind gyalogsággal. Végre, a követ, királyának nevében, most fiául és országaiban utódául fogadja a fenséges urat, Henrik orleánsi

herczeget, azon esetre, ha ő, Magyarország királya, fiörökös nélkül találna kimulni. S ezen fiuvá-fogadást Magyarország királya országának közgyülésében fogja megerősíteni és jóváhagyni. — A legkeresztyénebb király ügyviselője pedig igéri és fogadja, hogy a legkeresztyénebb király tehetsége szerint segítendi Magyarország királyát országának visszaszerzésében és békítésében mind pénzzel mind egyéb szükséges dolgokkal, hogy képes legyen a háború súlyát eltűrni és elviselni; addiglan pedig és jelenleg, adni fog és valósággal leolvasni húszezer arany tallért a háború súlyának elviseléseért; a mondott ügyviselő azt is fogadja és igéri, hogy a legkeresztyénebb király tartozzék Magyarország királyának kezére lenni valamennyi, mind jó mind rosz ügyeiben, szererettel és jóakarattal viseltetni iránta, őt mint rokonát és testvérét segíteni, támaszát tőle meg nem vonván semmi dologban. Ha pedig a legkeresztyénebb király egyességre találna lépni a mondott császárral, minden lehető úton módon Magyarország királyának is amaz egyességbe foglaltatására törekedendik, miszerint ez, ha lehetséges, szabadon maradhasson az ő Magyarországában, minden bántás nélkül Ferdinand és Károly részéről. Igérik továbbá őszintén, mondott követek, hogy a felebbieket kivétel nélkül fogják illető királyaikkal és fejdelmeikkel jóváhagyatni; tudniillik, Magyarország mondott követe, mihelyest királyával leend, és a legkeresztyénebb király mondott ügyviselője azonnal, midőn Magyarország királyának jóváhagyása be fogott érkezni. Minek bizonyságaul mi, felebbmondott ügyviselők, jelen levelet saját kezeinkkel irtuk alá és pecséteinkkel pecsételtük meg. Kelt Párisban, october 28-kán, az Úrnak 1528-dik évében. Sensi bíbornok, kanczellár. Statileo János, erdélyi püspök, követ"*).

Meglepő, vagy nem, de jellemző, hogy Statileo, ki az olmüczi értekezletben ura igényeinek foganatosítására az 1505-ki

* Charrière I. 163—5 s 167. II.

rákosi végzeményre, mint kötelezőre hivatkozott: most e végzemény mellett is, s noha ezt törvényesnek mondotta, Ferencz király fiának, az orléansi herczegnek, kilátást nyitott Magyarország koronája viselésére. — János egyébiránt, midőn ez oklevél keletkezett, már magyar földön állott ismét, már nemcsak a franczia királynak, hanem a szultánnak is volt szövetségese.

XXIII.

Az egész világ tudta, mert Zápolya maga sem csinált titkot belőle, hogy ő segédet fog kérni a portától, ha magára hagyatva, vagy a keresztyén fejdelmektől nem eléggé támogatva, képtelen lesz Ferdinandnak ellenállani. E veszély bekövetkezéseiglen még csak követet sem akart Konstantinápolyba küldeni, mert arról nem lehetett kétsége, hogy Szolimán, noha őt ázsiai birodalmának bonyodalmai ideiglenesen a magyar ügyektől elvonták, vele csak mint hűbéresével fog alkudozásba ereszkedni. Sokáig sülyedett már a magyar korona, s még mindig nem sülyedett oly mélyre, hogy ország és király ilyesmit elszenvedhessenek. Zápolya érintkezései a portával egyelőre türhető szomszédsági viszony eszközlésére, s a török végek tiszteivel üzenetek váltására szorítkoztak. Tovább mennie keresztyén érzelméu kivül még szemérme is tiltotta.

Midőn kénytelen volt versenytársának Budavárát odaengedni, midőn kénytelen volt előle a Sajóhoz, a Tiszához vonulni, s oltalomért, kétes oltalomért a Tiszán is átkelni: akkor elvetette magától a szemérmet. S találkoztak, kik keresztyén érzelmeit is csitították. „János király, irja az 1527-dik évhez Verancsics, kinek nagybátyja, Statileo, ekkor Zápolyával volt, s ki maga is egyike lehetett Zápolya kisérőinek — János király az evangeliomból meglátatá, hogyha az törököt segítségül híhatja. Az cseri barátok ezt lelik az evangeliomban, hogy az

ki vele jót tészen, az az ő atyjafia." *) Szerémi György ezen cseri barátoknak neveiket is fentartotta számunkra, midőn az 1527-diki septembernek eseményeit, névszerint a tokaji veszedelmet tárgyalja. ‚A királyi felség udvarnokai — így szól — bejárták az urakat, felhíván őket, hogy készüljenek az ütközetre, és ezen udvarnokok közül Csorba Ferencz pánczélban eljött hozzánk, és felhivott bennünket, a kik papok voltunk, és Tamás barátot és az ő társát Gellérdet. Ez igen irígy volt. Ők cseri barátok voltanak; és Verbőczi István kanczellár tartotta őket a király körül; és ők kiszorították engem a király és a kanczellár kegyelméből.' **)

A végzet úgy akará, hogy Laski épen ekkor jőjön vissza Angliából és Francziaországból, †) s hogy Rincon Antal, mint felebb láttuk, szintekkor meg Jánoshoz érkezzék Krakóból. Emez, mint I. Ferencznek képviselője, amaz, mint Montmorency politikai bölcseségének apostola, nem haboztak Zápolyának ajánlani az ösvényt, melyen azelőtt két évvel a francziák királya hasonló körülmények közt járdalt vala. Igy történt, hogy Laski Jeromos 1527. őszszel Konstantinápolyba ment Szolimánhoz, mint Zápolya követe, és Jeromos testvére János, gneseni prépost, e lépésnek mintegy ellensúlyozására, szintén mint Zápolya követe, Károly császárhoz készült, Spanyolországba. ††)

XXIV.

1527. december 22-én Jeromost már Konstantinápolyban találjuk, hol Ibrahim nagyvezírt küldőjének nevében üdvezlette.

Hallottuk — válaszola Ibrahim pasa — hogy a te urad nagyeszü ügyes ember; s a mit hallottunk, azt sok jelenségből

*) Verancsics Antal összes munkái, II. 28.

**) Szerémi Gy. emlékirata Magyarország romlásáról, 181.

†) Bel, adparatus ad hist. Hung. 184.

††) Erasmi Roterodami epistolarum opus (Basel, 1558.) 654, Laski Jánoshoz, 1527. decemberben: „Hieroslai fortitudinem objurgarem, nisi jam serum esset . . . Nonnihil sum sollicitus, quomodo te tractatura sit Hispania."

valónak ismertük, de akkor szundikált, mikor magát királyul koronáztatta, mert megfeledkezett, a nagyúrtól kérni az országot. A ki urunk öltönyújjához ragaszkodik, azt a világ öszves hatalma sem fogja megtörhetni. Midőn a te urad Budát, a királyi várost elhamvasztva, de magát a királyi várost épségben találta, módja lett volna felérnie eszével, hogy ez mit jelent. A mi urunk a várat azért hagyta bántatlanul, mert szándékában állott, oda rövid idő mulva visszatérni. Uradnak már rég kellett volna ide követet küldeni; nem most, hanem mielőtt fejére tette a koronát. Most azért keresi a nagyúr kegyelmét, mert már tönkre jutott, mert a főherczeg őt szorongatja; most velünk békében akar élni, mert baja meggyült Ferdinanddal, ellenkező esetben, bizony, egyebet várhattunk volna tőle, nem békét. Tudjuk mi, hogy Radics által mit sürgetett Jován czárnál, a fekete embernél. Te oly helyre érkeztél, hol az egész világ mozgalmai mindig bejelentvék; itt tudva van, hogy kicsoda micsoda a főherczeg, kicsoda micsoda a te urad, kicsodák micsodák más keresztyén fejdelmek.

Annyi bizonyos, monda Laski, hogy az én uram igen ügyes férfiu, de maga magát ő nem koronázta, hanem koronázták őt az ország urai és rendjei oly czélra, hogy ügyességével, gazdagságával és erejével az általatok megnyomorított országon segítsen. Történt pedig ez, miután királylyá választatott azok által, kiket a királyválasztás joga illett. Uram elégletteé és elégelhette, hogy királylyá őt azok választották, kiknek kezében van, örökös nem létében, a fejdelemiktatás szabadsága. Én akkor nem voltam Magyarországon, mikor a török császár azt megrohanta, akkor sem, mikor az én uramat megkoronázták, de közhír szerint uratoknak az a szokása, hogy a mely ellénségének házában lakmározott vagy nyugodott, azt nem szokta bántani. Vannak, kik azt mondják, hogy Budát félelemből hagyta oda; vannak, kik azt mondják, hogy eleség szűke miatt; a magyarok, látod, máskép vélekednek, máskép

vélekedtek ti. Uram nem küldött engem ide a végre, hogy a császár subájának ujjához ragaszkodjam, hanem a végre, hogy őt üdvezeljem, hogy neki kezet nyujtsak, hogy tartós, valóságos békére és frigyre lépjek vele. Mert az én uram, midőn még nem magasztaltatott fel annyira, királyainak mindig tanácsul adta: éljenek békében, barátságban a török császárokkal; de mások nézetei kaptak elsőségre. Most már király levén az én uram, hajlandó azt cselekedni, mit elődeinek tanácsolt vala: szíves barátságra, szoros szövetségre és szabott frigyre akar lépni a császárral. Hogy pedig a világ minden részeiből hozzák ide az ujdonságokat, azon nem csudálkozom, mert úgy szoktak tenni a kalmárok; de a kalmárok nem tudnak mindent, s a mit tudnak, azt sem merik mindig igazán elmondani, mert félnek tőletek és félelemből hizelkednek néktek. De annyi bizonyos, hogy a keresztyén fejdelmek igen hatalmasok fognának lehetni, ha nem élnének ellenségeskedésben egymással.

Megérkezésedet be fogom jelenteni a nagyúrnak, kinek én rabszolgája vagyok — viszonzá amaz, — mondó leszek neki, hogy béke és barátság szerzésére jöttél ide, s tudató leszek veled, hogy mint fogja venni jelentésemet.

De uraságodtól is kérek választ, monda Laski, mert az én királyom nemcsak a császárral akar szövetkezni, hanem veled is, mint ki irányt adsz a császárnak.

A nagyvezír elmosolyodott. Mondám neked, hogy én uramnak rabszolgája vagyok, a becsületes rabszolga pedig urának tndtán kivül semmit sem teszen. Urunk rabszolgái a kik vagyunk, nekünk mindenek előtt arra van szükségünk, hogy urunk ügyei boldoguljanak, kinek feje ha épségben marad, jól járunk mi is, a hűséges szolgák. Bizony nagy köszönettel veszem urad szíves hajlamát irántam: de szükség, hogy megérkezésedet előbb bejelentsem a nagyúrnak, hogy lássam, mit mond hozzá. De hadd halljam: nagy-e a Ferdinand hadainak száma? huszonöt ezer főre mennek, mint halljuk. Sok-e az,

urad ellen, kinek erdélyi vajda korában kétszer nagyobb hadserege volt? De igaz, a nagyúr hatalma gyengítette, ritkította a magyar erőt. Mi ugyan derekas embereknek véltük a magyarokat, de azokat nem találhattuk jeles harczosoknak, kik elmulasztották, királyukat nem tőlünk, hanem egy kis vizből kiszabadítani; mi legalábbvaló emberünket sem hagynók ilyes halállal kimulni. — S most saját tevékenységének, ügyességének magasztalására ama gyászos hadviselésről kezdett szólani.

Ugy van, monda végre Laski, Ferdinandnak sincs nagy hadi ereje, nincs oly nagy, minő állásához kivántatnék, de válogatott népből áll serege. Nehéz lovasa tizezer van, könnyü lovasa ötezer, válogatott gyalogja szintén tizezer, köztök négyezer lövész. Aztán hadai jobbnál jobban vannak felszerelve; nagyobb kisebb ágyúinak, taraczkjainak száma kétszázra megyen, s a sereg hidat visz magával. Ha Lajos király ilyetén hadakkal bir, nem fogott volna oly szerencsétlenül megütközni. Az én uram pedig azért volt eddiglen gyengébb nálánál, mert kénytelenítetett erejét felosztani. Nagy sereget tartott Szlavoniában Kristóf gróf vezérlete alatt a be-betörő bosniai bégek fékezésére. A Tiszamelléken Radicscsal több ezer embert kellett tartania a végszendrői szandzsák ellen. De most, ha Isten is úgy akarja, rövid idő mulva, gondolom, jó hirt fogtok hallani, mert távozásomkor uram hadai egyesültek az Erdélyből és Lengyelországból érkezett hadakkal, s egyesültek Radicscsal.

A nagyvezír most jó éjtszakát mondott a követnek, s Laski jelentésére, hogy neki a többi pasákhoz is vannak levelei, de melyeket, csak ha általa, Ibrahim által, arra eleve felhatalmaztatik, fog nekik általadni, válaszul nyerte: jól tudom, hogy urad másoknak is irt leveleket, menj holnap hozzájok, üdvezeld őket.

XXV.

Másnap, december 23-án, Laskit Musztafa pasánál, Szolimán sógoránál találjuk.

Tegnap Ibrahim pasánál voltál, monda a követnek Mustafa, a nagyvezír előadta nekünk, pasa-társainak, hogy mit közlöttél vele; de ugyan mit akar hát a te urad?

Küldött a császár látogatására és üdvezlésére, akarván vele barátságra, szoros és örök szövetségre lépni..

S egyebet nem biztak reád? nem hoztál ajándékokat uramnak?

Ha majdan folyamatban leszen a frigy iránt az alkudozás, akkor még egyéb mondani valóm is leszen. Ajándékokat nem hoztam, mert nem adtak hogy elhozzam.

Te nem jöttél barátságot keresni, hanem jöttél kegyelmet keresni, és urad szolgálatait a mi császárunknak felajánlani; de későn jöttél, szivesen csak azon esetre láttunk volna, ha a koronázás előtt jősz, nem a koronázás után. Mondd meg: hogy' mert a te urad Budavárba bemenni, a császár lovának patkói által tiprott helybe, az urunk számára, ha majd vissza fog jőni, épen hagyott palotába? Ha nincsen hátunkon a tél, uradat felkerestük volna Erdélyben, hogy őt egyébre oktassuk, nem a császárunkkal való nyájaskodásra. Azt mondja törvényünk: hol a mi urunk feje, hacsak egy ízben is, nyugodott, hová paripájának nyaka benyomult: annak örök jogon kell tartoznia urunkhoz. Te fitymállod a császárt, ha urad barátságáról tészsz szót. Öcsém, te szolgától jöttél; ha nem jöttél adóval, nem folytatom veled a beszédet.

Én oly véleményben jöttem ide, hogy kedves dolgot hozok mind a császárnak mind nektek, ha barátságot és szövetkezési hajlamot hozok uramtól magammal. Vagy azt gondolod, hogy mivel Lajos királyt megszalasztottátok és nehány urat a csatamezőn megöltetek, Magyarország már semmivé lett? Vagy

talán csekély dolgot hoztam ide magammal, midőn a szenvedett kár daczára nem fenyegetlek benneteket bosszúállással, hanem békét és barátságot ajánlok fel nektek? Te a magyarokat, úgy látom, már oláhoknak véled. Mondád: ha nem hoztam adót, vége az értekezletnek. Adót én nem hoztam, Isten veled.

Miket mondottál, azokat előadók leszünk urunknak, és akkor majd el fogsz mehetni. De minek ez az alakoskodás? gondolod, hogy előttünk nincsen tudva uradnak megszükült állapota? Hiszen Radul havasalföldi vajda előtt ügyeiteket nem palástolhattátok el, s ő, mint hűbéresünk, mindent megir a portára. Bizonyos, hogy te segédet jöttél kérni és adót hoztál magaddal; vagy azért jöttél, hogy menhelyet készits itt urad számára, ha majd ide fogott szökni, mert Ferdinand hatalma nagyobb az uratokénál.

Adóról uram még csak nem is álmodozik, arról tehát hallgatok. Az uramnak Ferdinand ellen nyujtandó segélyről utóbb fogok szólani, most csak annyit: kell hogy a barátság és frigy érett megfontolás után alakúljon meg, pedig nemcsak a jelen hanem a jövendő szükségeknek is tekintetbevételével. Nem jöttem itt uramnak menhelyet keresni, s kérlek, ne is adjatok neki menhelyet, mert arra nincs szüksége. De szerzenék örömest, ha lehetne barátságod a te urad s a magamé között, ki hajlandó volna atyjául fogadni a császárt.

Micsoda, atyjául? De mondd nekem, mily nemzetből való vagy te? mert látom, hogy nem vagy magyar.

Én lengyel vagyok.

És olaszul hol tanultál? *)

Olaszországban.

Ott mit míveltél?

Tanulás és látás kedvéért tartózkodtam ott.

*) Laski t. i. úgy látszik, olaszul szólott a tolmács kedvéért.

Öcsém, sokat tanultál, de, bizony, keveset értesz. Nem a bölcseség igéjét mondottad, mondván: hogy urad hajlandó volna atyjául fogadni a császárt. Lám, mily üdves dolog, hogy a követ előbb a pasákkal szól, mert ha ezt meghallaná a császár, nem tudom mit tenne veled; annyi szent, hogy fejed nem állana erősen vállaid felett. Tudod, nemde, hogy az isteni hatalmasság után az első a mi nagyurunk, és valamint egyetlen egy nap járja be az öszves eget, úgy az öszves világ császárja a mi urunk; és te, a ki vagy az erdélyi bánnak futárja, te a mi nagyurunkat a te uracskád atyjának merted nevezni!

Ha imént távozom, helyesebben cselekszem vala, mert nem hallottam volna uramat fitymáltatni, de még magamat sem. S mi rosz rejlik abban, hogy Magyarország királya, ki leveleiben barátjának és kedves szomszédjának hivta a császárt, most neki úgy fogna irni, mint tisztelt atyjának? Ha ti nem akartok tiszteltetni, ám legyen. Nemde a gyermeknek kötelességében áll, különösen tisztelni az atyát? Ha ez nincsen ínyetekre, vessünk véget a pörnek: a te urad nem leszen atyja az enyimnek, az én uram nem leszen fia a tiednek. S lévén a te urad oly hatalmas, mint mondod, tehát ama szóért szegény fejem veszedelemben forogna? Talán kerge kecskefejnek tartod, vagy azt hiszed, hogy a császár eszélye és embersége szakasztott mása a tiednek. Nem csudálom, hogy égig emeled uradnak hatalmasságát, úgy szokta azt tenni urának hatalmával mindenik szolga. A keresztyén királyok jobbágyai is úgy cselekesznek. A francziák a magok páratlan erejét hánytorgatják, a spanyolok, a németek, a lengyelek, a magyarok szintén a magokét. De az én uram nem engedi, hogy számat teli vegyem, mikor róla szólok; tudván, hogy a mindenható erő nem a ti kezetekben van, hanem az Istenében. Mi oknál fogva hivod te az én uramat erdélyi bánnak, és engemet mi okon futárnak? Vagy igen, valamint a te urad, mert nem vagyok jobbágya, nekem nem császárom, de neked császárod, úgy az én uram nekem

király, neked nem. Futárnak neveztél, talán azért mert kevesed magammal jöttem. Nálunk szokás, levágni a ló farkát, ha az akadályul szolgál a harczosnak. A ló mindamellett ló marad, és hasznosabbá válik egyszersmind. A követet sem teszik követté a lovászok, az öltönyök, a szolgák: hanem urának benne vetett bizodalma, s a tárgy, melylyel megbizták.

Miattam királynak tarthatod uradat, de nékünk ő nem az, mert nem kért tőlünk engedelmet az uralkodáshoz. Néked mindazáltal mondom, hogy Isten hozott. Futárnak neveztelek, mert urunkhoz nem jőnek követek ajándékok nélkül: nem mintha kivánnók az ajándékokat, de mivelhogy az ajándék jele az urunk iránti hódolatnak. Bizonyos lehetsz, hogy császárunkat nem fogod látni, hogy kezét nem fogod megcsókolhatni. Uradnak eljárása nem volt királyi, a mint hogy nem is király.

Ajándékokat nem hoztam, de uradhoz jöttem mint követ nem hordván lomot, mint szoktak a szamarak, hanem hordván hitemre bizott s engem követnek jelző szavakat. Egyébiránt mondtam már, hogy a te urad nem császárom, hogy tehát nem gondolok vele, ha viszonzásul te az én uramat nem ismered királynak.

Az helyesen cselekszik, ki urának hirétnevét oltalmazza. Császárunk holnap tudni fogja, hogy miről értekeztem veled. Jó éjtszakát! Nem tudom, mint fogsz járni ezzel a barátságfelajánlásoddal. De ne félj, légy jókedvü: nehéz viszonyok között ismerszik ki az ember.

XXVI.

Ugyancsak december 23-án Ajász pasánál is volt a követ, ki őt nyájasan fogadta. Vajjon küldte-e Radul vajda Balaort királyodhoz, — kérdé Ajász — mondandót, hogy mit tanácslok neki? Mert én nagy barátságban állok a vajdával, s ez oknál fogva általa akartam tanácsomat urad tudomására juttatni. De csudálom, hogy oly későn jöttél császárunk portájára.

Uram több izben különösnek mondta előttem, — válaszola a követ — hogy Radul neki a vett jótéteményért*) háladatlansággal fizet, de azt sohasem emlitette, hogy Radul őt nevedben valamiről értesité vala.

Ajász most tudatni kivánta Laskival, hogy a mohácsi vérmezőn Zápolya testvérének Györgynek holttestét, noha ő, a pasa azt erősen kerestette, nem lehetett megtalálni, s a követ, küldője kegyeinek felajánlása után, hazament, és Grittihez, a díván titkos tanácsosához is lévén levele, azt kezéhez küldte.

Gritti Alojz, vagy mint történetiróink nevezik, Gritti Lajos, természetes fia volt a velenczei herczegnek; Konstantinápolyban, hol született, otthonos, nagyravágyó és pénzsovár, s mindig száz ármány fonalait szövő. A török őrök Laskihoz senkit sem bocsátottak, de Gritti megvesztegetvén őket, december 26-kán meglátogatta a követet. Uramnak tudomására jutott, monda neki Laski, hogy te nagyon benvagy a pasák kegyében, kéret ennélfogva, légy kezemre a portánál, melynek eljárása ismeretlen előttem.**) Továbbá nem csekély szolgálatot fogsz uramnak azáltal is tenni, ha azon harminczezer tallért, melyeket a franczia király uramnak havonkint a velenczeiek kezéhez küld, Törökországon át Magyarországba szállítod. Ha czélom eléréséhez itt kilátás leszen, bővebben fogok veled a díjról értekezni, melyet szolgálataidért veendesz.

Gritti magának és a velenczei követnek tulajdonította az érdemet, hogy a törökök a lefolyt nyáron nem mentek haddal Magyarországra. A szövetséget csak adó felajánlása mellett vélte elérhetőnek. — Arra nem vagyok felhatalmazva, volt

---

*) Verancsicsnál olvassuk: János vajda beiktatta Radul vajdát havaselföldben, vajdaságban.

**) Tévednek, kik irva hagyták, hogy Laski már ezelőtt több izben mint Zsigmond lengyel király követe volt Konstantinápolyban.

Laski válasza, de fürkészd ki, kérlek, itt az emberek nézeteit s a mit kikutattál, add levélben, vagy, ha lehetséges személyesen tudtomra.

XXVII.

December 28-kán Laskit ismét Ibrahimnál találjuk. Urad testvéri hajlandóságának felajánlását — kezdé az értekezletet a nagyvezír — hálás szívvel veszem, s akarok neki testvéröcscse lenni, de kell hogy a testvéreket, a barátokat azonegy érzelem lelkesítse. Én tehát kivánván őszinte szövetségre lépni uraddal, kimondom, hogy mielőtt e lépést tehessem, tudnom kell uradnak minden ügyeit, tudnom névszerint azt: mit kiván császárunktól? mily helyzetet akar irányában elfoglalni? mert ha e helyzet, ez állás nem volna olyas, mely a császárnak dicsőségére válnék, akkor szívetek fenekén oly valami rejlenék, mi előbbutóbb kárunkra onnan ki fogna pattanni; akkor bocsánatot kérek uradtól, ha nem csapok fel testvéreül.

Hogy uram a legeslegbizodalmasabb viszonyra akar veled lépni — válaszolá Laski — azon parancsából is megitélheted, mely engem csak abban az esetben utasított a többi pasáknak is meglátogatására, ha te úgy kivánnád. S mert kivántad, meglátogattam őket, de Musztafa pasa méltatlanul bánt velem. Fenséges uramat, királyomat nem-királynak nevezte, engem futárnak szidalmazott. Mi haszna tapasztalnom, hogy te személyesen emberséges vagy irántam: ha megengeded, hogy uramat s hogy engem mások fitymálhassanak. Ha ezt előre tudom, biz' Isten, nem mentem volna hozzája. Nem jöttem ide nyelveskedni, nem jöttem ide az ő tiszteletére, de jöttem a közügyekről veled értekezendő. Gondolom, azért utasítottál engem ama pasához, hogy lássam, közted és közte mily nagy legyen a különbség. Ha veled értekezem, tetszésemre van minden, mert észreveszem, hogy legbensőbb képviselője vagy uradnak. Ügyességednek, erényednek élét lehetetlen fel nem ismernem,

Látom, hogy ismered a különböző emberek különféle szokásaikat és erkölcseiket, hogy tudod, mily tengelyek körül forognak a világi ügyek, minemű a királyok, fejdelmek udvaraiban az eljárás. Bölcseségednek, tekintélyednek, emberségednek nagy a híreneve közöttünk: Musztafa pasának, Ajász pasának nevét sohasem hallottam. S mert oly jeles tulajdonokkal birsz, birsz pedig egymagad, azért fenséges uram méltónak talált téged, de egyedül téged, hogy testvérül fogadjon. Épen nem csodálkozom, hogy ezen szövetségre csak uram szándékának szabatosabb kinyilatkozása után akarsz lépni. A mit az én uram mindig tanácslott volt királyainak, Ulászlónak és Lajosnak, azt most királyi polczra jutván, önmaga akarja végrehajtani: békét, barátságot, szövetséget, frigyet kiván és óhajt császároddal kötni; s kivánja és óhajtja, hogy abban te légy a közbenjáró

Atyafi — viszonza a nagyvezír — midőn nagy és különféle dolgokról foly az értekezlet, akkor szükségképen kellemetlen dolgok is vegyülnek a kellemesekhez, kivált olyatén ügyeknél, minők a köztünk fenforgók. Musztafa pasa jámbor ember, a császári háznak agg híve, rabszolgája; ő is, mint mások, a maga módja szerint él, a maga módja szerint cselekszik. A mi uradat illeti, miután a testvériség kötelékével akar engem magához lánczolni, s miután bizodalommal viseltetik irántam, íme, fogadd tanácsomat, általa urad jól fog járni. A te királyod trónusra jutott, nem mint Lajosnak örököse, és nem azért mert fejdelmi vérből való, hanem azért, mert egy felekezet őt megválasztotta, megkoronázta. Ellensége, Ferdinand, hatalmasabb nálánál, ellenségének is van felekezete a magyarok között. És hogy az igazat megvalljam, ha bár egyébre nem támaszkodhatnék, mint azon körülményre: hogy Lajos király testvérét hitvesül birja, még azon esetben is erősebb az ő joga Isten előtt mint uradé. Bennünket mi illet, mi Lajos királyt megöltük, fejdelmi székét elfoglaltuk, abban lakmároztunk és aludtunk: Magyarország a mienk. Mert azok botorúl cselekesznek, kik

mondják, hogy koronáik által válnak királyokká a királyok. Az arany, a drága gyöngyök nem uralkodnak, hanem a vas, a szablya, mely engedelmességet ró a nyakakra. S mit a szablya szerzett, azt a szablya által kell megtartani; és a mit az erőszak elfoglalt, az csak erőszak vagy szerződések által szállhat másra. Tanácslom tehát, hogy lehető legnagyobb tiszteletet tanusíts uramnak, mert amaz ország az övé; az ellenkezőnek bebizonyítására ne vesztegessed idődet. Tudjuk, minemü hatalommal bir urad; tudjuk, mennyire van Magyarország általunk kizsákmányolva, egészen a fizetési tehetetlenségig; tudjuk, hogy a rendek nagyobb része Ferdinandhoz állott; tudjuk, hogy urad visszavonult hadai elől. Azért ragadja meg urad császárunknak öltönyujját, ismerje őt urául, akkor birni fogja az országot, tőlünk fogja birni, s olyatén segéddel, mely nemcsak Ferdinandot, hanem Ferdinand barátjait is porrá őrli. Az ő bérczeiket paripáink patkói rónává fogják lapítani. Ezen értelemben tehát biztosíthatod uradat az országlásról, biztosíthatod a császár barátságáról, biztosíthatod testvéri hajlamomról; ezen feltétel alatt urad királysága fenn fog állani. Lám, ha nem vetik magokat közbe a velenczei követek s ama köztársaság herczegének fia, kihez, tudom, szintén volt leveled: a lefolyt nyáron felfaltuk volna mind Ferdinandot mind uradat, mert ha ketten veszekednek egymással, mindig gyönyörü alkalom kinálkozik a harmadiknak. Én a rumeliai hadakkal s a jancsároknak egy részével Dunán innen működtem volna Ferdinand ellen, társam Ajász pasa pedig az országnak másik felében a te urad ellen, magához vévén természetesen a moldvaiakat és nehány ezer tatárt. S hogy Lengyelországból egy szikra segítség se jöhessen hozzátok, oda is egy falka tatárt küldöttünk volna. De mi a velenczeiek, a mi barátaink kérelmére elhalasztottuk e szándéklatot; csak elhalasztottuk; meglehet hogy rögtön ott termünk, s tenkre teszszük könnyü szerrel a két fejdelmet, kik már kifárasztották egymást. Tanácslom tehát: kérd adományul

az országot uramtól; kérd, hogy ne vegye rosz neven uradnak késedelmes voltát. Mondd, hogy a te urad az ő öltönyujjának árnyéka alá kivánkozik; igérj adót neki, az öszlet felemlítése nélkül, mint melynek mérséklése az én dolgom leszen. Ha e szerint cselekszel: czélt fogsz érni. Ha urad a maga erejébe, a maga kincseibe bizik, akkor, meglásd atyafi, tapasztalni fogja: hogy nehéz, vizet meríteni azon kutból, melyben nincsen viz; hogy elszakad a húr, melyet örökön örökké pengetnek.

Beszéded hosszu volt, válaszola a követ, mindent emlékezetben tartanom szintén lehetetlen. Mondád legelől: hogy uram nem öröködés útján, nem a királyi vér jogán, hanem egy felekezet által felkaroltatva tett szert a koronára. Helyesen mondád, hogy uram számára, nem lévén királyi vérből való, nem nyilhatott meg az öröködés; ez áll, de áll más részről az is, hogy Lajos magvaszakadásának miatta, az én uram közakarattal választatott, koronáztatott királylyá. Öröködési alapon Lajos nagybátyjára, a lengyel királyra szállott volna a korona. De Lengyelország királya, a helyett hogy ilyetén öröködést magának igényelne, uram, királyom koronázására követeket küldött *), kik neki szerencsét kivánjanak az országláshoz. A nők nálunk, azonképen mint nálatok, nem öröklik a főhatalmat. Ennyiben tehát Isten és emberek előtt uram ügye igazságosnak fog ismerszeni. Mondád továbbá, hogy Ferdinandot az urak másik, nagyobb része hivta meg Magyarországba. Igaz, voltak nehányan, kik mindjárt Lajos halála után Ferdinandhoz állottak, azok t. i., kik a veletek kötendő békét mindig ellenezték, de nem voltak annyian s nem olyasok; hogy őket országos felekezetnek lehetne mondani. Mondád azt is, hogy mivel megöltétek Lajost s elfoglaltátok Budát, azért tietek az ország. Ha az volt akaratotok, hogy Buda a tietek maradjon, akkor

*) Felebb láttuk, hogy Zsigmond követei nem voltak jelen a koronázási ünnepélyen.

Budát más állapotban kellett volna hagyni, olyasban, minőben Kairót, Damaszkust, Rhodust hagytátok: felgyújtva, kifosztva, elpusztítva. De ti illetetlenül hagytátok a várat, bántatlanul, s onnan ijedtségből rögtön kitakarodtatok. Budát elfoglalni nem volt nagy dolog, s bizony különös volna ebből azt következtetni, hogy Magyarország királya tehát hűbérességre köteleztetik császárod irányában. A tanács pedig, melyet adsz, hogy urad öltönyujjához kapaszkodjék az enyim, az becsületére válnék a te császárodnak, de nem az én királyomnak. Micsoda? azért, mert egy ízben becsaptatok Magyarországba, s mert egykét várat elfoglaltatok Szerémben, azért már tőletek függjön, már nektek adózzék Magyarország királya? ő, ki sorra nézve a harmadik az öszves keresztyénség királyai között, gazdagságra, hatalomra nézve az első; ő, ki előbb több ízben győzte meg mind a ti császáraitokat mind a mieinket; ő, ki adózásra kényszerítette a velenczeieket; ő, ki más tartományokon kivül Csehországot, Ausztriát birodalmához kapcsolta, ő most adót fizessen nektek? Mátyás király viszályban élt Fridrik császárral, s Mátyás ügyei roszabb karban állottak mint jelenleg az uraméi, és ő rövid idő mulva mégis felülkerekedett. Azt pedig, hogy Ferdinand hadai elől hátráltunk, azt szántszándékkal tettük, mint kik nehézkés lovait, vasas embereit ezáltal kifárasztani, kibőjtölni remélhettük. Most, Isten segítségével, majd más hireket fogtok hallani. Én ide jöttem, hogy köztünk s köztetek kölcsönös szeretetet, békét, barátságot, frigyet eszközöljek: mi ha meg fogott történni, Ferdinand ellen egész kézzel vonandjuk fel az íjat, nem, mint eddig, csak két újjal, mert uram a hatalmasabb ellenséggel, veletek volt foglalatos. Akarunk barátaitok barátai, elleneitek ellenei lenni. S te ezt keveselled Magyarország királyától, ki még Lengyelország királyát is fogja nektek szövetségesül szerezni? Az adóról pedig hallgassunk, mert az én fenséges uram, királyom, nemcsak mostani ellenségére, de sőt lovászára is inkább szállítaná az

országot, mintsem hogy azt nektek adózóvá tegye. Azért ha nem kell a szövetség, melyet magammal hoztam, adjatok útlevelet, hogy merre jöttem, arra vissza is mehessek.

Hosszasabb hallgatás után monda a nagyvezír: Üljünk közelebb egymáshoz, hogy szertartások nélkül, kényelmesen folyjon az értekezlet*). Kérlek, mondd nekem, mi végre kellene letennünk jogunkról Magyarországra? mi hasznot meríthetnénk az általad ajánlott szövetségből? Tudnod kell ugyan is, hogy a kit magához kapcsol uram, azt kegyességének és barátságának ölében annyira ápolja, miszerint még egy porszemmel se gyengüljön. Ha királyodnak adjuk az országot, ha vele szövetségre lépünk, barátjainak barátjai, ellenségeinek ellenségei leszünk. Nemde mihelyest felhivatunk általa, segitségére kell lennünk, segitségére jelenleg Ferdinand s az ama világrészben hatalmas németek ellen, kikre támaszkodik a ti császártok, kikre támaszkodik a franczia király, kikre támaszkodnak a velenczeiek, ha nagyobb valamit akarnak végrehajtani. Gondold meg, mennyi idejébe fog ez uramnak kerülni, még pedig nemcsak egy hónapig, nemcsak egy évig tartó küzdelmekbe. S az én uram ezt haszon, felsőbbség és adó nélkül tegye, egyedül csak urad barátságáért? Ez drága barátság, uram nem akarja megvásárlani. És a te urad ki ellen fog nekünk segédet hozni? A Perzsák ellen? azok nagyon távol esnek tőletek. S ellenök nincs is szükségünk senki segédére, mert birodalmuk felét már meghóditottuk, s ha nincsenek egy hitvalláson velünk, végök volna már régen. Mondd, hol leszen segédünkre a te urad? s barátságaért odaadjuk neki a mi Magyarországunkat, és annyi erőhatalommal keljünk segédére?

Mondd nekem, folytatá, ha történetesen ti vagytok oly hatalmasok, minők mi vagyunk, és ha a mi követeink olyas

---

*) Jovius szerint (Histor. sui temp. l. XXVIII.) Ibrahim és Laski tolmács nélkül, illir nyelven értekeztek egymással.

inditványnyal jönének hozzátok, minővel te most hozzánk jöttél, mitevők vagytok velök? felakasztanátok őket, mert hiszen jól emlékezünk, mit követett el Lajos egyik emberünkkel, ki vajmi nagy úrtól küldetett hozzá és ki semmi roszszal sem illette őt.*) De hiszen lakolt érette a jámbor király, s én bizony sajnálom sorsát. Csudálom, hogy eszélyes ember létedre menevédlevél nélkül jöttél ide, ezzel a te makacsságoddal, ezzel a drága barátsággal, melynek itt nem akar vevője akadni. Fogadd tanácsomat, hódolj uramnak és igérj adót neki; mert máskülönben sem urad sem Ferdinand nem fogják birhatni Magyarországot. Láttad az utat, melyen minnapában Magyarországba mentünk; nemde kevés a fű, mi rajta nő? Most, ha szükséges lészen, még nagyobb készülettel fogunk jőni, mert akkor egy ellen indultunk, most indulnunk kell kettő ellen; Budából Konstantinápolyt csinálunk, öszves birodalmunk székhelyévé alakítjuk; a tatárokat pedig Lengyelországra fogjuk küldeni, és olyas hatalommal leszen urunk fellépő, minőt még fül nem hallott, szem nem látott eddiglen. De én most nem török módon szólottam veled; beszédünk rövid szokott lenni, karunk hosszú; — s elfakadt nevetve.

Követni fogom szokástokat, — monda Laski — rövid leszek. A mely családapa a nyári hónapokban fát keresgél, annak a téli hónapokon jár esze, midőn majdan szükség leszen tüzelleni. Meglehet, hogy uram barátságának, szövetségének a jelen pillanatban nem sok hasznát vennétek, de a jövendőre is szokás tekinteni barátság, szövetség kötésekor. A ti hatalmatok rendkivüli növekedése egyetlen egy keresztyén fejdelemnek sem lehet ínyére, s erre nézve mondhatnék neked holmi dolgokat, ha nem tartanék attól, hogy fenyegetésnek veszed s megharagszol miatta. Menevédlevél nélkül jöttem ide, igaz, de erényedben, hiredben nevedben rejlik számomra a biztositék.

*) V. ö. Verancsics Antal összes munkáit II. k. 152 l.

Francziaországban levén, hallottam, hogy nehány foglyot, kik Lajos királyt oltalmazandók, egyenesen urad fejét s a tiedet keresték szablyájokkal,*) szabadon bocsátottál, sőt hogy díszöltönyökkel, paripákkal, pénzzel láttad el őket. Ezen tett nagy dicsőséget szerzett ottkünn néked, s én emberségedbe, nagylelküségedbe vetvén bizodalmamat, idejöttem szablya nélkül, de hozván szivemben őszinte hajlamot, melyről feltettem, hogy kedves leszen előtted. Ha, mint rebesgetik, Károly császár, Anglia és Francziaország frigyre lépnek egymással, akkor még a halottak is ellenetek fognak támadni. Nem tagadom, hogy most mi vagyunk szükségben, mert nagy feladás volna, egyszerre mind uraddal mind Ferdinanddal hadakoznunk; de talán nincs oly távol az idő, mely veletek is fogja az általam inditványozott szövetséget saját érdektekben járónak látatni. Mondtam már számos ízben: adót nem kaptok tőlünk. S ha akartok általunk tiszteletben tartatni — mondád, hogy urad szemében elsősége van a tiszteletnek a haszon felett, — adjátok vissza uramnak, mit Lajos király idejében, mit e napig Magyar-, Tót- és Horvátországokban elfoglaltatok, akkor az én uram mindig tisztelni fogja a tiedet, akkor leveleiben őt mindig nálánál nagyobbnak fogja vallani, akkor őt gyámjának fogja ismerni. Ha urad nekünk visszaadja az elfoglalt helyeket, hármas hasznát fogja látni. Először: számot tarthat a magyarok állandó, engedelmes barátságára. Másodszor: a magyar királyok őt náloknál nagyobbnak, őt gyámjoknak fogják ismerni. Harmadszor: ezen nagylelkü eljárásod által magadhoz fogod hajlítani a keresztyén világot. Miért birsz oly hatalommal, hogy a császár császárjának mondatol? Azért mert roppant belátással bírsz; fel kell tehát tennem, hogy nálamnál sokkal jobban látod a veszedelmeket, melyek birodalmatokat fenyegetik. De bocsánatot, hogy ily hosszas voltam.

*) A mohácsi ütközetben, mint Hammernál, török forrásokból olvassuk, s mint Verancsics is említi, de ki Ibrahim kegyelmes eljárásáról semmit sem tud.

Tudod min nevettem? kérdé Ibrahim a követet. Nevettem azon, hogy tőlünk visszakivántad foglalványainkat. Körmeink, atyafi, élesebbek a sólyoméinál. A mire kezünket teszszük, az kezeinkben marad, hanemha elvágják ujjainkat. Nekünk hosszu kezeink vannak, nektek sovár szemeitek. Nándorfehérvárat akarod? bizony álmadozol! Nem is merem császáromnak elmondani; de tőlem ne félj, bennem vetett bizodalmadnak nem fogod kárát vallani.

XXVIII.

December 29-én Ibrahim engedelméből Gritti meglátogatta a követet. A nagyvezír meghagyta néki, ügyekeznék Laskit némi adó felajánlására hajlítani, de ő ellenkezőleg távozásakor e szavakkal vett bucsút: Jól történt, hogy keményen viselted magadat ez ügyben; én holnap találkozni fogok a nagyvezírrel s azon leszek mindenkép, hogy az adó felajánlásának káros voltát éreztessem vele. A magyar nép ezt iszonynyal fogná megérteni; miatta a keresztyén hatalmasságok távol esnének János királytól; sőt maga Ferencz király is kénytelen volna tőle segédkezét megvonni; — ez volt az alap, melyen Laski folyvást ellenezte a követelést.

1528. januárius 2-án Gritti hírt hozott, hogy Ibrahim felhagyván az adó sürgetésével, most elégli, ha évenkint követ érkezik Magyarország királyától a portára tizezer forint értékü ajándékokkal. Szabott időben szabott ajándékot hozni, — válaszolá Laski — annyi, mint adót fizetni. Továbbá elkerülhetlenül szükséges, hogy a Szerémséget adja vissza a porta, ha szilárdnak óhajtja a két nemzet közt a frigyet. A magyar urak közűl külön mindenik Szerémben birtokra ügyekezett szert tenni az odavaló bor jósága miatt. A főpapok közűl kivált a kalocsai érsek ott sokat fogna veszíteni, s másrészről a porta nem sok hasznát venné Szerémnek: jelesebb várak ott nem lévén. Hogy Gritti egy nézetben legyen vele, Szerém kiadatása

esetére püspökséget igért neki a követ, s egyelőre három, négy ezer forintot; igérte pedig irásban.

Gritti két nappal később Ibrahim makacsságát emlegette a követ előtt. Jánost kiűzték Budából, kiűzték Erdélyből, monda a nagyvezír, nem könnyü feladás őt még dijért is segíteni. Szerémben már sok a mecset, s a hol egyszer gyökeret vert a mohamedanus vallás, ott a császár mint a hit fővédője, köteles annak fentartásáról gondoskodni. A Dráva igen alkalmas határszél, a viz teljesen elkülönítvén egymástól a két nemzetet, a surlódásoknak elejét veendi.

Laski most késznek mutatkozott évenkint ajándékok küldésére, ha Szerém elébb vissza fogott kerülni a magyar koronához; ellenkező esetben eléglette, ha minden ötödik évben jő magyar követség ajándékokkal Konstantinápolyba; hogy pedig eleve meghatároztassék az ajándékok értéke, arra nem akart állani, azt folytonosan ellenzette.

Ilyes értelemben nyilatkozott januárius 12-én a nagyvezír előtt. Gondolám, válaszolá ez, hogy már megfeledkeztél Szerémről, de látom, még szádban a szerémi bornak édes íze. Mondád, hogy Szerém birtoka pénzerőnket fogyasztja, nem hogy öregbítené. Jól mondád. Most évnegyedenkínt ötvenhat ezer aranyat költünk a Szerémségre, s onnan még egy oszporát sem küldtek a nagyúr tárházába. De mi ez oly úrnak, minő az enyim, s lenne bár tízezer annyi. Ilyesmit még csak említenem is előtte, veszedelmemre lehetne. Mindazáltal holnap sétaközben, vagy holnapután vadászaton talán szót teszek felőle; gyanítom, hogy sikeretlenül. Ő hitvallásunk védője, s hir szerint Ferdinand most arra küldvén hadait, találkoznának, kik rebesgetnék, hogy a Szerémség azért adatott urad kezéhez, mert az én uramnak nem volt elégséges ereje Ferdinand ellen oltalmazásához. Ha mindamellett czélt érnél, ez esetben évenkénti követséget, még pedig nem ajándékkal hanem adóval kell küldenetek.

Laski magasztalta a nagyvezírt, ki mindenható létére oly szerényen nyilatkozik befolyásáról, s kinek most reményt nyujtott, hogy a lengyel király is szövetségese leszen a portának, ha Szolimán meghallgatja János kivánalmait.

Atyafi! kiáltott a nagyvezír, essél előbb által megbizatásod első részén, uradnak a nagyúrral szővetkezésén; ráérünk aztán a lengyelekről is szólani, kik roszul tartják meg a fegyverszünetet. De könnyü lesz őket e miatt lakoltatnunk: Krakó nem Rhodus.

Laski azzal mentegetődzött, hogy kötelességévé tétetett, Magyarországot csak azon esetre svövetkeztetni a török birodalommal, ha Lengyelország és a porta között biztosnak látja a barátságot.

Másnap a szultán vadászni ment, s midőn január 17-én vizszajött Ibrahimmal, ez Gritti által tudtára adta Laskinak, hogy ura kénytelen megtartani a Szerémséget, mert Ferdinand már hadakat küldött a szerémi várak visszafoglalására. Ha a nagyúr Ferdinandot meg fogta győzni, akkor Jánosnak szabadságában álland, ismét szót tenni Szerémről. Menjen most Laski ujból a többi vezírekhez, sürgesse ott kirekesztőleg a szövetséget és a segédküldés szükségét, még pedig válogatott szavakkal, nem nyers beszédben.

XXIX.

Musztafa január 18-án szivesen látta a követet, ki, mint mondá, már többször fogott volna nála tisztelkedni, ha nem tudja őt betegnek.

Köszönöm, viszonza a beteg, s ne vedd rosz neven, ha minap heveskedtem, akkor még nem ismertelek. Ibrahim pasa elmondott nékem mindent. Az adó ellen alapos okokkal küzdöttél, s a minek eligazítása még hátra van, az csekélység. Mi azt akarjuk, hogy a magyar király évenkint látogattassa meg urunkat követtel, szabott értékü ajándékkal. Te csak öt

évről öt évre igérsz követséget, s olyatén ajándékkal, melynek meghatározása uradtól függjön. Öcsém! gondold meg, amaz ország fegyverjogon a mienk; királyát megöltük, királyi székét elfoglaltuk, megfutamodott uradat ide csak nagy költséggel, tetemes időveszteséggel hozhatjuk vissza. Fogadd tanácsomat, mely mintegy közvetíti a kétrendbeli inditványt. Küldjön a te urad minden második évben követet a portára, tízezer forintos ajándékkal; ha ezt megigéred, urunk barátja leszen uradnak. Mondád azt is Ibrahim pasának, hogy fogadja urunk a lengyel királyt is barátjává. A lengyel király, tudod, sokkal kisebb a magyarnál; hogy' lehessen tehát vele adó nélkül barátságra lépnünk? Midőn ezelőtt két évvel itt sürgette a fegyvernyugvást követe által, ennek szemében olvastuk adózási készségét, ha akarjuk. Szándékunkban is állott őt fegyvernyugvás nélkül visszaküldeni, üzenvén általa urának, hogy fizessen adót, ha békét akar, és küldvén vele a rumeliai beglerbeget ötvenezer emberrel, kik Moldvában egyesülvén a tatárokkal, várnák be a feleletet. De utóbb helyesebbnek látszott, előbb Magyarországot támadni meg, a gazdagot és hatalmast, s aztán menni a lengyelekre. Zsigmond király, te és én azonegy fajbeliek vagyunk: én bosnyák, ti lengyelek; megesett szivem amaz ország sorsán, melyet mindig és mindig pusztít parancsunkra a tatárság, akartam alkalmat nyujtani a lengyeleknek, hogy adófizetés által segítsenek magokon. Királyaik előbb adóztak a tatároknak, ezt magok a tatárok, a mi rabjaink, tudomásunkra juttatták; a jelen király eltörölte az adót, mert sükerült neki, egy ízben győzelmet venni a muszkákon. Ha adóztak rabszolgáinknak, miért ne adóznának a mi urunknak? Küldjön tehát a te urad minden második évben követet és ajándékot, Lengyelország királya pedig küldjön adót.

Ne szabjatok oly alkupontokat, monda Laski, melyek miatt lehetetlenné válik a szövetség megalakulása, vagy melyek miatt, ha megalakul, nem lehet tartós, mert uram ezáltal megfosztatnék

a francziák barátságától, elzáratnék a más hatalmasságokkal való frigykötéstől, s örök gyalázatot vonna magára az összes keresztyénségnek előtte. Mi szükség van az ajándékokra, mi szükség a követekre? Az én királyom tudja, hogy a ti uratok a világ valamennyi fejdelmei között a leghatalmasabb, kinek barátsága értékesebb előtte bármely más fejdelem barátságánál, kit különösen fog tisztelni, kinek oldalánál akar küzdeni mindenki ellen, legyen az bárki. Mire való tehát az adókivánás, mire való az adót palástoló ajándék? — A mi illeti a lengyel királyt, az a tatároknak sohasem fizetett adót, hanem háboruban állván a németekkel s a muszkákkal, tatár zsoldosokat fogadott, kiket a háboru lefolyása után haza bocsátott ismét. Csudálom, hogy Lengyelországról fitymálva szólsz, pedig az kétszer nagyobb mint a ti europai birodalmatok, kétszer nagyobb mint Magyarország. Lovassága, gyalogsága egyiránt hatalmas. Mátyás király kivált a lengyeleknek köszönhette győzedelmeit, lengyel zsoldosai tizenkét ezerre mentek. A lengyelek nemrég egész Prussziát elfoglalták a németektől; a lengyelek a muszka hadakat, nem egyszer, mint mondád, hanem több ízben tették tönkre. Uram ez okon lépett szövetségre a lengyel királylyal, ez okon akarja őt a ti uratokkal is szövetkeztetni.

Musztafa mosolygva és hallgatva ült huzamosabb ideig, végre monda: Bizony, még véleményedre téritesz, öcsém. — Aztán, sisakot hozatván, melyet „helmelin“-nek szoktak nevezni, kérdé: Ekkép felfegyverzett lovasa hány lehet Ferdinandnak? Annyi, volt a válasz, mennyit jövedelmeiből fizethet, talán tizezer. — S ilyes fegyverzete van mindnyájának? — Ilyes; mert a németek, francziák, lengyelek, csehek, a mint magok fegyverkeznek, úgy szokták zsoldosaikat is felfegyverzeni. — És gyalogjainak számát mennyire becsülöd? — Szintén tizezerre. — Könnyü lovassága hány ezerből áll? — Ötezerből. — És urad hol akar vele megütközni? — Uram

szeretné, ha Ferdinand serege általköltöznék a Dunán; akkor mód volna azt ama sivatag földre csalni, melyet a Tisza s Duna között elpusztítottatok; akkor örökös járás-kelés, csipdezés, takarmány-elvonás által előbb kifárasztaná a hadakat, s csak aztán ütköznék meg velök. — És mi, feltéve, hogy ellene indulnánk, közösen veletek, vagy különválva fognánk működni? — Jobb lesz, különválva; mert egy az, hogy vallás dolgában különbözünk egymástól; aztán, a hadviselésre nézve más véleményen lehetnénk, mi könnyen surlódást idézne elő. — Kössünk előbb szoros szövetséget — e szavakkal zárá be az értekezletet a pasa — akkor nem lesz nézetkülönbség, mely bennünket megháboríthasson. Meggondolom a mit mondottál, és holnap, ha máskülönben nem lehet, e nyoszolyán fogom magamat urunk szine elébe vitetni. Ibrahim ugyan nagy kegyelmében van, s vadászatokra is elmegy vele, mint látod; de a közügyeket mi illeti, annak van nagyobb befolyása, ki jobb tanácsot tud adni. Én meglett ember vagyok, én a császár testvérét birom nőül, én nem vagyok tekintély nélküli ember uram szemében: azon leszek, hogy tehessek valamit a te urad ügyének foganatositására.

Másnap, januárius 19-kén, Laskit Ajász pasánál találjuk. Hogy tetszik neked Ibrahim pasa? hogy tetszik neked Musztafa pasa? hogy tetszenek neked a török szokások? hogy tetszik neked fegyvertárunk? hogy tetszenek neked tüzéreink? — ezek voltak kérdései, és Laski mindenik kérdésre azt felelte, hogy ‚nagyon.‘ Ajász Ibrahimnak teremtménye lévén, Ibrahimmal tartott a divánban mindenre nézve.

XXX.

Januárius 26-kán Laskit magához hivatta a nagyvezír. Nemde, másnak találtad Musztafát? monda neki. Ugyancsak feldicsért a nagyúr előtt.

Másnak találtam; de azt nem csudálom, mert olyan ő, minőnek te akarod, kitől mindenben függ, mint látom. Hogy pedig magasztalt a császár előtt, annak nem sok hasznát fogom venni, ha te is ő is megátalkodva emlegetitek az adót, a követküldést. És csakugyan, méltóságos pasa, viszonzod-e te uram barátságát hasonló barátsággal? testvéri szeretetnek-e jele, hogy annyira húzod halasztod az ügyet? minek az az ajándék-, az a követküldés? Hiszen az én uram önmagától olyan, uratok irányában, minőnek látatni akarjátok a világ előtt kettejök között a viszonyt. Uram kész a ti fejdelmeteket a föld leghatalmasabb fejdelmének ismerni; uram, ha látni fogja, hogy hajlama kedves a tietek előtt, nemcsak Magyarországot, de saját vagyonának is felét, s mi több, életét is kész uratok rendelkezésére állitani; uram önként fogja a tieteket mindig magánál nagyobbnak, maga előtt valónak ismerni. Mit akartok még egyebet azon királytól, kinek országát ti pusztítottátok el, s ki a mult éven át fekete ruhában gyászolta a feledhetlen testvért, ezt pedig ti öltétek meg. Felhagytatok már az adóköveteléssel, hagyjatok fel azonképen az ajándékok sürgetésével. Bocsássatok engem vissza uramhoz, ki mindkét szemével néz előmbe, mert felteszi, hogy az esdett szövetséget hozom neki. Küldjön méltóságod már valahára a császár elébe, kinek köntösét mindkét kézzel fogom megragadni, el sem ereszteni addig, mig czélt nem értem. Ismerem én a fejdelmeket, ők olyanok, mint az oroszlánok, ők nem szokták azokat eltaposni, kik magok magokat megalázzák előttök, sőt azokat ápolják és felmagasztalják. Nem jöttem én ide azzal a dühhel és gőggel, melylyel az előbbeni magyar követek szoktak jőni, mit uram soha sem helyeslett. Én annak tiszteletére jöttem, ki tiszteletemre méltó, s kit azon esetre is, ha békére, frigyre nem lép velünk, uram a legdicsőségesebb halandónak fog tartani mindig. Kérem méltóságodat, nyújtson alkalmat, hogy a császári felséggel szólhassak, kiről felteszem, hogy sokkal kegyesebb, mint némelyek hiszik.

Tehát annyira bízol a császár kegyelmességébe, miszerint hiszed, hogy szavaidra elfogadó leszen urad terméketlen barátságát? Bizalmad, mondhatom, nagy és dicséretes. Nem tudom, mily őrszellem *) tudatta veled fejdelmünk természetét: ő szelid, és hívei iránt oly kegyes, hogy azoknak javát inkább ügyekszik előmozditani mint saját magáét. Holnap szólani fogsz vele. Ne félj tőle; tégy oly szép bókot előtte, minőt tudsz, és válogasd meg minél jobban a szavakat; egyébiránt én leszek a valóságos tolmács. Készülj tehát holnapra; én valamennyi csauszszal foglak kisértetni, hogy annál nagyobb becsülést tanusítsak urad iránt.

Mióta a gyermekkorból kiléptem, — válaszolá a követ, — mindig fejdelmi udvarokban forgolódtam. Ismerve a fejdelmek nagylelküségét, tőlök kevésbé félek, mint másoktól. Nem fogok reszketni urad előtt; nekem szokásom hímezés nélkül szólani a fejdelmekkel.

XXXI.

És januárius 27-én csakugyan jött egy falka csausz, a császár palotájához kisérni Laskit, ki leszállván lováról, a vezírekhez vezettetett. Ezek csak ketten voltak: Ibrahim és Ajász; Musztafát betegsége honn marasztotta, de amazokon kivül még az anatoliai beglerbeg volt jelen.

Kérdésökre, mily beszédet fog a császárhoz intézni, ekkép válaszolt:

Dicsérem Uramat, Istenemet, ki a mi fejdelmeinket minél tovább épségben tartsa, s ki megengedte, hogy ide jöhessek, a ti nemességes divántokba. Midőn az ajtó küszöbén átléptem, jobbik lábamnak adtam elsőséget, kedvező jóslatul. Adja a Mindenható, hogy minél jobb szövetséget eszközölhessek a török

---

*) Czélzás, gondolom, Grittire, kinek közremunkálása kétségkivül lényegesebb volt, mintsem a minőnek látatni akarja a követ.

nemzet s az annyit szenvedett magyar nemzet között. Uraságaitok pedig, támogassák, kérem, mindkét kézzel, tekintélyökhöz és ügyességökhöz képest e dicséretes müvet. Majdnem negyven napja, hogy ide érkeztem, hogy udvaraitokat látogatni, hogy veletek értekezni kezdettem. Maradok a mellett, a mit mondtam, s a mit a győzhetetlen nagyúr előtt vágyva vágyok elmondani. Mi pedig a szavakat illeti, melyeket választani fogok, a tiszteletet, melyet tanusitó leszek, azt könnyü eddigi magaviseletemből következtetni. Tudva van előttetek hódolatos tiszteletem uratok győzhetetlen felsége iránt; tudva van előttetek, mit kivánok: ennek ismétlése merő idővesztegetés fogna lenni. Elég az: hoztam nektek Magyarország királyának kifejezhetlen indulatát, melylyel akarja, hogy nemcsak Magyarország, hanem ősi birtoka is, sőt saját személye ne az övé legyen, hanem a tietek, s hogy ezentúl semmiben se különbözzék tőletek, mint egyedül a hitvallásban. Menjünk tehát, mert nem tudom, micsoda szellem ösztönöz engem, hogy semmit se kivánjak inkább, mint látni ezen dicsőséges császári személyt, kiben a legnemesebb emberiség, a kegyelem és a hatalom egyesülvék *).

Szokásunk ugyan, válaszolá Ibrahim, előbb pontról pontra mindent meghányni, mielőtt urunk lábaihoz bocsátanók a követet, mert a miről eddiglen mindenikünkkel külön értekeztél, az nem bír annyi kötelező erővel, mint a mit velünk közösen fognál végezni. De olyas lévén uradnak indulata, minőnek mondod: eltérünk a régi szokástól, melyet különben nem örömest hagyogat a török. Menjünk a nagyúrhoz, kit helyesen magasztaltál, még mielőtt ismernéd, kit ha látni fogtál, lehetetlen lesz felérned, erényeinek hol van kezdete, hol van vége.

Mentek tehát Szolimánhoz négyen: Ibrahim pasa, Ajász pasa, az anatoliai beglerbeg, Laski és a tolmács.

---

*) Ez azon jelenet, mint már Bel is megjegyzette, melyet Szulejman titkos ablakocskából nézett, hallgatott. Istvánfi X.

XXXII.

Laski üdvezlő beszéde így hangzott:

„Jöttem dicsőséges felségedhez, küldve az én uram, a fenséges fejdelem, János, Magyarország választott és koronázott királya, s ezen ország öszves rendei által, kiknek joguk és szabadságuk, királyi figyermek nemlétében, magok köréből tapasztalt erényü s ügyességü egyént választani és emelni a királyi székre. Ama diadalmas csata után, melyben Lajost meggyőzted és megbuktattad, s mely után Budát elfoglaltad, honnan őrség hátrahagyása nélkül ismét távoztál: az ország nagyain kivül az együvé sereglett öszves nép is, érett és hosszas megfontolás után a királysággal végre uramat kinálta meg, ki, mint felséged előtt tudva van, addig Erdélynek parancsolt és nagyterjedelmü ősi urodalmakkal birt. Mihelyest az én uram, engedve annyi kérésnek, kényszeritésnek, elvállalá vala a királyságot: eltökélé magában, haladék nélkül hozzád követséget küldeni, ohajtván, hogy koronázása kedves legyen előtted, s kölcsönös szövetségre, frigyre ajánlkozván. És koronázása után röviddel, csakugyan két izben küldött követet, de az elsőt utközben megölték, a másikat a fekete ember fentartóztatta: ime az okok, melyek miatt annyi ideig elmaradt felségednek meglátogatása*). Midőn mult évi septemberben visszajöttem Francziaországból, hol mint követ jártam vala, engem biztak meg e tiszttel. S midőn már elindultam volna és midőn Havasalföldre le voltam szállandó, egynehány száz gyalog utamat állotta, kik, mert életemtől nem tudtak megfosztani, megfosztottak öszves holmimtól, s kevésbe mult, hogy el nem vesztem csufságosan**), De jobbnak láttam, ily nagyúr előtt, ki a követ lovait és czifraságait nem igen bámulja,

*) Ezek, mint a felebbiekből is láthatni, nem történt tények, melyek bocsánatkérésül koholtattak.

**) Ez talán szintén koholmány, mentségül, hogy ajándékok nélkül s csak kevesed magával jött a bujdosó fejdelem követe.

inkább amúgy szegényesen megjelenni, mint visszafordulni. Azért, noha már a harmadik vagyok, ki követül ide küldetett, mégis én vagyok az első, kinek Isten kegyelméből módja volt, téged színről színre láthatni. Üdvezel tehát az én királyi uram, kivánván, hogy minél huzamosabban s minél szerencsésebben uralkodjál; kivánja továbbá, hogy az ő felmagasztalása és koronázása kedvedre legyen, és felajánlja magát neked nemcsak Magyarországgal, nemcsak az ősi birtokul reászállott tartományokkal egyetemben, hanem felajánlja saját személyét is, mint ki barátjai által támogatva, minden kivánalmaidat teljesíteni fogja olyannyira, miszerint meggyőződvé lehetsz, hogy ő, országa és ősi birtoka nem az övéi, hanem a tieid; akarván veled oly szoros frigyre lépni, melynél fogva köteleztessék segédedre lenni minden elleneid ellen, s akarván minden viszályaiban egyedül a te kegyes személyedhez folyamodni. E szerint tied az én uram, tied Magyarország királya, országával és öszves vagyonával egyetemben; hogy őt királynak és a tiednek ismerjed, ez az ő s az övéinek alázatos kérelme. Egyebeket, hogy ne untassalak velök, a méltóságos pasákkal fogok tárgyalni, minők: a lengyel király barátsága, a háború, melyet az én uram Ferdinanddal visel stb.

Hálás szívvel fogadom — válaszolá a szultán — királyodnak ezen indulatát: országa eddiglen az enyim volt, nem az övé, mint melyet a háború jogán és szablyával szereztem. Értésemre esvén azonban irántam való hajlama: nemcsak reá szállitom amaz országot, hanem olyas mértékben is fogom őt ausztriai Ferdinand ellen segíteni, hogy mindkét oldalán biztosan nyugodhassék urad ezentúl. Az ő követségét és bennem vetett bizodalmát kedvesen veszem, és valamennyi szükségeit enyéimül tekintem.

Mire Laski:

Ezen emberségedért és jóságodért az én uram örökös adósa leszen neked, mint ki őt ily kegyelmesen fogadtad és

segédet önként igértél neki. Eljárásod nagylelkü és valóban császári eljárás volt. Az Úristen oltalmazzon mindörökké.

S ezzel kiment a követ, és a csauszok által szállására kisértetett.

XXXIII.

Atyafi, — monda más nap, januárius 28-án, Ibrahim Laskinak, midőn ez a nagyvezírnél tisztelkedett, — most már királynak fogják hívni uradat Konstantinápolyban, nem erdélyi bánnak, most már segédére fogunk menni. A mi urunk személyesen akar Ferdinand ellen indulni. Most már nem kivánunk adót, nem kivánunk ajándékokat. Biztosítani akarjuk uradnak a békét, s irj neki — folytatá, mint ha sejdítette volna a rövid idő mulva bekövetkezett szinai veszedelmet, mely Zápolyát Lengyelországba szalasztotta — irj neki, hogy ovakodjék minden ütközettől; mert ha megveretnék, az a jelen viszonyok között a császárnak is válnék gyalázatjára. Iratni fogom a frigylevelet számára, hogy visszamehess hozzá minél előbb.

Laski örömest otthonn marasztotta volna a szultánt, nagyobb török seregtől Magyarországnak járom alá kerülését, vagy legalább újabb elpusztitását látván bekövetkezőnek; s eléglette volna, ha egyelőre a nikápolyi szandzsák megyen vele, a követtel, Magyarországba; ha húsz ágyut kölcsönöznek királyának; s ha a moldvai s havasalföldi vajdáknak megparancsoltatik, hogy Jánosnak segédére legyenek, ki a szükséghez képest utóbb több-több hadakat is rendeltethessen az országba magához. De a nagyvezír úgy vélekedett, hogy Szolimánt lehetetlen volna tartóztatni a személyes hadviseléstől, mint ki „a sok tüztől már helyét se találja.“

Most már a velenczei követ is Laskit ebédre kérte magához, — Francziaországnak akkor még nem volt állandó képviselője a portánál*), — s február 2-kán Laskinak és

*) Rincon csak 1531-ben jött első ízben, mint I. Ferencz követe, a portához.

négy szolgájának meghozták Szolimán nevében a szokásos díszkaftánokat és a szokásos, tizezer oszporából állott pénzajándékokat.

Februárius 3-kán a követet ismét a szultánhoz kisérték, hogy elbucsuzhassék tőle.

Nem tudom mily nyelven — monda Laski — s a szónoklat mily virágaival adjak neked hálát, győzhetetlen császár, hogy királyomnak és uramnak barátságát ily kedvesen vetted, hogy oly nagy kegyességgel viseltettél iránta, hogy szóval is feldicsőitetted. Bizton várhatod mindenkorra, hogy az én uram egész engedelmességgel fogja tanusított jóakaratodat viszonozni, s hogy dicsőséged és hasznod előmozditására mindent fog elkövetni, életének és öszves javainak veszélyeztetésével is. Adja a Mindenható, hogy minél tovább élj és uralkodjál. Belém pedig, az ő rabszolgájába, kivel itt nemcsak kegyesen bántál mindenkép, de kit még fel is ruháztál, meg is ajándékoztál, belém buzgó ösztönt oltottál, kieszközölnöm uramnál, hogy ezen barátság és szövetség minél szorgalmasabban megtartassék és öregbüljön.

A szultán ekkép válaszolt:

Tudva van előtted, mi által fogja a te urad hajlamát irántam és velem való szövetkezettségét tanusíthatni. Az ő ügyei most már az enyéim lesznek; kell tehát, hogy viszont az én ügyeim az övéi legyenek. A keresztyén fejdelmek sokszor küldtek dörgő fellegeket az én elődeim s Istennek népe a mohamedanusok ellen, de villámot soha sem küldhettek fejünkre. Tanácsos volt mégis, minden alkalommal azoknak erejét fogyasztani, kik kárunkra törekedtek. Tudósítson tehát bennünket a te urad valamennyi keresztyén ügyekről, a nagyokról s a kicsinyekről egyiránt: ez leszen a mód köztünk meggyökereztetni a barátságot. Én pedig uradnak barátja akarok lenni, valóságos és tántoríthatlan szövetségese; s hogy mindig és mindenki ellen személyesen és öszves erőmmel segédére leszek,

fogadom a prófétákra, a mi nagy és Isten előtt kedves prófétánkra Mohamedre, s fogadom szablyámra.

Mire Laski:

Uram megüzenendi fenségednek az ujságokat, nem a mindenki előtt tudva levőket, minőket a kalmárok szoktak hozni, hanem a legtitkosabbakat. Én pedig esküszöm az élő egy Istenre, s megváltó Jézusunkra, ki szintazon egy Isten, és igérem, hogy az én királyom és uram, Lengyelország királyának kivételével, barátaidnak barátja, ellenségeidnek ellensége leszen. Itt pedig, fenséged lábainál hagyom, uram parancsából, Gritti Lajost követünkül és ügyviselőnkül, kiben felséged azonkép bízhatik, mint enmagamban*).

XXXIV.

A nagyvezír Laskit biztosította, hogy a fegyvernyugvás két évre meg fog újítatni a lengyel királylyal, kinek tehát módja leszen, részéről is segédére lenni János királynak; s végre, 1528. februárius 29-kén elbocsátotta a követet, ki urának nevében irott oklevél által is megesküdött Szolimánnak, s ettől viszonzásul következő okmányt vitt meg küldőjének:

Az ajándékok és kegyelmek ama fő osztogatója, a teremtő Isten, ki nagy és hatalmas; és az isteni gondviselés adományozásából mindkét paradicsom szultánja, s ezen gömb valamennyi országainak kormányzója, és a másik világrész feje; s a hadak fővezére, ő, a ki prófétánk Mahomed, s ki felett legyen mindig a magasságos isteni kegyelem áldása, szeretete; és az ő jóakaratjából, barátjai, a négy tanár és négy titkár: Ebukekir, Omar, Ozman és Áli, kikkel a magasságos és nagykegyelmü Isten mindig megelégedjék, kikben mindig kegyesen

*) Bel Mátyás, Adparatus ad hist. Hung. 159—189. II. Laskinak eredeti kéziratából, mint mondja. Hová lett e kézirat? Ezt érdekes volna tudnunk azért is, mert Belnél a szöveg nehány helytt hibásan van kinyomtatva.

gyönyörködjék; a mindenható Isten, és az őt magasztaló minden szentek és boldogságos lelkek kegyelméből és engedélyezésével.

Én szultán Szulejmán sah, a császárok császárja, Isten kegyelméből dicsőséges, nagy és győzhetetlen konstantinápolyi császár, a királyok királya, a koronák adományozója, Isten árnyéktartója a földön, a felső és alsó oczeán uralkodója, nagyobb és kisebb Ázsia, Áfrika és Europa, Syria, Arabia, Judaea, Kanaán, Galilaea, Phoenicia, Alexandria, Egyiptom, Kairo, Aethiopia, Media, Lybia, Lamecha, az indiai és a veres tenger, a jeruzsálemi királyság, Samaria, a tiberiasi tenger, Damascus, Aleppo, a nagy Antiochia, Mesopotamia, Chaldaea, a nagy Babilonia, nagyobb és kisebb Armenia, Parthia, Perzsia, Hybernia, Georgia, a kaspiumi tenger, Trapezunt, Tauris, Cappadocia, Caesarea, Pamphilia, Cilicia, Tarsis, Caramania, Amasia, Paphlagonia, Lydia, Phrygia, Bithynia, a nagy niceai város, Nicomedia, nagy Calcedonia, és az egész nagy Anatolia, Graecia, Thracia, nagy Romania, Macedonia, Thessalia, Peloponnesus, Corinthus, Chersonesus, Albania, Bosnyák-, Bolgár-, Oláh-, Moldva-, Szittya- és Tatárországok, és számos számtalan más tartományok, országok és birodalmak ura, melyek hatalom és fegyver, a mi villámló, valóban isteni szablyánk ereje, s a mi császár elődeink: szultán Mohamed sah, és nagyapánk szultán Bajazit sah, és ennek fia szultán Szelim sah, a mi dicsőült atyánk által szereztettek, kiknek lelkeiket nyugasztalja az isteni kegyelem és irgalmasság örökön örökké.

Neked, fenséges Jánosnak, Isten kegyelméből Magyar-, Dalmát-, Horvát-, Morvaországok sat. királyának, én, a mondott szultán Szulejman sah, a törökök győzhetlen császárja, esküszöm a magasságos Isten mindenhatóságára, es az ő mindenható istenségének szentségére, fényére és jószágára, a mennyekre, napra, holdra, csillagokra, földre, földszínre, és a szentséges Mohamedre, ősatyámra, nagyatyámra, atyámra, anyámra, és

anyám tejére, és kenyeremre, kardomra, életemre, lelkemre, és valamennyi körülmetélt muzulman üdvességére, hogy téged, hites testvéremet, tudniillik Jánost, Magyarország királyát, semmi, még legsúlyosabb szükségedben sem foglak elhagyni, habár valamennyi birodalmaim és országaim, s öszves hatalmam menne is veszendőbe és megsemmisülne; és ha bár magam, vagy csak egy, két, három, s mi már sok volna, négy körülmetélt muzulmannal maradnék mindössze, mégis tartozzam és köteleztessem felkeresni téged, és miután megtaláltalak, mondani: Ime itt vagyok, kész mindenre a mit kivánsz, kész, mindenben kedvedet keresni. És ha igéretemnek nem tennék eleget, akkor a nagy Isten haragja és az ő igazsága jőjön fejem fölébe és rontson meg engem; és a mihez testemmel érnék, mindazt változtassa kővé a magasságos Isten, és a föld ne szenvedje, hogy rajta járjak, hanem váljék két felé, és nyelje el testemet, nyelje el lelkemet. Kelt császári portánknál Konstantinápolyban, rabiet havának harmadik napján, prófétánknak kilenczszáz harminczhetedik évében *).

XXXV.

Midőn Laski a szultán segédigéretével Konstantinápolyból visszatért, Szolimántól parancs ment a moldvaiakra és havasalföldi oláhokra, hogy János királyt Ferdinand ellen támogassák. 1528. aprilis 10-én Tergovistban találjuk Laskit, honnan az nap Ferdinandnak hadat üzent: ‚A fenséges fejdelemnek és úrnak, Ferdinandnak, Csehország királyának és Ausztria herczegének, sat. Laski Jeromos, Rituvár ura és szirádi vajda sat.

*) Egykoru másolat Verancsics Antal irományai között, Nemz. Muzeum, 2380. fol. lat. II-dik k. Reusner, Epist. Turc. A hedzsira évében hiba rejlik, mert némi bizonyossággal állíthatni, hogy ez az 1528. febr. 3-kán szóval tett fogadásnak irásbeli ismétlése. 935 dzsemaziul-akhir 20. jelelné meg pontosan a török naptár szerint az oklevél keletkezésének idejét. (V. o. Mouradja d'Ohsson VII.) Hammer kifogásai az oklevél authenticitása ellen (III. 654.) alaptalanok.

üdvezletet és keresztyén emberséget! Szokás. fenséges király. s bizony, dicséretes szokás, hogy a ki ellenségévé leszen valakinek, az megüzeni neki a háborút. Én, éve már, a fenséges fejdelemnek és úrnak, Jánosnak, Magyarország sat. dicsőséges királyának, az én legkegyelmesebb uramnak szolgálatába léptem. Midőn visszajövet Francziaországból, hová bizonyos ügyben indultam volt, Magyarország körül mindenütt fegyverzörejt hallanék, csodálkoztam e tüneményen, csodálkoztam azon, hogy a keresztyén fejdelmek, megfeledkezve a török zsarnokságról, egymást mészárolják. S ime, kezembe akad egy oklevél párja, melyben Kazimír őrgróf, fenséged nevében hadat üzen az én dicsőséges királyomnak és uramnak, sőt nemcsak az én uramnak, hanem a szokáshoz képest, mindazoknak is, kik őt támogatják. Látván, hogy azok közé, mondott fenséges uramnak egyéb hűséges szolgáival egyetemben az én parányi személyem is tartozik, nem minden aggodalom nélkül, — mert Csehország kellő közepén értesültem e viszonyról — de mégis szerencsésen kilopództam fenséged tartományaiból, és épségben sükerült uramhoz eljutnom, kinél egy ideig mulatoztam, s ki, úgy hozván magával a szükség, engem aztán követül küldött a hatalmas török császárhoz, béke és barátság eszközlésére. Mert nem látszott tanácsosnak, — kivált egynémelyeknek gyalázatos elpártolása miatt — hogy azonegy időben mind fenségeddel mind a török nagyúrral álljon háboruban az én fejdelmem, ki nem szerezhetett zsoldosokat magának Németországból, honnan felséged gyűjti a magáéit, s nem Lengyelországból, melynek királya semleges szándékozik maradni felségeitek között. Ez okon, noha én már nem volnék köteles ilyetén hadi szertartásokra, — mégis magam emberségéből megüzenem fenségednek a fájdalmas hírt, hogy én fogadott népekkel, törökökkel, moldvaiakkal, oláhokkal és tatárokkal uram szolgálatára jövök. Esküszöm, hogy kelletlenül cselekszem; de látván, mint szándékozik magasságod fenséges uramnak, királyomnak igazságos

ügyét elnyomni; s mivelhogy a verembe esett ökröt ünnepnap is parancsolja onnan kivonatni az evangyéliom*): nem tartóztathattam meg magamat annak végrehajtásától, mit királyom reám szabott, mint szolgájára. Ehhez képest mind az, mit én s e népek fenséged és valamennyi alattvalói, nemkülönben azok ellen cselekvők lesznek, kik bármint segédére találnak kelni, — mindaz attól fogott elkövettetni, ki felesleges emberségből magát eleve ellenségének nyilvánította, valamint nyilvánítja is magát jelen levél által. Kelt a Targovist melletti táborban, aprilis 10-én 1528‘**).

Egy nappal e levél kelte előtt, 1528. aprilis 9-én zalatnoki Hoberdanacz János, Ferdinandnak Weichselberger Zsigmonddal a Portához küldött követe, odavaló utjában Bródnál átkelt a Száván, s a török végek lovassága által fényesen fogadtatott***).

Ferdinand még 1527-nek elején Radosics Balást megbízta, keresné meg a végszendrői pasát jó szomszédság tartása iránt, s igérjen, adjon neki hatezer aranyat, ha ezáltal őt a netalán vele jó labon álló erdélyi vajdától elvonhatja, és az ő — Ferdinand — jogainak megismerésére bírhatja. Szintakkor, vagy még korábban egyik hívét — Szolimán Miklósnak nevezi — Konstantinápolyba küldötte, tudakolandót: ha mehet-e veszedelem nélkül követség Ferdinandtól a szultánhoz; és ennek 1527. aprilis 15-én kelt levele szabad jövetet menetet biztositott a követnek. „Igaz barátság eszközlésére és minden más ügyben járóknak kelőknek mindig nyitvák, a mint szentséges felségemhez illik, császári udvarom kapúi,“ — mondja az

---

*) Azt akarja mondani: a szükség törvényt bont: tehát bizonyos körülmények között pogányhoz is folyamodhatik segédért a keresztyén.

**) Katona, XX, 336., az egri könyvtár (valószinüleg Verancsicsféle) kézirataiból.

***) Gévay, Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungarn und der Pforte, I. k. 2. f. 36. l.

oklevél. Ehhez képest 1527. juliusban, mielőtt a hadviselés János ellen megnyilt, utasítást készitettek Bécsben a szultánhoz menendő követ számára. Adja elő a biztos — így szól az utasítás — hogy Fridrik s Maximilián római császárok és Szolimán elődei között barátságos és testvéri viszony alakulván, annak mindkét fél hasznát látta; s hogy Ferdinand cseh királylyá koronáztatott és Magyarország királyává választatott, Károly császárnak hatalma pedig a francia királyon, a római pápán, a többi olasz fejdelmeken s a svajcziakon vett győzelmeinek következésében megnövekedett, de hogy kebeleikben mindamellett nincsen rés az elbizakodás számára. Ők a sükert Istennek köszönik, s a világnak többi részeit nem akarják haddal megtámadni, mert irtóznak a vérontástól; és Ferdinand névszerint ez okon kész kölcsönös barátságra és testvérségre s háromévi fegyvernyugvásra lépni a szultánnal. Az illető szerződésbe iktattassa be a követ, hogy a mely magyar- és horvátországi erősségek török kézbe estek, azok fegyverszünet közben nem fognak jobb karba helyheztetni, s igérjen a Száván innen fekvő erősségekért váltságpénzt.

A szándéklott követküldés ekkor, nem tudni mi okon, abbamaradt; de midőn az 152$^7/_8$-diki télen a mi Bosniából ez ideig még a magyar koronához tartozott, az is lefoszlott róla; midőn Jajcza és Banjaluka szintén török kézbe estek, s a szerémi és bosniai bégek majdnem Budáig száguldoztak: akkor — 1529. februárius vége felé — Hoberdanacz János, imént még a jajczai őrség tiszte és Weichselberger Zsigmond csakugyan követekül küldettek Ferdinand részéről, s mint felebb láttuk, aprilis elején már túl a Száván útban voltak Konstantinápoly felé. Utasításuk, mert Ferdinand most már koronázott királya volt a magyarnak, s mert Budavárból most ő parancsolt, eltért a felebb említettől. Békét és jó szomszédságot ajánlott, de a Magyarországtól elszakított erősségeket, köztök Nándorfehérvárt is visszakövetelte, igaz hogy kárpótlás mellett.

Az ügyek ez állásában szükségesnek vélhette János, hogy Laski Jeromos, ki, úgy látszik, aprilis végén találkozott urával Lengyelországban, innen haladék nélkül ismét Konstantinápoly felé siessen. Itt volt 1528. július elején, — annyi bizonyos*).

XXXVI.

Hoberdanacz és Weichselberger 1528. május 29-én látogatták meg első ízben a nagyvezírt, Ibrahim pasát, s a szokásos ajándékokat általadták neki. Harmad napra a császár palotájába vezettettek, hogy megbizatásukat a diván elébe terjeszszék. Midőn Ibrahim az értekezletnek mindjárt elején Ferdinandot királynak nevezte, sietett utána vetni: értem Cseh- és Németországok királyát, nem Magyarországét, mert Lajos életének véget vetettek a győzhetetlen császár fegyverei, s hogy neki utóda lenne, arról nincsen tudomásom. Magyarország királya Istennek is akaratjából a mi urunk, mondák a követek. S most következő párbeszéd folyt közöttök és Ibrahim között:

Tudjátok-e, hogy a törökök császárja Budán volt?

Tudjuk. Több jelenségekből még most is láthatni, hogy ott volt. Az egész várost s a szomszéd helységeket feldulta és elhamvasztotta.

S Budavár mily karban van?

Épen áll; semmi kárt nem szenvedett.

---

*) Praynál, Epistolae Procerum, I. k. 305. l. Laskinak egy levele áll I. Ferencz franczia királynak kivált a keleti ügyek ellenőrizésére Velenczében mulatozó követéhez, mely Pray szerint 1527. julius 4-én kelt Konstantinápolyban, de melynek egész tartalmából világos, hogy 1527 hibásan áll 1528 helyett. Laski az 1527-diki juliust a franczia s az angol udvaroknál töltötte, mint felebb érintettük: akkor tehát nem lehetett Konstantinápolyban; de hogy az 1528-diki nyáron itt tartózkodott, Szalaházi Tamás kanczellárnak Budán augusztus 9-én Ferdinandhoz adott leveléből is látjuk: „Kalocsán elfogtęk Lukács deákot, János titkárát, ki a törökhöz volt küldve. Megbízó levelei a császárhoz, Ibrahimhoz, Mehmedhez és Laskihoz szólottak.“

Kik a várost felperzselve, a várat pedig épségben látják, azok mit mondanak, mily okát vélik, hogy a vár megőriztetett a veszedelem elől, a város pedig végromlásra jutott?

Sokan sokfélét mondanak, de mindnyájan magasztalják a császárt és tanácsosait, hogy a királyi székhelyet bántatlanul hagyták, valószinüleg tiszteletből azok iránt, kiket e székhely jogosan illet, s kikből, az ellenségekből, utóbb szövetségesek válhatnak.

Nem bizony, hanem azon okból, mert a császár magának akarta s fogja is megtartani a várat.

De hát miért forgattatta fel a dicső városokat, Budát és Pestet, ha ilyetén szándékkal volt? hiszen az egy várnak jövedelmeiből nem fog megélhetni.

Meghagyta a császár s meghagytam én is, még pedig három ízben a hadaknak, hogy Budát, Pestet ne merjék felgyujtani, de oly roppant seregnél, minő a mienk volt, nem lehetett a fegyelmet ilyesekre nézve fentartani.

Sok dicséretes szokást láttunk, mióta török földre léptünk, de kivált egy igen szépet.

S az volna?

A félelem, melylyel az öszves birodalomban viseltetnek a szultán iránt az alattvalók. Még a legparányiabb tisztviselőnek is készséggel engedelmeskedik mindenki, mert ő a szultán nevében osztogatja parancsait.

Úgy van; és ha maga helyett pálczikáját küldené valahová a nagyúr, még annak is azonképen engedelmeskednének, mint neki magának.

Ha tehát annyira tartanak a császártól még ott is hol ő nincsen jelen, hogymint mondhatja uraságod, hogy a személyében jelen volt császár háromszoros parancsát megvetette a sereg? Annak a ti engedelmetekkel kellett történni annyival is inkább, mert Budán, Pesten a háztetők kőből voltak nem

szalmából, s mert a rombolás e műve nem hajtathatott végre egy óra alatt, ahhoz tizenöt nap is alig volt elégséges.

Ibrahim megjegyzés nélkül hagyván ez észrevételt, ekkép folytatta Hoberdanaczczal a beszélgetést:

Szerinted tehát Buda nem a császáré?

Nem mondhatok egyebet mint hogy Buda most az én királyom birtokában van.

Miért küld tehát a ti királytok benneteket ide béke- és barátságszerzésre, ha másrészről markában tartja Budát s a császár többi foglalmányait?

A mely várakat fegyverrel vett meg a császár, azokat a mi királyunk nem ostromoltatta, nem vetette magának alá. Budát pedig és a többi erősségeket magához ragadta attól, ki a koronát bitorolta, s ki megértvén királyunk közeledését, megszökött, üresen vagy roszul ellátva hagyván amaz erősségeket. Ha a császár Budát birtokolni akarja, őrséget hagyott volna benne, valamiképen ezt más várakkal cselekvé vala. Hogy birtokolni nem akarta, arról tanuságot teszen a város felgyujtása s a seregnek az országból kitakarodása.

A sereget azért vontuk ki az országból, mert előttünk volt a tél, s mert a hadak nem voltak eleséggel ellátva. De a császár bennhagyta Budavárban a maga bízott emberét, az erdélyi bánt, János vajdát.

Mi, magyarokúl, eddigelé nem tudtuk, hogy vajda uram a császár megegyezésével székelt Budán, mert midőn magát királynak hirdettette, akkor nem adta értésökre a magyaroknak, hogy a császár jóvoltából lett azzá, hanem összehíván az uraknak és nemeseknek részét, elejökbe adta, hogy nem ártana őt királynak választani, mert neki két kincse van: az egyik, melyet atyja, — a másik, melyet önmaga szerzett; és hogy atyjának kincsével rövid idő mulva mindazon erősségeket vissza fogja nyerni, melyeket a török császár elfoglalt, a másikkal, a maga által szerzettel pedig Cseh- és Németországok királya

ellen fog küzdeni, s ennek valamennyi tartományait Magyarországhoz fogja kapcsolni. A nemesek ingyen sem hitték, hogy ő ilyesmire képes lenne, s ennélfogva nem is akarták őt királylyá választani. Ekkor a vajda Tokajnak erősnél erősebb várába hiván urakat és nemeseket, halállal fenyegette mindnyáját, ha még továbbá is ellentartók lennének. Czimborái pedig felemelvén Jánost, a mint Magyarországon szokás az erdőcsőszöket felemelni, őt királynak kikiáltották; a fogoly urak és nemesek félelmökben nem ellenezték, és ekkép a János vajda hűséges kezeire bizott korona a bitorlónak fejére került. De megszabadulván a foglyok, külön mindenik megyét értesitették a történtekről, a vajda cseleiről és álnokságáról. Megértvén ezt a többi egyházi s világi urak és nemesek, késedelem nélkül Magyarország valamennyi megyéit Pozsony városába gyülekeztették, hol akkoron a nádor tartózkodott, ki első szokta szavazatát adni a királyra, mint Törökországban a jancsáraga a császárra. E gyülésen közakarattal Ferdinand választatott királylyá, ő, kit öröködési, tehát isteni s emberi joggal illet a korona, kinek ezt a közbenjött frigylevelek is biztositják, s kit császári és királyi származása azonképen mint bölcs, erényes és gazdag volta is méltóvá tesznek az uralkodásra: holott a vajda, mint nem királyi vérből való, még azon esetre sem volna méltó, hogy betöltse a fejdelmi széket, ha valóban birná mindazon kincseket, melyekkel kérkedni szokott. Ezekből kézzelfoghatólag láthatni, hogy mily állapotban volt a vajda Budán. Mi magyarok nem igen, vagy épen nem félnénk, épen nem fájlalnók, ha a császár hasonló bátorságu kapitányt hagyott volna helyettesül Nándorfehérvárott, mert akkor veszedelem nélkül foglalhatnók vissza e helyet, ágyura sem volna szükség a kőfalak ellen, mert ő, a kapitány, egyszerüen megfutamodnék.

Hoberdanacz mindig beszédesebbé lett, mert Ibrahim jól értett a diplomata fogásához: hogy hallgatagnak s tehát álnoknak ne látszassék, és mégis semmit se mondjon, kérdést

kérdésre halmozni, és addig szólaltatni a válaszadót, míg ez, saját előadásába bonyolodva rögtön sem előre nem tud lépni, sem hátra, és magát meggyőzöttnek kénytelenítetik nyilvánítani. Ennek eltávoztatására Hoberdanacz nyersesége volt még a viszonylag legalkalmasabb eszköz. Hagyjuk félbe a beszédet — monda neki végre a nagyvezír — s menjünk a császárhoz.

Az én fenséges, hatalmas és győzhetetlen fejdelmem s kegyelmes uram Ferdinand, Isten kegyelméből Magyarország királya, üdvezli felségedet, s mint szomszédjának minden jót kíván, — e szavakkal nyitá meg beszédét a követ. A tolmács ezt így adta vissza: Az ő ura ajánlja magát felségednek, mint urának, és szolgálatjait felajánlja. Hoberdanacz tudni kivánta, hogy miért mondat vele egyebet, mint a mit valósággal mondott? Az ékesszólás kedvéért, volt a válasz, s mert így jobban hangzik a császár füleinek. Szolimán haragos pillanatot vetett mind Hoberdanaczra mind a tolmácsra, s Ibrahim meghagyta az utóbbinak, hogy adja vissza egyszerüen s hiven a követ beszédét. A tolmács szót fogadott, s a követ folytatta előadását, hogy az ő ura örvend a szultán egészségének és szerencséjének; hogy ajándékokat küldött neki, vegye jó szívvel azokat; hogy tudomására kivánta adni a választást, mely reá, Ferdinandra, mint Magyarország királyára esett, s mely a szultánnak bizonyosan örömére leszen, mert hatalmas szomszédot nyert benne. Azonkivül még e levelet is küldte, melyet olvasson el felséged; majd élő szóval is hozzáadok valamit, ma vagy más alkalommal, a mint jónak fog találtatni. A szultán már egy ízben fülébe sugott valamit Ibrahimnak, ki annak következésében csodálkozását fejezte ki, hogy a követek királya magát szemben a császárral hatalmasnak nyilvánítja, holott a többi keresztyén fejdelmek szárnyainak árnyékába ajánlják magokat; most pedig nagyvezíre által értésökre adta a követeknek Szolimán, hogy őt, a császárt, fontosabb ügyek e pillanatban tova hívják, de hogy más nap őelőtte vagy biztosa előtt követségök tárgyát részletesebben fogják előadhatni.

Június 1-én Hoberdanaczot és társát magához rendeltette a nagyvezír, s elmondván nekik, hogy biztosul őt választotta a császár, Hoberdanaczot felhívta: adná elő tehát neki, a biztosnak, mit a császárnak fogott volna előadni, ha annak érkezése lett volna, őt személyesen kihallgatni. Küldetésök czélját ekkép adták elő a követek: Magyar- és Csehországok királyának, Ulászlónak volt egy fia, Lajos király, és volt egy leánya, Anna királyné, fenséges királyunknak hitvese. S midőn leányát kiházasítaná Ulászló, együvé hivta Magyarország öszves rendeit, s előadta nekik, hogy ő felbonthatlan barátságra és frigyre akar lépni urunkkal, kinek egy nővére volt: Mária. Ulászló Máriát nőül kivánta fiának, Lajosnak, oly kikötéssel, hogy Lajos magtalan kimulása esetében Magyarország s a neki alávetett részek urunkat illessék, mint törvényes királyt. Meghalván pedig Lajos király ama boldogtalan ütközetben s jogszerü utódokat nem hagyván hátra, Szepesi Jánost, akkor erdélyi vajdát, nehány czimborái királyul kiáltották ki. Urunk őt megszalasztotta, s Budát más erőségekkel egyetemben az öszves ország akaratjából, mint törvényes király, magához, kezeihez vette. Minthogy pedig urunk kanczellárja Harrach Lénárd uraságod által szabad menetet jövetet eszközöltetett ki a portánál azon követek számára, kik jó barátságot és szomszédságot fognak a hatalmas császárnál szorgalmazni, fenséges királyunk még mielőtt Magyarországot elfoglalta volna, útnak indította a követeket, de ők megbetegedtek és meghaltak. Helyettök most minket küldött ide ama barátság és jó szomszédság szerzésére; minek kieszközlése után azon leszen, hogy a szentséges atya, a pápa, és a római császár, ki tudnivalóképen urunk testvére, szintén jó barátjai legyenek a törökök hatalmas császárjának.

Ibrahim oly véleményben volt, hogy mindennek eszközlésére az volna a legbiztosabb, az egyedüli út, ha Ferdinand kimegyen Magyarországból; a követek ellenben más módot javasoltak, azt, hogy a török császár adja vissza a Magyarországtól általa elvont erősségeket.

Miféle erősségeket kivánna tehát a ti uratok magának kiadatni az én uram által?

Ezeket: Nándorfehérvár, Szabács, Szalánkemen, Péterváradja, Ujlak, Szeröd, Attya, Rednek, Kölpén, Ireg, Szent-Demeter, Rácsa, Szörény, Pött, Orsova, Miháldi, Jajcza, Szveczaj, Banjaluka, Knín, Szkardona, Udvín, Szadvín, Novigrad, Osztrovicza sat.

Bizony csodálom, hogy még Konstantinápolyt is nem kivánja.

A mit kiván, az az övé; Konstantinápoly nem az övé, de ha joga volna hozzá, visszakivánná azt is.

S ha az én uram nem fogja visszaadni amaz erősségeket, akkor a ti uratok erőhatalommal szándékozik magát birtokukba helyezni?

Urunk rejtett gondolatjai nincsenek előttünk tudva, de ő vitéz férfiu; egyébiránt ha ellenséges szándékkal viseltetnék irántatok, nem fogott volna minket barátság szerzése végett útnak indítani.

Hogy remélheti azon erősségek kiadatását ő, kinek tudnia kell, mennyi költségébe, mennyi vérontásba kerültek azok urunknak?

Király ő felsége kész megtériteni a költségeket.

S oly szegénynek, oly alávalónak tartjátok urunkat, hogy fegyverrel szerzett erősségeit valakinek pénzért eladná? Látod-e, Hoberdanacz, ama hét tornyot, melyek telvék aranynyal?

Látom a tornyokat, de nem tudom, hogy mi van bennök, annyit azonban tudok, hogy a császár gazdag és hatalmas.

A ti királytok, úgy látom, a németekbe veti reményét?

Uraságod a franczia királytól megtudhatja a német fegyverek élét.

Te pedig tudod, mily éles a török fegyver, mi mélyen ható, mert gyakor ízben megfutamodtál előle.

Pár izben igen, de még többször én futamtattam meg a törököket, kiknek fegyvereik nem élesebbek a mieinknél. Egyébiránt, ha uraságod nem helyesli az általunk indítványozott békeszerzési módot, mutasson mást, helyesebbet.

Én csak egy módot tudok: ha uratok Budát és Magyarországot visszaadja, akkor Németországra nézve alkudozásba ereszkedhetnénk vele.

Jelenteni fogjuk urunknak, de nem hiszszük, hogy ő egykönnyen ilyesminek elvállalására birathatnék.

A közelebb mult években, midőn a hatalmas császár Magyarországon vadászott, én, mint főkapitánya elfoglaltam Nándorfehérvárat és a többi erősségeket, s megütköztem Lajos királylyal; most ujból vettetni fogom a hidakat, melyeken Magyarországba szállítathassuk a sereget. Egyelőre azonban közleni fogom a császárral, mit értésemre adtatok; három vagy négy nap mulva venni fogjátok a választ.

Több nap folyt le addiglen; azért is, mert e közben Laski Konstantinápolyba érkezett, Magyarország felől és János királytól mindenféle buzdító híreket hozva, egyebek közt azt is, hogy Zápolya hívei kemény csapást mértek Ferdinand egyik hadára, mely Trencsén vívásával volt foglalatos. Június 28-án végre Ibrahim ismét a divánba hivatta Ferdinand követeit, és beszédbe ereszkedett velök ekképen:

Tudjátok-e, hogy uratok hadait megverték?

Nem tudjuk hol, és nem tudjuk kik.

Az erdélyi vajda hadai.

Hol és mikor?

Királytok Trencsén várát körültáborlotta negyvenezer emberrel, s a vajda harminczhatezer embere azokat megszalasztotta és minden ágyúikat elszedte.

Semmi kétség, hogy a mi urunk negyvenezer embert is indíthatna a vajda ellen, de eddig nyolcz ezernél több nem nyert alkalmazást. János pedig, ha valamennyi jobbágyai, tyukjai

és csirkéi kelnének is fel urunk ellen, még azon esetben sem rendelkezhetnék harminczezer főre menő seregről.

Minő vár az a Trencsén?

Erősnél erősebb, még Nándorfehérvár sem foghat hozzá.

Három év alatt sem fogja tehát uratok bevenni.

Huszonöt nap is elégséges leszen hozzá, mert urunknak sok tüzérei vannak, kik épen páratlanul erős várakat foglaltak el Olaszországban.

Miért van az, hogy uratok soha sem nyugszik, hogy a hol ebédel, ott nem szokott vacsorálni, hagy a hol vacsorál, ott nem tölti az éjet?

Fiatal, tehát nincs még ideje, hogy nyugodjék. A ki többet és többet akar szerezni, annak nem szabad léhán, keresztbe font karokkal nyugodni. Ha urunk elődei is a szerint cselekesznek, nem jut ilyetén pusztulásra az ország.

Mi az oka, Hoberdanacz, hogy uradnak sehol sincsenek barátjai, mindenütt csak ellenségei; s hogy ő és testvére, a római császár, mindig másmás birodalmakat akarnak elfoglalni?

A római császár és uram magoktól nem vétenek senkinek, de midőn ők még kiskoruak voltak, a franczia király örömest valamennyi tartományaiktól fosztotta volna meg őket. Isten kezökbe adta a francziát; uram és testvére őt szabadon bocsátották, holott életétől és országaitól megfoszthatták volna; de most vigyázzon magára, mert megfeledkezett betölteni a feltételeket, melyek alatt szabadon bocsátatott általuk.

S ama szegény papot, kitől a ti hitvallástok származik, azt miért vetették fogságra, miért bántak istentelenül vele? Lám, a mi főpapunk itt ül a császár tanácsában, nincs oly vakmerő, ki őt bántaná.

A római pápának nem kellene konkolyt hintenie a keresztyén hatalmasságok közé, nem kellene háborúskodnia, hanem kibékítenie egymással a hadviselő feleket, s ülnie az egyházban és imádkozni. A ti főpapotoknak annyija van, mennyiből

tisztességen elélhet és ruházkodhatik, a mienknek hatalma pedig két három királyéval is felér, s a császár csak azért szedett el tőle nehány tartományt, hogy ujból ne lázadhasson fel ellene.

Urad s a császár talán csak nem akarnak az egész világnak parancsolni, talán csak nem vélik isteneknek magokat, talán mégis tudják, hogy ők halandók?

Tudják és ahhozképést alázatosok; de megkivánják a magokét, nem a másét.

S most a szultán elébe bocsátattak a követek.

Uratok eddig még nem érezte barátságunkat és szomszédságunkat — mondá Szolimán nevében Ibrahim — ezentúl érezni fogja. Azt pedig hímezés nélkül mondhatjátok neki, hogy személyesen jövök hozzá, egész erővel és hatalommal, hogy személyesen akarom neki visszaadni az általa kivánt várakat. Intsétek őt, készítsen előre mindent: hadd fogadhasson minket, a mint illik. — Urunk véghetlenül fog örvendeni hatalmasságod személyes megérkezésén, viszonzá Hoberdanacz. Ha felséged, mint jó barát, mint jó szomszéd jő, úgy fogadtatik, mint jó barát és hatalmas császár igényelheti. Ha mint ellenség jő, fogadtatni fog mint hatalmas ellenség; urunknak e magaviselete több példából ismeretes felséged előtt is. — Levelem uratokhoz rövid idő alatt kezetekben leszen, s akkor elmehettek, — volt a szultán válasza *).

XXXVII.

E nyilatkozatot nem lehetett félreérteni: Laski most már nyugodt lélekkel indulhatott útnak. ‚Kilelt a hideg, s azért mai napig itt tartózkodtam — irá július 4-én Konstantinápolyból Velenczébe a franczia követnek — de holnap olyan a milyen egészséggel postán elmegyek hadaimhoz; kérem küldje át az

*) Gévay, az id. h. I. k. 2. f. 1—28. l.

ide mellékelt levelet a legkeresztyénebb királynak*). S ekkor, ha nem csalódom, útnak is indult: annyi legalább igen valószinü előttem, hogy Tarnowban volt János királynál, midőn ez 1528. september 30-án Szepesvárat, Késmárk várát a várossal egyetemben, Richnót és Gölniczet neki adományozta, s őt a Szepesség örökös grófjává nevezte. Ezen oklevélben azt mondja Zápolya, hogy Laski „az egyházi és világi uraknak s az ország mindkét rendü főbb nemeseinek megegyezésével" küldetett a szultánhoz, s „oly eszélyesen járt el megbizásában, hogy nemcsak szövetséget kötött az ernyedetlen győzővel, hanem épen örök frigyet közte — a király — és Szolimán között, a magyar nemzet s a török nép között, még pedig a legtisztességesebb alapon; hogy a nyomorú-szomorú Magyarországot megmentette a fenyegetődző szolgaság elől" **).

Ki volt Laski távozása után Konstantinápolyban Zápolya képviselője, bizonyossággal nem tudom megmondani; talán Paolo Casale, kiről a németujhelyi fogoly Battista Casale 1535. május 12-én azt vallotta, hogy az ő Pál nevü testvére Konstantinápolyban volt Laskival †), talán Fekete János, kiről Szerémi György úgy emlékezik, mint Jánosnak 1528-ban Konstantinápolyban megfordult emberéről ††). Ezen követet — Francziaországnak nem levén még akkoron állandó residense a Portánál — kivált Velencze és Lengyelország támogatták; az utóbbinak képviselője Tenczyn János lublini várnagy a Duna oláh partján fekvő Oblucziczéből 1528. november 19-én ezeket irta Chodeczki Szaniszló lengyel főurnak: „Akartam nagyságoddal tudatni, hogy én Simon és Júdás előtti vasárnap elindultam Konstantinápolyból, és ma a Dunához érkeztem. A császárral

*) Pray, Epistolae Procerum, I. k. 305. l.

**) Wagner, Analecta Scepusii, I. 36.

†) Hatvani Mihály, Magyar történelmi okmánytár a brüsszeli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból, Pest, 1857, I. k. 251. l.

††) Wenzel Gusztáv, Szerémi György emlékirata, 230 l.

öt évre megkötöttem a fegyverszünetet, ők ezt örömest még több évre terjesztették volna ki. Ferdinand királylyal nem lépett fegyvernyugvásra a császár, sőt épen háborút üzent neki a jövő évre, s hadakat gyűjt ellene öszves birodalmában. Távozásom után tized napra elbocsátattak Ferdinand követei, miután öt hónapnál tovább szoros őrizet alatt tartattak. János király követe az én jelenlétemben jött a császárhoz; uránák azt üzenték általa, hogy tartózkodjék Nándorfehérvár és Péterváradja környékén, s ott várja be a császár további utasítását" *). Hasonló levelet Chodeczki Ottónak is írt a követ, de az utóbbiban még azt is olvassuk, hogy harmad napra az ő, a lengyel követ, elutazása után János emberét is elbocsátották Konstantinápolyból.

Hoberdanacz és Weichselberger november 24-én csakugyan útnak indulhattak elvégre, s 1529. februarius 19-én Szolimán levele Ferdinand kezében volt. Az irományt sokáig olvasatlanul maradt tolmács híja miatt, s a spanyol forditás, mely reánk maradt, s mely kissé visszásnak látszik, könnyen békereményt kelthetett volna fel Ferdinandban, de Hoberdanacz és Weichselberger szóbeli előadásuk kellő magyarázatul szolgált.

Zápolya vezérei Athinai Deák Simon és Kún Gothárd 1528. septemberben Sáros-Pataknál szerencsésen működtek Ferdinand hadnagyai ellen, october elején maga a bujdosó fejdelem is Lengyelországból magyar földre lépett. A Konstantinápolyból ismételve érkezett intéshez képest, hogy az ország alsó részeiben tartózkodjék, hol szükség esetében segédet nyerhet a végek bégjeitől, Homonnán, Ungváron, Kis-Várdán, Kállón, Debreczenen, Nagy-Túron át Makóra érkezett, hol november második felében Mehemeddel, a végszendrői pasával találkozott, s honnan a németbirodalmi rendekhez az itt következő levelet intézte:

*) Gévay az id. h. I. k. 49. l.

„Minapi levelünkből, gondoljuk, világosan értették meg uraságaitok, mily méltatlanságokkal illetett legyen bennünket a mi ellenségünk s a közbéke háborítója Ferdinand cseh király; s ama három fő és még nehány más jobbágyaink árulása által, kiket nem épen tisztességes feltételek alatt magához vonzott, mint tört legyen igazságtalanul Magyarországra, pusztítván azt és kegyetlenkedvén benne, s éktelenül még azt is megparancsolván országszerte, hogy nevünket fejvesztés büntetése alatt senki se merje kimondani. Mi mind ezt s még több effélét nyugodt lélekkel viseltünk el, de óvásunkat megküldtük uraságtoknak, s ezzel is óvást teszünk. Szokásához képest most ismét mindenféle híreket terjeszt, mint halljuk, hogy nevünknek ártson; kérjük uraságtokat, ne adjanak hitelt nekik. Mi Isten segítségével már visszajöttünk ezen Magyarországunkba hű alattvalóink buzgó kérelmére, kiknek alkalmuk vala tapasztalni, az ő nagyszerü igéretei mint párologtak el, az ő eljárása mily igazságos és mily keresztyén, s rágalmainak mit és mennyit kell hinni; mi, visszafoglalván majdnem valamennyi végvárakat (Becsét, Becskereket és Csanádot érti, melyeket ekkor foglaltak el számára a Ferdinandiaktól a végszendrői törökök), országunk nagyobb része felett uralkodunk ismét. Valamint tehát országlásunk kezdetétől fogva s mindenkoron azt forgattuk eszünkben, hogy Magyarországunkat s a keresztyén köztársaságot békében és nyugalomban megtarthassuk és ellenségeik elől biztosíthassuk; úgy most sem töprenkedünk egyeben, s öszves erőnkkel ama czél elérésére törekszünk. Ha felhívták-e uraságaitok korábbi levelünk következésében ellenségünket Ferdinandot, hogy országunk pusztításával, magunk sértésével felhagyjon, arról nincsen bizonyos tudomásunk. Mi országunk annyi s oly siralmas, tőle, Ferdinandtól származó romjainak közepette is mindig készek voltunk bármely igazságos és méltányos igénynek megfelelni, valamint ez kétségtelenül uraságaitok előtt is tudva leszen. Ha tehát ezen ügy végre is más

fejleményt találna venni, mint a minőt várni látszik ellenségünk, azt senki másnak, csak dőre uralkodásvágyának tulajdonítsa; az igazságos biró azt fogja vétkesnek találni, ki elsőbbször nyult istentelen fegyverhez és hallatlan cselekhez, hogy a keresztyén ügy legnagyobb kárával egy szabad ország törvényes királyát trónusától megfoszsza. Ezen okoknál fogva tehát kérjük uraságaitokat, mint a szentséges római birodalom kormányzóit s a keresztyén ügy őreit: gondolják meg jól, magas belátásukhoz képest, hogy mit akar a mi ellenünk, ő a köznyugalom háboritója, s mily czélra törekszik; és rágalmainak hitelt nem adva, gondoskodjanak olyképen ez ügyről, hogy mi országunk birtokában maradhassunk, a keresztyén köztársaság pedig békét és nyugalmat ezentúl is élvezhessen. Éljenek boldogúl, szívből kivánjuk. Kelt Makó nevü mezővárosunkban" *).

János, ki eddig a németbirodalmi rendeknél azon alapon szorgalmazott segédet Ferdinand ellen, hogy e segéd őt képessé teendi, az országot a törökök ellen is megoltalmazni: valamint korábbi, úgy jelen levelét is a végre irta, hogy a német rendeket a bekövetkezendőkre előkészitse, hogy a portával kötött frigyét igazolja. Ott künn — arról nem lehetett kétsége — majd elszörnyűködnek az emberek e lépésének hallására, mely saját hivei közül is többeket megrenditett. Szeréminél, a szemtanunál, ezt olvassuk: „János király meghagyta a magyar uraknak, hogy kisérjék őt lóháton azon helyre, hol ő találkozó leszen Mehemed beggel. És a magyar urak megijedvén, egymás között így beszélgettek: Nemde, jól mondottuk, hogy végre is a törökök markába juttat bennünket. Menjen, ha úgy tetszik neki, mondá külön mindenik, én nem fogok menni. — Midőn János király ezt megértette, szerfelett elszomorodott, s ostorkával kezében fel-alá járván, sohajtozva

*) Collectio actorum diplomaticorum inter Ferdinandum et Joannem Hungariae reges, quorum pleraque ex Antonii Verancii calamo profluxerunt. A nemz. muzeum kéziratai között, 1285 quarto lat. — Év és nap nincsen kitéve, de az adatok egybevetése után év és hónap iránt nem lehet kétség.

monda: Oh uram Istenem, segíts rajtam! engedd meg, hogy a törökök engem visszahelyezzenek hatalmasságom székébe, s hogy én aztán a keresztyén hitre térithessem őket! Ezt az ebédlőben mondotta, s én mellette állottam, és Osvát tárnok, és Keresi Miklós deák. És mikor a királyi felség azt igérte, hogy ő a törökök nyakát a keresztvíz alá fogja görbiteni, én azt mondottam neki: A mindenható Úristen oltalmazza és segítse felségedet. És mondá nekem a király: György atya, mondja meg a komornyikoknak, hogy fogassák be hintómat. És Boza György felkészítette a hintót. És most kérette a király az urakat: bocsátanák legaláb katonáikat vele, ha már magok nem akarnak jőni. És arra ők szivesen reá állottak, csak hogy magok ne kénytelenítessenek Jánost elkisérni. Kétszáz huszárral elment a király. Vele voltak Pöstyéni és Verbőczi és Ártándi Pál. És midőn már kiment volna Makóból, a magyar urak: Czibak Imre, Csáki Mihály, Ártándi Balás és mások elkészültek Várad felé, mert oly véleményben voltak, hogy a király már el van fogva, s hogy most majd őket fogják vasra verni. És érkezvén a király a találkozás helyére, két sátort talál vala: egyet Mehemed beg, egyet önmaga számára. S a két sátor között két pad volt, és a király, s a beg négy óránál tovább beszélgettek egymással. És a magyarok s a törökök czimboraságra léptek. És Mehemed s János együtt sétáltak a Tisza partján, s vacsora idejére ismét Makón volt a király."

Szintén annak kitüntetésére, hogy ő örömestebb nyúlt volna bár mely módhoz ügyének kivívására, mint a török szövetséghez, s I. Ferencz franczia király példájára, ki hasonlatos viszonyok között Ferdinand testvérét, Károly császárt párbajra hívta, János ekkép irt koronás versenytársának:

„János, Isten kegyelméből Magyar-, Dalmát-, Horvátországok királya sat. Ferdinandnak Csehország királyának, Ausztria főherczegének sat. Jól tudod, hogy mi a fenséges fejdelem és úr, Lajos király halála után a magyar nemzet közös

kivánságára s egyhangu szavazatával királyul fogadtattunk és koronáztattunk. Mihelyest ez annak rende szerint és törvényesen megtörtént, küldtük hozzád követeinket mint szomszédhoz, mint ahhoz, ki az akkorban Magyarországot fenyegető veszélyhez legeslegközelebb állottál; te őket visszaküldted csúfsággal. Ebből felismervén, hogy ellenséges lélekkel viseltettél irántunk, követeinket nyomban a római birodalom fejdelmeihez küldöttük, kik tanuságot tegyenek, hogy nem volt ok, melynél fogva ellenségünkké kellett válnod; te azokat nem csak megcsúfoltad, hanem még huzamosabb fogságban is tartottad, nem engedvén, hogy küldetésök helyére mehessenek. Ezek után, midőn lelkiismereted által izgattatva, mint hiszszük, tenmagadtól némi reményt nyujtottál a fenséges úrnak, Zsigmond lengyel királynak, hogy talán kibékülhetnénk egymással, akkor ama király akaratából küldtük követeinket Olmützba. De ők nevetség és gúny tárgyává vétettek, honnan eredmény nélkül tértek hozzánk vissza.“ Következik egy halmaz szidalom, s aztán a törökkel kötött frigy ekkép indokoltatik:

„Nem tagadjuk, hogy mi a hatalmas török császárral jó és keresztyén feltételek alatt frigyre és barátságra léptünk, melyet te követek, levelek és évenkinti adó felajánlása által nem tudtál magadnak kieszközölni. S tettük ezt, mert láttuk, hogy Magyarországot nem lehet másképen előle megvédeni, mint jó béke és egyezkedés által. Minthogy pedig te — folytatja a levél — a mondott császárt leveleddel, melyben Nándorfehérvár és veszendőbe ment egyéb dolgok visszaszerzését igérgetted a magyaroknak, magad ellen lázítottad; s minthogy a beállandó háborúban, melyre ő most ellened készül, veszteni fogsz mindenkép: akarunk neked eszközt ajánlani, hogy alattvalóidat megmenthessed a közel vésztől, melybe őket elbizakodásod és uralkodásvágyod vetni fogja. Ezen eszköz pedig abban áll: hogy szállj ki velünk bajvívásra. Ha pedig azt találnád mondani, hogy te erre a török császár czélzatai miatt rá nem

állhatsz, íme igérjük, miszerint azon esetre, ha megfelelsz kívánságunknak, egész erővel arra ügyekezendünk birni a császárt, hogy szándékáról lemondjon. A viadal helye egyiránti távolságra legyen mind Bécstől, mind azon városunktól, melyben mi most vagyunk, tehát a pesti gyepen. Készítsd elő mindkettőnk számára a fegyvereket, mi azokat részünkről már készen tartjuk; hadd harczolhassunk, ha a koczka úgy talál fordulni, mi a tieiddel, te a mieinkkel" *).

Ismételt szidalmak rekesztik be a levelet, melyről Verancsics Antal, kinek irományai között maradt reánk ez okmány, irva hagyta: „mód felett pórias és mosdatlan száju s hígeszű handabandaságokra vetemedett ember levele, és sokkal mocskosabb, mintsem hogy királytól királyhoz adattassék; kétlem is, hogy elküldetett volna valósággal" **).

Kétlem én is. A levél gúnyirat akart lenni, Europa színe előtt Ferdinandhoz intézve, s kihívás formájában azért, hogy az iró fejdelem a merész, elszánt kihívónak képében tünjék fel a közönség előtt, versenytársa a több mint óvatos elutasítóéban. Háború, kivált polgári háború idejében sok mindenféle okiratok kovácsoltatnak a hadviselő felek kanczellariáiban. A bécsi államlevéltárban még ma is őriztetik eredeti példánya egy állítólag Prágában 1528. szent Egyed napján kelt és Szolimánhoz intézett levélnek, mely Ferdinand királynak s Cles Bernát trienti bíbornok-püspöknek ügyetlen kéz által utánozott aláírásával van ellátva, s melyben az oklevél-koholó adót igértetett Ferdinanddal Szolimánnak, hogy gyülöletessé váljék a nemzet előtt, mely akkor még vonakodott „adó-adóvá" (adó-fizetőve) válni, minőnek utóbb Konstantinápolyban czímezték.

*) Katona, hist. crit. XX. k. 452—457. ll. Kelet nélkül mind itt mind Verancsics papirosai között; de a kelethely kétségkivül Lippa, s a kelet ideje valószinüleg az 1529-diki év első napjai.

**) Megjegyzem, hogy e levél két különböző fogalmazatban találtatik Verancsics irományai között.

VERBŐCZI ISTVÁN

ÉS

VERANCSICS ANTAL.

(Adalékok a XVI-dik század politikai és irodalmi történetéhez.)

I.

Frangepan Ferencz, Zápolyának a lengyel királyi udvarnál követe, 1528. januárius 23-án Petrikowból ekkép irt Verbőczi Istvánnak, Zápolya kanczellárjának: ‚Nem győzöm eléggé csodálni, mit akar a ti veszélyes, átkos hanyagságtok, melyhez ti, különben vajmi bölcs férfiak, oly következetességgel ragaszkodtok, mintha az volna véleményetek, hogy semmit sem tudnotok arról, mit mások rólatok végeznek, abban áll a fő államböleseség, a fő boldogság. Én már annyi izben adtam leveleket a királyi felséghez, adtam tekintetes és nagyságos uraságodhoz, kinek tiszte volna azokra válaszolni; én annyit könyörögtem, esdekeltem, rimánkodtam nektek, annyit róttalak, szidtalak benneteket, hogy miért nem viseltek gondot ügyeitekre, tinnen, tinnen, tinnen ügyeitekre, melyeket mi itt képviselünk, hogy miért nem tudatjátok velünk, magatok, saját magatok érdekében, mit művelők vagytok, mint folynak dolgaitok: de mind hijába. Mi legyen oka e gyáva hanyagságnak,

nehéz felfognom. Gyanítom mégis, hogy egyik e kettő közűl: Ti t. i., kiket én nem akarok fából, kőből gyártottaknak tartani, de kiket talán oktondiaknak kell mondanom, vagy nem biztok bennünk, s vélvén, hogy árulókká válunk, mihelyest ügyeiteket tisztán látjuk, ezekről semmit sem akartok velünk közleni; vagy pedig — tekintetes és nagyságos uraságod engedelmével legyen mondva — fogalmatok sincsen arról, mint szoktak országos ügyek államférfiak között tárgyaltatni. Ha az első áll, méltánytalanul bántok velünk. Mi annyit fáradoztunk, annyit izzadoztunk, annyit költekeztünk eddig értetek; mi annyi ellenséget lázitottunk magunkra, vizen, szárazon annyi veszélynek tettük ki magunkat a ti érdektekben, — s tőletek ez volna érte a fizetés? Egyebet érdemeltünk. Mert nem szabad ugyan magunk ügyében itéletet hoznunk; de annyit mégis irhatok: mi urunknak, király ő felségének, se itt, se másutt nem voltunk kárára, de csúfjára sem, hanemha mennyiben ti ebbeli hanyagságtok által bennünket mindenki előtt csúffá tettetek. És részemről mégis ilyetén gyanakodásban akarom eljárástok okát látni, mert erős dolog volna, feltennem rólatok a második okot. Felséges urunk ügyei itt roszul állanak, igen roszul. Az urak nagyobb része Ferdinandhoz szít; segédet ne várjatok innen. Ferdinand követei sürgetten sürgetik, hogy még azon lengyelek is, kik már jelenleg szolgálják királyunkat, hivassanak vissza jószágveszteség büntetése alatt. Fognak-e czélt érni? nem tudom; én ellenezni fogom szerényen és szerénytelenül; de arról és annyiról meg lehet győződve uraságod: ezek itt megannyian kétségbeestek urunk jövendője iránt, s Ferdinandhoz pártoltak. És mindez azért történt, urunk ügyei — bármit mondjanak mások — azon egyetlenegy ok miatt jutottak tenkre: mert Ferdinand követei, kikhez minden harmadik, negyedik nap királyuktól új-új futár érkezik levelekkel, itt csodálatos dolgokat hirdetnek a mi királyunk megveretéséről, Bodó Ferencz úr fogságba eséséről — mely bár ne legyen valo — és annyi

egyébről, mik ha igazak-e, hamisak-e, nincsen tudomásunkra. Mondják, hogy Radics az ő felekezetökhöz állott; hogy a mi királyunk ide s tova bujdosik nehányad magával; hogy már nyomában vannak, kik őt — mit Isten távoztasson s ellenök fordítson — maholnap kezökre kerítik. Igaz-e mindez? kérdezik tőlünk a lengyel urak. S mi mondjuk ugyan, hogy lehetetlen, hitelt adnunk e híreknek: de nincsenek leveleink, melyekkel e hijábavalóságokat megczáfolhassuk. Leveleket költeni pedig, ahhoz nincsen kedvünk, mert egyszer, kétszer czélt érhetnénk ugyan e fogás által, de harmadízben már nem; s végre legvalóbb állitásaink sem találnának hitelt. És hogy őszintén szóljak: nem bánom, ha szegénynek tudnak noha nagy czímet viselek, de nem akarok hazugnak tudatni. Gondoskodjatok ezentúl jobban ügyeitekről, nagyobb éberséggel, mint eddiglen; fenmaradástok forog kérdésben. Én, ha Magyarországból örökre kizáratom, találok ezer helyet, hová magamat megvonhatom, hol, mint eddig, szegénységben és nyomoruságban élhetek (a követ ferenczes volt), mit osztályrészül választottam magamnak. De titeket, ha onnan kiszorultok, talán nem fognak örökségeitek, hivatalaitok Magyarország határain túl kisérni. Gondoljátok meg az Isten szerelmeért, hogy Istenben, jogban csak az éberek, csak a munkások lelnek támaszt. Urunkon, a királyi felségen nem csodálkozom annyira, rajta csak sajnálkozom, mert a mily tömkelegbe ő került, abban könnyen megfeledkezik azokról, melyekre én uraságodat e levelemben figyelmeztettem. De neked, uram, ki ő felségének oldalánál vagy, neked inkább kellene a közgondokat sziveden viselned. Bocsássa meg uraságod, ha irásközben netalán kicsapongtam: elkapott a méreg, mely hébekorba ezen hanyagságtok miatt azt sugallja nekem, hogy becsületes ember ovakodjék, tőletek nehéz ügyben valamely fejdelemhez követül küldetni, mert csak szégyen gyalázat leszen jutalma. Ajánlom magamat tekintetes és nagyságos uraságodnak. Éljen kivánságához képest minél boldogabban. Ha nincsen pénzetek

futár fizetésére, fordítsd uram e czélra, mit különben szombati nap ebédre s vacsorára fognál fordítani: hiszen az nap kis pénzen vett kenyérrel és ingyen merített vízzel is beéred.'

A mi követünk éles tollal szeretett irni. A született nagyúr gőgje és a kolduló barát cynismusa egyiránt érzik ki a levélből. Hasonlatos leveleket, — csakhogy kevesebb volt bennök az epe s több a szeszély — irt nehány évvel később Rómába a bíbornokoknak, mikor mentségére kell vala kelnie egy bajosan menthető dolognak: a Zápolya által a mohácsi mezőn Szolimán jobbjára illesztett csóknak, melyért János királyt és párthiveit átok alá fogta a vatikán.

II.

Verbőczi Lengyelország határszélén a Homonnaiak urodalmaiban időzött királyi urával, midőn Frangepan felebbi levelét vette; Bebék Ferencz ekkor szedte el tőle Tornát, a minap nyert fejdelmi adományt. Ezen körülmény talán múló perczig zsibbasztólag hatott buzgalmára, melyben egyébiránt valamint magánpolgári becsületességében, hosszú életén át nem volt hézag. Ha ehhez még hozzáadjuk bokros ismereteit, mind a cánoni és császári mind a hazai jog mezején, s bámulatos szónoki képességét, a ciceroi vir bonus, dicendi peritus egyik mintapéldányát vélhetnők magunk előtt látni. De ha államférfiúi működését veszszük szemügyre, minden lépten nyomon a rövidlátás és nyegleség megdöbbentő jeleivel találkozunk, a gyásznak, mely az ország fölébe volt jövendő, első rendbeli tényezőivel. Ő az elbizottság maszlagával tartotta jól a nemzetet oly korszakban, midőn ezt nyomorúságának érzetére, bünbánó magábaszállásra kellett volna birni; ő botor volt hinni, hogy a gravitatói súlyt kénye kedve szerint a nemzet egyik osztályáról a másikra helyezheti, s hogy a kormányt, az urak elkerülésével, az urak ellenére, első sorban vagy épen kizárólag a nemességgel vitetheti, azon nemességgel, mely politikai

erkölcsiség dolgában vajmi kevéssel volt tisztesebb az uraknál, s mely politikai belátás dolgában még valamivel rövidlátóbb volt mint maga Verbőczi; ő, az egyszerü ugocsai nemes, a soha fegyvert nem öltött ‚notarius‘, utóda vágyott lenni a Zápolyáknak, a Perényieknek, a Báthoriaknak a nádori méltóságban, balgán megfeledkezvén arról, hogy a nádor nemcsak első birája az országnak, hanem egyszersmind fővezére a hadaknak, s hogy közbenjárásának korona és nemzet között csak dynastiai állása adhat súlyt. A hézagot holmi nyegleségek által vélte kipótolhatni; az által például, hogy magát a nádorság kiáltó félreismerésével a nemzet nádorának és ‚szolgájának‘ irta. Mily dőre gondolat lett legyen Verbőczit nádorrá tenni maga Zápolya megismerte, midőn ignorálván a bitorlást, őt a mohácsi vész után kanczellárrá nevezte, s nádort a lindvai Bánffiak nemzettségéből adott híveinek. Az új kanczellár egy ideig nagyocska befolyással volt a külügyekre, de miután politikai láthatára ez irányban is keskenynek, eljárása visszásnak mutatkozott, rövid idő mulva — ha a török viszonyokat kifogjuk — csak külső tanácsosa volt a királynak; a belső tanácsosok, azok, kik valósággal vitték a külügyek kormányát, kivált Laski és Utissenics, Brodarics és Frangepan, Statileo és Verancsics voltak. Az utóbbinak nem annyira politikai mint irodalmi munkásságát, s ezt is csak részben, akarom e helytt megismertetni az olvasóval.

III.

Vrancsics Antal, mint magát ifjabb éveiben, Verancsics Antal, mint magát később, hogy nevét könnyebben ejthesse ki a magyar, irá vala, született 1504. május 29-én Sebenicóban. Ősei Bosniából, midőn a tartomány török járom alá került, Horvátországba menekültek, honnan a tengerparthoz szállván le, a nevezett dalmát várost választották tanyául magoknak. Velencze, melyet Sebenico ekkoron uralt, nemesekül ismerte a

Verancsicsokat, s ezek csakugyan a város tisztesebb, műveltebb lakosaihoz tartoztak; az olasz polgárisodás, mely akkoron mint jelenleg az ádriai tengerparton virágszőnyegkint szövődött a szláv alaprétegek fölébe, atyját, Ferenczet, által meg általhatotta. Vele halálaiglan olaszul levelezett a mi Antalunk, ki egyébiránt, mert anyja Statileo Margit, Statileo Mihály traui polgár leánya, inkább szláv ajku lehetett, anyai nyelvének az illírt mondja: ,én tudniillik mind a magyar nyelvet magaménak mondhatom, melyet a többiek mellé tanultam, mind az illírt, mely nekem anyai nyelvem' *). Még kisded korában Trauba küldték anyjai nagybátyjához Statileo Jánoshoz, kitől első oktatását nyerte, de midőn ez rokona, a szintén traui születésü, és Ulászló udvarában Bakácscsal versenyzett Beriszló Péter veszprémi püspök ajánlására Magyarországban nyert alkalmazást, visszakerült Sebenicóba a szülői házhoz, s itt a deák és görög nyelvek elemeibe avattatott Elio Tolimero által, kiről egykorúi úgy vélekedtek, hogy catullusi ,venustas' ömlik el versein. Tanítványa egyébiránt ennek titkait nem leshette el tőle, mert a tiz éves gyermeket már Magyarországon találjuk, hová nagybátyját, Statileót, ki neki imént a scardonai káptalannál kanonokságot szerzett, Beriszló Péterhez követte, itt mintegy növendék-peculiumul a somogyi főesperességet nyerendő **). Beriszlót Veszprém főpapi székén Ulászló Dalmát-, Horvát- és Tótországok bánságával is feldiszítette. A püspök a bánságnak nemcsak diszét kereste; a mily önző volt Bakács, oly áldozatra-kész levén Beriszló, éveken át erős karral oltalmazta a törökök ellen a végeket, pénzsegélyt a szentszék nyujtván neki e czélra.

---

*) ,Quippe qui et linguae hungaricae compos sum, quae mihi est accessoria, et illiricae, quae genuina est atque vernacula.'

**) Tudom, hogy Antal, öcscséhez Mihályhoz adott egyik levelében (Katonánál XX, 1322. l.) irja magáról: „In Hungariam adulta jam aetate adductus"; de az itt következő: „én jó részét ez dolgoknak szememmel láttam," az adultus szó alatt csak serdülő, nem felserdült kort enged velünk értetni.

1515., midőn Antal hozzá Veszprémbe érkezett, a pórháború zajlott az országban. Mint a korona egyik főtiszte ő is felparancsoltatott Dózsa és czimborái ellen; a gyermek Verancsics vele volt a bodrogi táborban, s elszörnyűködött a ráczok kegyetlenkedésén, kiket az urak a pórok ellen küldöttek, s kik oly remény fejében, hogy „az urak Nagyszegedet adnák nekiek kobzásra szolgálatjokért“ Dózsaékkal versenyeztek az iszonyatosságokban. „Meges egy kevés helyen — irá negyven évvel utóbb krónikájában — az ráczok dolgát hozom elé, kit tikegyelmetek meghigyen: én jó részét ez dolgoknak szememmel láttam. Ez ráczok az időben annyi vérontást, dúlást, fosztást tőnek Bácsmegyében, Bodrog vármegyében és egyéb tartományokban, annyi szegén népet, apró gyermekeket, leánzókat, asszonynépeket, firfiakat vágának le, hogy az Erodes király ideiben lett ismeg olyan nagy vérontás. Mert én szememmel láttam az dúlott morhát, láttam, hogy az gyermeket kivágták belőle. Mert mint Erodes király ideiben, az ráczok az gyermeket lábánál fogva felvetették, tiz darabot is csináltak benne.“ — A magyar akademiának b. Eötvös József által életbe léptetett, s közvetlenül az ő vezérlete alatt működő történelmi választmánya máris sajtó alá bocsátotta e krónikát, mely az 1514-diki pórhadat más, habár nem kevésbé gyászos világitásban fogja láttatni, min Istvánffi és társai. E helyt csak annyit akarok megjegyezni, hogy Verancsics, mint hű unokaöcscse Beriszlónak, ki Bakácscsal folyvást ellenségeskedésben állott, a kuruczhadnak gyilkos elfajulásaért a felelősséget kivált Tamás bíbornokra s az urakra hárítja, „kiknek bíne vala, hogy az szegínsíget így felköltvén, meg nem tudák őket szerivel vezérleni arra, a mire őket inditották vala“; s hogy roszul elfojtott sőt ki-kitörő nehezteléssel és megvetéssel említi, urak és nemesek mint állottak boszút veszélyökért az öszves pórságon. „Végre egy Rákost títete László király — így ir — kire mind az egész Magyarország felgyülének Budára, az Rákos

mezeire, mind urak, nemesek, érsekek, püspekek, hogy mivel az községet ez feltámadásaért igen sonyorgatják. Az Rákos mezein akkoron végezik, hogy az jobbágy rabja legyen az nemes embernek, és földről ne legyen szabad elmenni, hanem birja az ura vele, mint rabjával. És hogy száz pénz ára kentöst feljebb ne viselhessen, — e végzésről törvénytárunk semmit sem tud — és töhb efféle nagy sok nehézségeket reájok, ki mind Isten ellen vala, megszerzínek . . . . . . Mikoron immár az dolgot az Rákoson elvígeztik vóna, akarának az vígezíst megirván, által Budára felvinni. Holott sokan az nemes nípek egy hajóban által akarának az Dunán menni. Azonban az Ur Isten egy nagy ködet hertelensíggel ereszte reájok, úgy hogy nem kezdnek vala az Dunán látni, hogy ha alá vagy felmennek vala. Az révészeket verni kezdik. Azonban a víz az hajót aláötti Szentfalva felí Pestnek felőle az molnokra (malmokra), és ott az egyiken által az hajó akada, megálla és mindjárást elburúla, és az hajóban való nép két személylyel, Kalanday Gyergygyel és Vidffy Ambrussal, — nógrádi alispán korában Mátyás VI-dik végzeményének kiadója — kik fő választott kevetek és erre furdalók valának, mind a szerzísekkel az Dunában veszínek, senki közülek ki nem szalada. Az szerzíst osztán más emberek beszílik be László királynak.“ E hang nem a Verbőczi hangja, ki hármaskönyvét épen a pórháború után rekesztvén be s terjesztvén az országgyülés elébe, a jobbágynak akkori kivételes helyzetét munkája által állandósította; e hang élesség dolgában tetőpontját éri, midőn említvén a sarnói ütközetet, melyet a király s az urak hadai Szinánbeg szendrői szandzsák ellen veszítettek, szól ekképen: „Szinánbeg az fegyvereseket, mint egy barmot ugyan elhajtatá; tíz terek mondják, száz fegyverest hajtott előtte. Ilyen szerencsátalan lőn az had az magyaroknak. Oka penig e vót az Úr Istentől: mert az községet körmes bestiáknak nevezik vala, az ő testeket Sarnó alatt az bestiákkal megetette.“

IV.

Mondottam, hogy Verancsics tiz éves volt a pórháború kitörésekor. Ilyes események korán érlelik meg a szemlélőt. Midőn hat évvel később a törökök nem gondolván a fegyverszünettel, Beriszlót Korenicz és Bihács között véres ütközetben megverték és megölték, a tizenhat éves Antal érettségének érzetében restellette a fenyítéket, mely alá őt Statileo, akkoron felső-örsi prépost s Lajos király titoknoka voná vala. Ezen fenyiték emléke, mely, úgy látszik, a józan fegyelem határain túllépett, s általában a zordonság, melylyel gyámatyja utóbb is iránta, a már rég emancipált teljeskoru férfi iránt viseltetett, iratá vele még 1555. február 6-án Konstantinápolyból testvérének Mihálynak: ‚A jó elméket segiteni kell és a nemesb érzelmüeket szabadabban kell nevelni, nem mint bennünket nagybátyánk Statileo nevelt vala, kiket ő halálaiglan s a mi öreg korunkig nyomorgatott és homályban ügyekezett tartani. De most már nyugszik az Úrban, s mi adjunk hálát az adományokért, melyeket vettünk, Istennek, és nem az embereknek‘ *). Ilyesek levén Statileo nevelési maximái, ki egyébiránt hébekorba legalább a múzsákkal szeretett nyájaskodni — példa reá szülővárosa védszentének életrajza: ‚Vita di s. Giovanni Ursino‘, mely az ő költségén jelent meg nyomtatásban, — nem csoda, hogy Verancsics szivéből örvendett, midőn a nagybátya

*) Ezen levél, melyet Verancsics Statileo halála után irt, midőn a zsarnok nagybátyától őt jó-rosz már egyiránt nem érheték, melyben az ötvenegy éves férfiú hoz itéletet, ki most maga is ifjabb rokonainak gyámja volt, s ki ennélfogva csak a zordonságot, nem a szigort roszalhatta, sokkal többet bizonyít, mint Antalnak Gyulafehérvártt 1540. mártiusban Mihályhoz adott levele, mely — úgy látszik — azért iratott, hogy Statileo szeme elébe kerüljön, kinek haragját a levéliró ezáltal is lefegyverkezhetni vélte. Magában értetik, hogy Statileót mindemellett nem kell épen Saturnusnak tartani, ki öcscseit örömest felfalta volna, s hogy a grávis öreg nem gyönyörködhetett az ifjukor ledérségében.

őt, ötven aranynyal egy évre, Páduába küldte, iskolai tanulmányainak a hires egyetemen folytatására és befejezésére. S egy ideig csakugyan itt találjuk Antalt, de Statileo, kit 1526-ban Lajos király óbudai préposttá nevezett, öcscsét csakhamar visszaparancsolta, előbb Bécsbe, majd magához Budára, talán mert módját nem látta az ifju vér hullámzásait a távolból ellenőrizni, talán mert az országnak őt is bukással fenyegető cataclysmusában a költségeket sokallotta.

Annyi bizonyos, hogy alig ragadta magához a főhatalmat Zápolya, midőn Verancsicsot már szolgálatában látjuk, mint egyik titoknokát; s hogy midőn 1530-ban Roggendorf Budát vívta, Verancsics benn volt a várban királyi ura melett, ki neki e tájban — Statileo már erdélyi püspök levén — az óbudai prépostságot adományozta; ezentúl tisztelendőnek és főtisztelendőnek czimezték őt ittbenn és odakünn, ámbár áldozárrá csak számos évekkel utóbb szenteltetett. Ebbeli előmenetelét nemannyira nagybátyjának, mint Brodarics István szerémi püspöknek köszönheté, ki Ferdinandtól, még ennek királylyá koronáztatása előtt Zápolyához állott, s ki épen oly szolgálatra-kész, oly nyájas volt mindenki iránt, a mily marczonának szeretett talán még inkább látszani mint lenni Statileo. Valamint utóbb Zríni Miklós, a bán és költő, magát „mind magyarnak mind horvátnak“ érzé: ugy érzé magát a mi Verancsicsunk, mindamellett hogy dalmát eredetét ezentúl is fennen hirdeté, ekkor már magyar állampolgárnak, nemcsak mert ifjuvá, férfivá magyar földön fejlődött, mert ennek fejdelmét szolgálta, hanem azon viszony emlékénél fogva is, mely szülőföldjét századokon át a magyar koronához füzte. Fényes tehetségei nem sokáig maradhattak rejtekben. Alig volt huszonhat éves, s már követül küldetett Zsigmond lengyel királyhoz, követül három izben a bosniai beglerbéghez, két izben a velenczei signoriához. 1531. s 1532-ben VII. Kelemennél találjuk Rómában, hol az olaszul, mintha olasz volna, beszélő ifju

dalmata a szent collegium több tagjainak figyelmét voná magára. Visszajövet háromszor egymás után Lengyelországba ment ismét követül; majd újból Rómába III. Pál pápához; majd Párisba, Westminsterbe, Bécsbe, Ferencz, Henrik, Ferdinand királyokhoz; az elsőhöz két ízben. 1536-ban őszszel haza került a harminczkét éves férfi, tapasztalásban gazdag, mint csak kevesen János király udvarában; ismeretekben gazdag, mint akkor Budán, Nagyváradon, Gyulafehérvártt, János király kormányának székhelyein senki.

V.

S ismeretei nemcsak az államviszonyokra vonatkoztak: lánglelke a polgárisodás, a továbbfejlődés mezején megragadott mindent. Ő egyike volt a forrás, pezsgés e százada legfényesebb képviselőinek. A hullámok tudnivalóképen sehol sem emelkedtek oly magasra, mint a hitvallási mozgalomnak zajló tengerén: a mi Verancsicsunk nem maradhatott hideg néző; sympathiái csakhamar meg voltak nyerve a mérész gályának, mely a wittenbergi reformátorok sorsát vitte az örvény felett. Magában értetik, hogy a haladás hevében is mérsékre és harmoniára törekvő lelkülete, hogy kényesebb izlése őt közelebb hozták Melanchthonhoz, mint Lutherhez, kitől egyébiránt az előtte mindig quantitas incognita maradt német nyelv is elszigetelte. Midőn Alberto Fortis a mult század nyolczadik tizedében a Verancsicsok sebenicói levéltárát átvizsgálná, Erasmus Rotterodamusnak egy levelét is találta a kincsek között, mely Antalhoz volt intézve, s mely, úgy látszik, Sebenicóban maradt, midőn innen a többi irományok Magyarországba kerültek; noha az is lehetséges, hogy a bárgyuság ott vagy itt elsikkasztotta; a Verancsics által Melanchthon dicsőitésére irt epigrammát hasonló sorstól a versgyüjtemény rámája menté meg, melynek részét tette, ámbár ezt is jámbor de bárgyu kéz a magasztalt személy nevének kitörlése által ügyekezett érthetlenné tenni. Ide irom a

versezetet, úgyis mint a szerző deák költeményeinek egyik példányát:

De imagine Philippi Melanchthonis.

Ora Melanchthonis pinxit Dürerus ad unguem:
Solo animo, motu, voceque imago caret.
Frontis at expressit tanto splendore vigorem,
Divina ut possis dicere mente virum.
Namque oculi, cervix, facies et denique tota
Illius hac muta vivit in effigie.
Quodque animo, motuque caret, nec fatur imago,
Absolvit nondum nobile pictor opus.

Hajlama a reformátióhoz iratá Verancsicscsal, midőn az 1534-dik nyáron Ferencz franczia királyhoz követül mene, végrendeletébe e sorokat: ‚Nekem, ha meghalok, fényes temetést senki se rendezzen, érettem misét senki se mondjon. Pénzemből segítsetek a szegények kórházán. Én megelégszem, ha elnyugodhatom az Úrban' *). S ezen hajlam még tizenöt évvel utóbb is megvolt benne, mert 1549. julius 15-én Gyulafehérvárról ekkép ir Pomarius Keresztélynek: ‚Leveled végén bajaidat emlegeted, melyeket egynémelyektől az evangyeliom miatt kell elviselned. Erre csak annyit mondok: tartsd dicsőségednek, hogy méltónak találtattál Krisztus nevéért szenvedni. Aztán, nem vagy magad: szenved veled számos választott, kik egész nap ostoroztatnak a valóság miatt. De Isten, ki hív marad igéreteihez, nem fogja az övéit elhagyni, s azokat kétségkivül megkoszorúzandja, kik derekasan harczoltak. Ehhez képest, miután a pályára kerültél, úgy szaladj, hogy utólérjed az illetőket, úgy küzdj, hogy tied legyen a babér, s ne félj azoktól kik a testet megölik. Ezen út az élethez vezet, halált nem ismer. Isten veled' **).

*) Mihi, si moriar, pompas sepulchrales aut missas fieri nolo ullas. Hospitale pauperum juvetur. Ego contentus ero, si in Domino moriar.

**) In calce epistolae calamitates tuas lamentaris, quae tibi a quibusdam propter evangelium irrogantur. De his hoc solum dixerim, ut glorieris quod dignus

Hiba volna mindazáltal innen következtetni, hogy még húsz évvel később is, midőn már Magyarországnak főérseke volt, szive rejtekében a reformátióhoz szított. Meglepő ugyan, hogy a már tizenhat éves főpap, a már húsz s egynehány éves áldozár*) még mindig nem mondott misét; hogy Draskovich György pécsi püspöknek, ki őt e miatt megrótta, válaszolá: miszerint egészsége romlásával Konstantinápolyban a keresztyénségnek békét szerezni olyas áldozat, mely felér a miseáldozattal; s hogy végre is az első misét 1569. december 5-én csak kényszeritve mondá — ‚kénytelenítettünk misét mondani, mely valóban az első volt részünkről' **) mert a nuncius azzal fenyegetődzött, hogy máskülönben nem fogja őt a szentszék az érsekségben megerősíteni. Ezen vonakodás azonban, ha nem csalódom, csak némi áhítatos szeméremnek, némi lelki idiosyncrasiának — ha e szó itt helyén van — lehetett eredménye: a reformátorok irányávali közösség már fel volt bontva. Tudnunk kell ugyanis, hogy igen sokan, kivált az egyházi renden levők közül, a reformatió elveinek minél szélesebb alapon ohajtottak diadalt mindaddig, mig remélhető volt, hogy ezen elvek egyházi szakadás nélkül fognak életbe

---

factus es pati pro nomine Christi. Neque enim solus is es, patiuntur tecum et alii electi multi, totaque die flagellantur propter veritatem Deus tamen, qui in suis promissionibus fidelis est, non deseret suos, eosque procul dubio coronabit, qui legitime certaverint. Igitur postquam productus es in stadium, sic curre, ut comprehendas, sic certa, ut bravium consequaris, et nihil timeas eos, qui corpus interficiunt. Haec via ad vitam ducit, mortem non habet. Vale.

*) Verancsics legújabb életirója hibásan állitja róla, hogy 1550-ben december 8-án lett áldozó pappá. Az oklevél, melyre hivatkozik, arról semmit sem tud. December 8-án kelt ugyan, még pedig 1551, nem 1550 (datum feria tertia in festo conceptionis beatissimae virginis Mariae) de azt nem mondja, hogy Verancsics az nap, vagy épen egy évvel azelőtt szenteltetett fel áldozárrá, hanem mondja ezt: „ipsum ad sacros clericorum ordines usque ad gradum presbyteratus inclusive in hac ecclesia nostra cathedrali (albensi transsylvana) annis superioribus promotum et ordinatum fuisse testamur." Az időnek e határozatlan megjelelése kissé különös.

**) Coacti sumus celebrare missam, quae revera contigit nobis prima.

léptethetni. Midőn e remény meghiúsult, midőn Trientben az anathema esto kimondatott, kötelességöknek tartották inkább legbuzgóbb vágyaikról lemondani, mint még részökről is öregbiteni az egyház alapfalában tátongó rést. Aztán, mit Lamartine napjainkban magáról mondott: ‚én sokat utaztam, jobbról balra, balról jobbra a religio és politika mezején,' — azt mi Verancsicsról is elmondhatjuk, ki szintoly ‚impressionabilis' volt mint amaz, de kinek érzelmein és cselekedetein, azonkép mint amazéin, életének legkülönfélébb szakaiban is a humanitás aromája érzett meg mindenha. Innen van, hogy a magyar katholikus egyház primási székén is eretnek-üldözővé úgy nem lett, mint nem lőn soha azzá császári ura Maximilián, kinek eljárása a vallási ügy körül éles ellentétet képez Rudolf és a két Ferdinand eljárásával. Fennmaradt egykét dorgáló levele az érseki urodalmakban székelő lelkészekhez, de ezeket is vagy azért irta, mert a Draskovichok s a Telegdiek nem hagytak békét neki, vagy talán épen azért, hogy dorgálásai által őket sulyosabb csapások elől, melyeket különben mások reájok fogtak volna mérni, megóvja.

VI.

A Melanchthonra irt epigrammában elragadtatással szól Dürerről, a nagy festőről; Terpsichore, egy rokon müvészet múzsája őt hasonló elragadtatásra gyúlasztotta. Fennmaradt Pietro da Carthaginehez, a nagynevü spanyol orvoshoz, és Zápolya szolgálatában állott diplomatához intézett olasz sonettója, mely a táncz plastikáját könnyü kézzel fűzi versekbe, s melyet vétek volna ide nem irnom:

Non sei terreno spirt', alma gentile,
Che si leggiadra div' in danza godi,
O, Pietro da Carthagin', à cui sodi
Dona verd' honor' e valor non vile.

O che cangiar de pass' in vario stile
I' vidi, quai tu cogl', e piegh', e innodi,
E poi risogl', accort', e spieghi, e snodi,
Volgendo dolce div' in bel monile.

N' ella leggiadra men se mov' in danza
Con gir veloc' e saggi', ardita e pronta,
Più atta in danzar ch' in correr Atalanta.

E contrasta con voi, ma non v'avanza,
Pur ove voi vestigi' ed essa imprenta
Di perl' e fior' assai terra si vanta.

Nekem úgy látszik, hogy e költeménynek belső becse is van, értékén kivül, melylyel a müveltségi történészet szempontjából kell birnia azon körülménynél fogva, hogy ime egy magyar krónikairó, a magyar főpap helyet fog a cinquecenti-k között, oly sonettóval, mely a tánczot, s gondolom nem a frigyes szekrény előtti tánczot dicsőiti. A tárgy rokonságánál fogva álljon itt egy másik olasz költeménye is, melyet különben kirekesztőleg deák versezetei között találunk, s mely a mi Verancsicsunk forma-érzékét tanusító ‚madregale‘:

Si tolta è la speranza,
E si in me cresce ogn' hor il gran disio,
Che mai pace non trovo al viver mio.
O, crudel vita, o dispietata morte!
L' una m' adduce in sin' al ultima hora
L' altra non vol' ch'io mora.
Cosi la vita è ria,
Cosi la morte è pia,
Ma la sua gran pietade
È istessa crueltade,
Che mi tien vivo à si malvaggia sorte,
Tal che potria ben dire
Chi scorge il mio martire:
Che maggior male se trova del morire.

Az irók olvastatni akarnak, költők nem költők egyiránt. János udvarában többen voltak, kik olaszul értettek, de — képzelem — kevesen, kik a sonettók s a madregalék szépségeiben

gyönyörködtek volna. Bembo ugyan olaszul levelezett Brodaricscsal, de ottave rimeit alig ha közlötte vele; s Verancsics is, gondolom, eléglé, ha deák elegiái számára nyerhette meg pártfogójának helyeslését. Statileo előtt épen titkolni kellett a szerelmes múzsa e műveit; ő Zápolyát egy ízben felhivta, foszsza meg Antalt az óbudai s az 1535 óta szintén általa birtokolt gyulafehérvári prépostságoktól, mert a gonosz öccs gyengéd viszonyban áll bizonyos ‚Orsolyá'-val: a ‚diva danzá'-nak aposztrofálása hasonló valamire birhatta volna a nagybátyát. Félek, hogy Verancsics magyar ismerősei közűl eredetiben e költeményeket csak Batthyány Orbán olvasta, ki ifjuságában nehány évet Olaszország egyetemein töltött; a barátság, mely őt e különben véle épen nem rokonlelkü úri emberhez fűzte, csak a kettejökkel közös olasz müveltség kötelékében állott, úgy látszik. Jellemzetes, hogy Verancsics olasz verseit nem mondhatni üres concetti-nek, azok a költői hivatás félreismerhetlen jelenségeit viselik magokon, holott deák versezeteiről ezt nem állithatni.

VII.

De ha kedvesek voltak a szépmüvészetek Verancsics előtt, mégis nyájasabban semmi sem mosolygott neki, mint a történetirás borostyána. Paolo Jove, a nagynevü nocerai püspök, kinek negyvenöt könyvre terjedett historiája az 1494-en inneni eseményeket tárgyalta, s akkor közkézen forgott Europaszerte, őt hasonlónak merésére buzditotta. Korának történeteit, de csak Magyarországra vonatkozólag, készült részletesen megismertetni, a ‚birodalom hanyatlásától', mint mondja, azaz: Mátyás halálától az ellenkirályok korszakáig, ennek összes peripetiáit is idetudva. A nagyváradi békekötés után, midőn annyi öldöklő évet elvégre egy jobb korszak igérkezett felváltani; midőn remény volt, hogy szükség esetében a keresztyénség öszves fejdelmei fogják János királyt a Porta ellen támogatni: ekkor látott évek

óta dajkált tervének kiviteléhez Verancsics, s János halálaig, midőn ama remény már rég elpárolgott s az ujabb korszak már nem mutatkozott jobbnak az előbbinél, erélylyel volt munkás e téren: ‚Midőn e gyászos és gonosz időszak eseményeit — irá nehány nappal a király halála előtt Verbőczinek — menyire elmémtől és csekély tudományomtól kitelik, papirosra vetem, tudni kivánom ezen Majlát- és Balassa-féle összeesküvés egész sorozatát, hogy mumkámban s ennek hitelességében ne legyen hézag‘ *). E tájban fejezte be két könyvre osztott historiáját: „de apparatu Joannis regis contra Solimanum caesarem in Transsylvaniam invadentem,“ melyhez toldalékul értekezését „de situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpinae“ irta, s melyet eddig csak hézagosan birtunk, de melyet a Monumenta Hungarica második kötetében, nehány lap kivételével teljesen, s nem másolatból mint Kovachich, hanem a szerző eredeti kéziratából bocsátott közre az akademia történelmi választmánya. Ha meggondoljuk, hogy Bonfini, Ranzanus és Tubero munkáik ekkor még kéziratban hevertek, mert az elsőnek decasai, s pedig egyedül a három első, csak 1543-ban, a másodiknak ‚rerum hungaricarum epitoméja‘ csak 1558-ban, Tuberónak commentáriusai pedig épen csak a XVII-dik század elején láttak első ízben világot; hogy továbbá Galeottus Martius könyvecskéje „de Matthiae Corvini egregie, sapienter, jocose dictis ac factis“ ekkor szintén még kéziratban lappangott: nem fogjuk Verancsics itéletét szerfelett szigorúnak találni, ha egy részről kronikáink hitelességét védvén a külföldi irók ellenében, más részről azokat szerfeletti sovanyságról vádolja, — ‚a bőség hiányzik, mert ilyesmivel senki sem gondol, holott

*) Quum res hujus calamitosissimi et vitiosissimi temporis — quantum ingenii ac eruditionis mihi est, mando litteris, seriem tantúmmodo conjurationis hujus Majladinae ac Balassinae scire desidero, ne quid operae atque operi meo hujusce rei desit veritatis.

a haszontalanságokat szépen ápolgatjuk‘*), — s ha ismét más helytt nem minden boszuság nélkül megjegyzi: ‚ezen nép tetteinek emlékéről épen nem gondoskodik, ha kifogjuk az énekeket, melyek amúgy hevenyében készülve, csak a lakomáknál danoltatnak, hogy ingerül szolgáljanak a vitézségnek s az ivásnak egyszersmind‘**). Ha Verancsicsnak felebb említett historiai dolgozatait összehasonlítjuk, nem mondom Thuróczival, de magával a nagyobbra törekvő Bonfinival és társaival, úgy fogjuk találni, hogy azok a történetirás jóval magasabb fokán állanak. Egy az: itt nem Liviust majmoló iskolamesterrel van dolgunk, hanem müvészszel, ki Liviust érti, ki ennek szépségeit érzi, s közűlök egynémelyiket, még a szófüzés palástjának olykor-olykor a nehézkésségig gazdag redőit is reproducálja; — aztán látni való, hogy ki e dolgozatokat szerzette, az maga is államférfiú volt, azon államé, melynek történetét irta.

Szintén még 1540. előtt készült el a Nándorfehérvár bukását tárgyazó dolgozat, melyet a Monumenta Hungarica között vett első ízben az olvasó; valamint a szándéklott mű egész bevezetése a magyar rendek czélzatairól Mátyás király halálakor. A müvészet kivánalmai itt is megismerést érdemlő mértékben kielégitvék, s az utóbbi czikkelyt még sajátságos élesség is jellemzi; igen ajánlatos tulajdona a történetirónak, ha kellő mértéket tud tartani a fűszer alkalmazása körűl. „János herczeg — irja Corvinról — midőn atyja megholt, mintegy húsz éves vala, fiatal s jóeszü ember, és ámbár egyik lába kurtább lévén, sántított, különben szép termettel s királyi arczczal birt, mind lelki nagysága mind tiszta erkölcsei által mások fölébe emelkedett, napról napra eszélyének és hadi ismereteinek bővebb

*) Ubertas nostris, incuria pene publica, defuit, dum alia curantur nulla in laude reponenda.

**) Gens haec nulla in ratione rerum suarum curam atque memoriam ponit, praeterquam in cantilenis, quas tumultuarie compositas in symposiis tantum decantitant, virtuti simul et poculis incitamenta facientes.

jeleit adta, s egész erővel azon volt, hogy a jóvéleményt melylyel felőle voltak az emberek, fényesen igazolja. De e jó hírnév ugyan dicsőségére vált neki, az uraknak pedig épen kapni kellett volna rajta, s mindazáltal semmi hasznát se látta a nem szerencsés ifju, ki ha lustának és butának mutatkozik, kétségkivül nem árt neki a törvénytelen születés s a sánta láb, és az urak hajlamát s a királyi polczot talán kivívja magának*). — Mindezen dolgozatok azonban, valamint a Zápolya halála után, úgy a szerzőnek Ferdinandhoz állása első éveiben készültek, töredékek maradtak, a Lajos király születésén inneni eseményeket lajstromzó s csakugyan nem sovány magyar krónikán kivül, melynek irásához Verancsics, úgy látszik, első konstantinápolyi követsége idejében (1553—57) fogott vala. S töredékek maradtak kétségkivül egyrészt azert mert a gyakorlati államférfiu annyit volt kénytelen felnyalábolni hogy az iró érdekei rövidséget szenvedtek miatta; de másrészt, gondolom, azért is, mert Verancsicsnak a szükségképen töredékes emlékiráshoz — ahhoz mit mémoires-nak mond a francia — még inkább volt hivatása, mint az időkort időkor után, egymásba nyuló merész de egyszerü vonalokkal rajzoló, szorosabb értelemben vett történetiráshoz. 1571, két évvel halála előtt, ekkép irt földiéhez, Tranquillo Andreishoz ki mint ő, egykoron János király titoknoka s Angliában és

*) Erat Joannes cum pater obiit annorum circiter XX, juvenis sane bono et ingenio pollens, et tametsi altero pede subclaudicaret, regali tamen non minus facie, reliquoque statu corporis, quam animi magnitudine et morum candore praestabat, jamque magna et prudentiae et rei militaris argumenta non obscure in dies demonstrabat, . . . elaborabatque totis ingenii viribus, ut apud omnes excitatam de se expectationem magnifice confirmaret. Verum omnis ista illius existimationis opinio, sicut ei fuit gloriosa, proceribus vero etiam expetenda esse debebat, ita ad finem infructuosa evenit juveni parum felici: qui quidem si ignaviam et stoliditatem fuisset professus, procul dubio nothi conditio ac deformatio pedis non ei obstitisset, et faventiore ad consequendum coronae fastigium, studiaque procerum emereada fuisset fortuna.

Francziaországban követe volt, ki mint ő utóbb, Ferdinandot szolgálta a Portánál, s öreg korának éveit, a közügyektől visszavonulva, szülővárosában, Trauban, tölté vala: ‚Felszólítasz és intesz, hogy irjam meg Magyarország jelenkori történeteit, s a kit felszólítasz és intesz, az még nem feledkezett meg ebbeli szándékáról, az hajlandó szót fogadni, annak sarkantyúra nincsen szüksége. De mind hijába! részemről az akarat, részedről a buzdítás. Annyi köz- s annyi magánügyet vállaltam magamra az érseki méltósággal: nincs mód benne, hogy irjak. Az irónak magányra van szüksége és visszavonulásra; s én mint alkossak történeti müvet, kit az egyház vezérletének a vallás védelmének gondjai más-más felé vonnak, s kinek a véghely (Érsekujvárt érti) jó karban tartása és őrizettel ellátása is kötelességei közé tartozik, hogy most említést se tegyek az udvarról, melynek szintén időm tetemes részét kell szentelnem, valamint jószágaim igazgatásának is, feltéve, hogy nem akarok jövedelmek nélkül maradni, mik, ha az erényt a gazdagság után helyező jelen század gonoszságát veszszük tekintetbe, első sorban szükségesek bármely méltóság fentartására — oly dolgok, melyeket jobban tudsz nálamnál, mint ki e viszonyok között dicséretesen forgolódtál. De hogy legalább ne tagadjam meg kivánságodat, tudod, hogy még mindig ápolom az eszmét, hogy naponkint valamit emlékeim közé jegyzek, s hogy semmit sem mulasztok el, miszerint a te és más barátaim várakozásának historiámra nézve legalább jó szándékom által feleljek meg, ha annak tettleg is megfelelnem nincsen módomban.“ E levélből látni való, hogy Verancsicsot a vágy, nevét mint történetiró juttatni az utókorra, egész életén át kisérte, — mert első készületei ez irányban, úgy látszik, még 1531-re vezethetők vissza, s negyven évvel később még mindig gyüjtött és jegyezgetett e czélra; — de látni belőle azt is: miszerint még csak nem is sejdítette, hogy már addigi deák historiai dolgozatai által, bármi töredékesek lettenek legyen

azok, s hogy magyar kronikájának kivált Buda 1541-diki veszedelmét tárgyazó része által, nem is említve megbecsülhetlen levélgyűjteményét, melyben, mint a Mihály testvéréhez intézett bevezetésül szolgáló, első levélben maga mondja: „de rebus et tumultibus Hungariae et Transsylvaniae“ sokat olvashatni, — igaz, hogy nem nyújtott szerves egészet, hogy nem felelt meg a történetiró eszményének, mint azt maga magának felállitá, de általuk máris helyet fogott korának jelesebb emlékirói között. Kivált ha conversálásnak és csevegésnek engedi magát oda,— oly sajátság, melyet az ‚epistolae ad familiares‘ magokkal szoktak hozni, s mely őt historiai dolgozatainak irása közben is meg-meglátogatta, lüktetni érezzük az életet vésűjének alakjaiban, s a korszak egész közvetlenségében lép előnkbe. Hogy Utissenics, a mindenható Pálos, jóakaratját magának megnyerje, 1546-ban életrajza irásához fogott. Utissenics, geniusának brutalitásánál fogva, — a szót I. Napoleonról használta egyvalaki — érzéketlen volt a toll és ecset finom hizelgései iránt, a mű torso maradt, s irója, mert a barát őt hatásköréből mindinkább kiszorította, s azért is, mint irva hagyta, — s mi ezt neki szivesen hiszszük, — mert lelkismerete ellenmondott a török további szolgálatának, János Zsigmond udvarából Ferdinandéba ment által. Verancsics nem érte el mit czélul tüzött ki magának, midőn ama munkácska irásához fogott, de büszkeségében bármi parányi változtatást sem tett rajta, még Utissenics halála után sem: s a magyar történetirás barátja bizonyosan gyönyörüséggel fogja a Monumenta Hungarica-ban olvasni e dolgozatot, melyből elvégre helyes fogalmat merítend magának a barátnak mind családi viszonyairól mind ifju éveiről. Szintoly tanulságos mint meglepő leszen reá nézve megértenie Verancsicsnak egy másik dolgozatából, hogy Zápolya 1540. juliusban oly czélzattal akarta Utissenicsot Konstantinápolyba küldeni, miszerint tőle ne csak megszabaduljon, hanem távolléte alatt öszves vagyonát is elkoboztathassa; hogy midőn a haldokló

király őt ágyánál szemlélte, rákiáltott: még sem mentél el, gonosz ember? menj el, ne lássalak többé! s hogy a barát csakugyan elment, de csak Dévára, hol addig időzött, míg meghittjei, az orvosok, a királyi beteg halálát tudatták vele. S találhatnánk-e Bakács jellemzésére élethűbb vonást annál, melyet szintén Verancsics tartott fenn számunkra, s mely a bibornok-érseknek, egyik tisztéhez intézett, következő levelkéjéből áll: ‚Tudod, hogy a tengerparti bán, Beriszló Péter, nekem nem bárátom; azt is tudod, hogy sokat agyarkodik méltóságom ellen, sőt arra is törekszik, hogy rám ugorhassék és megmarhasson. Légy tehát mindenkép azon, miszerint czélzatait minél alaposabban kitudhassad; s értesíts engem híven azokról; rövid idő mulva alkalmad lesz tapasztalni, hogy fogait bevertem, hogy tehát marásától tartani, már nincsen okom.‘ És mily drámai érdekkel olvassuk Atthinai Deák Simon életvázlatát, kit Istvánffi szerint Gritti 1532 Vizaknán felakasztatott, de ki 1541-ben még élt, élt a szerencse által ringatva, hogy annál gyászosabb legyen a fejlemény, mely őt nehány rövid nap alatt öszves vagyonától és egyetlenegy gyermekétől a sors által, Pécs vára és városa parancsnokságától s birtokától egy hűtelen barát által fosztatja meg. ‚Mivelhogy mindent kell elveszítenem, mit gyermekségemtől fogva hosszas szolgálatom által magamnak szereztem,‘ — kiált fel, midőn értésére esett, hogy kincsei odavesztek — ‚dicsértessék Isten érette, s vigye el bízvást a szerencse, a mit hozott!‘ de midőn szíve gyermekének haláláról értesült, midőn hívnél hivebbnek vélt barátja homlokán öreg betűkkel volt az árulás olvasható, ‚nádasdi jószágán, a Hernád vize mellett, két mérföldre Kassától a Tisza felé, elszigetelve az emberektől, nyomoruságosan halt meg.‘

VIII.

Talán még ennél is magasabb drámai érdekkel bír Verbőczi végnapjainak rajza. S mert e jelen czikkely fölébe e

nevet is irtam: ide iktatom forditásban ama rajzot; és mert Verancsics papirosai között Verbőczinek nádorrá választatását tárgyaló magyar emlékirat is találtatik, ezt elébe küldöm amannak. Szól pedig ekképen:

„Nem vala sem piacz, sem udvar (Hatvanban az 1525. országgyülés alkalmával), holott mind csak arrul nem szólnak vala, és mindeneknek szája csak azzal vala rakva, hogy a naderspánrul (Báthori Istvánról) levonják a naderspánságot, és mást válaszszanak reá, mert mindenfelé az gonoszakarúk tanácsa elhatott vala, és minduntalan ingörlik vala az községet, hogy azon legyenek, hogy azt ő felsége megváltoztassa, és mást válaszszon rejá. És efféle kiátás és kérés mind óránkint inkább elhatalmazik vala, mert az pártolkodók még nem szönnek vala afféle kiátással; az ország között egyik leszáll vala, a másik feláll vala, és a mit az egyik eleget nem szidalmozhat vala az jámbor úrfiún, azt a másik végezi vala el; és ezenképen ingörlik vala a községet a gonosz szándékra és a jámbor nyomoruságra és kisebbségére. Ezök kedig, a kik ezt inkább futják vala, és a község között szólják vala, ezek vótak: Verbőczi István, Glessany Miklós, Ártándi Pál és Nikolai Gergely, ezek az ország között; de az vármegye népei között egyebek sokan vótanak, kik a községet erre tanácskoztatták, kik mindnyájan éjjel nappal egyebet nem miveltenek, hanem csak azt futották, hogy mi módon a jámbort megnyomorítsák és tisztiből kivethessék: ki még soha olyan dolog Magyarországban nem történt vót, hogy egyikről az naderspánságot levonják, és az ő éltébe másnak adják. — A király és az urak, a kiknek ez igen ellenök vala, és igön hamisnak tetszik vala, efféle oknálköl való büntetések miá minden bintelen valamely jámbort megnyomorítani, jelesben olyan szömélyt, mint a naderspán szömélyit, törekesznek vala és intik vala őket, hogy ezt ne mívelnék, oknálköl valamely jámbort ne akarnának megnyomorítani, gondolván azt, hogy a naderspán es ő tagjok vóna, és

ő vérek vóna, ne kivánnák nyomoruságát. A vajda es kedig az urak között ülvén a tanácsba, képmutatásképen igen szólott, és intötte őket szóval, hogy azt ne mivelnék: de szivibe sokkal mást gondolt. Az naderspán es kedig mint olyan megbusult ember sirva kenyireg vót mind a királynak és az uraknak mind az országnak, kenyeregvén azon, hogy tekintenék az ő elei régi jó szolgálatjokat, kik mind éltig az országnak hiven és jámborul, halálokkal es vérek hullásával szolgáltanak, ő es kedig gyermöksége ulta fogva hiven jámborul szolgált vóna, törvénynélköl ne nyomorítanák meg, és ne kisebbítenék az ő régi jó nemzeti hirét meg, és ő rajta ne kezdenének uj törvényt. Lenne törvény rejá; és ha a törvény megterhesítené, necsak tisztit, de fejit es elvennék; úgy es illenék kedig, hogy ő az ő biniért tervény szörint elébb megbintetnék és valamit érdömlene, vagy meren megnyúzást, vagy négyvágást, vagy feje vételét, azzal bintetnék, és úgy választanának azután mást a tisztre, hogy más es tanulna rajta; ha kedig a tervény őtet megmentenije, ne akarnák oknálköl időnek előtte megnyomorítani. Ezt mind ő maga az király előtt, és az urak előtt, és az ország előtt nagy könyürgésökkel kérte, mind szolgái által es kérette: de valamennyivel az községet mind király, az urak s mind a naderspán inkább engesztelték vóna, azok annálinkább rejá gerjedtenek, és rejá kiátottanak, és a királyra és az urakra futottanak, hogy az ő szavának semmi helyt ne adnának, és semmi törvénylátás arra nem kellene, holott látnák szömökkel, hogy nem elég ember vóna rejá, és addig az ország semmihöz nem akarna állani, sem látni, sem kedig szólani, még nem oly naderspán lenne, ki az ő végezésöket, a mit az ország javára szörzenének, vóna ki megteljesitené és gondját viselné; mert addig mind hejába vóna minden jó szörzés, még nem ember lenne rejá, ki eljárna benne és gondját viselné. Ezzel és efféle dolgokkal, kiátásokkal mind a király s mind az urak kérését és intését, s mind az naderspán könyergését lenyomták, és

nemcsak szóval de még ijesztéssel es megjelentötték, hogy soha abba egyebet nem mivelnének, hanem más embert emelnének az naderspánságra (annyira eláméltatta vala a községet az egynehány gonosz pártos embör). És azon nap az pártosok közől Ártándi Pál felállván az székre, nyilván megkiátotta: hogy ebbe több halogatásnak nem kellene lenni, sem erre több tanácsot nem kellene várni, hanem más napra, hóta kelvére, gyülne bé az ország, és a ki őnekik tetszenék jobbnak, ki az ország szökségének és a királynak ő felségének gondját tudná viselni, választanák el és emelnék fel, ő felségének es könyörgenének, hogy ne lenne ellentartó benne, engedne kegyelmességgel az ország akaratjához. Erre e szóra mind az egész ország felkiátott hogy: úgy, úgy! úgy kell, úgy kell, és valaki ellentartó lenne, mind fejenkint rajta haljunk meg. Báthori István menjen ki ennét, ne tegyen visszavonyást ett az országba, ha ki nem akar menni, ugyan ottan szállásán hányják konczonként."

Miután a szerző elmondotta volna, hogy következett éjjel a király szállását hivei „az uratlan (egyes uraktol nem függő) nemes nép gyermökével, a kik csak ő magoktul gyültek oda látni a gyülésnek végét" őriztették; s hogy Báthori István „éjfélkor nagy titkon, nagy búval, bánattal és siralommal Hatvanbul kimegyen, és legelőbb Cserépvárába, azután Ecsed várába megyen," — ekkép folytatja:

„Más napra kelvén, az ország, főképen kedig az pártolkodók . . . . választnak közzőlök négyet, kit eszösbnek véltenek, és az ország szavával kenyeregnek királynak, hogy ne tartana ellent az naderspán-választásba, ki ilyen nagy szökség vóna az ország és az ő felsége javára, kit ő felségének mind fejenkint meg akarnának szolgálni, és hogy arra az ország ő felségétől kegyelmes választ várnának. Király látván mind az urakkal, hogy ha ellent tartanának es benne, csak hejába való dolog lenne; . . . szabaddá hagyák őket, választani, a kit

akarnának, csakhogy olyat választanának, ki elég lenne rejája, és az ország és a király ő felsége gondját tudnája elviselni, és hogy ő felségének hirré tennék, ki tetszenék nekiek, hogy ő felsége es szólhatna róla mind pap, paraszt*) jobbágyokkal. Azok ezt hálálván, az ország képében királynak megköszönik, nagyvigan megtérnek, és az országnak a király jóakaratját és az urakét megbeszélik, hogy mind ő felsége s mind az urak akaratosak vónának rejá, és ő felsége kegyelmesen engedött vóna az ország kivánságának. Ott a pártosok nem kicsin örömbe lesznek, és nem sok késedelömmel és tanácskozással (mint ki imár akkor régön nálok el vót tekélve és végezve) választják Verbőczi Istvánt naderspánná, kit sem nemzetiről, sem arra való tudományáról**), sem vitézségéről, sem arra való értékéről a naderspánság nem illetött vóna, ki akkor még csak az nemes rendön vót, és főbiró vót az itéletbe. De a mi végre választották vót az őtet választók, magoknak jó végre választották vót, hogy az ő erejivel és autoritásával az ő kivánságoknak inkább eleget tehessenek; az ország között felkiáltván: kit tehetnének vagy kit választhatnának jobbat, kegyelmesbet, igazbat és vigyázóbbat, kinek az ország és a község romlása inkább fájna, és ki inkább tudná az ország szabadságát és törvényét (nekönk kedig oly kell), mint Verbőczi uramat ő kegyelmét? Mi szökség nekönk mind éltig olyat naderspánná tennönk, kinek még tanulni kell? Nem jobb-e, olyat tennönk, ki mindönt tud és mást es taníthat? Válaszszunk valaha a mi tagunkbul es, necsak mind az régi úr nemzetből naderspánt, kinek fájjon az szegény nemes nép gyermöki nyomorusága. Erre e szóra mind az egész

*) ‚Paraszt' itt ellentétben a ‚pap'-pal, ‚világi'-t jelent. Tehát e helytt: ‚mind pap, paraszt jobbágyok' = egyházi és világi rendek.

**) Magában értetik, hogy nem a törvények ismeretének hanem azon tudománynak hiányát érti a szerző, melyet Frangepan felebb az államférfiban megkivánt.

országgyülése felzendől nagy kiátásokkal: úgy, úgy, úgy atyámfiai! tetszik, tetszik, őtet választjuk, ő kegyelme megérdőmli. Ez voks mind vármegyékről vármegyékre megyen, és nem sok találtatik bennek, ki ellent tartott vóna benne (mint kiket a pártosok régőn mind elhajtottak vala), az egész ország voksa mind ő rejá leszen: ott őtet rejá választják, ő ott nem létébe, ki akkor az nap mind szállásán vót, értvén imár jól az ő maga dolgát, nem ment vót bé. Akarták, hogy az kimondásba és felemelésbe mind király s mind az urak benne lennének az ország között (a mint illenék es lenni), és hogy ő felségének es mind pap és paraszt jobbágyokkal, ha tetszenék, választott népektől megizenik, hogy őnekik egyéb senki nem tetszenék Verbőczinél, ki mindőnképen elég lehetne ez elyen tisztre, és hogy kőnyürgenének ő felségének, hogy méltóltatnék ő felsége es mind az urakkal egyetőmbe hóta kelvére országa közzé jünni, és az naderspánságot ő felsége kimondatni. Ez e választás jóllehet mind királynak mind az uraknak, főképen kedig az régi úr nemzetbelieknek igőn ellenők vót, jelesben a Báthori atyjafiainak; de látván, hogy ezt vissza nem vonhatnák és hogy ellene sem állhatnának, jóváhagyák, és király mind az urakkal az ország közé menni eligyérkőzik mind az urakkal őszve. Kire az ország hóta kelvére az szokott helyre, az váras végére, a mezőre, mind fegyveres kézzel gyülnek ki, mert féltek azon, hogy talán lenne oly az urak közzől, vagy az Báthori atyjafiai közzől, ki ellent fogna tartani, hogy az olyaténokra rejá támadjanak. Király es azt látván mind az urakkal, magoknak félvén ők es, a mint jobban lehetett és többen mehetének ki, úgy mentek ki, király háta megött állván mind az egész ő udvara népe fegyverekkel. Mert minden ember gonoszbtul félt; vajda es kedig mutatván az ő hivségét a királynak, hátrahagyva az ő rendit, mint egy köz szolgája, királynak háta megött állott mindaddig, még az naderspánságot kimondotta. És midőn ott lött vóna mind az király az urakkal,

és az ország es teljességgel begyűlt vóna, az ország képébe az pártosok közzől Ártándi és Glessányi kenyeregnek, hogy ő felsége méltóltatnék az naderspánságot kimondatni Verbőczi uramnak, a mint ő felségénél el vóna végezve mind pap, paraszt jobbágyival egyetömbe, és mind az országnál es, az ő felsége hiveinél. Király és az urak hagyák Korlátkövi Pétörre, a hopmesterre az naderspánság kimondását, ki előállván, a mint imár hozá tanult vót, az naderspánságot Verbőczinek király ő felsége képébe, az urakéba, és mind az országéba nagy sok szóval, mint annak szokása, és dicsíretökkel és idvözlésökkel mondja ki. Kin Verbőczi István nagy szomoru képet mutatván, először királynak ő felségének és mind az uraknak, azután mind az egész országnak nagy hálát ád, és megköszöni a király kegyelmességét, és az urak jóakaratját, és az egész ország őhozá való ilyetén szeretetét. Kezdi azután kérni mind királyt és az urakat, azután az egész országot, hogy őtet ezzel ne bántanák, mert ő nem es érdömlení ezt e tisztöt, elég sem vóna rejá, el sem tudna benne járni; végre képmutalásképen sirva es kezd kenyergeni, hogy ő felsége mind az urakkal és az egész országgal tekéntenék az ő jó, jámbor és hivséges szolgálatját, ne akarnák kisebbségét és nyomoruságát, mert ő tudná elégtelen vótát hozá, és hogy sem ő felségének sem az országnak nem fogna az ő tiszti szerint szolgálhatni, hadnák őtet az ő rendin, választanának az naderspánságra olyat, a ki arra elég vóna, és mind ő felségének s mind az országnak szolgálhatna. Efféle képmutalás szörint való maga-mentésök egynehány rendbeli leszön; de másfelől az ő párti igön kiátották: nem akarjok, nem akarjok! egyebet sem ő felsége, sem az urak, sem az ország nem választ! Ha tudnák, mondván azt neki, hogy elég nem vóna te kegyelmed rejá, nem választanák kegyelmedet rejája, kegyelmed ne vonja magát az ő felsége és az egész ország szolgálatjátul. Azonképen a király képében es az urak kérték, hogy békességes lenne benne, mert ezt ő

felsége mind egész tanácsával és országával elvégezte vóna, és ebbe egyebet nem akarnának. Ott es meg nagy sirással, mintha ő neki semmire nem kellene, és kedve ellen vetnék rejá, megköszöni és megmarad rajta, könyeregvén mind királynak mind az uraknak és egész országnak es, hogy ha imár egyebet nem akarnának, hogy tanítanák hozá és segétség lennének nekie, hogy mind ő felségének mind az országnak kedvek szerint szolgálhatna, hozá tanitanák és segétenék. Ott az egész ország nagy sok idvezletökkel és ivetésekkel felemelik háromszor egymás után az naderspánságra; és azután király elejibe az urak közzé állván, az régi szokása szörint az országnak az naderspánságra rejá esköttetik; és a meglevén, király es kegyelmességet hozá mutatván, kezét nyujtja neki; és ott király kezét és az urakét nagy alázatossággal fogja. Azt elvégezvén onnét szállásokra oszolnak, níkiek nagy örömmel, a kiknek a kellött kedveknek, némelyek kedig, a király és az uraknak nagyobb részével, titkon nagy szomorusággal mennek szállásokra, jelösben az Báthori atyjafiai és baráti, kik bánták az őrajta lött oknálkül való nyomoruságot. Az uj naderspánt kedig onnét az országbeli főfő nemesek és az urakba es egynehányan nagy sereggel kernyülveszik, és nagy dobszóval és trombitaszóval szállására késérik nagy örömmel, mert a vajda trombitásit és dobosit és minden szörszámát oda hordták vót az ő szállására."

Az olvasó előtt, úgy hiszem, ismeretesek Császár Mihály és Spervogel naplóik, s a szentszék és Velencze követeinek leveleik a hatvani gyülésről; a kézirat, melyből e töredéket vettük, kiegészíti ama feljegyzéseket; magyar nyelven levén szerkesztve, mintegy közvetlen, bensőbb érintkezésbe hoz bennünket az eseményekkel; s államférfiutól származván, helyesebb világitásban láttatja velünk a személyiségeket. Amazok oly nézetre vezethették az olvasót, hogy Verbőczi bábu volt Zápolya kezében, midőn a nádorságot felvállalta, emebből, kivált ha az

egész mű leszen előtte, ezt nem fogja következtetni. Egyébiránt, valamint ezt másutt bővebben fejtegetem, Verancsics valószinüleg nem szerzője e dolgozatnak, ámbár kétségtelenül közelebbi viszonyban állott szerzőjéhez. Verancsics rajza kevésbé érdes fogott volna lenni, mert ifjabb éveiben Verbőczi által pártfogoltatván, iránta hálára érzé magát kötelezve. Véleményünket a következő dolgozat is igazolja, mely Verbőczi végnapjait tünteti fel előttünk, mely kétségtelenül Verancsics műve, s mely ámbár Verbőczinek, az államférfinak belátását nem igen hirdeti, ovakodik élessé válni, sőt az ember és hazafi jó tulajdonait egész készséggel ismeri fel az aggastyánban.

IX.

Jovius szerint Izabella kivált Utissenics tanácsára küldötte volt fiát Szolimán táborába, tehát Budának török kézre kerülését is közvetve a barát okozta volna. Verancsics tagadja az állitást, s Joviushoz intézett, deákul szerkesztett czáfolatában ír ekképen:

‚Utissenics és Petrovics Péter nem merték e lépést tanácsolni, csak Verbőczi István királyi főkanczellár és Török Bálint, (hogy Batthyáni Orbánt s a rácz Ucsárevics Pétert most ne említsem) makacsúl víva a kétkedőkkel, okoskodást okoskodásra halmoztak, s a habozókat elvégre nézetöknek megnyerték. Hinni kell Szolimánnak, mondák, bízni kell benne, a gyermeket, az országot nem kell félteni tőle. S közűlök mindegyiket más más ok birta e véleményre. Bálint támaszkodván azon nagyszámu katonai barátságokra, melyeket a végek törökeivel kötött, midőn Ferdinandtól Zápolyához visszatért, s reményt táplálván hogy a töröknek kegyelméből Magyarország kormányára fog szert tehetni, János halála után, fiának és özvegyének érdekeit a szokottnál inkább látszott ápolni . . . . Verbőczi más ösvényen ugyanazt tanácsolta. Ő hatalmas szónoklatu, nagy, sőt rendkivüli tekintélyü, elmére egyébiránt inkább csupasz és egyszerü,

mint ravasz és ügyes férfiú volt, s az úri rendből valók közül akkor a legesleg jámborabb, miért is szerfelett hajlandó hinni a török gonoszságnak. Aztán három izben levén mint követ Szolimánnál, Jánosnak barátsági és szövetségi viszonya ama zsarnokkal, az ország öszves állapotáról s a fejdelem figyermekeinek örököddéséről vele kötött szerződések, a nagyhírü Laski Jeromos után csaknem egyesegyedül Verbőczi művei voltanak. Bizván tehát az őszinte aggastyán a török esküibe s hitleveleibe inkább mintsem kellett volna, mert Mahomed törvénye ellenségnek mondja a keresztyént, kit büntelenül szabad hamis eskü és hitszegés által megcsalni, makacsul a nagyúr becsületessége mellett szónokolt, és csaknem egymaga hitette el a többiekkel, hogy bizton lemehetnek Szolimánhoz. Szegény, rövid idő mulva bekövetkezett halálát is ennek köszönhette. Mert midőn a hitszegő zsarnok által Budán marasztatott, hogy magyar törvényt lásson földieire, szabadabban kezdte őt szidalmazni, s magát annak mondani, kinek ha nem adnak hitelt, midőn Szolimán emberségét hatalmasan hirdetgette, Buda, az ország feje nem fogott volna megbukni. Mert alig töltött két hónapot uj tisztében, midőn három nap alatt, bélfájdalomból, melyet Szolimán basa, az első budai vezír ebédjének köszönhetett — méreg következésében, mint sokan gyanakodtak — meghálálozott.

E gyanú okának felderítésére elmondom részletesen a történetet. Verbőczi buzgó hive volt vallásának, mit cselekedetek által is bővebben tanusítandó, majdnem évenkint, kit s mennyit lehetett, a török rabságból kiváltott. Azon rabok közül, kiket minapi követsége alkalmával Konstantinápolyban magához vála, s kiknek a császár engedelmével szabadságukat is visszaadá, egy jó nemes házból valót, tisztül tartott magánál, mint kiben a jó erkölcshöz ügyesség is szövetkezett. Egy nap hintóba ülvén, mert közben-közben a köszvény bántá vala, s hajlott kora miatt már nem igen lovagolhatott, tanácsba ment a

basához, törvényszolgáltatás végett. Midőn ennek házához közeledének számos védencze által környezve, a basa őrei, mint kötelességök tartá, s mint ezt urok parancsából naponkint tenni szokták, a jeles férfiú fogadására siettek, de nagyobb számmal mint közönségesen, s a zavarban Verbőczit még csak nem is üdvezelvén, ama tisztre vetik magokat, haj ánál fogják, s meghagyván neki, hogy nyakát meztelenítse, az utcza közepén, mások iszonyatos bámulására fejét veszik. Majd gyorsan, minden szó nélkül, visszatérnek vártájokba.

Midőn már holtan feküdt a nyomorú, Verbőczi a zajra, fejét kinyujtván a hintóból, kérdi: mi baj? még csak nem is gyaníthatva az elkövetett bűntettet. De mikor a meggyilkoltnak itt fejét, ott törzsökét mutatták neki, s a tettnek okát senki sem mondhatta, erősen feljajdult, s mellét csapván kezével, Turkovicsot, ki azon évben városi biró volt, és a hintót gyalog kisérte, hangosan magához hiván: ez gazság! kiált fel; s parancsolván, hogy a nyolcz lovas hintó rögtön megforduljon, lakára készül visszamenni. Alig hagyta oda az utczát, midőn a hirnökök egymást felváltván, kérik, ne gondoljon a történettel, őt s az övéit nem fogja baj érni, tehát fel se vegye a gonosz szolga halálát, ki azt megérdemelte, mint a basa bővebben fogja fejtegetni; szabad levén az árulót, törvényes eljárás közbenjövetele nélkül is megbüntetni. Verbőczi sokáig vonakodott visszatérni, dühből inkább, a hitetlenek gazsága miatt, mint félelemből; lármát ütött a piacz közepén, hogy gonoszságok gonoszságokra halmozódnak, hogy az erőszak törvényt és rendet bont, hogy a császárnak, az igazságos fejdelemnek, ilyesekről nincsen tudomása, hogy a császár tisztviselői semmirekellő rosz emberek. Végre barátjainak intésére, s mert okos ember lévén, maga is általlátta, hogy további ellenállás veszélyt hozhat reá, hogy majd erőszakosan fogják a basához vezetni: szót fogadott. De midőn a terembe lépett, noha a basa a többi tanácsosokkal felkelt előtte, s őt nyájasan és tisztelettel jesen

kérte: „fogjon helyet,“ ritka bátorsággal s nagyobb mint senátori lélekkel visszautasította a felhivást, mondván: hogy mindaddig nem fog leülni, nem fog közügyekben részt venni, míg számot nem adtak neki, szolgája mért gyilkoltatott meg; míg amaz ártatlan embernek az ő — Verbőczi kisebbségére — szolgáló halálát meg nem boszulta a törvény. S mert igazságos fájdalmában nem tudta magát mérsékelni, és oly szavakra fakadt, melyek szégyenpironságot vontak a basa és ülnöktársainak arczaikra, mindketten mindinkább haragra gyúladtak, kivált mert bár mint erőködtek a törökök, Verbőczin nem fogott nyájaskodásuk, nem mutatkozván olyasoknak a gyilkos tett mentségére felhozott okok, melyek bevehetők lettek volna. Az ügy függőben maradt, s a felek haraggal váltak el egymástól. S midőn Verbőczi lejött a lépcsőkön, mondják, átkozódott egynékik ellen, a nélkül hogy valakit megnevezett volna, de keserű panaszt emelve álnokságuk miatt. Barátjai ezt feljegyezték, s talán nem épen helytelenül az volt a vélemény, hogy tiszttársait, Utissenicset és Petrovicsot vádolta, kik őt veszélyek közé, a szorosba ejtették, s magok szabadságot szereztek magoknak.

Más nap, tartván a basa a császár neheztelésétől, kinek méltányosságát és kegyelmességét mind önmaga és a magyar nép, mind a királyfi s a budai polgárok iránt, sohajtozva s annak kinyilatkoztatásával magasztalta Verbőczi, hogy a vett sértést nem fogja elszenvedni, hogy a budai basának nem áll hatalmában a császár alattvalóin garázdálkodni, s hogy a kegyetlen ember nem fog sokáig rajtok uralkodni, ha ő — Verbőczi — életben marad: jöttek, kik Verbőczit engeszteljék, s neki mindent igérjenek ez ügyben, a mit csak kivánhat. Mind hijába. Verbőczi meghagyta szolgáinak, hogy szereljék fel szekereit, s rakják fel butorait és öszves holmiját, ő kimegyen Budából. Úgy történt, mint rendelé vala. S íme hozzá sietnek a basa meghittjei, s egyek édes szóval és válogatott

okokkal, kérik, intik, ne távoznék, mások leemelik szekereiről a holmit, s azt, elűzvén a szolga-gyerekeket, a házba magok hátán czipelik vissza, igérvén, hogy ezentúl valamennyi kivánságainak teljesülését fogja látni, csak viselje el türelmesen a már elkövetett vétséget; Szolimán basa általában a keresztyén lakosok s névszerint az ő embereinek ügyeiben semmiféle rendszabályhoz sem fog nyúlni, mielőtt tanácsát és megegyezését kikérte s megnyerte volna.

Verbőczi, ekkép lefegyverkezve, kibékült a basával, noha inkább szinre mint valósággal; s hogy is lehetett volna különben, mikor ő a nagyúr titkos parancsából a tisztelet örve s a szabadság neve alatt derekas rab volt Buda várában! — Néhány nappal később a basa, mit gyakrabban szokott tenni, ünnepélyes ebédet adott, melyhez őt vendégül kérte. Fényesen fogadtatott; s a lakománál, sok pohár bornak a császár jólétéért, János fiának szerencséjéért s a magyar nép boldogságáért, többszörös felköszöntések alkalmával kiürítése után mérget nyujtottak neki, mely azonnal hatván, őt megölje még mielőtt vádjait beküldhetné a császárhoz. S ez majdnem nyilván történt, oly annyira nem gondoltak a czégéres büntettnek köztudomásra jutásával.

Hazament még jókor, s az nap és következett éjjel semmiféle fájdalmat sem érezett, talán mert a méregnek időre volt szüksége, hogy testét által meg általhassa. Más nap délben beleit fájlalta, s fokonkint, mielőtt estveledett volna, szavának hangja elhalt, s teste annyira feldagadt, hogy mind feje, mind nyaka, mind kezei és lábai, s ezeken névszerint az ujjak kikeltek formájokból; tömlőnek vagy idomtalan hústömegnek mondhatnád a testet, melyhez száj és körmök amugy kivülről odabiggyesztvék. Bámulással és sajnálkozással teltek el a körülötte levők, s megannyian a hitszegő népet szidalmazták. Igy folyt le a harmadik nap is; s ekkor a basának rendeletéből már török strázsák őrzötték a ház kapuját, visszaszorítók

az összesereglett népet, mely nagy számmal gyűlt együvé az undok büntett megtekintésére. Az éj leszállott, s reggel felé elhúnyt a haldokló. Nagy gonddal készületek történtek a holttestnek hitvallásunk szerinti eltemetéséhez. De ők e végtiszteletet is ellenőrizték; erőnek erejével jelen voltak a halottnak a koporsóba fektetésénél, s erősen megparancsolták, hogy ennek a temetési szertartások alkalmával nem szabad nyitva lenni, miszerint a szörnyü halált ne szemlélhesse s tőle el ne szörnyűködhessék a tömeg.

Vagyonát' és javait nem bántotta a török, öszves holmiját, s a mije csak volt aranyban, ezüstben, pénzben, ruházatban, azt szabad volt minden rövidség nélkül Imre fiához kivinni. Tisztei és védenczei, s kik őt bérért szolgálták, valamint barátjai is Budát odahagyhatták bántás nélkül. Igaz azonban, hogy mindjárt halála után öszves szekrényeit és butorait a basa parancsából kikutatták a törökök, s mennyi török levelet és okmányt találtak, annyit lefoglaltak. Ez egy vonás elégséges hitszegő eljárásuk megitélésére. A halotti és temetési pompát egyébiránt nem vonták meg a jámbortól; a basának engedelmével még a szomszéd falvakból és városokból is begyülekeztettek a papok, a mennyi csak túlélte a minapi csapást, s mintha sebet semmiféle ellenségtől sem vett volna Buda vára.

Ama törvényszerüleg megváltott, s magának a császárnak engedelmével szabadon bocsátott embert pedig azon okból gyilkolta meg oly dühösen a kegyetlen fajzat, mivel nem örömest látja, hogy nyelvét értő és erkölcseibe avatott személyek legyenek közöttünk. Attól tart, hogy a fogások és csalárdságok, melyekkel irányunkban él, felfedeztethetnének s cselszövényeik akadályoztathatnának. Mit e boldogtalan emberben is gyanitván, kiről t. i. mert Verbőczi hivatalos magas állásában őt nem bocsátotta el magától, mint a vele együtt megváltottakat, feltették, hogy urát mind ezekről értesítvén,

képessé teszi a török gonoszság, a mieink ellen szőt ármányok kijátszására. Ez okból elveszitették őt, s elvesztették gyalázatosan s álnokul Verbőczit. És mi hol szidjuk a töröknek hitetlenségét, hol pedig hánytorgatjuk ismét hűségünket irányában, mert megengedi, hogy tenger veszély és aggodalom közepett szabadságot hazudó viszonyban élősködhessünk.'

SZOLIMÁN

ÉS

JÁNOS ZSIGMOND,

1540-ben.

I.

‚Fenséges fejdelem, testvérünk, barátunk és szeretett szövetségesünk, — irá 1538. végnapjaiban Károly császár Toledóból Zápolya Jánosnak — mit követe, a Krisztusban tisztelendő atya, az általunk őszintén kedvelt Frangepan Ferencz kalocsai érsek és egri püspök nekünk fenséged szavaival elmondott, azt örömmel értettük meg, s legkivált közleményének azon részét, mely a köztünk, és a fenséges fejdelem, Ferdinand úr, a rómaiak, Magyar- és Csehországok királya, szeretett testvérünk, és fenséged között minap megalakult barátságot és szövetséget, s fenségednek irántunk viseltető tiszteletét, a közügy iránt való buzgalmát, s Magyarország gondviselésére és oltalmára vonatkozó többrendbeli ügyeit tárgyalta. Minek is örvendhettünk volna inkább, mint annak, hogy mondott fenséges testvérünk és te fenséged között az általunk oly régóta sürgetett béke megköttetett elvégre; mi csakugyan ez idő

szerint mind Magyarországnak tetemes hasznára, mind az összes keresztyén világnak hatalmas előnyére fog lenni' *).

Tegyük fel bár, hogy Zápolya e béke kötésének napján részéről őszintén szándékozott azt végrehajtani: annyi bizonyos, hogy a mely nap az ifju nő az éltes férjnek első ízben szerelmök zálogárúl szólott, melyet szive alatt visel, az nap János király eltökélette magát, hogy a nagyváradi szerződés ellenére a koronát gyermekére szállitja, ha az figyermek lészen; s hogy a királyságnak fiára szállását Francziaország s a Porta segédével fogja eszközölhetni. Szándékában még megerősítette az ekkor — 1540. februariusban — Erdélyből Budára érkezett hír, hogy Majlát István és Balassa Imre vajdák Ferdinand érdekében pártot ütöttek ellene. Megfenyitésökre nyomban Erdélybe készült, s midőn kérdeztetnék, minő kardját parancsolja útra vitetni, felelé: „Bizony látja Isten lelkünket, kivánnók, hogy mint keresztyén király szablya nélkül mehetnénk Erdélybe; de vajda uramék szablyával várnak reánk, azért mi is üres oldallal neki nem indulhatunk; kösse te kegyelmed azon szablyánkat fel, kivel paraszt Dózsa uram ellen hajdon hadakoztunk, mert nem érdemel többet Majlát uram hitván feje" **).

A franczia király követének Lengyelországból már bejelentett megérkezése elhalasztatta Zápolyával az utra kelést. Lacroix — ez volt a követ neve — megérkezett elvégre. 'Ez beszéli vala — így olvassuk Mindszenti Gábornak, a király egyik udvari tisztének naplójában — Károly császár nagy betegségét, és a római szent pápa udvarának eziránti nagy örömét, miért hogy a kárdinaloknak nagyobb része nem szereti vala Károly császárt, Ferdinandusnak bátyját; azt is beszéli vala,

*) Lanz Károly, Correspondenz des Kaisers Karl V., Lipcse, 1845, II. k. 292. l.

**) Gróf Kemény József és nagyajtai Kovács István: Erdélyország történetei tára, Kolosvár, 1837—1845, I. k. 10. l.

mint bizonyost, hogy Ferdinandus német király alkudozik már a törökkel a békesség iránt, s hogy Ferdinandus ezen békességbe a Velenczéseket is belé akarná húzni, mire a török kevés kedvet mutatna, és hogy Károly császár is azon törekednék, hogy a velenczések ebből kimaradjanak.'

János király tanácsosai együvé gyülekezvén végzést hoztak, hogy Francziaország királyához, kit a világ bámulatára az 1540-diki év első napján Károly császár személyesen látogatott meg a Louvreban, követséget kell küldeni, s hogy Verbőczi István járjon el e követségben. De a mindenható barát, Utissenics György, Statileo Jánost léptette Verbőczi helyébe. Annak idején kivilágló lészen a czélzat. Őt, a barátot t. i., János király Konstantinápolyba volt küldendő, hogy Szolimánnak megvigye az adót; s fráter Györgynek nem volt kedve elvállalni e megbizatást, kivált most, midőn János királyt a szélhüdés, mely őt már hónapok óta környékezte, minden pillanatban a székesfehérvári sirboltba küldheté vala. Szükség volt Verbőczit honn marasztania, hogy szükség esetében maga helyett őt küldhesse a portára.

Statileo számára megirták az utasitást, melybe az is ment belé, hogy Károly császárt szintén keresse fel, még pedig mindenek előtt, s ügyekezzék közte és Ferdinand között, minél tátongóbbá tenni az ürt, mely a franczia követ jelentése szerint a testvéreket mármár tova ejtette egymástól. S most János király is elindult Szeged felé, hová martius végén érkezett, s honnan utját Gyalunak vevén, itt az előre sietett kanczellár Verbőczi István, a gyulafehérvári prépost Verancsics Antal, és a temesi ispán, Petrovics Péter által fogadtatott.

A Statileo követségére vonatkozó okiratok közül már egynehány tétetett közzé, s még több fog nyilvánosságra jutni, ha a franczia külügyi ministerium irományait elvégre gondosabb kezek fogják átkutatni, mint Charrière és társai. ‚Hogy mit határoztunk minap, tisztelendő uraságod útjára nézve, még

eleven emlékezetünkben van; — irá neki 1540. május 25-én Gyulafehérvárról a király — de minthogy aztán olyas események adták elő magokat, melyek szándéklatunkat megváltoztatták velünk, t. i. a török császárhoz küldött követünknek elindítása és a római királynak a császári felségtől (Károlytól) távozása: úgy látszik nekünk, hogy legtanácsosabb, ha útját Francziaországon át folytatja kegyelmed. Mert ha a római király bennünket arról akarna vádolni a török császárnál, hogy viszonyban állunk az ő testvérével s a többi keresztyén fejdelmekkel, a legkeresztyénebb király ezt könnyü szerrel fogja eloszlathatni a Portánál, ha útját kegyelmed Francziaországon át veszi. Aztán cselt sem vethet kegyelmednek a római király Francziaországban, mit véleményünk szerint tenni fogna, ha Németországon át menne kegyelmed, mert bennünket gyülöl s kegyelmedet nem kedvelli, minélfogva ügyeinket is örömest kinyomozgatná. Akarjuk tehát, hogy csakugyan Francziaországon át vedd útadat. Küldj azonban valakit embereid közül előre a connétablehoz vagy más valamely barátunkhoz, ki ezt a legkeresztyénebb királynak nyilvánítsa, s ő felségének szándékát kitudja, t. i. hogy előbb hozzája menj-e, vagy pedig a császári felséghez? mert akarjuk, hogy a legkeresztyénebb király útmutatása szerint járj el mindenben, hogy attól még egy körömnyire se távozzál. Mi, Istennek kegyelméből eloltottuk a tüzet, melyet álbarátaink felgyujtottak Erdélyben; ármányos vajdáinkat Fogaras várába rekesztettük, melyet híveink már körültáborlottak; s czimboráikat számüztük, erődeiket és jószágaikat elkoboztuk. Ezentúl a mi történő leszen, azt tudatni fogjuk kegyelmeddel' *).

A követ Velenczében volt e levél iratásakor, hol Francziaország képviselőjével a montpellieri püspökkel is érintkezett, kinek tanácsára, úgy látszik, küldetéséről eleve tudósitotta

*) Ribier, Mémoires et papiers d' état, I. k. 531. l.

Montmorency connétablet, Ferencz királynak a külügyekben jobb kezét, s ehhez junius 28-án esperesét Marco Antonio Bentivogliót, Zápolya levelének párjával, Noyanból csakugyan előre küldötte. Magában értetik, hogy a franczia udvar haladék nélkül kivánta látni a követet*).

János király, felebbi levelében, a török császárhoz küldött követének elinditásáról is szól, de a követ csak nem akart útra menni, bár mennyire sürgették elindulását. Utissenics napról napra öregbülni látta királyi urának betegségét, s talán nem ok nélkül gyanitotta, hogy távollétét ellenei fel fogják használni, hogy a haldokló fejdelemmel el fogják koboztatni az ő, a barát, vagyonát, mely szerintök a népnek zsarlásából, a fiscusnak meglopásából keletkezett. ‚A kincstárzó remetének — irá 1540. junius végén Gyulafehérvárról Statileonak Verancsics — már rég kellett volna Törökországba indulnia, de nincs mód őt elkergetni, s halasztást halasztásra olt, magának a királynak is boszuságára, mert a portai csausz már megérkezett érette, s ő még sem megyen‘**); s más helyt ugyancsak Verancsics irva hagyta: ‚János király mindenkép ügyekezett a barátot Törökországba küldeni, hogy őt tönkre tehesse. Mert szándéka volt, mihelyest követének Konstantinápolyba érkezéséről hirt veend, annak öszves vagyonát Eszéki János pécsi püspök által elfoglaltatni, s őt megsemmisíteni. De az álnok ember, sejdítvén a czélzatot, halasztotta az útrakelést, még pedig annyival is inkább, mert a király nyavalyájának sulyosbulását látta. Midőn egy ízben a beteg nyoszolyájánál állott, ez magához térvén kábultságából, rárivallott: Még sem mentél el, gonosz ember? menj el, ne lássalak itt többé. S a barát elment, de csak Déváig‘***).

---

*) Charrière, Negociations de la France dans le Levant, Paris, 1848, I. k. 437. és 455. ll.

**) Katona, XX. k. 1364 l.

***) Verancsics Antal összes munkái, I. k.

És most csakugyan kieszközölte a királynál, hogy Verbőczi járjon el helyette a követségben. ‚Hallám — irja julius 6-dikán 1540. Verancsics a kanczellárnak — hogy Szolimán török császárhoz követül te fogsz menni fráter György kincstartó helyett. Adja Isten, hogy egészségesen és szerencsésen járhass el e tisztben, Magyarországnak, magadnak és királyunknak felmagasztalására és hasznára! Testvéremet, Mihályt, Utissenics György, a barát, az ország kincstartója, midőn követül Törökországba készült, a király akaratából magával volt viendő, mert birja az olasz nyelvet, s azonkivül természetesen megtanulta a magyart és deákot, a horvátot pedig anyja tejével szopta. S miután most, Isten is úgy akarván, amannak helyébe te választattál, te, a ki mindkettőnk iránt atyai hajlammal viseltettél mindenha, testvérem naponként sürgeti, ügyekezném hogy őt magaddal vigyed. Mert szeretné Konstantinápolyt, az ős császári várost, szeretné Szolimánt korunk leghatalmasabb zsarnokát színről színre látni. Azért, ha csakugyan hasznát veheted, ha szükséged van reá, fogadd őt s tedd azzá, mivé akarod, képes leszen engedelmeskedni és parancsaidat végrehajtani, korához képest elég éretten és eszélyesen. Ime, fogadd őt kezemből, hűséges, jóerkölcsü, s tudományos műveltséggel is biró. Egyébiránt, a mi hézag van képességében és tapasztaltságában, azt magad elméje és magad bölcsesége fogja pótolni‘ *).

II.

Julius 21-én megholt János király, mielőtt Verbőczi útnak indulhatott volna, s két nappal később az elhunytnak előbb sógorát majd ipát, Zsigmond lengyel királyt értesítették a julius 7-én született s már tizennégy nap mulva árvaságra jutott örökösnek gyámjai, élökön a barát, hogy Verbőczi kanczellárnak

*) Katona, XX. k. 1369. l.

társul adták a pécsi püspököt, Eszéki Jánost. ‚Fráter György — irja a montpellieri püspök 1540. september 25-én Velenczéből Rincon Antal, franczia követnek Konstantinápolyba — háromszázezer tallért küldött a nagyúrnak, még pedig a pécsi püspök s Magyarország főkanczellárja által. Arról is értesültem, hogy Ferdinand király Laski urat a nagyúrhoz indította, ajánlkozván, hogy azon esetre, ha a Porta őt békében hagyja Magyarországot birtokolni, atyjául fogja ismerni a szultánt, s neki olyas adót fizetni, melylyel oka lesz megelégednie. Mit kegyelmednek tudtára kivántam adni, lévén bizonyos, hogy a mondott fejdelem ilyetén hűbéri viszonyának megalakulását ellenző leszen‘ *).

Ferdinand még augustus 20-án Tranquillus Andronicust Konstantinápolyba küldte, ki a portának Laski érkezendését bejelentse, s kinek Ferdinand ezt is iratta utasításába: ‚Miután hitelesen értesültünk, hogy fráter György és czimborái a közelebb mult napokban követeket küldtek a törökhöz, azért ügyekezzél mindenkép kikutatni, miben álljanak kérelmeik; s ha, mint előrelátható, azok kivánalmainkkal ellenkezni fognak, akkor sürgesd a pasáknál, miszerint uroknál kieszközöljék, hogy addig ne lépjen velök értekeződésre, míg követünk meg fogott érkezni.‘ S három nappal később Ferdinand Laskinak Verbőczihez és Eszékihez is adott megbízó levelet, reményt táplálván, hogy őket ügyének meg fogja nyerhetni. ‚Meghagytuk nagyságos Laski Jeromos kedves hivünknek, szirádi vajdának, Dalmát-, Horvát- és Tótországaink bánjának, tanácsosunknak és követünknek — így szól Ferdinand levele Verbőczihez, — hogy nevünkben egyetmást mondjon kegyelmednek, mint ezt tőle személyesen fogod megérteni; miért is felhívunk kegyelmesen, hogy annak, mit nevünkben előadó leszen, teljes és kétségtelen hitelt adj, s magadat e tárgyban úgy viseljed, mint

*) Charrière, I. k. 443. l.

kegyességünkben felteszszük rólad, kit is királyi bőkezüséggel fogunk megjutalmazni' *).

A montpellieri püspöknek 1540. october 8-án I. Ferencz franczia királyhoz adott levelében ezt olvassuk: ,Rincon úr irta nekem, hogy a nagyúr azon embernek, kit a magyar kanczellár s a pécsi püspök előre küldöttek, kinyilatkoztatta, miszerint érkezésökkor fogják tőle megérteni, mi legyen szándéka Magyarország kormányára nézve; s mondott Rincon úr oly véleményben van, hogy kétséges, ha fog-e a nagyúr beléegyezni az uj király megválasztásába, mert a néhai király halála előtt szándéka volt, amaz országot magának bitorlani, s egyik fiára bízni kormányát. De az erdélyi érsek (értsd: Statileo, az erdélyi püspök) velem ebbeli nézetét közölte, hogy a nagyúr ilyesmit soha sem fog tenni, azért is, mert szokásuk ellen van, mely a bomlások kikerülésére az öszves otomán birodalmat azonegy időben csak különegy fejdelemre bizza; azért is, mert a nagyúr és tanácsa igen jól tudják, hogy a keresztyén világ általában, s a nehezen kormányozható magyarok ezt soha sem fognák eltürni' **).

Egy hónappal később, november 7-én, urát arról tudósította a montpellieri püspök, hogy a velenczei signoriának egyik küldötte Philippopolisnál találkozott a magyar követekkel, kik nagynehéz ajándékokkal mentek a nagyúrhoz; s november 12-kén irt neki ekképen: ,Magyarország követei nagy diadallal érkeztek a nagyúr portájához, nyolczezer tallérnál többet osztogattak ki ajándékokban, és october 9-kén kihallgatást nyertek, kérvén két dolgot: először, hogy János király fia, István ***), erősitessék meg atyjának képére a királyságban;

*) Gévay Antal, Gesandtschaft König Ferdinands I. an Sultan Suleiman I. 1540—1541. Bécs, 1842, 84. l.

**) Charrière az id. h. I. k. 477. l.

***) Szándék volt őt annak nevezni, s a porta őt annak is nevezte mindig, de a keresztségben atyjának és anyai nagyatyjának neveiket — János Zsigmond — adták reá.

másodszor, hogy azon esetre, ha a mondott királyfi örökösök nélkül találna kimulni, az ország nagyjainak szabadságában és hatalmában álljon, magoknak más királyt választani. A nagyúr egy Szinán nevü emberét küldötte Erdélybe levéllel, mely értésül adta a rendeknek, hogy ők megannyian rabszolgái. A rendek azt válaszolták, hogy hallgassa meg előbb követeiket, és Szolimán megadta nekik a kivánságot.'

Statileo e közben visszajött Velenczébe, miután a franczia királynál, a császárnál, s mint látszik, a római pápánál is követségében eljárt vala. Az erdélyi főpap ide érkezvén felséged udvarából, — irá a montpellieri püspök november 29-én Ferencz királynak — s nem akarván magát azon menevédlevélre bízni, melyet a római király és hitvese akkor adtak volt neki, midőn Velenczén át felségedhez indult, a mondott királynál újabb menevédlevelet szorgalmazott, hogy minélelőbb Magyarországba mehessen, tudván, mi hasznos volna ott lennie, s akarván felséged parancsolatát is teljesíteni, mint mondá. De Ferdinand vonakodott kivánságának megfelelni, s a püspök titkárát és udvarmesterét és egyéb szolgáit letartóztatta, kik Flandriából arra mentek Magyarországba. Ez okon elhatározta magát, hogy a nagyúrtól fog menevédlevelet kérni, miszerint annak tartományain mehessen át; s egyik emberét Konstantinápolyba küldötte, ki tőlem levelet vitt Rinconnak, melyben őt kérem: ügyekeznék a nagyúrnál minélelőbb kieszközölni az okiratot. De minden buzgóságunk daczára valószinüleg itt lesz az újév, mielőtt a püspök embere ide visszaérkezhetnék; holott igen szükséges volna, hogy Budán legyen a püspök, még mielőtt a nagyúrhoz ment magyar követek vissza fogtak jőni a Portától, szükséges oly okoknál fogva, melyeket felséged jobban ért nálamnál *).

S ugyanaz nap, ugyancsak november 29-kén, egyebek közt ekkép irt a montpellieri püspök Rinconnak: ‚Küldök

*) Charrière, I. 453—456.

egyvalakit, névszerint azért önhöz, hogy menevédlevelet eszközöljön ki a nagyúrtól az erdélyi püspök számára, mely a nándorfehérvári és boszniai szandzsákoknak, Murad vajdának és a nagyúr többi tiszteinek szóljon, kiknek területén által kell mennie a püspöknek; s hogy azon esetre, ha lehetséges volna, okmányt irasson a nagyúrral, mely Magyarország főbbjeivel éreztesse, hogy neki kedves dolgot fognak tenni, ha a nevezett püspök tanácsa szerint fogják magokat kormányozni, ki érti és tudja, mi leszen hasznára az országnak.' És december 19-én: ,Ő felségének nagy örömére leszen hallania, hogy a nagyúr olyatén rokonszenvvel viseltetik a király (I. Ferencz) iránt, miszerint nem győzte őt Badouare úr előtt magasztalni, s hogy, köszönet érette ön ügyességének. Magyarország követei látván, mily nagy tekintélylyel bir a király a Portánál, önmagok kivánták a nagyúrtól, hogy a gyermek király halála esetében szabadságukban álljon az ország nagyainak, királyokul az orleánsi herczeget választani; és ebbeli kivánságuk megadatott nékik, oly kikötéssel: hogy az orléansi herczegen kivül más külföldit ne választhassanak magoknak, ne még az ausztriai házból valót sem. Mire nézve tudnia kell önnek, hogy ama nagyok közűl nehányan készeknek nyilatkoztak, az orléansi herczeget, mint fejdelmöket Magyarország birtokába helyezni, ha tetszenék a királynak őt János ifju özvegyével házasságra léptetni; de ő felsége, lévén mód felett méltányos, erről semmit sem akart hallani, ő felsége nem akarta a maga igényeinek a természet jogát feláldozni, s ovakodott panaszra okot szolgáltatni Károly császárnak' *).

A franczia levéltárak ezen kincsei annál becsesebbek előttünk, mennél gyérebbek hazai emlékeink ez ügyben. Verbőczi és Eszéki october 17-én Konstantinápolyban kelt levelök által küldetésök szerencsés sükeréről kivánták az országtanácsot

*) Charrière az id. h. 459. l.

értesíteni. ‚A hatalmas császár — így szól levelök — boldog emlékezetü urunk fiát atyai trónusán egész Magyarország és Erdély birtokában hagyja'*). A követek reményöket fejezték ki, hogy két nap mulva vissza Magyarországba fognak indulhatni, bővebb jelentést teendők megbizatásuk fejleményéről, melyet a török évkönyvek ekkép említenek: ‚János fia harács fizetésére köteleztetett, s követei megvitték neki az oklevelet'**).

Rincon röviddel e levelek vétele után Francziaországba utazott, s jellemzetes, hogy Ferdinand követe, Laski, kit Szolimán nagy nehezteléssel fogadott, nem talált más módot veszedelmes helyzetét urának értésére adni, mint épen Rincon által, kivel régmult időben, midőn ő, Laski, János királyt szolgálta, s midőn amaz, Rincon, Ferencz király követe volt János udvarában, bizodalmas lábon állott vala. ‚Nagyságos úr, nekem mintegy édes testvérem — irá Rinconnak — az Úristen adja nagyságodnak társul Tóbiás angyalát, kinek kalauzlata mellett szerencsésen oda érkezzék, hová menni készül. Raguzából, kérem, irjon királyi uramnak vagy Guzman Mártonnak, és zárja levelébe a felebbi czédulát.' Rincon 1541. január 14-kén Velenczébe érkezett, hol V. Károly császár követének, don Diego Hurdato Mendozának kézbesítette a czédulát, ki azt Ferdinand király kezéhez küldötte. Tartalma: keserü panasz, hogy a szultán őt fogságra vetette, mert Ferdinand kisérletet tett, Budát hatalmába ejteni. Még a levélirás is veszedelemmel járt; de a furfangos ember mindamellett módot talált, küldőjét időről időre egyről másról tudósítani, s e levelek közül az első, mely talán ama czédulánál is előbb jutott Ferdinand kezéhez, s mely 1540. december elején kelt, ekkép hangzik: ‚Tudja meg felséged, hogy én october utolsó napján ide érkeztem, és november 7-én kihallgatást nyertem a szultánnál, ki bosszuságában

*) Pray, Epistolae Procerum, II. 87.
**) Ferdi, Hammernél, III. 224.

rámparancsolt, hogy hallgassak, s mintegy elűzött maga elől. Roppant veszedelemben forogtam, és ennek a Buda alá küldött sereg volt oka. Voltak, kik a szultánnak tanácsolták, hogy engem lemetélt ajkakkal és lemetélt orral felségedhez visszaküldjön; voltak, kik sürgették, hogy veressen békóba. De Isten megkönyörült rajtam, szegény bűnösön, s kibontakoztam a veszedelemből. Tudja meg tehát felséged, hogy sem békét sem fegyvernyugvást nem lehet szerezni, hogy a szultán már holnap Drinápolyba megyen, engem pediglen itt szoros őrizet alatt fog hagyni. Másodszülött fiát magával viszi a háboruba, s oly szándékkal megyen útra, hogy Magyarországot megszerezze magának. Felséged hadai mindent elrontottak, mit én előre mondtam, szóval és irásban, felségednek, de más tanácsot tetszett követni, melynek bár hasznát lássa, ha mindjárt az én veszedelmemmel is. Ha felséged nem képes, Budát elfoglalni, tartsa meg legalább Pestet, az Isten szerelméért, és erősitse, s épitessen sáncztelepet a Gellérthegyen. — Szemcsei Kristóf is ide érkezett, hogy négy erősséget és a hazát a törököknek elárulja, sokat beszélt, olyast is, mi veszélyt vonhat reánk. Tegnap Perényi Péter fia is bemutattatott a nagyúrnak, Drinápolyban körül fog metéltetni. Én felségednek levelet küldtem egy török által, de a zsivány a nagyúrhoz vitte, és újból nagy veszedelembe forogtam, és kényszerítettem mindent megmondani a mit irtam, és a nagyúr parancsából ezen török csakugyan meg fogja vinni felségednek a levelet; ő lovászmesterem volt három éven át; kérem tehát felségedet, zárassa el őt, de a lehető legnagyobb titokban, vagy ha ide visszabocsátja, használjon rejtelmes betűket annak megirására, mit nem akar tudatni az ittvalókkal. Itt van Péter moldvai vajda, a szultán igéretet tett neki, hogy kezébe fogja adatni az erősségeket, melyeket birt volt Erdélyben. Énérettem pedig ne igen könyörögjön felséged, az csak ártalmamra válhatnék, hanem küldjön valakit ide a fegyvernyugvás szorgalmazására, mert a

szultán nem hiszi, hogy felséged őszintén kivánja a békét, nem hiszi annálfogva, mivel felséged Buda alá inditotta a hadakat. Irjon nekem olasz nyelven felséged, és szidalmazza hanyagságomat, és irjon még egyebet is, mit a szultánnal el akar hitetni. A franczia követ tegnap indult el innen királyához; azon lesz, hogy vele háborút indítasson a császár ellen, nagy segédökre volt János király követeinek, hogy Magyarország a csecsemőnek adassék. Tudja meg felséged: a nagyúrnak szándéka volt megérkezésemet bevárni, nem akart János király követeivel szerződésre lépni, de midőn bebizonyult a hír, hogy felséged serege mozgásba tétetett, nyomban szerződött velök'*).

Az alkulevél eddig ismeretlen volt a magyar történetvizsgálók előtt, legalább ismeretlen volt énelőttem, miután a Reusner török leveleinek IX-dik könyvében előforduló parancs, melyet Szolimán Erdélyre küldött, ,hogy János fiának engedelmeskedjenek a rendek, ne Majlátnak és Balassának, mert ő Magyarországot ama kisdednek adta, ő pedig szabadon rendelkezhetik ezen országról, mint mely az övé, parancsolhat lakosainak, mint kik neki rabszolgái,'**) — valószinüleg az, melyet Szinán vitt Erdélybe, mint felebb láttuk, s tartalmából kiviláglik, hogy semmi esetre sem volt azon okmány, melyet Ferdi török iró ismert, s melyet Verbőczi és Eszéki Izabellának és az országtanácsnak hoztak Konstantinápolyból. Ezen alkulevél egykoru magyar fordításban, talán épen a porta vagy a követek által készítetett fordításban, hangzik ekképen:

---

*) Gévay, az id. h. 101. l.

**) Reusner Miklós, Epistolarum turcicarum libro IXo, 13. l. Ezen gyüjteményben a való és álokiratok hosszu sorban váltják fel egymást, de amazok is minden crisis nélkül advák, hibákkal telvék. Hogy itt mellesleg emlitsem: a IX. könyvben, 4. l. előforduló ,Anonymus comiti ignoto'-féle levél csonkitott, elferditett mása annak, mely Verancsics Antal összes munkáinak I. kötetében 162. s kk. ll. olvasható, s mely mint az idézett könyv előszavában említettem, valószinüleg Izabella valamely lengyel hivétől Verancsicshoz vagy más valamely ,dominatio reverendissimá'-hoz idézett jelentés.

„Én ki terek császár vagyok zultán Zulimán jelentem, hogy ez én pecsétes levelem, én mondásom, én akaratom, én szómmal iratott, én parancsolatom.

Magyarországnak királya János királ az én portámra (Verbőczi) István (t és) János pispeket bocsátotta volt, követségen, de még az uton voltak az követek, énhozzám nem érkeztek, hogy János királnak halála történik. Az magyari urak, Temesvárban Petrowyt Péter, Tewrek Bálint fő úr, váradi pispek Barát, Bátory András, Drágfy Káspár, Podnamiczky János Mirkó, Batthyány Orbán, Sulyok Balás, Batthyány Farkas, Lossonczy Antal, Pathochy Miklós, János Venetych, Thomory Miklós, Mihál Kere, ezek az urak őmagok és ország nevében köldettek az követek után pecsétes leveleket, jelentették meg az János királ halálát, és hogy János királ testamentomot tött, az országot hatta az ő fiának István királnak*); az testamentomtételkoron kenyergett nekem is, hogy az országnak birodalmát hadnám az ő fia kezében, azután meghatta az uraknak is testamentomba, hogy az ő fiát hallgassák; őkis az királ testamentoma szerént engedelmesek mindennek, és miképpen János királnak éltébe engedelmesek voltak, azonképpen hivséggel, engedelmességgel lesznek az fiának is; és valami volt az ország adója az királ éltébe, most is az királ fia neve alatt igazán beszolgáltatnák az én portámra.

Mikor azért az urak levelei jutottak volt az én portámra a követekhez, úgy adtak mindent renddel megértenem az követek, az uraknak kevánságával egyetemben. Az országbeli urak engedelmes kevánságát értvén, az követek is nekem ezen kenyergének, hogy megengedjem az királ fiának Magyarországban az atyja birodalmát. Nekem kedig ilyen szerződésem volt János királylyal: hogy az ő birodalmátul mindön esztendőbe ötvenezer

*) A porta tudnivalóképen János Zsigmondot mindig Istvánnak irta, mint már felebb is érintettük.

arany forintot szolgáltat be az én portámra, kibe még hátra vagyon. Kevánom azért tőletek, követek, hogy adjátok meg az szerzés szerént az kivel adósok vattok. Kevánák éntőlem az követek, hogy egy fő emberemet bocsássam az országba az kencstartóhoz, kivel vessenek számot, ha mivel adós, adják meg, hozzák be az fényes portára. Eztis kevánák az követek éntőlem: hogy végezésképpen megadjuk értenik, hogy ezután esztendőnként mimódon legyen az fizetés. Igy végeztök azért el velök: hogy ezután minden esztendőbe huszonöt ezer aran forintot adjanak, tizezer aran forintérő ezöstet, tizenötezer aran forintérő bársont. Mely végezésnek az követek engedtenek, és magokat kötötték reá az magyari urak képében, hogy augustus havában esztendőnként beszolgáltatják.

És kenyergének az követek minekönk: hogy az királságot engednők István királnak. És mi az követek kenyergésére engedtök a királságot István királnak, mert az hatalmas Isten adta mi kezönkbe Magyarországot, szablyánkkal nyertük, és adtuk volt János királnak, mely János királ énnékem igaz hivem volt, azért adtam volt neki az országot. Most János királ meghólt, Magyarországot én adtam az ő fiának István királnak; könyergöttek énnekem az magyari urak is ezért; megattam az királságot István királnak. Ezért adtam és küldöttem az én parancsoló levelemet oda, hogy ő Magyarországnak királa legyen, és valamennyi föld-birodalom János királ kezében volt, azt a teljes birodalmat adtam István királnak. Azért tü, urak, a mint én elvégeztem a követökkel, erőssen megtartassék, és esztendőnként fogyatkozás nèköl beszolgáltassék az elvégezett időbe. Ebbe a szörzésben álljunk meg, és az mi portánkra az adó éppen beszolgáltassék. Ebbe ez végezésben igazán megálljatok, egyesek legyetek, egymást szeressétek és hiven az országot megótalmazzátok, idegent senkit az országba ne bocsássatok, hogy országtok csendez (s) és békességes legyen, háboruság idegen néptől ne indultassék. Magyarországba

való urak, nemesek, vitézlő népek és országbeli község, föld népe, az én parancsolatom szerént István királt királtoknak tartsátok és uraljátok; az mit ő parancsol, annak engödelmesek legyetek és őhozzá hallgassatok. Ti kedig István král és magyari urak, nekem igaz hiveim legyetek; az mely adó felől végeztünk, azt a végezett üdőbe ide beszolgáltassátok az én portámra; ez én parancsolatomnak fejenként engedjetek. Én minden beglerbegimnek, zancsákbegimnek és minden hadamnak erőssen megparancsoltam, hogy őköztök s tüközöttetek semmi háború, semmi bántás ne legyen; ha kedig az én népeim az én parancsolatomat meg nem tartják, megböntetem őket erőssen.

Ha az Istennek akaratjából történnék István králnak halála, és tü magyari urak egybegyülvén, egymást értvén, egy jeles féembert, az kihez bizhattok, válaszszatok az én portámra az ország dolga felől, adjátok értenem. És akkor, a mit én parancsolok és végezek ahhoz tartsátok magatokat. Ez e levél a mi prófétánk Mehmet idejétől fogva 947 esztendőben iratott Konstantinápolyban augustusnak 16. napján*). Ezt így értsétek, így tudjátok. Meghigyétek az én szómat. Nyilvánvaló bizonynyal, mert az én parancsolatom és mondásom igaz."

*) Augustus helyett kétségkivül octobert kell olvasni; a hiba onnan eredhetett, hogy augustus az évnek nyolczadik hónapja levén, s october is annyit jelentvén, hogy nyolczadik hónap, az ‚8.-bert‘ augustusnaak olvasta az egykoru másoló.

STATISTIKAI ADATOK
MAGYARORSZÁG TÖRÖK KORSZAKÁBÓL.

Midőn Szolimán 1541-ben Budát csel által hatalmába ejtette, Magyarországon politikai és hadi ügyekben helytartójául Mohamed pasát nevezte; az ország pénzügyeit, első sorban az adónak behajtását, Khalil defterdárra bizta, ki a vezírpasa mellett Budán székelt, és számos évekig maradván tisztében, a magyar-török szandzsákok adólajstromát szerkesztette, mely a Huzajmbegtől s Muharem-Cselebitől származó pótlékokkal másfél századon át alaptörvényül szolgált a budai helytartóságnak*).

Ezen Khalil begről szól Bethlen Farkas, midőn az 1545. évhez ezeket jegyzi: ‚Szolimánnak Budán lakó kamaraelnöke a székesfehérvári szentegyház minden rejtekeit gondosan kikutatván, még a királyok sirjaiba is mártotta szentségtelen kezeit, és kiszedegette belőlök a minek értéke volt: a koronákat, a királyi pálczákat, az arany almákat, a drágalátos nyaklánczokat és gyürüket stb.: mind ez Szolimán tárházába került. János király koporsójából még a holt testet is kivetvén, azt a székesfehérvári biró kezéhez adta e szavakkal: „nesze, itt van

*) Hammer, Gesch. des Osman. Reiches, III. 266.

bálványaitok egyike, temettesd el másutt tetszésed szerint"; s a biró a külvárosban, szent Mihály templomában keresett állandóbb nyughelyet a holttest számára" *).

Szintén ezen Khalil beg adólajstromát érti Szelim szultán, irván 1572. martiusban Drinápolyból, Báthori István erdélyi vajdának ekképen: „Az én hatalmam portájára leveledet küldetted; leveledbe azt irtad, hogy az budai és temesvári beglerbegek és az végbeliek . . . . az te határodba való falukat dulnák, rabolnák, pusztítanák az földet, és csak az tefterre mutogatnának belőle, mikor megtalálnád őket. Én pedig teneked kildettem volna az én parancsolatomat, melybe én megadtam volna neked az Erdélyországot teljes birodalmával mint az János királnak, azt is jelentötted; és hogy az mit az János királ birt, azt én neked azon igazsággal, birodalommal adtam volna, hogy birnád és abba senkitől bántásod ne lenne. Könyergettél nekem azon, hogy parancsolatomat adnám az beglerbegeknek és az végbeli szancsákoknak, hogy bántásod ne lenne tőlök abba, mit az János királ birt . . . Azért igy érts meg: hogy az mint először az Erdélyország az megholt királnak adatott, és az mint ő birta, teneked is teljességgel ugy engedtem birnod. Régtől fogva valami vagy város vagy falu, valami föld oda birattatott, innét annak semmi bántása nem volt, mind ez mai napig; valamint ezelőtt birták, azonképen birják most is; az mely faluk az Halul beg tefterébe beirattanak, azok ide birattattak, ezt királnak is megirtam vala az végbeli begeknek is azonképen megirtam vala; mast is ugyanazon az én parancsolatom; hiszem azt, hogy az én regestumom ellen nem cselekedtek semmibe. Ha ezután azokba az falukba, kik régtől fogva Erdélyhöz valók, bántástok lenne, mely faluk az tefterbe nem volnának, ugyan terök nyelven vezetégnevével ird meg nekem azokat a falukat, és az földet az melybe bántatnál, azt is kitől bántatnál. Én azon te leveledet, irásodat

*) Bethlen Farkas, I. 318—320.

egybe conferálom az én regestumomhoz, és ahhoz képest választ teszök. Ha valakitől bántásodat találom azokba, kik az regestumba be nem irattanak, azt, az ki miá bántásod leszen, ugy megbintetöm erős bintetéssel, hogy mind az egész ország megcsudálja. Az határ közt való faluknak az ő vezetégnevöket török nyelven ird meg nekem; te is az ott való begeknek hadd meg, hogy ugy cselekedjenek ebbe, végre meg ne bánják" *).

Hammer helyesen jegyzi meg, hogy Khalil ezen lajstroma valamennyi békeértekezlet alkalmával heves viszályt idézett elő a Porta között egy részről, s Ferdinand és utódai között a másikról, s már ennélfogva is hiszem, hogy Bécsnek levéltáraiban talán az öszves deftert lehetne feltalálni. Egyelőre közlöm itt a szolnoki zsandzsákság helységeinek lajstromát a felebbi levéllel egykoru kéziratból, melynek felirásából láthatni, hogy Khalil beg könyvéből vonatott ki, s közlöm továbbá a Béelhez Biharban és Desznához Aradban tartozott faluknak sorozatát szintén ama könyv után, melyeket, valamint Báthori Kristófnak Musztafa budai vezírpasa számára adott, a nevezett defterre vonatkozó adománylevelét, mint hiszem, nemcsak történetvizsgálóink, hanem hazánk földleirásának és statistikájának mivelői is analectáik közé fognak sorozni.

1.

Catalogus possessionum sub praefectura Szolnokiensi, quae in regestum Halulbegi descriptae sunt.

Békés tartományába:
Cseff.
Pázmán.
Királtelek.
Kismirád.
Sima.
Szenttamás.
Ez Szenttamás Szentmiklóshoz való.

*) Az egykoru hivatalos forditás minutájából.

Talamiklós.
Ez Szolnokhoz való.
Florincsmiklós.
Kovácsi.
Jazmin.
Csap.
Ezek Szolnokhoz valók eddig.

Következnek Szentmiklóshoz valók.
Mezetala.
Jaka.
Bezeboj.
Bajom.
Gyánta.
Iráz.
Torma.
Mikaperecz.
Atomaj.
Bolgár.
Szamárgyete.
Zapoly.
Bethe.
Konyár.
Szénás.
Hatház.
Darvas.
Szentmihál.
Felős.
Talangyoz.
Kusibal.
Veldeház.
Beszermén.
Varjas.
Brut.
Denerka.
Miske.
Szász.
Bród.
Sződecs.
Zekín.
Vazlar.
Thorda.
Eddig Szentmiklóshoz valók ezek.

Következnek ismeg Szolnokhoz tartozók.
Varsán városa császáré.
Ság.
Marath.
Telekszállás.
Homokszállás.
Zakháza.
Ezek császáré.
Marék.
Kodvar.
Aszufa.
Sás.
Estvánháza.
Halásztelek.
Gyedreg.
Sáp.
Úgh.
Gyalu.
Csin.

Teltin.
Kisbol.
Szelemir.
Tanak.
Gyutagyan.
Ruk.
Bolhamora.
Nagybol.
Csepe.
Torto.
Szentimre.
Gyemeres.
Ipaház.
Keresztes.
Zafalas.
Tur városa.
Gyezketh. Ez Kőrösladánhoz való.
Pispeki.
Pocsaj.
Miroszentmiklós.
Apád.
Bánfalva.
Szőlős.
Takson.
Csudapala.
Terdetergoge.
Cseke.
Vargya.
Tarkő.
Hegyes.
Poraj.
Törekd.

Zalok.
Igyar.
Nagyalván.
Derecske.
Gyönes.
Szovát.
Ös.
Ezt Zetegyöreknek irja. Zetegyörgyszeg.
Szentpéterszeg.
Egyek.
Báránd.
Örös.
Szám.
Ohad.
Szigeti.
Örin.
Derse.
Szoboszlóabagy.
Károly.
Morak.
Ez Békéshöz való. Körösladány.
Tadvár.
Szepes.
Bermegház.
Ujváras.
Debreczen városa.
Gyármán.
Székfalu.
Ösvény.
Ecset.
Karadaj.
Vanda.

Bolkán.
Pispekladán.
Udvari.
Zerep.
Csapagy.
Csengő.
Torda,
Orrod.
Gyenozta.
Gyene.
Sáp.
Beszermén.
Kisrana.
Nagyida.
Kisida.
Barlak.
Pegyín.
Nagyrapa.
Nagyfeltó.
Zomajo.
Jenyő.
Tamáskereke.
Beregtamás. Ez Debreczenhöz való.
Orosz.
Tarcsaháza.
Szentmiklós.
Nagymihálfalva.
Monostor.
Bács.
Szentgyergy.
Pák.
Háromfalva.

Egrő.
Csemekén.
Nagygotha.
Adon.
Ösres.
Vámosperecs.
Nagykomádi.
Szokoly.
Tót.
Nagyfalu. Ez Debreczenhöz való.
Halap. Ezis Debreczenhöz való.
Osod.
Kisgoth.
Karaszóderecske.
Pocsaj.
Sama.
Koza.
Keresztur.
Döge. Debreczenhez való.
Sámson.
Pacsmocs.
Tamár.
Atatorda.
Bolkán.
Bolcs.
Böten.
Zamarín.
Ez Debreczenhöz való. Bódogfalva.
Dobószeg.
Ez Debreczenhöz való. Egen.

Bakmír.
Bagyun.
Kakan.
Japol.
Ágas.
Szentmihál.
Nyirmegtamás.
Ez Debreczenhöz
való. Panak.
Nagymihály.
Nagymonostor.
Csekehíd.
Gyenesz.
Eddig száz tizenhat falut teszen.

Imár következnek az Kunság tartománbeli faluk.
Tatarja vidéke.
Karzag.
Ujszállás.
Kolbász.
Kunhegyes.
Lőcse.
Hanban.
Asszonszállás.
Kopolbász.
Csorba.
Mesterszállás.
Kakat.
Marjalaka.
Csóiszállás.
Kistorgogya.
Gyödszállás.
Moroncs.
Örgönde.
Magyarszállás.
Pocsa.
Zamazkín.
Nagyharang.
Madaras.
Ujfalu.
Szime.
Szilcsegyerön.
Kezterend.
Lők.
Varnos.
Naglas.
Zeltekház.
Mirilház.
Dada.
Tót.
Csop.
Királtelke.
Eddig ismeg harmincznégy falut teszen.
Következik Varsán tartománya Szegedhöz való.
Marton.
Czinoj.
Ursa.
Györötkolos.
Helegín.
Szentlászló.
Tés.
Bigen.
Szentkirál.

Mitrang.	Bögye.
Nyakasszentgyergy	Mehed.
Nyakasszegvár.	Ajor.
Derékegyház.	Jajató városa.
Varsán városa.	Ez teszen 19 falut.
Ujváros.	Mindenestül teszen 253 falut.

2.

Ezök az faluk császár birodalmából, kiket Dezni várhoz és Belyhöz birnak:

Az bék ő nagysága falui Deznihöz kit birnak: Sebös és Csoozd, Belyhöz kit birnak: Keér.

Alay bék falui: Kis-Dezni, Krajkova.

Ferhát vajda falui: Zeleste, Prond, Krivat.

Kurt bék falui: Bököny, Lonya, Közönd, Vojmerucza, Korcsomáros, Poklucza.

Hasson vajda falui Közönd vidékin: Epörjes; Bely vidékén: Chroós, Hagymás, Megyes, Egrögy, Nyirmig, Borzest.

Csáffer vajda falui: Kis-Jósás, Vojkest.

Cseri passa falui: Dezni váras, Deákfalva, Ujfalu, Kertös, Székas.

Kaza Ali falui: Ignest, Agák, Berende, Makzina, Doncsanfalva.

Hasson spaja falui: Barda, Közönd vidékén.

Bali spaja falui: Revekes, Rosszucza, Tekerös, Szeren, Baliczan, Fenes.

Deli Ali falui: Laaz, Gorna, Barcza, Kis Rossia, Rorjud, Sara.

Bali spaja falui: Zserkan, Prodan, Zernest.

Hasson spaja falui: Kazoba, Sussan, Topasa.

Moharom Aga falui: Zelecsenfalva, Topahicza, Broztüz.

Sziansz spaja falui: Jósás, Holt, Perzest.

Huszain spaja falui: Csavra, Lazezer, Kertös, Zeleste.

Pajazit spaja falui: Horicz, Közönd vidékén, Chroós, Kertös.

Sinan spaja falui: Kolt, Bajnakfalva, Kornafalva, Travasel.

Rezman spaja falui: Buhan, Nagra, Nadalbest, Vajdafalva, Ternacz, Dulczia.

Ali vajda falui: Lupsafalva, Raj.

Ali spaja falui: Dulna, Minad, Csorna-Minad, Balczin.

Muztafa spaja falui: Samolkeszi, Szénás, Csermöl, Lazova.

Kivan spaja faluja: Csoztylafalva.

Kamber spaja falui Közönd vidékén: Paüz, Banicza, Makzina.

Berhan bulogpassa falui: Bozoj, Samolkeszi vidékén, Kis-Csörmöly, Agaáz.

Ozman bulogpassa falui: Rakaszög, Dulna, Barcza, Konyafalva, Zombrul, Csókás, Hodostó, Vörösigy, Száldobagy.

Heder bulogpassa falui: Dulna, Korotna.

Kazi bulogpassa falui: Csorna-Korotna, Zeleste, más Zeleste, Meszes, harmadik Zeleste, Dombrova, Zámorszél.

Memi spaja falui: Vezest, Gyarak, császár faluja, azt is az Igna fiai birják.

Mind ezök egy faluk Halubek irásátul fogván az hatalmas császár registromában ide voltanak beirván, a miképen ide birják, azonképen Deznihöz is birják, Czuczra Dögöl János birja, Belyhöz birják Botha Ferencz és Sándor vajda, Nagy Zsigmond birja, Turo Igna fiai birják, őmaga Halmagyon lakik, Farkas vajda birja *).

3.

Nos Christophorus Bathori de Somlio vajvoda Trannssylvaniae et Siculorum comes etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis: quod nos attentis et consideratis fideli opera, amicitia et indefessis

*) 1574-diki kéziratból. A roncsolt vagy hibásan olvasott nevek helyreigazitást várnak.

laboribus illustrissimi ac spectabilis, magnifici domini Mustaphae passae vezirii beglerbegi Budensis et locumtenentis potentissimi imperatoris Turcarum, quae ipse cum ad mandatum potentissimi imperatoris Turcarum, tum sua sponte in ferendis mature et opportune auxiliis contra hostes nostros, huic regno Transsylvaniae et nobis summa cum animi sui promptitudine exhibuit et impendit, ac in futurum quoque exhibiturum se et impensurum promittit: totales igitur et integras possessiones Byzachy et Nagy Radowan vocatos, omnino in comitatu Bihoriensi existentes, habitas, memorato illustrissimo domino Mustaphae vezirio beglerbego, haeredibusque et posteritatibus suis universis dedimus, donavimus et contulimus, his tamen infrascriptis sub conditionibus: (quod nimirum juxta benevolam promissionem suam, omni studio, conatu et labore apud excelsam portam potentissimi imperatoris Turcarum efficere contendat: ut omnia oppida, villae, possessiones et bona juraque possessionaria in comitatu Bihoriensi et pertinentiis arcis Varadiensis existentia, per Turcas occupata et taxata, quae nimirum in regesto Halul begi inscripta non habentur, sed postea per Huzaim begum et Muharem Chyelebiam inscripta et occupata tenentur, ab imperatore Turcarum liberata, ad arcem Varadiensem libere possidenda remittantur atque restituantur. Id quod si illustrissima dominatio sua impetraverit et effecerit, tunc insuper ex eisdem bonis liberatis totales et integras tres possessiones eidem nos collaturos pollicemur jure perpetuo) *), hoc quoque non praetermisso, ut aliis etiam quibusvis generibus amicitiae, favoris auxiliique contra inimicos nostros quoslibet nobis fideliter et amanter semper adsit, omni tempore occasionis et necessitatis. Ita tamen ut sua illustrissima dominatio in praedictis bonis Turcicos praefectos non teneat, neque per eos administret, neque Turcicos servitores vel nuncios in medium eorum mittat, sed

*) A ( ) közötti hely kitörölve.

taxam ordinariam Sanez vocatam, quae illis juxta suas vires imponetur annuatim, a provisoribus arcis Varadiensis, pro tempore constitutis recipiat, quibus liberum sit, per incolas earundem possessionum, vel per alios homines, quos malint, manibus dicti domini beglerbegi plene administrare. Qui quidem provisores Varadienses dictas possessiones alioqui per omnia in libertate conservare teneantur, neque alio onere gravare ausint, aut aliis premendas et gravandas permittant, extra consuetudinem regni et juris processum, praeter taxam ad rationem dicti illustrissimi domini beglerbegi Mustaphae impositam. Imo praemissis sub conditionibus damus, donamus, jure perpetuo et irrevocabiliter tenenda, possidenda pariter et habenda, harum nostrarum vigore et testimonio litterarum. Datum in civitate Coloswar die 27. mensis Octobris anno Domini 1576.

A hátsó lapon egykoru, talán ugyanazon kéztől: Exemplar donationis turcicae.

Magának az eredeti fogalmazatnak másolata. Arról, hogy lépett-e valósággal életbe az adománylevél, nincsen tudomásom, sőt hajlandó vagyok hinni, hogy nem lépett, mert Musztafa, gondolom, nem volt képes, megfelelni az adományozási feltételnek, miután Muharem Cselebi kamarai lajstromának Konstantinápolyban szintannyi erőt tulajdonitottak, mint a Halul-begének.

UTAZÁS
POZSONYBÓL NÁNDORFEHÉRVÁRRA
A DUNÁN.
1573.

Ungnad Dávid, sonnecki és preiburgi báró stb., kit 1573-ban Maximilián követül Szelimhez Konstantinápolyba volt küldendő, evangelikus hitvallásu levén, Lajos würtembergi herczeget megkereste, szemeltetne ki számára országának lelkészei közül oly egyént, ki alaposan érti a görög nyelvet, s ki kész volna őt, mint udvari papja, Törökországba kisérni. A tudományok tübingeni egyeteme a knittlingeni születésü Gerlach Istvánt ajánlotta e tisztre, ki 1573. aprilis 9-kén indulván el Tübingenből, 20-án Bécsbe érkezett, s nehány hét mulva innen Konstantinápolyba indulván Ungnaddal, itt maradt ennek összes követségi ideje alatt 1578. junius elejéig. Nagy gonddal vitt naplóját unokája Gerlach Sámuel 1674-ben adta sajtó alá, több helyütt rongált szöveggel, ily czim alatt: „Stephan Gerlachs des aeltern Tagebuch der von zween glorwürdigsten römischen Kaisern Maximiliano und Rudolpho an die Otomanische Pforte zu Constantinopel abgefertigten, und durch den wohlgebornen Herrn David Ungnad stb. glücklichst vollbrachter Gesandtschaft.

Aus denen Gerlachischen, Zeit seiner hierbei bedienten Hof-prediger-Amptsstelle, eigenhändig aufgesetzten und nachgelassenen Schriften herfür gegeben durch seinen Enkel M. Samuelem Garlachium Special-Superintendenten zu Gröningen stb. Frankfurt am Main, in Verlegung Johann David Zunners. Gedruckt bei Heinrich Friesen, 1674.“

A könyv becses adalékokat nyujt a magyar történelemnek 1573—1578-diki korszakához, s irójának utazását Pozsonytól Nándorfehérvárig a Dunán, érdekkel fogják, ugy hiszem, olvasni a magyar közönség általában, a hazai föld- és történetirás mezejének mivelői különösebben.

„1573. junius 10-kén Bécsből öt rendbeli hajón elindulván, 11-én reggeli nyolcz órakor Pozsonyba érkeztünk, hol az esztergomi püspöknél — Istvánnak hivják*) — ebédeltünk, ki nagyságos uramat több ízben megcsókolta, és valahányszor ő felsége vagy egymás egészségét itták, mindannyiszor a körülálló gyermekek és egyéb szolgák feles számmal kiáltva kiáltották: Isten éltesse, Isten gyarapitsa.

Ezen érsek udvarában hordón álló kitömött sast láttam, mely valamint a hordó is óragép által mozgásba lévén hozatható, Rudolf magyar király minapi**) koronázása alkalmával, magától elébe jött a királynak.

Midőn az én nagyságos uram, ki gróf Salm Juliushoz***) hintón Semptére volt menendő, bucsut vett a püspök urtól, ez őt megáldotta, és mindazok kik vele az asztalnál ültek, kötelesek voltak nagyságos uramnak öltönyét megcsókolni. Mi többiek pedig nagy szél és erős eső miatt Pozsonyban vesztegelvén,

---

*) Alkalmasint Radeczki István egri püspököt érti, ki mint magyar királyi tanácsos és kamaraelnök Pozsonyban lakott, és Verancsics Antalt, az akkor, ugy látszik, már Eperjesre indult és itt 1573. julius 21-én meghalálozott esztergomi érseket a királyi helytartóságban képviselte.

**) 1572. september 25-én.

***) Pozsonyi gróf volt.

vacsora után az augsburgi születésü ifju Pistoriussal felmentem a várba, egy nálunk vendégül volt őrmester által vezéreltetve. A felvigyázó, öreg olasz emberke, bebocsátott s megtekintettük az aranyos szőnyegekkel bevont termeket, melyek a városra néznek, és János Fridrik herczeg szobáját, honnan a Dunára szolgál a kilátás. A vár nagy és szép négyszög kövekből épült, székhelyül szolgál a magyar királyoknak. Lejövet, hajóinknál magyar tánczot szemléltünk. A tánczos, egymagára, karjait csodálatosan mozgatta; hol kezeit, hol lábait mintegy elvetette magától; hol egyenesen járdalt, hol földhöz lapult, hol mindenik lépését vagy ugrását kurjongatással kisérte. Midőn az ilyes tánczos elfárad, felhivja a legközelebb állót, hogy váltsa fel őt tisztében; s ilyesmit nem lehet megtagadni, roppant gyalázat nélkül.

Junius 12-én korán indultunk el Pozsonyból s egész nap berkek között haladtunk; balról számos vizi malom állott hajókon, hat mérföldi távolságra semmiféle falut sem találtunk, mig végre, Bodakra*) érvén, ott reggeliztünk. Aztán tovább hajóztunk, és jobbról egy kis mérföldre láttuk Győrt, melynek erőssége s városa nyolcz mérföldre fekszik Pozsonyon alul. ismét két mérfölddel alább, emelkedik a magas és csucsos Szentmártonhegye, melyen szép egyház áll, kolostorral; s ennek szerzetes tagjai, ha a törökök kelletinél közelebb száguldoznak, levetik csuháikat és bátran fegyverhez nyulnak. Alkonyatkor Bojcz faluhoz**) érkeztünk s itt megvacsorálván, egész éjtszaka Komárom felé mentünk, hol reggeli 4—5 óra tájban kötöttünk ki. Éjfél után egy órakor jött hozzánk a komáromi magyar strázsa, oly hajón, mely kalózhajóhoz volt hasonlatos, s olyatén berkes zugnál, hol azelőtt nyolcz nap hét embert fogtak el a törökök. Minthogy elején elmulasztották magokat velünk elégségesen

*) Nagy-Bodak.
**) Nagy-Bajcs.

megismertetni; s minthogy nem adták tudtunkra, honnan jőnek s kik legyenek, egy Welser nevü fiatal stájer nemes, a kormányos felhivására, tüzet adott reájok, s talált is egyet, ki épen magához vonta az evezőt, de kinek csak öltönyét lyukasztotta át a golyó. Ekkor elsiettek; egy óra mulva azonban, más hasonló hajótól kisértetve ismét visszajöttek, magokat megismertetni és jelentést tenni, hogy közülök egy lövést kapott, de csak olyant a milyent. S most Komáromig jöttek el velünk, hol megettünk, hol mellettünk, hol előttünk mintegy versenyt hajózva, s öszhangzás nélkül, kegyetlenül énekelve. Ezen őrhajókat naszádoknak nevezik, az őröket vagy hajósokat pedig naszádosoknak, s ilyes hajó van Komáromnál 21, másmás helyeken 25, 30, 35. Kinekkinek fegyvere kardból, hosszu láncsából és puskából áll, s azonkivül van neki evezője, melyet megannyian nagy szabatossággal kezelnek, egymásba nyúló roppant sebességgel mindkét oldalon. Külön mindenik hajón három nagyocska ágyu találtatik.

Midőn junius 13-án reggeli öt órakor Komáromnál kiszállottunk, csaknem az egész város jött ki előnkbe; a vár főkapitánya, göppingeni Kielmann ur szivesen látott bennünket, s én és udvarmesterünk Sara ur a várba kisértettünk, hol Hirsch János éléstári felügyelőnek kézbesítvén a testvérétől, Hirsch Gáspár bécsi udvari ügynöktől hozzá intézett levelet, az erősség bástyáira vezettettünk. Ezek téglákból, a pártázatok négyszögkövekből oly vastagságra épültek, hogy két kocsi könynyeden kerülheti ki egymást a kőfalakon, melyek jobbára Ferdinand nevét magokon viselő, derekas nagy ágyukkal vannak ellátva. Az erősséget alsó végén két viz rekeszti be: a Duna s az ezen folyamba ömlő Vág vize, ilyképen:

Komárom, Vág, Duna.

Ezen vizeken tul kezdetét veszi a török birodalom; a törökök nemcsak Komáromig, hanem jóval Komáromon felül is száguldoznak mindkét vizen. A bástyáról, a Dunától jobbra látni Gesztest, a fehér török erősséget, és látni Tatát, mely a mienk, s mely idę két mérföldre van, és Geszteshez oly közel esik, hogy a tataiak láthatják szabad szemmel, mint lovagol be s ki a gesztesi török őrség. Tatában van százhetven vakmerő legény, kik kapitányukkal, Ferdinanddal, (ez akkor Komáromban volt, nem nagy ember, feketebarna, sűrü nyirt szakállal, farkasbundában, szolgái fehér öltönyben,) vitézül küzdenek a törökökkel és sokat leöldösnek közülök: valamint ezt Túr Jerg*) is tevé vala, ki vaskos, szőrös, gyalulatlan, medveféle ember volt, fényre, csillámra semmit sem adott, mindig istállóban hevert a lovak között, és olyannyira elrémitette a törököket, hogy midőn ezek rablani indultak, szokásuk volt ekkép imádkozni: Isten hatalma és Túri György keze legyen irgalmas nekünk; ez ugyanis oly kéz volt, mely számtalan törököt ölt meg.

Komáromban van több egyén, kiket ráczoknak neveznek, kik szent Pál leveleit hiszik, s kiknek a városon kivül külön templomuk és temetőjök van; igen mélyre ássák a sirokat, s nagy halmot raknak felökbe. Itt annak sirját is láttam, ki a török császárt Bécsig kalauzolta; a fakereszt mellé fekete zászlót tüztek, s erre nevét irták, de mely most már olvashatlan. A városfalak gátorból és kőből valók s jókora magasságuak. Kicsi temploma csak fából épült. Az erődben hatvan nagy ágyu áll, kerekeken; különben is derekasan van felszerelve, mindenféle hadi eszközökkel, lőporral, kénnel, golyókkal, pánczélokkal, puskákkal, kövekkel, lánczokkal, vasdarabokkal, melyeket kilőni, szokás. Olyan mint egy kis város, lakházakkal, mert háromszáz, nagyából házas katona lakik benne. Ezen nap Hirsch urral ebédeltem; este megérkezett nagyságos uram

*) Túri Györgyöt érti, a két évvel azelőtt elesett kanizsai kapitányt.

hét hintóval Semptéről, s Kielmann ezredes magához kérte vacsorára.

14-kén a várba mentünk meghallgatni a predikácziót; s itt a tábori iródeák által felkérettünk, jőnénk el menyegzőjére, melyen több magyar ur, s a tatai és komáromi kapitányok is voltak jelen, jámbor, szives emberek. Legjobb zeneszerök a duda, melylyel nagyságos urunkat lakmározás után elkisérték a hajóig, s melynek szavánál magyar tánczot jártak.

Van itt egynehány török fogoly, kiket a mieinkből valókkal kicserélnek; egy forinton kötött erszényt vettem tőlök.

15-kén ezredes ur nejével, leányával, testvéröcscsével, a plébánossal és a postamesterrel voltam vacsorán.

Junius 16-kán hét órakor, a vár valamennyi ágyuinak dörgése között, huszonegy naszáddal s a mi öt hajónkkal Komáromból egy mérföldre a törökök elébe indultunk, és számos komáromi katona s polgár kiséretében a folyam tulsó partján, Pannonia nevü régi városnál, melyet Attila elpusztitott s hol még most is a Dunán átvezetett kőhid romjait szemlélhetni,*) vetettünk horgonyt. Jött is nem sokára öt török hajó fehér és veres lobogókkal, s felajánltatván részünkről a béke, mindenikből egy-egy ember nagyságos urunkhoz és a komáromi kapitányhoz közeledett. Ekkor mindöten meghajoltak előttök s kezet nyujtottak nekik. Kapitány ur most előadta, mi végre hivattak legyen ide ezelőtt két nappal, s bennünket biztos gondjaikba ajánlván, reggelivel kinálta meg őket. Válaszukban kinyilatkoztatták, hogy nincsen szándékukban időzniök, és miután a magyar urakkal, névszerint a tatai kapitánynyal röviden értekeztek és a reggelit elköltötték, hajónkat az övéikhez kötötték s tovaszállitottak bennünket. Külön mindenik hajójokon körülbelől harmincz ember volt, kik megannyian egyszerre, pogányul üvöltve, eveztenek; részök köldökig épen meztelen, valamennyien

*) Szőnyt érti, kétségkivül.

tarfejüek levén. Az egyiknek koponyáján csalma ült, másén sapka, számos lefüggő végekkel, elől fedélzettel a verőfény felfogására.

Komárom alul fél mérföldre Tatát egyenes vonalban láttuk magunk előtt feküinni sík földön. Estvéli hat órakor Esztergomba érkeztünk, mely városnak szép kastélya van, hegyen a Dunánál. A törökök mindenféle étkeket küldtek nekünk vacsorára. Bécstől Komáromig 23 mérföld van, Komáromtól Esztergomig 5.

Junius 17-kén reggeli 7 órakor az esztergomi béghez vagy kapitányhoz mentünk. Ungnad ur átadta neki császár ő felsége levelét s azonfelül 300 tallért, egy szép órát és három aranyos kupát. Figyelmeztette őt, hogy a békekötéshez képest tilos levén a kalandozás és rablás a végekben, emberei ovakodjanak ezentul ilyesektől s ne raboljanak annyi embert mint eddiglen. A bég választ is alig adván e figyelmeztetésre, majd a behódolt falvakról beszélt, majd arról, hogy a mieink mit nem követtek el mindenfélét a végházakban, s aztán mindnyájunkat ebédre hiván, 41 tál ételt tétetett előnkbe.

Ebéd után a bég parancsára egy előkelő török a kastélyba vezetett bennünket, mely a várossal egyetemben ezelőtt harmincz évvel*) foglaltatott el, s mely erős, szép és dicső volt, de most benne romlásra jutott minden. Egykoron itt lakott az érsek s még most is látni a Dunára szolgáló teremét, melyben Krisztus urunk a keresztfán, szüz Mária s a Szibillák lefestvék, de mindeniknek arczulatja át van szurva. Tőszomszédjában más nagy és széles terem van, felső végén aranyozott csarnok, melyben a magyar királyok képei szemlélhetők, átszurt arczokkal ezek is. Ezen terem előtt szép folyosó van a Duna felé. De a mi itt szemléletre legméltóbb, az a templomban levő jókora magos kápolna, csupa veres, átlátszó, tükörfényü

---

*) 1543. augustus 10-kén.

márványkőből, dicső és pompás mű, melyben, mint valamely tűkörben látni a tárgyakat. A várban vagy kastélyban pedig kevés az ágyu és kevés az őr; alatta vizmű van, mely a várba hajtja a vizet.

Délután csak egy mérföldre hajóztunk a Dunának bal partján fekvő Maros nevü mezővárosig, mely egészen arianus. Midőn itt kiszállottunk, a helység plebánosa nyájasan ajánlkozott nekem minden szolgálatra. Kérdésemre azt mondta, hogy ő lutheránus, hogy az augsburgi hitvallás felekezetéhez tartozik. Vacsorára is hivott magához, de vacsora után, midőn a mi nagyságos urunkkal sétálni mentünk, s ő, a plebános, ismét hozzám jött, elvégre megvallotta: hogy ő a Fiunak és a Szentléleknek örök istenségét nem hiszi, s hogy kettőjöket csak annyiban illeti az Isten neve, mennyiben a hatóságot; az Atyaisten ugyanis általok, mint eszközeik által, hajtatja végre isteni műveit.

Mi, mert korán érkeztünk ide Marosba, még vacsora előtt átmentünk a Dunán a magas kősziklán fekvő visegrádi vár megtekintésére. Valamivel alantabb hajdan erős torony volt, melyet, mint mondják, Ferdinand lőtt rommá, s melyben a harminczados, Bálint deák lakott. Onnan felmentünk a várba, holott a magyar koronát őrzötték hajdanában, s hol mi semmi különöst nem láttunk, kivévén egy vermet, melyből szép, világos, kristályfényü sót ásnak ki. A vár alatt jó, hüves kút van, három csővel, melynél vigan voltunk. Kevés török van benne, nem láttunk három ágyunál többet; magas és erős, de különben nincs itt semmi, mi örvendeztethesse az embert, hanemha a kilátás. Midőn innen ismét leszállánk vala, nagy terjedelmes és szép kőfalzatot találtunk, mely Mátyás király palotája volt, 366 teremmel. Maga Visegrád városa el van pusztulva, de lenn a Dunánál szép térségen még szép romok szemlélhetők.

Junius 18-kán reggeli hét óra tájban Budára érkezvén, a pasa majorjánál kötöttünk ki. Előnkbe jöttek majdnem fél

mérföldre tizenhét naszád hajóval; mindenik körülbelől harmincz veres, zöld és sárga lobogóval volt felczifrázva, s mindeniken elsütötték az ágyukat.

19-kén a pasának*) látogatására mentünk, kinek palotája nem igen szép, de hemzseg cselédektől. A teremben mindkét oldalról tanácsosai, tisztes öreg emberek állottak, Ungnad ur számára aranyozott szék állt készen. A tanácsosok, midőn beléptünk, ismételve hosszu életet és boldogságot kivántak pasájoknak, kivel Ungnad ur most a béke szigoruabb megtartásáról értekezett, egy komáromi születésü magyarnak tolmácslata mellett. Elmondá, mennyit kalandoznak, mennyit rablanak a végekben a törökök, nyilvános megszegésével a békekötésnek. A pasa válaszolá, hogy ez tudtán és akaratán kivül történik. Bocsássák vissza a végekből elhajtott népet, — mondá amaz — mert 1569-től fogva 3000 földmivelőnél s 600 katonánál többet ejtettek rabságba a hitszegők. — Nem lehet kivánságodat betölteni — viszonzá a pasa — mert nagyobb része felkonczoltatott, a többiek a Portára küldettek. Ungnad ur végre, miután a két szép órából, ezüst kupákból és 3000 tallérból állott ajándékot kézhez adá vala, néhány főbb fogoly felszabaditását sürgette, — nem nagy sükerrel.

Ebéd után hajóhidon, melynek hossza 700 lépés, átmentünk a Dunán Pestre, s láttuk, hogy ez egykoron hatalmas kereskedő-város lehetett, mert számtalan benne az egyébiránt sötét és kellemetlen kalmársikátor. A pompás kőépületek maradványait is szemléltük, melyeknek nagy rostélyos ablakaikat agyaggal tapasztatták be a törökök, olyannyira, hogy mindössze is csak két szép épületet láttunk épségben, s azok török templomok voltak. Ezek, felül gömbölyüek, de némi csucsorodással, fedélzetök délnyugoti széléről magos fehér tornyocska emelkedik, folyosóval, honnan, mert harangjaik nincsenek, hiveit

*) Musztafa.

imádságra hivja a pap. Belülről szőnyegekkel bevonvák, vasrudakon függő számos lámpával, melyek közül a középső jókora nagyságu, a többiek húgycsövekhez hasonlitanak.

Pestről ismét által mentünk Buda városába*), négy mecset megtekintésére, melyeknek egyikében a jeruzsálemi török templom képe látható. Kivül, a kapunál, sziriai nyelven irott mondások olvashatók, belül, a kőfalba vájott boltocskánál, melynél a pap ül, a félhold szemlélhető.

Keresztyén egyházba is mentünk, mely deák iskolául is szolgál. Kérdeztük a tanitót: hogy miféle vallásu? s ő azt mondta, hogy a mienket követi, azt, melyet Melanchthon Fülep ur tanitott. Mi azonban gyanuba vettük őket, hogy kálvinisták, mert az oltár előtt asztal állott; s a kivel szólottunk, azzal tudattuk gyanunkat. Mire ő azt mondta, hogy ők csak egy szin alatt veszik az Ur vacsoráját.

Aztán megnéztünk egy szép fürdőt. Gömbölyü kőépület, ólomfedélzettel; a falakból meleg viz csurog ki, s kellő közepén terem van, melyben nyakáig ér az embernek a hév viz.

Ezeken kivül semmi különöst sem láthatni a városban, s bizony, nagyon kell fájlalni, hogy ezen szép város disznóóllá és kutyarekeszszé vált, mert a pompás épületeknek már csak külfalaik léteznek; a belső ronda és disztelen; a gyönyörü erkélyek és ablakok vagy lerontvák, vagy sárral betapasztvák. Dicső egy város lehetett; most számtalan sok benne a zsidó és a török, de kevés benne a jó keresztyén, mert ezek nagyából pápisták, kálvinisták és anabaptisták. A törökök itt is, valamint Pesten és Esztergomban semmit sem épitenek, semmit sem hoznak helyre, ha valami roskadásnak indul. Mindössze két szép kőházat találtam; az egyiket a vásártéren e verssel:

Nemo confidat nimium secundis,

a másikat egy templom megett ilyes felirással:

Sic transit gloria mundi.

*) Az alsó várost érti.

A török temetők a városon kivül vannak; mindenik sírnál egy-egy kő van, olyatén, minők nálunk a határkövek; a vagyonosabbak magas, alul széles s felfelé mindinkább csucsuló, földdel megrakott odvas oszlopokat emelnek halottaiknak. A katona sírját kópja jelzi. A törökök majdnem valamennyien erős, ügyes emberek, szaladáshoz, ugráshoz, lövöldözéshez, kardforgatáshoz jólértők, különben miveletlen, baromi nép, de mely igen szives volt irántunk.

20-kán az urak megannyian Pestre hajóztak, s itt veres márványból épült szép fürdőt vettek szemügyre, melyet fűteni kell, hogy a falból kiömlő viz jó meleg legyen. Visszajövet Budára, itt is egy szép, nagy és terjedelmes, az imént emlitettnek módjára épült, ólommal fedett (mások pléhhel) fürdőt tekintettünk meg, mely három teremből áll. A hátsónak közepén üreg van, nehány lépcsővel, nagy mennyiségü vizzel. Oldalt, fenn, szép kutcsőből foly váluba a viz, melynek minden budai fürdőben nehéz kénszaga van.

21-kén predikáltam; azután megnéztük a budai várkastélyt, mely dicső, hatalmas épület lehetett, szépen faragott külcsarnokokkal: belülről pedig folyosó van szép veres márványból, magas oszlopokkal, s hosszában két nagy terem, aranyozott padolattal mindkettő. Az elsőnek alakjai csupa üstök lobogó tűz felett, s mellettök egy könyv. Ezen terem márványajtaja felett (tudni kell ugyanis, hogy a termek valamennyi ablakai és ajtai márványból valók) olvasható e felirás:

MAGNANIMUM PRINCIPEM VICTORIA
SEQUITUR 1484.

A másik terem padolatján csupa arany kigyó van, farkaikkal szájaikban. E mellett más szép terem találtatik, s ajtaja felett ezen irás:

WLADISLAVI REGIS HOC EST MAGNIFICUM
OPUS.

A magyar királyok szépen kifaragva, de összetépett arczulatokkal, a tizenkét égi jegy és szép könyvtár szemlélhetők benne. Ebben az égi testek állása van lefestve, ily felirással:

Cum Rex Matthias suscepit sceptra Bohemae
Gentis, erat talis lucida forma coeli.

S ilyes szép terem még igen sok van, de mindnyáját nem lehetett megtekintenünk. A kaputól nem messze hever egy roppant nagy ágyu Francziaországból, melynek még nem láttam párját. Épen a kapu előtt négy, igen nagy, két ölnél hosszabb ágyu fekszik a fűben, mellettök kerekeken számos más. A bécsi kapu alatt függ egy nagy óriásláb, egy állkapcza, egy kópja, melylyel némi török egy ekevasat átlyukasztott, s nagy, vastag patkó, melyet kettétört vala.

Itt mindenki világosan láthatja valóságát az isteni fenyegetésnek. Ime, a legpompásabb épületek mind a várban mind pedig a városban, mely a még fennálló kevés maradvány tanutétele szerint, pompás és dicső volt oly annyira, hogy a gyönyörüséges Augsburg sem multa felül, disznóólakká lettek, mert a törökök összetépik, összevagdalják a szép királyképeket a várkastélyban; az ablakokat betapasztják sárral agyaggal; a háztetőket lehányják és deszkákkal rekesztik el a bejárást.

Junius 23-án tiz óra tájban elindultunk Budáról. A pasa harmincz személyt rendelt mellénk, kik bennünket Konstantinápolyig kisérjenek; köztök volt a fekete de nyájas Szinánbeg, két öreg csausz és három jancsár. Először is Ráczkevére érkeztünk. Ezen hosszadalmasan nagy mezőváros hódol mind a törököknek mind a Salm-Eck grófoknak. Lakosai magyarok, kik nagyobb részt kálvinisták, és ráczok; az utóbbiaknak szép templomuk van. Ebben sok a gyertya és sok a kép, köztök az apostolok, és Mária a kis Jézussal karján. Az oltáron kis feszületek fekszenek. Ezen ráczok görög hitvallásuak ugyan, de az isteni tiszteletet pápista módra végzik. A mezővárosban nagy vásár tartatik, melyet a bécsi kereskedők is szoktak

meglátogatni, kik gyermekeiket ide küldik a magyar nyelv megtanulása végett.

Más nap reggeli hat órakor elindulván, szép ligetek között haladtunk, melyek a Duna mindkét partján szemlélhetők s melyeket valamivel alantabb jobbról szép szőlőhegyek váltanak fel. Megállottunk Paksnál*). Ezen magyar falu és erősség, szárazon öt mérföldre fekszik Ráczkevétől. A magyarok mindenféle étkeket hoztak nekünk. Itt töltöttük az éjtszakát.

Junius 25-kén reggel elindulván Paksról, mindig szép ligetek között haladva, melyek tele voltak almákkal és körtékkel, tiz órakor Tolnánál voltunk. Ez nagy mezőváros a Duna jobb partján; Pakstól öt mérföldre. Lakosai, valamint még más mezővárosok és faluk Budán alul, oly hiven ragaszkodnak császárunkhoz, hogy noha behódolvák a töröknek, mégis adót fizetnek a császári felség tárházába, kinek hivei akarnak maradni. Vallásukra nézve nagyából kálvinisták, részben ariánusok. Nincsenek tudós hitszónokaik, ezek közül csak kevesen értik a deák nyelvet, beérik a magyarral. Némi gonosz, orzó és áruló nép lakik közöttök, az innen majdnem Bolgárországig elszórt ráczok**), kik horvátul beszélnek, mert Horvátországból valók, kik Pál apostol leveleit hiszik, s kiknek babonájok és vallásuk majdnem olyan mint a görögöké. Ezek sok keresztyént árulnak el, segitenek is egynémelyeken pénzért; jól tudják a keresztyén világba vezető utakat, mutatják is gyakran a törököknek az ösvényeket, melyeken barmokat és embereket ragadozhatni. Minthogy Tolnán Nándorfehérvárig kellett magunkat eleséggel ellátni, azért e helyütt töltöttük a napot. Egy polgárnál vacsoráltunk, s a magyarok mindenféle étkeket hoztak nekünk, kivált hatalmas dunai pontyokat, az egyik tizennégy fontot nyomott, a másik tizenhatot, s mindkettőnek együttvéve három magyar krajczár volt az ára. Vannak

*) Az utazónál: Papis. Verancsics Pakosnak irja. A „de Pakos“ nemzetség egy jelentésü a ‚Paksi‘val.

**) Látszik, hogy azok nem voltak serbophilusok, kik az utazót oktatgatták.

harmincz fontosak is, igen szélesek és vastagok, de nem oly hosszak, kövérségre disznóval is felérők. A magyarok jeles borról is gondoskodtak számunkra. Ők kalvinisták. Ezen helység hitszónoka Wittenbergben tanult, de most betegen feküdt podagrában. Beszéltem a káplánnal, az tanulatlan volt. A jobbágyok, valamint a paksiak is mindkét császárnak behódolvák, jószivüek és hűségesek voltak irántunk.

Junius 26-kán reggeli négy órakor elhagytuk Tolnát, s ismét szép ligetek között hajóztunk. Én pedig, mielőtt a Dunának balpartján fekvő bajai erősséghez közeledtünk volna, sok malomnak közepette, hol balról megszakadnak a ligetek, predikácziót mondottam, Zakariás hymnusából indulván ki. Az ebédet egy szintén balról fekvő falunál költöttük el, melynek nevét elfeledtem feljegyezni. Három órakor elindulván, három puszta templomnak szép romjait közel egymáshoz szemléltük, jobbról, azonfelül egy falut, melynek neve Veresmart*), s melynek magasabban fekvő erőssége szintén elpusztult. Itt épen hajónk orra előtt kilencz ökör általuszta a Dunát. Nemsokára Mohács nevü**) mezővároshoz jöttünk; s lévén még időnk, nagyságos uram és én jó fél mérföldre, hintón mentünk azon helyre, hol a Magyarországban lakott utolsó király, Lajos, s vele harminczötezer embere, háromszázezer törökkel megütközött, megveretett, és elveszett. Ezen mező most részben puszta, részben szántóföld. Ottlétünkkor hullámoztak a kalászok. Még láthatni az árkokat, hol az ágyuk állottak, s hová a halottakat temették. Láttunk innen négy mérföldnyi távolságra egy magas hegyet, merre Pécs fekszik, s azon túl Mohácshoz hét mérföldre Sziget. Aztán megtekintettük azon helyet, hol Lajos király, midőn az ütközet után megfutamodva, mocsáron átlovagolt, vizben halt, vagy inkább

*) Veresmord-nak irja.
**) Vahitsch-nak irja.

megfuladt. Ő már tul volt a mocsáron, de lova visszahanyatlott vele, s ugy halt meg. És ezt egy öreg magyar mutatta nekünk, ki velünk jött, s ki maga is ott volt az ütközet alkalmával.

Visszaérkezvén Mohácsra, a hely bégje vagy kapitánya velünk vacsorált, és a törökök három ízben ezt kiáltották: Halla, halla, halla-hű.

Junius 27-kén hajnalban elindultunk Mohácsról, s a berkes partok között tovább haladva, jobbról egy falut találtunk s mellette a Dunában két malmot, aztán jókora magasságu hegyen egy ócska kastélyt; végre kellemes helyhez érkeztünk, puszta templom nagyszerü romjaival a bércz alján. Itt kiszállottunk, de rövid mulatozás után, ebéd ideje felé tovább hajóztunk, s öt órakor azon helyiséghez érkeztünk, hol a Stiriából jövő Dráva a Dunába szakad. Valamivel alantabb, jobbról, szép hegysor emelkedik. Az éjtszakát egy Erdőd nevü*) gyönyörü vár alatt töltöttük, mely a mezővárossal egyetemben nagyocska hegyen épült, s honnan tiz mérföldre szolgál a kilátás, szép, nyájas, termékeny térségre.

Másnap, idején tovább hajóztunk, s reggeli hét órakor Valkovárhoz**) érkeztünk. Ez a Dunának jobb partján, hegyen épült, s elég terjedelmes mezővárossal van körülvéve. Miután itt magunkat a szükséges eleséggel elláttuk, utközben Valkó és Atyavár***) között predikácziót mondottam, Máté evangy. 5. A fehérszinü Atyavár alatt fekszik Rácz-Ujlak†); a Dunaparton létező romok nyaraló és vadaskert romjai; mondják, hogy egész a városig terjedezett volt hajdanában a kert, mit a fennmaradt kőfal-keritésből is gyanithatni.

---

*) Az utazó ‚Erdeydi'-nek irja.

**) A mai Vukovár, szerzőnknél: ‚Volkovar.'

***) Gerlach ‚Otiavar'-nak irja.

†) Gerlachnál: ‚Razisch-Oilak.'

Ujlakon alul fekszik egy puszta vár, melynek neve: Zerevik*). Az Ujlaktól Nándorfehérvárig terjedő hegyláncz legeslegszebb egész Magyarországon, szőlőkkel és szántóföldekkel díszes. Az éjt Péterváradjánál töltöttük, mely nevét Péter nevü magyar urtól vette. Bástyái, tornyai szépen veszik ki magokat a hegyen; a török, mondják, 80,000 embert**) vesztett alatta, s végre is nem erőhatalommal, hanem kiéheztetéssel győzte meg az őrséget. Kevés ágyu van benne, közőlök kettőn Ulászló neve, egy harmadikon Ország János néhai szerémi püspöké olvasható. Egyébiránt, semmi különöst sem láthatni a várban; az őrök laktanyái körülbelül olyasok, minők a Komáromban levők.

Junius 29-kén reggel Karlóczhoz†) érkeztünk s ezen szép mezővárosból eleséget szállitattunk hajóinkra; vévén utunkat Zimony felé, délben megállottunk Szalankemen nevü városkánál††) A bal parton, hegyen, fekszik egy szép vár, neve: Titel. A Tiszának vize itt ömlik a Dunába. Minthogy az nap itt maradtunk, megtekintettük ama városkát, melynek fele, a várral együtt hegyen emelkedik, s kőfallal van körülvéve, s melyben szép kertek szemlélhetők; másik fele a hegynek alján terül el, s lakosai csupa ráczok, kiknek templomát megtekintvén, fekete köntösü apáczákat s papokat találtunk benne. Ezek nehány kenyér felett imádkoztak, melyekkel aztán nagyságos urunknak a templom előtt tisztelkedtek. A templom az uj testamentomból vett képekkel van beirva, nehány bálványnyal is van feldiszitve; felül gömbölyü, minők a török mecsetek szoktak lenni.

Junius 30-kán kilencz órakor Nándorfehérvárhoz érkeztünk; fél mérfölddel felebb van egy falu, melynél zászlaikat és

*) Valószinüleg az, melyet Verancsics ‚Cserög'-nek ir.
**) Talán toll- vagy sajtóhiba 8000 helyett.
†) A szerzőnél ‚Karloiczi'; magyar neve ekkor ‚Karom' volt.
††) A szerző ‚Schlamikanik'-nak irja.

ágyuikat rendezgették a naszádosok. Ezen városnál szakad a Krajnból jövő Száva a Dunába.

Julius 1-jén a béghez mentünk, ki a városon kivül lakik, agyagból és fából készült, nem igen szép épületben, mert pompát ők a házak belsejében üznek, a jelesebb teremeknek mind falai mind padozata szőnyegekkel levén bevonva. A bég veres és zöld lombozattal átszőtt aranyos köntösbe öltözködött, hogy urammal értekezhessék és ebédelhessen; körülötte agg hivei és tanácsosai, s az ajtó előtt kétszáz török. Talán ötven tál ételt tétetett előnkbe, s ebéd után két fiu által tánczot járatott; de uram hascsikarás miatt kénytelen volt rövid idő mulva távozni.

A város valamivel szebb Budánál, mert a török császár itt szép kőházakat épitetett, s mert az utczák kikövezéséről is gondoskodott. A legszebb áruboltok a ragúzaiaké. Laknak itt törökök, zsidók, ráczok és ragúzaiak. Az utóbbiak, pápisták levén, szerzetest tartanak hitszónokul. A ráczoknak Ráczkevétől fogva idáig mindenütt vannak papjaik, szerzeteseik, apáczáik. Ujlakon is van férfikolostor, Zimonyban pedig zárdák, mind barátok mind apáczák számára.

A városon belül és kivül szép kertek vannak a házak körül. Nevezetes négy épület, melyek kőből és téglából egészen egyformán készültek, négyszegüek, ólommal fedvék, szép, kövezett piaczot képezők. Ezek az iparosok épületei. Kétemeletesek, bennök kamra kamra mellett s mindenikben tüzhely. Ezen házak közül a legnagyobb az, mely legközelebb esik a ragúzai árusátorokhoz, hosszu csarnokkal van megtoldva, s ennek mindkét oldalán bolt boltot ér, mindenféle mesteremberek, szabók, vargák, késgyártók, posztósok stb. számára. Miért is a város, lévén számos uj kőházai, melyek keresztyén foglyok, névszerint olaszok által épitettek, és lévén szép kertjei, felülmulja Budát, holott ez mennyivel szebb volt hajdanában, midőn dicsőséges palotái még fennállottak.

Az emlitett kőházakon kivül a többiek deszkákból összetoldott, zsindelylyel fedett nyomoru lakok. De a templomok, — számra tiz — a fürdők, a lóistállok, a felebbi négy iparosépület, s még egy ház, melyet a bég most épitet magának a város végén, ezt távolból hatalmasnak gyanítatják, hozzá járulván még a vár is, mely ólommal és pléhvel fedett derekas öt tornyával elég magosan fekszik; maga a város részben dombon, részben sik földön épült.

A várban nem sok nevezetességet találtunk, amaz öt nagy tornyon kivül, melyek belső magvát képezik. Két részre oszlik, külön bástyái vannak mindenik résznek. A külsőnek faházaiban laknak a katonák: csőcselék nép. Innen fahidon jutni a belső részbe, hol táborszereiket tartják. Esztergom, Visegrád, Buda, Péterváradja és Nándorfehérvár táborszereik mind együtt véve sem érnek fel az egy Komárom felszerelésével. Budán és Nándorfehérvárott van ugyan sok ágyu, sok nagy ágyu, de ez jobbára roncsolt jószág, kereke csak kevés ágyunak van. Ezen belső várban láthatni nehány pánezélt, sisakot stb., melyek a mohácsi mezőről szállítattak ide."

És most vegyünk bucsut a szerzőtől, ki szárazon tovább utazik Konstantinápoly felé, és mondjunk köszönetet neki, hogy hazánkról egynehány érdekes vonást jegyzett naplójába.

BÉKES GÁSPÁR PÁLYÁJÁHOZ

ÉS

BALASSA BÁLINT ERDÉLYI FOGSÁGÁHOZ

ADALÉK.

I.

Kornyáti Békes Gáspár, Fogarasföldének örökös grófja, Báthori Istvánnak, Erdély fejdelmi székeért versenytársa, nem volt silány, nem volt középszerű emberke; távulról sem volt oly gonosz, oly kegyetlen, minőnek őt Báthori kanczellárja Forgács Ferencz nagyváradi püspök hirdeté vala. Bécsben ugy mint Konstantinápolyban őt másnak ismerték; s kit halála után Gálfi János ártatlannak mondott, kire Gyulai Pál őszinte tisztelet érzelmével tekintett, s ki végre szolgálatát felajánlotta versenytársának, és ennek hűségében halt meg: arról amugy hebehurgyán ne hozzon kárhoztató itéletet a történetiró; szabadságában állván egyébiránt ennek, sőt tisztében, mint hiszem, kettejök közűl Báthorinak nyujtani a koszorút.

János Zsigmond 1570. december 15-kén Békest Gyulafehérvárról következő levéllel indította Albert rajnai pfalzgrófhoz és mindkét Bajorország herczegéhez: „János, fia néhai fenséges Jánosnak, Magyar-, Dalmát-, Horvátországok stb. királyának, Isten kegyelméből Erdélynek és Magyarország részeinek fejdelme.

Méltóságos fejdelem, őszintén kedvelt barátunk urunk. Üdvezletet és bármely vállalatainak szerencsés sikert. Inditottuk méltóságos uraságodhoz teljes utasitással őszintén kegyelt hivünket, nagyságos kornyáti Békes Gáspárt, főkamarásunkat, tanácsosunkat és követünket, bizonyos és sulyos dolgokban, melyek személyünket illetik. Kérjük tehát nagyon méltóságos uraságodat, tessék ezen követünket kedvezőleg fogadni, annak, mit mondó leszen, kétségtelen hitelt adni, és irántunk való hajlamát szeretettel nyilvánitani, mit részünkről mi, ha Isten is ugy akarván, életben maradandunk, ügyekvők leszünk kegyesen megköszönni. Éljen minél jobban, kivánjuk. Kelt városunkban, Gyulafehérvárban, december 15-dik napján, az Úrnak 1570-dik esztendejében. Méltóságos uraságodnak barátja János fejdelem stb."

Előttem fekszik e levélnek — magában értetik, hogy deák — eredetije, melyet tudtomra közzé még nem tett senki, s melyre Szamosközi István, Bocskainak udvari historiographusa, nem mulasztotta el feljegyezni: „házasság dolga felől küldötte volt Békest." Ugy van; a Maximilian és János Zsigmond között Békesnek közbenjárásával. 1570. augustus 16-án Speyerben kötött szerződéshez képest, Maximilián bajor sógorának, Albert herczegnek valamelyik leánya, névszerint Mária, az idősbik, fogott volna János Zsigmondnak hitvesül jutni, s Békes, nem ugyan december 15-kén, az oklevél keletkezésének napján, de tizenegy nappal később, december 26-kán indult utnak, urának nevében háztűznézni. Későn; mert Mária ekkor már Károly főherczeggel járt jegyben.

Albert herczeg még julius 8-kán, tehát jóval ama szerződés kötése előtt, Rómából ismeretlen kéztől értesitést vett a császár szándékáról s figyelmeztetést egyuttal, hogy a czélzatot talán legbiztosabban az által hárithatná el magától, ha Maximilián másik sógorának, a clevei és jülichi fejdelemnek leányát, Sybillát, ajánlja a magáé helyett pótlékul. A herczeg meg volt lepve a hir által, s hitelességét is kétségbe vonta, mert csak

imént találkozott a császárral Prágában, s az egy szócskával sem érintette a tárgyat. De september 3-kán kelt levelében Maximilián csakugyan kinyilatkoztatta, mint intézkedett legyen Mária jobbja iránt. E házasság — irá a herczegnek — főtámasza azon szerződésnek, melyet elvégre sikerült egy veszedelmes ellenséggel köthetni, s mely általa fenn fog állani, nélküle meg fog bomlani. Juttassa eszébe Albert Ferdinand császár példáját, ki szintén egyik leányát, a későbbi florenczi herczegnét akarta János Zsigmondnak*) nőül adni. Nehézségeit a vallás iránt némitsa el azon körülmény, hogy a herczegnő számára vallásának szabad gyakorlata már ki van kötve. Albert beleegyezésétől függ az összes keresztyénség közjava, nyugalma. — Nővéréhez, Annához, adott külön levélben reményt látszik táplálni Maximilián, hogy ezen házasság által a vajda talán megnyerethetik a katholikus egyháznak; s más nap — september 4-kén — ismételve olyas választ kér a herczegtől, „mely a számos évek óta áhitozott czélt a keresztyénséggel megközelítesse elvégre“ **).

September 8-kán a bajor herczegnek következő válasza indult utnak:

„Hogy a török császár ezen házasságot s a rajta sarkalló békekötést megizlelhesse, az nem látszik valószinünek előttünk. Ha pedig innen okot meritene magának Erdély erőszakos elfoglalására, mily nyomoruságra jutna leányunk e házasság következésében, mily kárt vallana az összes keresztyénség miatta! És tegyük fel, hogy ingatag ember lévén az Erdélyi, ujból a törökhöz pártol, mily helyzete volna akkor leányunknak

*) Hurter, kinek kivonatából ismerjük e levelet, azt irja ugyan: „Johann Sigmunds Vater“, de Hurter ur roszul olvasott, mit a herczegnek alább következő válasza bizonyit, nem is emlitve, hogy köztudomásra Johanna főherczegnőt Ferdinand két izben is nőül igértette János Zsigmondnak.

**) Hurter, Geschichte Kaiser Ferdinands und seiner Aeltern, Schafhausen, 1850, I. k. 162 l.

a pogányok és istentelen eretnekek közepette, kiktől hemzseg tudnivalóképen ama tartomány. Felséged tudja, minő átkos eretnekség, az unitáriusoké, harapódzott el lakosai között, mely reá, az Erdélyire is elragadt; tudja, hogy azok dicsekednek s joggal dicsekedhetnek, miszerint átkos tanuk és az alkoran között parányi különbség is alig van. Aztán, rabszolgájának mondja a török császár az Erdélyit; arról pedig nem is szólok, hogy ama tartomány módfelett miveletlen, hogy ő, az Erdélyi, nem örvend a legtisztesebb származásnak, hogy teste egy nagy betegség. S ily istentelen viszonyok, ennyi és ilyetén nyomoruság közé taszitsuk én és hitvesem leányunkat? Felséged ugyan kilátást nyit nekünk, hogy a kedves gyermek nem fog a katholikus hitvallás gyakorlatában megháboritatni; de mi ezt lehetetlennek tartjuk; mert találkozhatik-e emberséges, akár egyházi, akár világi katholikus, ki nem vonakodnék efféle emberek között maradni? Való igaz, hogy boldog emlékezetü Ferdinand császár idejében neki, az Erdélyinek, felséged egyik nővére igértetett hitvesül; de akkor még egészen más volt mind az ő állása, mind országáé. Akkor a török még nem volt oly gyilkos szomszédja Erdélynek, mint jelenleg; akkor ő, az Erdélyi, még fiatal volt, vallásában még nem oly annyira elvetemedett, a tanácsosok, kik környezték, tisztesebbek voltak s egészségi állapotja is elütött a jelentől: akkor még más, még jobb kormányhoz lehetett remény“ *).

Maximilián ugyan Speyerből september 30-án sógorához adott újabb levelében reményét fejezte ki, hogy a tárgynak nyugalmasabb átgondolása után majd más véleményben leszen a herczeg, de szint ekkor a császárnak testvére, tehát Máriának anyai nagybátyja, az akkor harminczegy éves főherczeg, Károly is fellépett mint kérő, s a bajor sietett leánya kezének odaigérésével. Igy lőn Mária a stajer Károlynak jegyesévé s a

*) Hurter az id. h. 581—584. ll.

szent-széktől nyert engedély után nejévé, igy lőn az unitarius erdélyi fejdelemnek szánt ara II. Ferdinandnak anyjává s azon befolyása által, melyet fiára gyakorlott, az ellenreformatiónak előbb Stájerországban s a kapcsolatos tartományokban, majd az összes monárchiában nagyobb kisebb fokig eszközlője.

A bajor herczegnő eljegyzése csak januarius végén jutott Békesnek tudomására, midőn az akkor Prágában volt császárhoz érkezett. S ez most, mint ama római ismeretlen óhajtotta, csakugyan másik unokahugát, Sybillát, a clevei fejdelem leányát ajánltatta János Zsigmondnak, kit egyébiránt rútnak s a németen kivül más nyelvet nem értőnek irt le hallomás szerint a követ*). Ezen házasság bekövetkezésének reményében cseréltettek ki Prágában a mult évi szerződést megerősitő oklevelek s adta ki Maximilián Bécsben 1571. martius 10-én abbeli kötelezvényét, hogy azon esetre, ha János Zsigmond vagy örökösei Erdély birtokától elejtetnének, — értsd: ha a német császárhoz állásuk miatt a Porta haragjának sulyát érzenék — Oppelnt és Ratibort Sziléziában nyerjék kárpótlásul.

Négy nappal utóbb, 1571. januarius 14-kén, az utolsó Zápolya életének véget vetett a nehézkór.

II.

Maximilián Békest már korábban arról biztositotta, hogy János Zsigmond magvaszakadásának esetében őt fogja a rendek által vajdául, Erdélyt a magyar király nevében kormányzó vajdául választatni. Hogy ez megtörténhessék, Békesnek János Zsigmond halála után nyomban haza kellett volna sietnie, de ő azt nemcsak nem cselekedte, hanem még két hónappal később is, még a vajda választására kitüzött napon is, miért, miért nem, Bécsben időzött. A mit ellenkezőt olvasunk Forgácsnál

*) Forgács Ferencz, rerum hung. sui temporis Commentarii, Pozsony, 1788, a 630. lapon.

és másoknál, az tévedés, s az elsőnél a valónak talán szándékos elferditése. Egyes hadcsapatok mozgalmai Magyarországon arra látszottak mutatni, hogy Maximilián csakugyan befolyást akart gyakorolni a vajdaválasztás irányára. „Minket csoda hirekkel értetnek — irá 1571. aprilis 6-kán Budavárból Musztafa pasa török császári helytartó Pozsonyba Verancsics Antal magyar királyi helytartónak — hogy Erdélyhez közel való várbeli kapitányoknak meghattátok volna, hogy valami inditást tennének Erdélyre. Azon kérünk, hogy a végbelieknek, főképen Erdélyhez közel valóknak erősen megparancsoljátok, hogy vesztegségben legyenek, miért hogy Erdély is az mi kegyelmes fejdelmünk jószága. Ha az szándékok, hogy valami háboruságot inditsanak, bizonyába semmit vele nem nyernek, mert hiszszük bizonynyal, hogy egy hónapot nem ér, Erdély határába ötven azvagy hatvan ezer tatár beérkezik; más az, hogy ismeg az erdélyiek az mi kegyelmes fejdelmünk jóakaratjából önnönmagok között az urak közzül választottak fejdelmet közöttök magoknak, kik ő felségét mindenben hiven akarják szolgálni. Azért ha mit inditnak is, magoknak tesznek kárt vele" *).

Az erdélyi rendek 1571. aprilis 1-jén Gyulafehérvártt tartott gyülekezetökből május 17-kére tüzték ki a fejdelemtemetési és fejdelemválasztási gyűlés megnyilását. De ugy látszik, valamint Békes Bécsben, ugy somlyai Báthori István nagyváradi főkapitány Konstantinápolyban ideje korán ügyekezett magának biztositani Erdély fejdelemségét azon esetre, ha, mint előre volt látható, János Zsigmond rövid idő alatt magtalanul fog kimulni. Ezen előzmény, valamint a szintén aprilis 1-jén hozott s 6-kán a beglerbegnek már bejelentett végzés, hogy Báthori István testvérbátyjára, Kristófra, bizatott fegyveres kézzel őrködni a rendek szabad választási joga felett, Musztafa pasával már eldöntöttnek látatta a fejdelemség kérdését.

*) Verancsics összes munkái, II. k.

Maximilián is ovakodott most erőszakos eszközökhez nyulni, s Csáky Mihálytól János Zsigmond hatalmas kanczellárjától és Hagymási Kristóftól János Zsigmond néhai bécsi követétől várta saját és illetőleg Békes igényeinek oltalmát. Összegyülvén a rendek, május 23-kán sirjába fektették elholt urokat*), 24-kén fennállásukra czélzó több rendbeli végzést hoztak**), az nap a fejdelemválasztás ügye is kerülvén szőnyegre. „Miért hogy római császár ő felségünk — irá Hagymási Kristóf 1571. május 27-kén Gyulafehérvárról Lisztius János veszprémi püspöknek és magyar kanczellárnak — csekély személyünkre és vékony erőnkre bizta vala ez országbeli dolgainak pártolását, ám szólottunk még az gyülés előtt cancellarius urammal, ki mondja vala, hogy igenis jól tudja, miképen egyezett volna meg megholt király fia római császár ő felségével, ki dologban Békes Gáspár uram járt, kinek ugy is kéne lennie; de bizonytalan lévén ez végezéseknek kimenetele, ország eleibe az megholt király ezt soha nem is bocsátotta, nem is merte bocsátani soha; mert megsejditvén ezt ez ország, főképen magyarországi urak és ez országbeli nemesség, nagyon rajta jártak ő felségének a király fiának, hogy ez országot hatalmas török császár oltalmától meg ne foszsza és haragjának ki ne tegye; de voltak olyanok is, kik kéz alatt az hatalmas portához járultanak." Igaz is, hogy az urak az megirt végezésekről semmit sem akarnak tudni, mondván: hogy az hátok megett csináltatott és koholtatott. Lőn is nagy zúdulás az gyülésnek első napján. Voltanak Békes Gáspár emberei is, kit tapasztaltunk magunk is. Véget vete ez zavarnak Csáky uram; bejön az gyülés közibe az testamentummal és az hatalmas császár levelével, melyet az megholt

*) Egykoru naptári jegyzet, Schuller által az Archiv zur Kunde Siebenbürgens II-dik kötetében közölve.

**) ‚Az nemes uraknak stb. közönséges végzések, melyet Gyulafejérváratt ez jelen való pünkösd havának 24-dik napi gyülésiben 1571-dik esztendőben egyenlő akarattal végeztenek' stb.

király fia életében még irt vala, parancsolván és megengedvén az szabad választást, mely utolsónak nyers szóval való felolvastatását praetendálván az gyülés, csend leve, mindeneknek szeme az Báthori uramokra veté magát, miérthogy csendesen ültenek az öreg ajtó felé. Ezeknek utána késő levén már az idő, nagy sebbel lobbal kiki haza mene. Jöve pedig hozzám cancellarius uram; mondja: „Próbálja meg te kegyelmed holnap az végzések dolgát, de fejét jól felkösse; mü az mit ez végzésekről tudunk, azt csak mint az megholt kegyelmes urunk cancellariusa tudjuk; mü soha az országnak arrul számot nem adhatunk, nem is adunk soha, az mit megholt kegyelmes urunknak tetszett cselekedni; lássa ezt Békes Gáspár ő kegyelme, az ki ebben járt, most is fut, fárad ott künn, de fejdelmi kontyot azért még nem vágunk fejére." Másnap — május 25-kén — alig valának együtt, ime minden további vita és szó nélkül kikiálták Báthori István uramot, az somlyaït, főúr öreg nemzetet vajdának, de Csáky uramot ez nap nem láthattuk" *).

A mely nap e levél Gyulafehérvárról Bécsbe indult, az nap Békes Gáspár Bécsből Konstantinápolyba irt Benkner Márk erdélyi szásznak, ki álpénzkoholás miatt kénytelen volt hazáját odahagyni, s ki hitét is odahagyván, mint Amhát bég, egyik tolmácsa volt a Portának. Békes őt talán már Erdélyben ismerte; talán csak akkor lépett vele választott rokonságra, akkor jött vele érintkezésbe, midőn a közelebb mult években, János király őt, Békest, mint húzamos ideig a török szövetség buzgó pártolóját, előbb Szolimánhoz, majd Szelimhez inditá vala követképen. A levél ekkép hangzik: ‚Az én uramnak, atyámfiának, Amhát begnek, az hatalmas császár hiv rabjának adassék az levél. Köszönetömet, magam ajánlását irom kegyelmednek,

---

*) Gr. Kemény József és nagyajtai Kovács István: Erdélyország történetei tára, Kolozsvár, 1837. I. k. 106. s következő l.

mint uramnak, atyámfiának. Istentül mindön jó szerencsét, hosszu életöt és jó egészségöt kevánok kegyelmednek. Szerető atyámfia, Amhát beg, tudja azt kegyelmed, minemü atyafiusággal te kegyelmed igyérte énneköm magát; kéröm kegyelmedet, mint uramat, szerelmes atyámfiát, hogy te kegyelmed ne hagyjon, hanem te kegyelmed fogja ugyan szive szerént az dolgot. Kegyelmed tudja, kiknél kell töreködni, kegyelmed forgódjék és töreködjék szorgalmatosan az dologban. Ha az kegyelmes Uristen megkönyörül rajtam és jó végre viszi az dolgot, meglátja kegyelmed, hogy az mint megmondtam, jó atyádfia leszök. Én Istennek utána Memhet begre, Musztafa begre*) és te kegyelmedre biztam ott az dolgot. Az mit énvelem míeltök, magatokkal míelitök atyámfiai. Tartsa meg az Uristen kegyelmedet mindön jóban. Ez levél költ Bécsben 27. napján pünkösd havának. 1571. Kegyelmed atyjafia Békes Gáspár m. k.'**)

III.

Báthori István igen ügyesen viselte magát Maximilián irányában. Nyomban megválasztatása után Hagymásit magához hiván, monda neki: „Tüstént irunk római császár urunk ő felségének; legyenek kegyelmetek csendesen, mert mü bizony soha ellenségi nem leszünk római császár ő felségének és az keresztyénségnek; az mi történt, annak okai nem vagyunk; látta kegyelmed is, mikép történtek az dolgok; ez mostani veszedelemben és az töröknek közel voltában hazánkat vérbe, nyomoruságba, pusztulásba nem vethetjük; az elmultakat csak az idő pótolhatja ki." Bizalmaskodó magaviselete által Hagymásit épen magához hóditotta az uj fejdelem. Halljuk, Báthori

*) Mindketten magyar renegátok és portai tolmácsok.

**) Eredetiből. Rajta Benkner kezétől következő jegyzés: ‚Mein lieber Herr Vetter. Damit dass Ihr mir desto fester glauben megt, do schick' ich Euch ein Brief, den mir der Herr Békes noch geschickt hat von Wien.' (Leszakadt pecsét helye) ner m. p.

uram főembereit küldi ő felségéhez — irá amaz Maximilián kanczellárjának — hiszünk is neki, mert jámbor, istenfélő nemzetség.

S Báthori csakugyan megesküdött Maximiliánnak, ‚hogy neki, mint legkegyelmesebb urának és utódainak, tudniillik Magyarország törvényes királyainak hive leend; s hogy vajdai tisztét, a hűségére bizott jószágokkal és várakkal egyetemben, mihelyest ő császári királyi felsége azokat visszakövetelő leszen, Maximilián vagy biztosai kezéhez adandja' *). A császárt ezen fogadása, a bécsi udvar katholikus urait azon igérete által nyerte meg magának, hogy még a mult évben fogadván be Nagyváradra a jesuitákat, ezeknek innen Erdélybe nyitva álland az ut.

A dolgok ez állásában Békesnek, az unitariusnak, csillagzata Bécsben is halványodni kezdett. Ugy látszik, még azon reménynyel indult az 1571-diki nyáron Erdélybe, hogy valamint Ferdinand idejében Dobó mellett Kendi is volt vajda, ugy Báthori mellett ő is fog Maximilián vajdája lehetni Erdélyben. De ide érkezése után röviddel hivságosnak mutatkozott e reménye: a ki oly erős, oly biztos kézzel fogta a gyeplőt, mint Báthori, az nem lehetett hajlandó valakivel osztozkodni a főhatalomban. Boszuságában fogarasi várába zárkozott Békes; s a mi csak kitelhetett tőle, elkövetett mindent, hogy Báthori bukását Erdélyben, Bécsben, a Portánál eszközlésbe vegye. A fejdelem őt ez uttal is megelőzte, 1573-ban Fogarast elfoglaltatta, magát Békest Magyarországba, s innét Bécsbe, Prágába szalasztotta. Mint ügyekezett Békes magának ekkor a Porta oltalmát kiérdemelni, s mint szedetett rá Szokoli Mehemed nagyvezir által, — ha ugyan hitelt adott ennek — arról másutt s mindenesetre más alkalommal fogok szólani. Most és e helytt elégséges annyit mondanom, hogy Maximilián őt kéz alatt

*) Pray kéziratai, H. 58. Bethlen Farkas, II. k. 212. s következő l.

segitette, mert a függetlenségre törekvő Báthoriban jelenleg már lehetetlen volt azt fel nem ismernie, ki röviddel utóbb még a lengyel királyi koronáért is diadalmasan versenyzett vele; s hogy a Porta Békes czélzatainak ellenére Báthorit a budai és temesvári beglerbegek oltalmáról biztositotta.

„Én a Portát mindaddig sürgettem császár ő felsége engedelméből — irá Békes 1575. május 3-án meghittjének Radák Lászlónak Prágából Erdélybe — hogy Istennek kegyelmességéből onnét engedelmünk vagyon, hogy én ti kegyelmetekhez bemenjek az országba, és hogy a vajdát, ha Istennek akaratja leszen, vagy kezünkbe vegyük, avagy az országból kiüzzük, és én az országban maradjak. Ugyanazt mondta a fővezér pasa: Jól értjük mi, hogy az ország szereti Békest, a vajdát penig igen gyülöli; azért legyen ember, ha országot akar birni, azért támadjon reá az ebre" *). És tizenegy nappal később, május 14-kén ugyancsak Prágából s ugyancsak Radáknak ezeket irja: „Ő felségének az tetszik ez dologban, hogy én mindjárást alámenjek innét, és ott alatt Kassa mellett várjam az ti kegyelmetek válaszát ez dolognak hamarabb voltáért; mert igy igen késedelmesnek itéli ő felsége, hogy én még itt várjam a kegyelmetek válaszát. Azért bizott uram, barátom: én menten mégyek alá, és ott várom a kegyelmetek válaszát oly helyen, hogy senki egyéb nem tudja Ruber uramnál (Maximilián kassai főkapitánya), a hol én leszek Kassa mellett."

Alá is ment, mint szándéka vala, s Kassánál több magyarországi ur és főbb nemes találkozott vele, köztök az akkor huszonnégy éves Balassa Bálint, János királyi főkamarásnak az ország egyik hatalmas dynastájának fia, ki már azelőtt három évvel „Beteg lelkeknek való fives kertecske" czim alatt igénytelen verskoszorut bocsátott közre, s kiben a magyar költészet történetirója most a tizenhatodik század lyrájának legmagasztosabb

*) Erdély történetei tára, I. k. 113. l.; hibásan az 1573-dik évhez.

képviselőjét szemléli. Musztafa budai pasa, tudomására jutván Békes hiveinek előbb Kassán, majd Szatmártt gyülekezése, 1575. junius 30-án ekkép irt Báthori Istvánnak: „Tekintetös és nagyságos urnak, somlyai Báthori Istvánnak, Erdélyországnak nömös gondviselőjének, nekünk tisztölendő barátunknak. Mi Musztafa pasa az hatalmas török császárnak főheltartója Budán, és gondviselője Magyarországnak. Tekintetes és nagyságos ur, nekünk tisztölendő barátunk, köszönetünk és magunk ajánlásának utána. Bizonynyal értjük azt mi, hogy az némöt párt mind napról napra gyüleközik és szaporodik, kiknek gyülésiknek bizonyos okát még ennyi ideig is, minékünk bizonynyal meg nem jelönté nagyságod, jóllehet más által mi megértöttük, hogy midőn akaratjok az volna, hogy Erdélyben béférköznének, mi penig az mi kegyelmes fejdelmünk parancsolatjához tartván magunkat, minthogy az mi kegyelmes fejdelmünknek Erdélyország saját jószága: mi mindön órában a mi birtokunk alatt valókkal, mindön hadi szerszámunkkal készek vagyunk az ü felsége jószágának megoltalmazására; azért ha szükségösök leszönk, minekönk idején adja tudtunkra nagyságod; mert ha késén adja nagyságod tudtunkra, nem találunk alkalmatosságot benne, hogy hörtelen mehessünk; hol penig Erdélyországnak csak egy kövét azok elfoglalják, jól tudja nagyságod, mint nem veheti az mi kegyelmes fejdelmünk jó nevön nagyságodtul, és mi következzék belőle, kinek nem mi, hanem nagyságod leszen oka, hogy ennyi ideig is azoknak gyülésöket hallogattad és hirré nem tötted. Isten nagyságoddal. Datum Budae, 30. die Junii 1575" *).

Békes ekkor már Désnél táborozott a nagyobb és kisebb Szamos egybeömlésénél, honnan késedelem nélkül Tordához szállott. A mely nap Tordára érkezett, az nap lovagolt be Gyulafehérvárra Báthorihoz két századmagával Hagymási Kristóf. Az ildomos ember megjelenése erős reménynyel töltötte el a

*) Eredetiből.

fejdelmet, hogy a rendeknek csak kisebb része fogja Békes ügyét támogatni; s csakugyan más nap ezer szász is csatlakozott Báthorihoz Helwig Ágoston szebeni polgármester vezérlete alatt. Kornis Gáspár huszti kapitány is hozzá sietett lovasaival — irja Bethlen Farkas — hanem Erdély szélein Balassa Bálintra bukván, megütközött vele, s katonáit ugyan elszélesztette, de maga sebet vévén, nem juthatott el a vajdához, Balassa pedig amugy elhagyatva szerteszét barangolván, Hagymási embereire bukkant, kik őt megsebesitették, fogságba ejtették, s a vajdához hurczolták.

IV.

Tudjuk, hogy Békes Kerelő-Szent-Pálnál a Maros mellett 1575. julius 10-én*) Báthori által megveretett, és tudjuk, hogy a diadalmas fejdelem, az 1575. Jakab napján Kolozsvártt megnyilt országgyülés által halált mondatott a menekültekre, köztök magára Békesre, s halált a főbb foglyokra. Balassát megkimélte; talán mert volt idő, midőn szorosabb barátságban állott atyjával, talán mert az észnek és szivnek gazdag adományaival felruházott ifju a genius büverejével őt lefegyverzette; és mindenesetre azért is, mert Balassa nem lévén Erdélyből, nem a részekből való: hitszegésről, árulásról valamint nem vádoltathatott, ugy abban nem marasztathatott el. Báthori mindamellett őt egyelőre fogságban tartotta, s iránta Amurat szultán 1575. december 17-kén következő levelet bocsátott Erdély fejdelméhez: „A közelebb mult napokban adtunk levelet hozzád, melyben meghagytuk, hogy Balassa fiát és Sárközi Mihályt a Békes háborujában elfogott egyéb rabszolgákkal egyetemben küldjed magasságos portánkra. Te pedig hozzánk küldött leveledben azt válaszoltad: hogy a Békes

*) A Wagner által közzétett szepesi krónika szerint ugyan julius 9-dike lett volna az ütközet napja, de erdélyi egykoru jegyzet ezt julius 10-kére teszi.

háborujában elfogott valamennyi rabszolga áruló volt, miért is megannyi halállal lakolt az egy Balassa János fián kivül, kiről irod, hogy halálos sebben nyavalyog. Ez okon most rabszolgáink közül hozzád küldjük Amhád csauszt, komolyan meghagyván neked, hogy mondott Balassa János fiát és Sárközi Mihályt a Békes háborujában elfogott többi rabszolgákkal egyetemben, küldd azonnal magasságos portánkhoz, máskép nem cselekedvén és semmi mentséghez nem nyulván, mint melynek különben is nem lészen helye előttünk. Mert tudjad, hogy magasságos portánknál azokra, és különösen Balassa János fiára szükségünk van, nagy szükségünk. Ehhezképest jelen parancsolatunk értelmében, elmellőzvén minden mentséget, el ne mulaszd mondott csauszunkkal a mondott rabszolgákat magasságos portánkhoz küldeni. Másként nem cselekedvén. Kelt Konstantinápolyban, 1575. december 17-én" *).

Szót fogadni, annyi lett volna Báthori részéről, mint felségjogáról lemondania, magát a Porta rabszolgájának vallván, kinek őt Konstantinápolyban amugy is czimezgették. Ez okon Szokoli Mehemed nagyvezirhez levelet adott az erdélyi fejdelem: „Az hatalmas császár és te nagyságod levelét megküldte az tömösvári pasa; parancsolja nekem, hogy Balassa János fiát, egyéb főrabokkal, az kik volnának, beküldeném az hatalmas császár portájára. Én mint hiv rabja és engedelmes szolgája mindenbe az hatalmas császárnak és te nagyságodnak, akarám tudására adni nagyságodnak, hogy az Balassa János fia itt kézben vagyon, de ezenkivül főfogoly semmi nincs, mert az harcznak utána is, az melyek Békessel árultatásba és praktikába részesek és főinditó okai voltak, azokat levágattuk az többinek példájáért. Az bódog emlékezetü Szuliman császár jeles főrabokat, kiket szablyájával, hatalmával megfogott:

*) Gerlach István (Ungnad Dávid magyar királyi követ udvari papjának) naplójából, hol jelen levél deák forditásban közöltetik.

Nádasdit, Prini Pétert, Bornemissza Farkast, Bebék Györgyöt az megholt János királynak és atyjának megadta, kiből nagy tisztessége és jó hire nevekedett az magyar nemzet közt, látván az hatalmas császár hozzá való kegyelmességét és tekintetit. Hogyha penig engemet te nagyságod reá kénszerit, hogy beküldjem, szidalmas leszen köztök az én nevem, és minden tekintetek elfordul énrólam. Ha valamely ez idevalókba foglyá esik, soha semmiképen meg nem szabadithatom, most is penig egy főszolgám Barbély György fogva vagyon nálok: ha ez nem volna, mi nem törekednénk efféle árulók mellett. — Ez is előttem áll, hogy nekönk keresztyéneknek hötönk ellen vagyon, és az megholt fejedelmek is soha egy rabot sem köldtek Portára, sőt sokat szabaditottak, és abból jó hirt nevet vöttek és szeretetet mindenektől. Könyörgök azért te nagyságodnak, tekintsen kegyelmesen az én könyörgésemre és mentsen meg engem ez nagy gyalázattul; mindazáltal mindenekbe az hatalmas császár és te nagyságod jóakaratja legyen. Mikor egy szolgánk az Balassi fiát megfogta, egy bottal ütötte volt agyon (értsd: agyba), kibe megsüketült, és az kórság is gyakorlatossággal üti el; ugyannyira vagyon, hogy sem élhet sem halhat" *).

V.

De honnan eredhetett a Portának rendkivüli neheztelése az ifju Balassára? fogja kérdeni egynémelyik olvasóm. Felelet: A Porta Jánost, az atyát, akarta sujtani Bálintban, a fiuban. — Jánosnak kékkői vára hatalmas börtönnel volt ellátva, s e börtönben nehány nevesebb török rabnak jutott hely. Tiszttartóját Pintér Benedeknek hítták, kit szinre pénzeinek elsikkasztásáról vádolván, békóba veretett s a török rabok börtönébe vettetett. Pintér itt kegyetlennek, irgalmatlannak szidta urát, s fogoly társait arra birta, hogy közűlök egy kikérődzkedvén,

*) Eredetiből (fogalmazási minutájából).

mintha a váltságdíj beszerzése volna czélja, keresse fel Musztafa budai pasát, s küldessen általa szabott napra Kékkőhöz katonákat, kiket ők alkalmas helyen felvonszanak a várba, s kik Balassát megölvén, a Porta hatalmába ejtsék az erősséget. Magában értetik, hogy urát mindenről értesitette a tiszttartó, névszerint a helyről, napról és óráról, hol és mikor szándékoltatik eszközöltetni a cselszövény. Éjtszakának idején néma csendben megérkeznek Fülekből, Nógrádból, Budavárból a török gyalogok. Az első felvonatik a várba, fel utána még négy. A többiek hijába lesvén a jelt, melyet, miként egymást közt előre kicsinálták, azok adni fognak a künnlevőknek, gyanitották a kudarczot, és közülök az tartotta magát szerencsésnek, ki Balassa lovasai elől még idejekorán megmenekülhetett*).

Musztafa tajtékzott mérgében e hirnek hallatára. S felhasználván a zavart, melybe Békes merénylete az ország tetemes részét ejté vala, Alinak a székesfehérvári begnek meghagyta, álljon boszút Kékkő kiostromlásával. Ruebernek, Maximilán kassai főkapitányának egész figyelme Erdélyre levén forditva, Balassa segédet kért a császárnak Bécsben székelő helyettessétől, Károly főherczegtől, s várt is tőle segédet, mert Kékkő egyik őrhelye volt a bányavárosi kerületnek. És Forgács Simon a dunántuli magyar hadak főkapitánya, Kilmann Endre komáromi, Gregoróczi Vincze győri és Huszár Péter pápai parancsnokok csakugyan oda útasítattak, hogy vegyék elejét a veszedelemnek. Ők azonban Viglesnél, Zólyomtól két mérföldre megállapodván, a bányavárosok megvédésére szoritkoztak, s talán, mert a garázda Balassa János személyes ellenei voltak, talán, mert vélték, hogy okuk van őt, a pártütésről már korábban vádoltat, most sem tartani Maximilián hivének: mozdulatlanul nézték, midőn Alibeg 1575. julius 20-ka táján nemcsak

* Istvánfi, XXV.

Kékkőt, hanem Balassának egy másik várát, Divényt is megvették *).

Sulyosabb napok soha sem nehezedtek az öregre: tizennégy nap alatt veszendőbe mentek mind várai mind fia; és rövid idő mulva még arról is értesült, hogy a budai pasa szemébe nevetett Istvánfinak, akkor Maximilián tanácsosának, midőn ez a békekötés ideje alatt elfoglalt várakat visszakövetelte; s hogy a szultán Bálintnák Konstantinápolyba küldetését sürgeti. Láttuk felebb Báthorinak a mily nemes oly illdomos tiltakozását e kivánság irányában; s az ő tanácsára, valamint az őt Erdély fejdelmi székén felváltó Báthori Kristóféra fordult, ugy látszik, Balassa most kérelemmel a Portához. Maximilián konstantinápolyi követének, Ungnad Dávidnak evangelikus udvari papja, Gerlach István, gondosan vitt naplójába 1576. december 31-kén ezt jegyezte: ‚Mehemet pasának egyik embere jelentést tett uramnak, hogy a magyar ur Valassian (értsd: Balassa vagy Balassi J.) két török foglyot küldött Mehemed pasához levéllel, melyben igéri, hogy kész magát az övéivel egyetemben alávetni a Portának, s kész valamennyi török foglyait elbocsátani, ha fiának, ki taval a Békes-féle háboruban a törökök (értsd Báthori) kezébe esett, szintén visszaadják szabadságát, s ha neki, Jánosnak, és az övéinek biztos urodalmat adnak székhelyül.‘

Balassa Jánosnak e lépése legalább annyit eredményezett, hogy fiát, Bálintot, mint kire már most nem lehetett oka annyira neheztelnie a szultánnak, Báthori Kristóf szabadon merte bocsátani. A nagyvezirnek a fejdelemhez adott egyik leveléből, melyet 1577. februárius 27-kén kézbesitettek Báthorinak, látom, hogy Bálint ekkor már szabad lábon volt, sőt szabad volt már korábban, mert a nagyvezírnek itt következő, kelet nélküli levele, mely amazt megelőzte, róla, mint már nem fogolyról,

*) Istvánfi az id. h. Egykoru jegyzetek Wagnernél, Scep. II. 62 s 264.

tesz emlitést. Közlöm ezt egész terjedelmében[1], azért is, mert vonatkozik a felebb, Istvánfi után előadott kékkői cselszövénynek egyik főszemélyére, kiről valamint általában Bálintnak erdélyi fogságáról s innen kimeneküléséről a hazafiui lelkü báró Balassa Antal kétségkivül még több okiratot fog ősi fészkében találni.

„Jésus vallásán való erdélyi uraknak uránák, Báthori Kristófnak, erdélyi vajdának, barátság szerint való köszönetemet és szolgálatomat irom nagyságodnak. — Ennek előtte Balassi János fia, Balassi Bálint, az Békes Gáspárral, mint árulóval, az Erdélyországba haddal bejött volt. Akkor foglyá esett volt, ki az ország veszedelmére jött volt be. De mikoron azt megértette volna az budai basa, ő is az ő népét mindjárt hozzahiván és gyüjtvén, mindjárást elindult, hogy azoknak a kik az hadba vannak, eszét elveszesse. Ugyanakkor Balassi Jánostól két várat megvött. Annakelőtte esett volt rabbá az kit az én levelemmel odaküldtem Lutfi-oda-basa. Balassi Jánostól szinte az tájban ez az Lutfi-oda-pasa elkéredzett volt kezességen Budára. Ezalatt még oda járt Budára, az Balassi János két várát megvötték az mi felekénk (feleink). Ő immár, miért hogy az várakat megvötték volt, megszabadult volt. Azután Balassi János kinzotta az rabokat, az kik kezesek voltak Lutfi-oda-basáért. Azt mondta: törekedjetek az én fiam szabadulásaért és én nem kinzalak titöket. Most azt értem az portára, hogy most is őket erősen kinozza az Oda-basáért. Azért kérlek énhozzám való atyafiuságodért és barátságodért, hogy miképen nagyságod is megszabaditotta Balassi Bálintot; (s.) az Oda-basát és az ő kezesit, a miképen felfogadta Balassi János, hogy nem bántja az rabokat, nem kinozza: hogy szerezz egy levelet Balassi Jánostól Lutfi-oda-basának, hogy ő megszabadult; és az rabokat, az kik kezesek érette, ne kinozza és őtet nem kevánja oda többé“ *).

*) Az egykoru hivatalos forditás minutájából, melynek felirása: ‚Exemplum litterarum Memhet passae.‘

ERDÉLY

S A

PORTAI ADÓ

Báthori István és Kristóf alatt.

Országlásának végszakában János Zsigmond évenkint tizezer aranyat fizetett adóul a Portának. Halála után ugyanaz maradván Erdély s a részek terjedelme, ugyanazok a végek, mind a temesvári beglerbeg, mind a budai vezirpasa, tartományaik irányában ugyanaz maradt az adó is.

Szelim császár levele, melyet Kendi Sándor 1572. martius 13-kán Báthori Istvánnak hozott a Portától, Erdély s a részek terjedelmét minden csonkitás ellen biztositotta: „Az mint először az Erdélyország az megholt királnak adatott — ugy szól a levél — és az mint ő birta, teneked is teljességgel ugy engedtem birnod.“ Kendi szintakkor Szokoli Mehemed nagyvezirtől is hozott levelet, melyben olvasom: „Mint ezelőtt az föld az megholt királnak adatott, azonképen neked is teljes birodalmával. Ennekelőtte az hatalmas császár parancsolatot kildett vala az budai és temesvári beglerbegeknek, hogy az mely faluk az regestumba nincsenek (értsd Halul beg lajstromát, mely a Portának magyarországi birtokát, mind a magyar király mind

az erdélyi fejdelem irányában szabályozta) semmi bántásuk ne lenne; im mastan is eressen megparancsoltuk, hogy ezután is semmi bántásuk ne legyen. Azon igyekezem Isten segitségével, hogy az községnek csendessége legyen" *).

Báthori elégletté a biztositékot, melyet ezen s hasonló levelek nyujtottak neki, s egyelőre, ugy látszik, még hűbérokmányt sem iratott magának, mely végre is csak függőségét szabályozta, s melynek, mint általában bármily okleveleknek kiadásaért busásan kellett fizetni: „Az menediklevelit az adónak — irá 1573-ban Murad tolmács Báthori Istvánnak — meg nem akará az Kegat — emíni megadni, a ki által menden császári levelet kiszolgáltatnak; hanem azt mondá: hogy mi oka, hogy menden urak, szangyákok és beglerbegek és vajdák az ország birása felől beratot vesznek, azaz: császári privilegiomot, erdéli vajda pedig csak hallgatásba vagyon? Eredj, úgymond, jüjenek ide az kevetek, és hozzák meg az privilegiom pínzit, osztán megadom, úgymond. Osztán az pasának (Mehmed nagyvezirt érti) megmondottam: megadassa az menediklevelet; de meghagyá, hogy vajda uram is vigye ki az privilegiomot" **). S Báthori csakugyan kénytelen volt kivenni a kiváltságlevelet, az athnamét.

Mit ma nyugtatványnak vagy nyugtának mondunk, azt menedéklevélnek mondta a XVI-dik század magyarja. A Báthori által 1572-re fizetett adót Konstantinápolyban ekkép nyugtatványozták:

„Kilencz száz hetvenkilencz esztendőnek (a hedzsira évét érti) adaja Báthori István vajdátul, erdélyi vajdátul, Erdélyországról tiz ezör arany forint megküldetött, az én tárházamba beadatott Kemin István által, kiről menedéklevelemet adtam, ha szikes leszen" ***).

---

*) Az egykoru hivatalos forditás minutájából.

**) Eredetiből.

***) Az egykoru hivatalos forditás egyik példányából.

Az 1574-diki adó beszolgáltatásáról ekkép hangzik a nyugtatvány:

„Erdélyi vajda, Báthori István vajda, az Isten adjon hosszu életet. Az én parancsolatom oda jutván, igy tudjad meg, hogy Erdélyországból minden esztendőre, ez mostanira is az adót megadták. Az én parancsolatom oda jutván, az országot őrizd, vigyázz, az községet szépen tartsad, ne legyen bántásuk. Ha valamely felől hirt hallasz, add tudtomra énnekem; ezt igy tudd meg" *).

Egyébiránt ezen tizezer arany forinton kivül még sok egyebet róttak a szultánok évenkint Erdélyre. Szelimnek 1573-ból való egyik levele szól ekképen:

„Erdélyi vajda, Báthori István vajda, téged Isten éltessen. Az én parancsolatom oda jutván, igy tudjad meg. Tavaly az te hivséged és barátságod szerént kendert kildettél vala, kivel szikséges koromba találtál vala meg; mastan is az én hajóim szikségére az mihozzánk való barátságod szerént kildj az menyinek szerét tehetöd; tedd szerét és kildd alá Nándorfehérvárra, az temesvári passának add tudtára. Ennekem erre igen nagy szikségem vagyon, kinél most nagyobb szikségem nincsen. Valamennyit kildesz, nekem jelents meg. Azon légy, hogy martius havának tizenkettedik napjára elkildjed az mennél többnek szerét teheted. Magad megeröltessed és tedd szerét. Igy tudd meg" **).

Midőn a szultánnak kedve kerekedett szebbnél szebb solymokat birni, ilyes levelet fogalmaztatott:

„Erdélyi vajda, az Krisztus vallásán való magyari uraknak ura. Ez az én parancsolatom oda jutván, ugy tudjad meg, hogy mast énnekem szikségem vagyon sólymokra; azért ott Erdélyországba az melyeket találhatnak nekem valókat, harminczat

*) Egykoru hivatalos forditás.

**) Az egykoru hivatalos forditás minutája.

kild mindjárást, melyekért az én udvari csauszim kezzől egyet, Haszán csauszt oda hozzád bocsáttam, ki mikor oda jut hozzád, az minemőket ott Erdélyországba találnak nekönk valókat adasd ő kezébe. Ezt miveljed az én barátságomért, hogy harminczat kildj. Add penig az csausz kezébe, ő meghozza az én portámra" *).

Magában értetik, hogy a vajda sietett megfelelni a kivánságnak, s a szultán madarászmestere kivánságának, mely ekkép hangzott:

„Az Krisztus vallásán való magyar uraknak ura, erdélyi vajda! Készenetemet, szolgálatomat irom te nagyságodnak. Ezt akarom tudtodra adnom, hogy az minemő solymokat ott Erdélbe találnak jókat, válogattakat, az hatalmas császár Haszán csauszt odakildte hozzád érette, parancsolatot is kildett. Én is kenyergök nagyságodnak, hogy nagyságod Haszán csauszt jó kedvvel lássad és jó solymokat kildj. Én is te nagyságodhoz jó akarattal vagyok, minden javát kivánom nagyságodnak. Ezelőtt mikor az havaseli vajda az solymokat bekildte, nekem is kettőt vagy hármat kildett. Kenyergek nagyságodnak, hogy nagyságod is kildjen nekem is. Kit megszolgálok nagyságodnak. Isten tartsa meg nagyságodat" **).

Azon vesztegetési rendszer, mely aránytalanul nagy mértékben divatozott a Portánál, magával hozta, hogy a tisztviselőknek kijárni szokott évenkinti ajándékok mennyiségre majdnem magát az adót is felülmulták.

Előttem fekszik Báthori István konstantinápolyi ügyviselőjének — gondolom Gyulai Mihálynak — számadása a Balogh Ferencz által 1573-ban hozott pénzek miként történt kiosztogatásáról:

„Az hatalmas császárnak adtunk tiz ezer arany forintot, száz gira ezüstöt.

*) Az egykoru hivatalos forditás minutája.

**) Egykoru hivatalos forditás.

Az fővezérnek adtunk . . . . tall. 5000,
és húsz gíra ezüstöt.

Mamhut pasának adtunk . . . . tall. 300,
tíz gíra ezüstöt.

Amhát pasának adtunk . . . . tall. 300,
tíz gíra ezüstöt.

Mustafa pasának . . . . tall. 300,
tíz gíra ezüstöt.

Szinán pasának . . . . tall. 300,
egy aranyos kupát.

Ferodon agának . . . . tall. 200,
egy kupát, egy aranyos fegyverderekat.

Amhát csausznak . . . . tall. 300,
egy hintót négy lóval egyetemben.

Murad begnek . . . . tall. 100,

Csausz-pasának egy kupát.

Kapi-agának egy kupát.

Kapcsilar kihajának egy kupát.

Az pasa kihajának egy kupát.

Annakfelette adott Ferencz uram én kezembe száz arany forintot, kit Piali pasának kell adni, nagyságodnak könyörgök, hogy nagyságod az (másik) százat is küldje meg, mert most útba vagyon; tudom hogy mindjárást rám küld, én bizony meg nem adhatom, mert nekem is nincs" *).

A telhetetlen tisztviselők nem eléglették az ajándékokat, magok és mások számára még többet-többet kunyoráltak. Fennmaradt Ferodon agának köszönő válasza:

„Köszenetemnek és szolgálatomnak utána. Im, értöm, hogy bekildtétek az adót; azt, kit nekem kildtetek, azt is megadták; köszenem, Isten fogadja. Én ezután mastansággal semmit nem kivánok, mert nekem kedvemet kerestétök, kit megszolgálok;

*) Petki János erdélyi kanczellárnak 1607-ben készült másolatából.

de azért mastansággal én is kenyörgök, hogy az nisancsi begnek az ő régi tervén szerént való jargallását, kit meg nem kildettetök, ki régi szolgája az császárnak, adjátok meg, és keressétek kedvét, mert nekönk is régtől fogva való mester atyánkfia, az mit annak adtok, ugy tartjuk, mintha nekönk adnátok.

Továbbá, az mely szekérre temagad felölsz, szép és jó lovak legyenek benne, olyat kildj nekem; te is valamit nekem parancsolsz, vagy jó lovat kivánsz, vagy egyebet, kész leszek megkildeni. Egyebet mast semmit nem kivánok, csak hogy mast a szekeret lovastul kildd meg. Isten tartson meg" *).

A szultán, III. Murad, azonképen leste az alkalmat, hogy felebb rugtathassa az adót. Midőn Bathorinak versenytársa a fejdelemségért, Békes Gáspár, nagyobb adó felajánlásával ügyekezett a Portát magának megnyerni, felhivás ment István vajdához: öregbitse öt ezer aranynyal az adót; s midőn Békes, a töröknek is segédével, Erdélyből kiüzetett, megujult s most már parancsoló alakban a felhivás. 1575. september 8-kán Gruyo Péter Mehemed nagyvezirnek következő levelét szolgáltatta az akkor Gyulafehérvárott mulatozó vajda kezéhez:

„Az keresztyén valláson való uraknak urának, Báthori Estvánnak, Erdélyországnak vajdajának köszenetemet és szolgálatomat irok (sic). Ezt e levelet ugy értsed: Ennekelőtte levelet irtál énnekem, kivel jelentetted, mivelhogy az többi vajdáknak (a moldvait és havasalföldit érti) meg volt parancsolva, hogy az adót ötezer aranynyal megjobbitsák, neked is parancsolva volt, hogy te az adót ennyivel megjobbitanád. Kire te ilyen választ töttél: Ha az hatalmas császár az adót megnagyobbitja és az országon megveszi, ezt az németek megértvén, azonnal evvel fognak dicsekedni: Ám az töröknek igen hisz, de meglátod, hogy végre az országot is elveszik tetüled;

*) Az egykoru forditás minutájából.

tikteket rabbá tesznek, — az községet evvel kezdik ijegetni — az megholt császárnak sem adtatok volna nagyobb adót, ki athname-levelet is adott volt, többet sem kért rajtatok. Azért ha most feljebbitnénk az adót, az egész község eloszol és tetüled elidegeneszik. Ezt mi igy értettük leveledbül.

Ez dolog felől az hatalmas császár parancsolatját neked küldtük. Mikoron ez császárnak atyját (Szelimet) székibe iltették, akkoron király fia (János Zsigmond) élt. Az ő atyja (értsd: Szelimé) sultán Solimán minemő athnamét adott volt őnekie, abba holtáig ő is tartotta meg őtet. De király fia halála után császárra szállt az ország; és minthogy téged a község kévánt, kinek te hasznos lehetsz, úgy adták teneked az vajdaságot. Az minemő adót szokott volt beszolgálni király fia, te is azonnal megadtad. Az más császár megholt, és most az ő fia (Murad) ül székibe, ő parancsolt mindeneknek, mind vajdáknak és egyebeknek, kik adót adnak nekie, hogy feljebb issék az adót. Ők immáran meghozták. Teneked is azt parancsolja, hogy az erdélyi adót ötezer aranynyal megjobbitsad és beküldjed. Az athname-levelben nem irtanak, hogy többet ne adj, hanem hogy úgy birj az országgal, mint az István királ (tudjuk, hogy János Zsigmondot a törökök Istvánnak nevezték). Erdélyország gazdag ország, ha többet adsz ötezer vagy tízezerrel, avval az ország el nem szegényeszik. Az ötezer forintot ha elosztanák az községre, öt emberre egy oszpora nem jutna. Azért az község tereád nem haragszik, ha megjobbítod ötezerrel az adót. Ilyen kevés dologért neked nem kellett volna parancsolatot várnod. Mert ilyen kicsin dologért az község tetüled számot nem veszen. Ha kedig az községtül akarod eltitkolni, gyűjts ottan öszve egynehányat az főurakba, ővelek végezz erről, küldjétek be. Mert ha az országot mi el akarnánk foglalni, avagy több aranyat kévánnánk, nem Békesnek adtuk volna-e, ki harminczezer aranyat igírt vala? Mikoron Temesvárat megvöttük, akkoron sebesiek és lugasiak községgel hozzánk jövének, köneregvén mondának:

minket rabbá ne tegyetek; az mint annakelőtte tizenkétezer aranyat most is megadjuk. Sultán Murat is levelet adott volt nekiek, a hogy még hozzá hallgatnak; őket meg nem rabolják. Mivelhogy sultán Murát őnekiek olyan levelet adott volt, és azt az levelet megmutatták, mi őket akkoron nem bántottuk; ha akartuk volna, akkoron őket megvöttük volna. Ha az németnek szavát megfogadjátok avagy másét, azok minekünk régtül fogva ellenséginik. Tudjátok kedig, hogy az ellenség ellenségének javát nem kévánja. Azért az kik ilyen szókat szólnak, avagy község avagy egyéb ember légyen, azokat megbüntessed. Mert olyan kevés dolgot az Portára szemérem írni. Mikoron az mi levelünk oda jut, afféléknek szavokat ne higyj (sic), sőt az községet is, ha olyat szól, megölesd az császár parancsolatja szerint. Az több vajdák, az kiknek parancsoltuk, hogy az adót megtöbbitsék, adójokat behozták. Ha az császár parancsolatja szerint be nem küldeď, tehát az mit felőled Békes szólott, igaz lészen. Az több vajdák is, kik beküldték adójokat, ha te nem külded meg, mást gondolnak. Moldvaországot, tudod, taval mint rablották volt meg, honnat harminczezer rabot vittenek el, az többit szablya emésztette, marhájokba zsákmánt töttenek: mindazáltal moldvai vajda ötezer aranynyal megtöbbitette az adót. Ha valamit az község szól erről teneked, megmondhatod nekiek, mit cselekedtek, az több vajdák; ha pedig az bolondok azt mondják: ne adjuk, — ottan titkon temagad küldd meg, és azokat, az kik az hatalmas császár parancsolatjának ellent tartnak, azokat megölesd minden móddal. Isten tartson meg" *).

Mit volt tenni? Báthori István szót fogadott, s még azon őszszel megküldte adóul a tizenőt ezer aranyat. Murad szultán pedig 1575. december 17-kén őt ekképen nyugtatványozta:

---

*) Az egykoru hivatalos forditás minutájából.

„Elődeink és atyáink, a török császárok szokásához képest, hozzád adott levelem által megparancsoltam neked, hogy Erdélyországunk esztendőnkinti adaját ötezer aranynyal öregbítsed. Te parancsolatomnak engedelmeskedve, öregbítetted és tárházamba beküldted. Ujból parancsoljuk ezen levelünk által, hogy szabott időben ezentul is esztendőről esztendőre beküldjed az adót. El ne késsél vele; magasságos portánk iránt való hűséged kivánja, hogy ebben szorgalmatoskodjál. És ha valami keresztyén országból hírt hallasz, melyet nekünk is szükséges tudnunk, akkor hűségedhez képest, a mint tudniillik le vagy kötelezve magasságos portánknak, el ne mulaszd azt velünk közleni, minél hamarabb lehet. Tudd meg, ez az én parancsolatom“ *)

Szófogadásának jutalmát következő athnaméban vette Báthori:

„Én ki vagyok ez világon császárok császára, uraknak ura, fejír és fekete tengernek, Görögországnak, Anatoliának, Ezrom, Diarbekis, Mizir, Halep és Bagdaad és Saam és Aden és Jemen és Gyurgistan nevő országoknak és Szerecsenországnak, Destikepcsak és Gyezair és Basra és Vani és Kurtországnak, Cziprusnak és Tunisnak és Halkuluatnak és Gyezair Alep és ezekhez hasonló országoknak az Isten segítsígivel és Szent Mehmet profétának segítsígivel császára és ura, én zultan Murat-han, zultan Zelim-han fia stb.

Az Erdélyországnak vajdája Báthori István mind az több erdélyi urakkal, tanácsokkal öszve, kik az Krisztus vallásán vadnak, az én fínyes portámra emberek által leveleket küldöttek, hogy az én atyám, az bódog emlekezetü zultan Zelim, kinek

*) Deák forditása Gerlach Istvánnak, olvasóim előtt már ismeretes naplójában (Tagebuch der an die ottomanische Pforte abgefertigten und durch David Ungnad vollbrachter Gesandtschaft, Frankfurt, 1674), a 145-ik lapon; egykoru hivatalos magyar forditása még nem kerülvén kezembe, ama deákhoz kellett folyamodnom.

Isten irgalmas legyen, annak ideibe mikipen Erdélyországnak faluri, várasi, tartományi, vármegyéi, várai békesígbe voltanak és innét bantása nem volt; és mikípen az megholt István király*) birta, ez mostani vajda is olyan módon birja; és ha az vajdának halála törtínnék vagy őmaga fiai vagy atyjafiai közzül, ki arra méltó volna és kit az ország szeretne, országul választván, az én hatalmas és fínyes portámra az ű hűsígek szerént hirré adnák, és az vajdaság megerösítetnék.

Azért fogadtam, hogy amiképen István királnak adva volt az athname-levél, azonképen adtam Báthori Istvánnak és mind azoknak, kik utána Erdélyországba az vajdaságra választatnak, hogy Erdélt ugy birják, a mint István király birta, azaz: Buda és Tömösvár tartománit a minemü határral eddig ide be birták a Halul beg regestroma szerént, azonképen most is és ezután is ide birják. Az Halul beg regestroma kivöl pedig a mi vagyon, a vajda birja; és ha mikor az budai, tömösvári birodalom ujonnan megrótatik és számláltatik, az elébbi mód szerént rótassék; és a mikipen birta István király ezután is azonképen birják az utána valók, de ugy, hogy éntűlem kövessék az ű vajdaságoknak erősitísét, kit én nekik akkoron megadok. De az közsíget törvínibe tartsa; várakat, erőssígeket és az országot ellenségtül oltalmazza, erősen vigyázzon; ha valahonnat ellenség támadna, budai, tömösvári beglerbegeknek és az több végbeli begeknek, mi rabainknak mindjárt hirré tegye, és ha az szüksíg azt kívánja, személyek szerint avagy népküldéssel megsegílik; hogy az ellenségtül az birodalom megoltalmaztassék, elhallgatás ebbe ne legyen; az ellenségnek romlására legyenek; és minekelőtte az segítsíget kevánnák, az én népemnek élést szerezzenek; szoros és erős utakat és hidakat, hol nem mehetnének, megcsináltassanak; az urak és az erdélyi vajda úgy híják az én népemet és oly gondot viseljenek, hogy az én népem meg

*) János Zsigmondot érti.

ne fogyatkozzék. Viszontag, ha az én népeim, beglerbegim szükölködnek az erdélyi vajda segítsige nélkül, mind éléssel, mindennel nekik segítsíggel legyen: és ha az szükség azt kivánja, vagy szemilye szerint vagy népe által segítsíggel legyenek, mind álgyu-szerszámmal, mindennel ők is segítsíggel legyenek; az míg az én finyes portámnak hivsiggel lesznek, az én begeimtül, beglerbegeimtül és egyéb rendbeli szolgáimtul senkinek bántása nem leszen, sem az ű birodalmuknak.

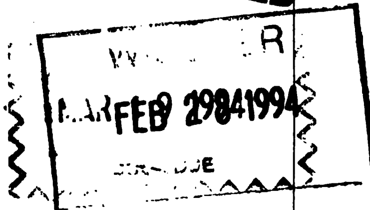
Ennekelőtte űnekik ilyen fínyes athnamét adtanak. — Miért pedig, hogy éntűlem esmét athname-levelet kevánnak, és Erdélyország olyan birodalmom nekem mint egyéb birodalmim: az minemü oltalommal vagyok egyéb országimnak, azonképen ezeknek is leszek, kik olyan adó-adó jobbágim; azt kevánom, hogy ezek is olyan csendességgel és békességgel megmaradjanak. Miképen az én Istenben nyugó atyám adta volt az athnámét, azonképen én is ujonnan adtam és erősítettem. Igy, hogy ha ezen hivségvel ez erdélyi vajda, és az urak azon szolgálatba megmaradnak és különben nem cselekesznek, innet is az ű birodalmoknak és országoknak soha semmi bántások nem leszen. Az szokott adót minden esztendőn idein beküldjétek. A mimódon István király birta, ez is birja; mint az én atyám adta az fínyes athnamét és fogadásokat tött volt, azonképen én is fogadom, hogy Halul beg irásának kivöle szabadon birja. Az én parancsolatom és athnamémnak kivüle semmi ne legyen. Ez athname-levélnek minden meghigyjen. Konstantinápolyba költ *).

---

*) Az egykoru hivatalos forditás egyik példányából, melyen e jegyzés olvasható: „Interpretatio litterarum athname posteriorum, a caesare Amurate III. Amhat chiaus attulit 5. Februarii 1576."

Nyomatott Manz Frigyesnél Bécsben.


3 2044 018 936 617


CANCELLED
FEB 2 1994

